

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ**

**Η ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΣΤΟ INTERNET ΚΑΙ
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ**

**ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
Κυριακούλα Κουτσούμπα**

**Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή
Βάσω Αρτινοπούλου Αν. Καθηγήτρια - Επιβλέπουσα
Αλεξάνδρα Κορωναίου Αν. Καθηγήτρια
Νικόλας Χρηστάκης Αν. Καθηγητής**

Αθήνα 2010

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες	5
Εισαγωγή	6

ΜΕΡΟΣ Ι

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΑΝΗΛΙΚΟΙ: ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κεφάλαιο 1^ο

1. Παράνομο υλικό στο διαδίκτυο: Μορφές - έννοιες - ορισμοί	15
2. Η παιδική πορνογραφία ως παράνομο υλικό στο διαδίκτυο	19
2.1. Ορισμός της παιδικής πορνογραφίας	20
2.2. Η περίπτωση της εικονικής παιδικής πορνογραφίας	27
2.3. Ευρύτερο αιτιολογικό πλαίσιο της διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου	29
2.3.1. Το οικονομικό κέρδος ως κίνητρο κατοχής και διακίνησης υλικού παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου	30
2.3.2. Το σεξουαλικό ενδιαφέρον του ενηλίκου για τα παιδιά	31
2.3.3. Οι ανήλικοι ως θύματα της σεξουαλικής εκμετάλλευσης	37
3. Η παρενόχληση στο διαδίκτυο	40
3. 1. Η σεξουαλική παρενόχληση στο διαδίκτυο	40
3.2. Ερευνητικά δεδομένα της σεξουαλικής έκφρασης μέσω διαδικτύου	47
3.3. Ανάλυση περιεχομένου των πορνογραφικών sites	53
3.4. Έκθεση ανηλίκων σε πορνογραφικό υλικό μέσω διαδικτύου	56
4. Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (Cyber bullying)	66
4.1. Έννοιες και ορισμοί του cyber bullying	68
4.2. Ερευνητικά δεδομένα για το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού	69
Συμπεράσματα 1 ^{ου} Κεφαλαίου	85

Κεφάλαιο 2^ο

ΟΙ ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ	86
1. Ο ανήλικος στην εποχή της διακινδύνευσης	86

1.1. Το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας «κοινωνία της διακινδύνευσης»	87
1.2. Η κατασκευή του μύθου της ανασφάλειας	93
1.3. Ο ρόλος των ΜΜΕ στην κατασκευή των κινδύνων	95
1.4. Ο έλεγχος και η εποπτεία του διαδικτύου: Διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου και κινδυνολογία	99
1.5. Οι ανήλικοι ως αντικείμενα προστασίας στην εποχή της διακινδύνευσης	104
2. Ανήλικοι και διαδίκτυο: επισκόπηση ερευνών ως προς τη χρήση	106
2.1. Οι ανήλικοι στον κόσμο του διαδικτύου	106
2.2. Το ελληνικό ερευνητικό τοπίο όσον αφορά την χρήση του διαδικτύου από τους ανηλίκους	116
2.3. Επισκόπηση ερευνών στο εξωτερικό ως προς τη χρήση του διαδικτύου	123
3. Ερευνητικά δεδομένα ως προς τους κινδύνους του διαδικτύου	128
4. Τα προβλήματα των ερευνών και εμπειρικών μελετών	132
Συμπεράσματα 2 ^{ου} Κεφαλαίου	140
Κεφάλαιο 3 ^ο	
ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ- ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ	142
1. Εθνικές νομοθεσίες και πρωτοβουλίες: Συγκριτικές προσεγγίσεις	143
2. Θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	147
2.1. Ιστορικό των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το διαδίκτυο	148
2.2. Αξιολόγηση των ευρωπαϊκών πολιτικών	152
2.3. Οι πολιτικές και οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το ηλεκτρονικό έγκλημα και την προστασία του ανηλίκου	154
3. Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο	157
4. Πρωτοβουλίες πρόληψης και αντιμετώπισης	163
4.1. Ενδεικτικές συμβουλές για γονείς	167
4.2. Ενδεικτικές συμβουλές για παιδιά και εφήβους	169
Συμπεράσματα 3 ^{ου} Κεφαλαίου	172
Συμπεράσματα Μέρους Ι	174

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ : ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

1. Σκοπός της ερευνητικής μελέτης	178
2. Ερευνητικές υποθέσεις	178

3. Επιλογή μεθόδου	179
4. Δείγμα	180
5. Διαδικασία	180
6. Τα όρια της έρευνας	181
7. Στατιστική επεξεργασία	182
8. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	183
8.1. Κοινωνικό - Δημογραφικό προφίλ του δείγματος	183
8.2. Η σχέση των μαθητών με τον υπολογιστή και το διαδίκτυο	188
8.3. Κίνητρα χρήσης του διαδικτύου	194
8.4. Αρνητικές εμπειρίες κατά τη χρήση του διαδικτύου	199
8.5. Παράνομο υλικό στο διαδίκτυο	209
8.6. Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό μέσω διαδικτύου	211
8.7. Λήψη απειλητικών, προσβλητικών και φοβικών μηνυμάτων μέσω e-mail	214
8.8. Επικοινωνία για τους κινδύνους του διαδικτύου	217
8.9. Επιρροή του διαδικτύου στη ζωή των μαθητών	219
8.10. Η αναπαράσταση των μαθητών για τις σχέσεις τους	222
9. Κυριότερες συσχετίσεις	224
10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ	230
10.1. Η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων από τους μαθητές	230
10.2. Κίνητρα πρόσβασης στο διαδίκτυο	231
10.3. Αναζήτηση φίλων στο διαδίκτυο	232
10.4. Παροχή προσωπικών πληροφοριών σε αγνώστους μέσω διαδικτύου	232
10.5. Διακίνηση παράνομου υλικού	233
10.6. Έκθεση σε πορνογραφικό περιεχόμενο	233
10.7. Έκθεση σε κινδύνους	234
10.8. Αρνητικές εμπειρίες	235
10.9. Διακίνηση σεξουαλικού υλικού μέσω e-mail και κινητού	236
10.10. Ηλεκτρονικός εκφοβισμός (Cyberbullying)	236
10.11. Εξωτερίκευση των αρνητικών εμπειριών	237
11. Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της εμπειρικής έρευνας	238
 ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ	
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	241

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	244
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	267
Συσχετίσεις	267

Ευχαριστίες

Η παρούσα διατριβή είναι το αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης έρευνας και αναζήτησης για το διαχρονικά επίκαιρο θέμα της διαδραστικής σχέσης του ανηλίκου με το διαδίκτυο. Μια σχέση η οποία έχει προσεγγισθεί από διαφορετικές οπτικές, αναζητώντας απαντήσεις στο κύριο ερώτημα «Τι κάνει ο ανήλικος στο διαδίκτυο». Με δεδομένο το γεγονός, ότι στο διαδίκτυο αντανakλώνται οι παθολογίες της κοινωνικής πραγματικότητας, έχει αναπτυχθεί προβληματισμός και έχει δημιουργηθεί κλίμα φόβου και ανασφάλειας για την προστασία του ανηλίκου χρήστη. Αυτή η διαπίστωση μου κέντρισε το ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου. Η αναζήτηση του υλικού έγινε σε ένα αχανές έντυπο και ηλεκτρονικό πληροφοριακό περιβάλλον και στην προσπάθειά μου αυτό το υλικό ν' αποκτήσει ουσία και περιεχόμενο, ναυάγησα πολλές φορές.

Για τη σωτηρία μου φρόντισε η Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του τμήματος Ψυχολογίας κυρία Βάσω Αρτινοπούλου, η οποία ως επιβλέπουσα καθηγήτρια της διατριβής, με βοήθησε να γεφυρώσω τα χάσματα στις γνώσεις μου και με την επιστημονική της κατάρτιση μου άνοιγε συνεχώς δρόμους «διαφυγής». Την ευχαριστώ θερμά για τη μακρόχρονη συνεργασία μας και για τον πολύτιμο χρόνο που αφιέρωσε στις ενδιαφέρουσες συζητήσεις μας.

Για τη διακριτική τους συμβουλευτική υποστήριξη στην εκπόνηση της διατριβής μου, επίσης ευχαριστώ τα μέλη της τριμελούς επιτροπής κ.κ. Αλεξάνδρα Κορωναίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια και Νικόλα Χρηστάκη, Αναπληρωτή Καθηγητή.

Θερμές ευχαριστίες στη Μαίρη Γκούβα Επίκουρη καθηγήτρια του ΤΕΙ Ηπείρου για τη σταθερή συμπαράστασή της καθώς και για τη σημαντική της βοήθεια στη στατιστική επεξεργασία των ευρημάτων της έρευνας.

Επίσης ευχαριστώ την Ελένη Τραχανά καθηγήτρια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία συνέβαλε σημαντικά στη συλλογή των ερωτηματολογίων της έρευνας.

Ένα ευχαριστώ από καρδιάς στο Δημήτρη, στη Φωτεινή και στο Φώτη, τους συνοδοιπόρους της ζωής μου, που ήταν δίπλα μου στα εύκολα και στα δύσκολα και ο καθένας με τον τρόπο του μου συμπαραστάθηκε σε αυτή την προσπάθεια.

Τέλος, θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω τα μέλη της Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύνθεσης του τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, που μου εμπιστεύθηκαν την εκπόνηση της διατριβής και χωρίς να το ξέρουν, δεν με άφησαν να εφησυχάσω στην καρέκλα του δημοσίου υπαλλήλου.

Εισαγωγή

"Η καλύτερα εξοπλισμένη από τεχνολογικής άποψης γενιά στην ανθρώπινη ιστορία είναι η γενιά που στοιχειώνεται περισσότερο από αισθήματα ανασφάλειας και απελπισίας"

Zygmunt Bauman

Η ιστορία της δημιουργίας και της ανάπτυξης του internet¹ υπενθυμίζει την ικανότητα των ανθρώπων να υπερβαίνουν θεσμικούς στόχους, να ξεπερνούν γραφειοκρατικούς φραγμούς και να ανατρέπουν κατεστημένες αξίες, για να εγκαταστήσουν ένα νέο κόσμο². Το διαδίκτυο, σύμφωνα με τον Castells (2005), γεννήθηκε από τη διασταύρωση της επιστήμης, της στρατιωτικής έρευνας και της ελευθεριακής κουλτούρας. Η ανοιχτή αρχιτεκτονική του ήταν η πηγή της κύριας δύναμής του, δηλαδή της αυτοεξελισσόμενης ανάπτυξής του καθώς οι χρήστες παρήγαγαν τεχνολογία και διαμόρφωναν το συνολικό δίκτυο. Ο λόγος για τον οποίο αναπτύχθηκε και συνεχίζει να αναπτύσσεται με πρωτοφανή ταχύτητα όχι μόνο ως προς τον αριθμό των δικτύων και των χρηστών του³, αλλά ως προς το φάσμα των εφαρμογών του, είναι το γεγονός ότι οι νέες χρήσεις της τεχνολογίας κοινοποιούνται άμεσα σε όλο τον κόσμο και υπάρχει ανάδραση ανάμεσα στη διάδοση και την επαύξησή της. Ο Wolton (2005)⁴, εντοπίζει τους λόγους της επιτυχίας αυτού του μέσου, στο γεγονός ότι ο υπολογιστής και το διαδίκτυο έγινε ένα εμβληματικό είδος, όπως το αυτοκίνητο στις δεκαετίες του 1950 και 1960, μιας αναδυόμενης γενιάς και της νεοτερικότητας. Οι διαδικτυακές υπηρεσίες επιλύουν ουσιαστικά δύο υπαρξιακά προβλήματα της νεοτερικότητας, τη μοναξιά και την ανάγκη για αλληλεγγύη. Το παράδειγμα του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, απεικονίζει πολύ καλά αυτές τις δύο διαστάσεις. Είναι προσωπικό, ατομικό, εμπιστευτικό, χωρίς κόστος, αντανακλώντας

¹ Η καταγωγή του διαδικτύου βρίσκεται στο ARPANET (Advanced Research Project Agency), ένα δίκτυο ηλεκτρονικών υπολογιστών το οποίο δημιούργησε η Υπηρεσία Προηγμένων Ερευνητικών Έργων (ARPA) το Σεπτέμβριο του 1969. Ήταν το πρώτο δίκτυο που θα συνέδεε για ερευνητικούς, και όχι μόνο σκοπούς, μια σειρά υπολογιστές, οι οποίοι βρίσκονταν σε καίριες στρατιωτικές βάσεις των Η.Π.Α. Στη δεκαετία του '70 το δίκτυο σύντομα επεκτάθηκε από τις στρατιωτικές βάσεις στα Πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών, τα οποία αξιοποίησαν τις δυνατότητες της τεχνολογίας για ερευνητικούς και επικοινωνιακούς σκοπούς. Στο τέλος της δεκαετίας, προτείνεται ως πρότυπο επικοινωνιών το πρωτόκολλο TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol), το οποίο ολοκληρώνεται εννέα χρόνια αργότερα.

² Castells, M. (2005). *Ο γαλαξίας του διαδικτύου. Στοχασμοί για το Διαδίκτυο, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία*. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.37,45.

³ Στη δεκαετία του '80, το διαδίκτυο γνωρίζει μεγάλη άνθηση καθώς επεκτείνεται και εκτός της πανεπιστημιακής κοινότητας, ιδίως από το 1985 και μετά οπότε οι πρώτοι ηλεκτρονικοί υπολογιστές βρίσκονται πλέον στη διάθεση του αγοραστικού κοινού. Το 1989 το διαδίκτυο έχει ήδη αποκτήσει τους πρώτους 100.000 χρήστες, ενώ στη δεκαετία του 1990 αποτελεί πλέον εργαλείο επικοινωνίας μεταξύ δισεκατομμυρίων ανθρώπων. Το 1995, όπου περισσότεροι από 6 εκατομμύρια χρήστες είναι συνδεδεμένοι στο Internet, η εποπτεία του Διαδικτύου περιέρχεται πλέον από την κυβέρνηση των Η.Π.Α. στις εμπορικές επιχειρήσεις. Το 1998 οι χρήστες παγκοσμίως ανέρχονταν σε 60 εκατομμύρια, το 2008 σε 1,5 δισεκατομμύριο και το 2013 αναμένεται το ποσοστό να ανέλθει σε 2,2 δισεκατομμύρια. Στο βαθμό που πολλαπλασιάζονται διαρκώς οι χρήστες παγκοσμίως, δεν είναι δυνατόν να οριστικοποιηθεί ο αριθμός τους.

⁴ Wolton, D. (2005). *Σκέψεις για την επικοινωνία*. Εκδόσεις Σαββάλας, σελ. 269- 281.

έτσι αυτό που βρίσκεται στην καρδιά του ατομικιστικού μοντέλου. Επιπλέον παρέχει τη δυνατότητα διαλόγου, πιο εύκολα από ότι το τηλέφωνο ή το συμβατικό ταχυδρομείο και με τον ανώνυμο χαρακτήρα του, διευκολύνει την αλληλεγγύη και την ανάγκη της προσφοράς. Έχουμε λοιπόν ταυτόχρονα τον Άλλον, το αντίδοτο για τη μοναξιά και την πόρτα ανοιχτή για την αλληλεγγύη. Είναι προφανές ότι οι επιπτώσεις της ψηφιοποίησης του τρόπου ζωής επιφέρουν ριζικές πολιτισμικές ανατροπές και μετατοπίσεις⁵ στην επικοινωνία, στη διασκέδαση, στην επαγγελματική και καθημερινή ζωή των χρηστών και δημιουργείται μια παράλληλη, εικονική ή συμπληρωματική πραγματικότητα, η οποία τείνει να υποκαταστήσει, να προεκτείνει ή να συμπληρώσει τα ελλείμματα της πραγματικής ζωής, υπό ορισμένες συνθήκες. Οι νέες τεχνολογίες όχι μόνο επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων (από τον πολιτισμό μέχρι την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου), αλλά διαμορφώνουν και μια νέα σχέση ανάμεσα στο χρόνο και στο χώρο. Η διαμόρφωση αυτής της νέας σχέσης αποτελεί το κεντρικό/κομβικό σημείο της παγκοσμιοποίησης. Η σχέση αυτή συγκροτείται και διαρθρώνεται χάρη στα νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας, της διάχυτης εικόνας και της διαδικτύωσης με τα νέα μέσα πληροφορικής και κυρίως του διαδικτύου (Beck, 1999)⁶.

Έχει διαπιστωθεί ότι το διαδίκτυο⁷ δημιουργεί ένα περιβάλλον στο οποίο μπορεί ν' αναπτυχθεί υγιής και παθολογική συμπεριφορά⁸. Το έγκλημα στον κυβερνοχώρο αποτελεί μια μορφή εγκληματικότητας⁹ με πολλά προβλήματα εννοιολογικού προσδιορισμού, θεωρητικών προσεγγίσεων και μεθοδολογικής διερεύνησης. Η πρώτη προσπάθεια που έγινε για τον καθορισμό των μορφών του ηλεκτρονικού εγκλήματος¹⁰ ήταν στο Συνέδριο για το Ηλεκτρονικό Έγκλημα (Βουδαπέστη, 2001),

⁵ Σκαρπέλος, Γ. (1999). *Terra Virtualis – Η κατασκευή του κυβερνοχώρου*. Εκδόσεις Νεφέλη, σελ.22.

⁶ Beck, U. (1999). *Τι είναι παγκοσμιοποίηση; Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις*. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 31.

⁷ Suler, J. (1999). To get what you need: Healthy and pathological internet use. *Cyber Psychology and Behavior*. Vol.2:385-393.

⁸ Περιπτώσεις εγκλημάτων στο διαδίκτυο καταγράφονται στο βιβλίο των Berry-Dee, C. & Morris, S. (2007). *www.dolofonia.com. Τα σκοτεινά μονοπάτια του ηλεκτρονικού εγκλήματος*. Εκδόσεις LECTORΣΕΙΡΑ

⁹ Κυβερνοέγκλημα ή ηλεκτρονικό έγκλημα θεωρείται η κατοχή και διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας, η διακίνηση ναρκωτικών, οι απάτες, ο κυβερνοσφετερισμός (η χρησιμοποίηση από ορισμένους χρήστες για εμπορικούς σκοπούς διευθύνσεων που περιέχουν την επωνυμία γνωστών επιχειρήσεων ή σήματα φήμης με σκοπό να δημιουργείται βλάβη στη φήμη στη φήμη των νόμιμων δικαιούχων και αποκλεισμός τους από τη χρήση του διαδικτύου με την επωνυμία τους), την προσβολή της προσωπικότητας - δυσφήμιση, την προσβολή των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, την παράνομη διείσδυση σε δεδομένα (hacking- cracking), την αλλοίωση ή διαγραφή δεδομένων με ιούς, την παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και την αποστολή πολυάριθμων e-mails (spamming).

¹⁰ Στη συνθήκη για το Ηλεκτρονικό Έγκλημα, την οποία υπέγραψαν οι υπουργοί 26 ευρωπαϊκών κρατών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, υπάρχουν επεξηγήσεις και ρυθμίσεις για τα ηλεκτρονικά εγκλήματα: α) *Εγκλήματα κατά της εμπιστευτικότητας, ακεραιότητας και διαθεσιμότητας των δεδομένων των ηλεκτρονικών υπολογιστών*: 1) Παράνομη πρόσβαση (Illegal Access), 2) Αθέμιτη παγίδευση- υποκλοπή (Illegal interception), 3) Επέμβαση σε δεδομένα (Data interference), 4) Επέμβαση σε σύστημα (System interference), 5) Κακή χρήση συσκευών (Misuse of devices).

στο πλαίσιο της εκπόνησης μιας αναλυτικής και αποτελεσματικής στρατηγικής για την αντιμετώπισή του σε διακρατικό επίπεδο. Σε επιστημονικό επίπεδο, έχει αναπτυχθεί προβληματισμός¹¹ που αφορά κατά πόσο το ηλεκτρονικό έγκλημα είναι το παραδοσιακό έγκλημα το οποίο διαπράττεται με νέα μέσα ή είναι μία εντελώς νέα μορφή εγκληματικότητας με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά¹². Η ύπαρξη του ηλεκτρονικού εγκλήματος και της διακίνησης του παράνομου υλικού, σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά¹³ του διαδικτύου, τα οποία σύμφωνα με Stern & Handel (2001)¹⁴, διευκολύνουν την τέλεσή του.

Το ενδιαφέρον για τη μελέτη και την κατηγοριοποίηση του πληροφορικού ή ηλεκτρονικού εγκλήματος, αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970¹⁵ και η μελέτη του διαδικτύου, κυρίως ως χώρος επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης καταγράφεται στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με συλλογές δοκιμών, βιβλίων και δημοσιογραφικών άρθρων, τα οποία έχουν περιγραφικό χαρακτήρα ή εκλαϊκευμένη

β) *Εγκλήματα σχετιζόμενα με ηλεκτρονικούς υπολογιστές*: 1) Πλαστογραφία σχετιζόμενη με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (Computer Related Forgery), 2) Απάτη σχετιζόμενη με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (Computer Related Fraud).

γ) *Εγκλήματα σχετιζόμενα με το περιεχόμενο*: Παιδική πορνογραφία.

¹¹ Υπάρχουν δύο απόψεις σχετικά με το είδος του ηλεκτρονικού εγκλήματος: Η πρώτη άποψη (Reimer, 1986; Hugewitz & Lo, 1993; Parker, 1998; Grabosky, 2001; Μήτρου, 2002; Αρτινοπούλου, 2007) υποστηρίζει ότι το ηλεκτρονικό έγκλημα είναι το παραδοσιακό έγκλημα το οποίο διαπράττεται με νέους εφευρετικούς τρόπους τους οποίους, η υψηλή τεχνολογία των υπολογιστών και του διαδικτύου καθιστά δυνατούς. «Old wine in new bottles» όπως επισημαίνει ο Grabosky. Η δεύτερη άποψη (Αγγελής, 2000)¹¹, θεωρεί ότι το ηλεκτρονικό έγκλημα είναι μια νέα μορφή εγκληματικότητας με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά και ο εγκληματίας του κυβερνοχώρου διαφέρει ουσιαστικά από τον κοινό εγκληματία.

¹² Είναι γρήγορο, διαπράττεται σε ελάχιστο χρόνο και μπορεί να μην το αντιληφθεί ούτε το ίδιο το θύμα. Είναι εύκολο στη διάπραξη του αρκεί να υπάρχουν βασικές γνώσεις χρήσης του διαδικτύου. Μπορεί να διαπραχθεί χωρίς τη μετακίνηση του δράστη. Δίνει σε άτομα με ιδιαιτερότητες π.χ. παιδόφιλους τη δυνατότητα να επικοινωνούν με ανηλίκους μέσω δωματίων συνομιλίας (chat-rooms) ή ομάδων συζήτησης (news groups). Είναι έγκλημα χωρίς «πατρίδα», παρότι τα αποτελέσματά του μπορεί να γίνονται ταυτόχρονα αισθητά σε πολλούς τόπους και συνήθως είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ο πραγματικός τόπος τέλεσής του. Για τη διερεύνησή του απαιτείται διακρατική συνεργασία και υπάρχει μεγάλος σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας. (βλέπε: <http://www.ydt.gr> (ιστοσελίδα Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, πρώην Δημόσιας Τάξης).

¹³ Παρέχεται η δυνατότητα εύκολης πρόσβασης σε οποιοδήποτε περιεχόμενο. Οι χρήστες μπορούν να επικοινωνούν και να συζητούν παίζοντας ρόλους και χωρίς να δίνουν τα στοιχεία της ταυτότητάς τους. Οι χρήστες μπορούν να δράσουν μεταξύ τους, ή στα πλαίσια της μεσοποιημένης οιονεί αλληλόδρασης. Οι διαδυκτυακές κοινότητες συγκροτούνται μέσα από τη διαδραστικότητα, η οποία εδράζεται στην ύπαρξη κοινών ενδιαφερόντων, ικανών να κινητοποιήσουν τους φορείς τους, ώστε να σχηματίσουν ομάδες στο διαδίκτυο. Εάν τα ενδιαφέροντα αυτά οδηγήσουν σε διανοητική και συναισθηματική εγγύτητα ικανού αριθμού χρηστών, τότε θεωρείται ότι οι διαντιδρώντες σχηματίζουν κοινότητα. Αν και σε απόσταση διαμορφώνουν ένα είδος συμβιωτικής σχέσης, η οποία συνιστά ταυτόχρονα και τον καταστατικό χώρο εντός του οποίου υπάρχουν ως κοινότητα (Δεμερτζής, 2002, σελ.420). Η ψηφιακή κοινότητα διακρίνεται από ένα παράδοξο: συνιστά μια εμπειρία του «εμείς» η οποία αποκτάται κατά μόνας. Το διαδίκτυο είναι δύσκολο να ρυθμιστεί γιατί ο χαρακτήρας του θεωρείται «αναρχικός» και για ορισμένους ερευνητές είναι ένας χώρος όπου θα πρέπει να υπάρχει η ελευθερία της έκφρασης.

¹⁴ Stern, S. & Handel, A. (2001). Sexuality and Mass Media: The Historical Context Of Psychology's Reaction to Sexuality on the Internet. *The journal of sex research*. Vol.38(4):283-291.

¹⁵ Η πρώτη ολοκληρωμένη μελέτη που συνειδητά και σκόπιμα αναφερόταν στο πληροφορικό έγκλημα ήταν από τον McKnight το 1974. Όμως η μελέτη του Parker "Crime by Computer" (1976) έφερε το πληροφορικό έγκλημα στο επίκεντρο του κοινωνιολογικού, εγκληματολογικού και νομικού ενδιαφέροντος. Βλέπε: Λάζος, Γ. (2001). *Πληροφορική και Έγκλημα*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.37.

μορφή. Αυτή η περίοδος διακρίνεται από έναν δυϊσμό με εχθρούς και φίλους του διαδικτύου. Από τη μια πλευρά βρίσκονται οι συγγραφείς¹⁶ οι οποίοι κατηγορούν το διαδίκτυο για πολιτική και οικονομική αλλοτρίωση καθώς και για κοινωνικό κατακερματισμό και από την άλλη πλευρά συγγραφείς, μελετητές¹⁷ και πολιτικοί θεωρούν το διαδίκτυο ως μια ψηφιακή περιοχή που θα επιφέρει ανάπτυξη στις επιχειρήσεις, θα ενθαρρύνει τη δημοκρατική συμμετοχή και θα μειώσει τις οικονομικές και κοινωνικές αδικίες. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, υπάρχει μεγάλη εισροή ακαδημαϊκών μελετών οι οποίες εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στις εικονικές κοινότητες, στις σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτές, καθώς και στις online ταυτότητες με θετικές και αρνητικές επιπτώσεις. Χαρακτηριστικά έργα αυτής της περιόδου είναι το βιβλίο «Virtual Community» του Rheingold (1993), στο οποίο παρουσιάζει την ιστορία της εικονικής κοινότητας Whole Earth Lctronic Link (Well), της οποίας ο ίδιος ήταν μέλος, καθώς επίσης και το έργο της Turkle (1995) «Life on the screen: Identity in the Age of the Internet», η οποία μέσα από μελέτες περίπτωσης αποκαλύπτει πως οι χρήστες των MUDs¹⁸ δημιουργούν την online ταυτότητα, η οποία τους βοηθά και στην πραγματική τους ζωή. Αυτή την περίοδο και άλλες επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η γλωσσολογία, η κοινωνική ψυχολογία, η εθνογραφία, προσέγγισαν το θέμα από διαφορετική οπτική. Π.χ. οι κοινωνιολόγοι προσεγγίζουν τις εικονικές κοινότητες ως «κοινωνικά δίκτυα» ή μέσα από τη θεωρία της αλληλεπίδρασης, οι ανθρωπολόγοι διατυπώνουν ένα νέο υποπεδίο μελέτης, τη cyborg¹⁹ ανθρωπολογία, αφιερωμένη στη μελέτη της διασταύρωσης ατόμων, κοινωνίας και δικτυωμένων υπολογιστών. Οι γλωσσολόγοι μελετούν τις μορφές γραψίματος και τους κώδικες που χρησιμοποιούνται και η φεμινιστική προσέγγιση αναλύει την κατασκευή του φύλου μέσα στον κυβερνοχώρο.

¹⁶ Μπράουν, Ν. (1999). *Η δικτατορία στον κυβερνοχώρο. Το τέλος της δημοκρατίας στην εποχή της πληροφορικής*. Εκδόσεις Καστανιώτη. Ο Μπράουν ασκεί κριτική επισημαίνοντας ότι στο τέλος της τεχνολογικής επανάστασης οι χαμένοι θα είναι ο πολίτης και η δημοκρατία.

¹⁷ Για τις αλλαγές που επιφέρει το διαδίκτυο στην καθημερινή ζωή καθώς και στην παγκόσμια βιομηχανική οικονομία βλέπε: Δερτούζος Μ. (1998). *Τι μέλλει γενέσθαι. Πως ο νέος κόσμος της πληροφορίας θ' αλλάξει τη ζωή μας*. Εκδόσεις Λιβάνη και Δερτούζος Μ. (2001). *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση*. Εκδόσεις Λιβάνη.

¹⁸ Το 1979 δημιουργήθηκε το πρώτο MUD (Multi-User Dungeon) στο Πανεπιστήμιο του Έσσεξ, εισάγοντας τους χρήστες στην εικονική ή δυναμική πραγματικότητα. Τα MUD (Multi-User Domains or Dungeons) ήταν η βάση για τα προσφιλή σημερινά παιχνίδια Massively Multiplayer Online Games (MMOGs), όπως Dark Age, Word of Warcraft, Age of Conan, Warhammer, στα οποία υπολογίζεται ότι συμμετέχουν 17 εκατομμύρια χρήστες από όλο τον κόσμο, εκ των οποίων τα 11 εκατομμύρια συμμετέχουν στο πιο δημοφιλέ Word of Warcraft (WOW).

¹⁹ Ο όρος cyborg αποτελεί σύνθεση των λέξεων cybernetic και organism, του οργανισμού δηλαδή, που καθίσταται δυνατός λόγω των εξελίξεων της επιστήμης της κυβερνητικής (cybernetics). Πατέρας της κυβερνητικής είναι ο Nobert Wiener (1948), ο οποίος καθιέρωσε τον όρο κυβερνητική (από το ρήμα «κυβερνώ») για να ονομάσει την επιστήμη που αντιλαμβάνεται τους ζωντανούς οργανισμούς (π.χ. το ανθρώπινο νευρικό σύστημα) και τα τεχνητά συστήματα (π.χ. τα τηλεπικοινωνιακά συστήματα) ως ανάλογα, και μελετά τον έλεγχο των πληροφοριών μεταξύ τόσο των ζώων, όσο και των τεχνητών επικοινωνούντων συστημάτων. Για την έννοια του cyborg στο έργο της Donna Haraway, βλέπε το άρθρο της Μιχαηλίδου, Μ. (2004). Υβριδισμός και υποκειμενικότητα: Η φιγούρα του cyborg και το μεταβιομηχανικό υποκείμενο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.115Γ'.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, παρουσιάζεται αύξηση μονογραφιών, μελετών και ερευνών. Το τοπίο θεωρείται χαοτικό και είναι δύσκολο να χαρτογραφηθεί. Οι έρευνες αφορούν τις κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλληλεπιδράσεις που διαμορφώνουν τη σχέση δικτύου και χρηστών. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, το ερευνητικό ενδιαφέρον επεκτείνεται και στη διερεύνηση της σχέσης του ανηλίκου με το διαδίκτυο, το οποίο έχει αρχίσει να διεισδύει στην καθημερινότητά του. Ο στόχος αυτών των ερευνών είναι η καταγραφή της έκτασης της χρήσης του διαδικτύου από τους ανηλίκους, τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους, οι κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της χρήσης, καθώς και οι κίνδυνοι που διατρέχουν. Ο προβληματισμός και η ανησυχία για τον τρόπο που τα παιδιά και οι έφηβοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο κινείται κυρίως στο πλαίσιο των «dystopian» θεωριών, σύμφωνα με τις οποίες υπάρχουν αρνητικές παρενέργειες από τη χρήση των νέων τεχνολογιών, όπως αποδυνάμωση των κοινωνικών δεσμών, επιφανειακές σχέσεις, εθισμός, κατάθλιψη, μοναξιά. Τα τελευταία χρόνια, τα παιδιά θεωρούνται ομάδα κινδύνου και η έρευνα εστιάζεται σε συγκεκριμένα ζητήματα, όπως online παρενόχληση, ηλεκτρονικός εκφοβισμός, επικοινωνία με αγνώστους, πρόσβαση σε πορνογραφικό ή παράνομο υλικό. Όλο αυτό το ενδιαφέρον αντανακλά τόσο τις ιδεολογικές τάσεις της εποχής, όσο και τα επιστημονικά ρεύματα που τη σηματοδοτούν.

Η παρουσία ενδεχόμενων κινδύνων και απειλών σε πολλές δραστηριότητες της σύγχρονης ζωής, έχουν μετατρέψει τη διακινδύνευση σε τρόπο ζωής και την κοινωνία σε φοβική κοινωνία. Η διακινδύνευση αποτελεί στη σύγχρονη εποχή, τη μοντέρνα μορφή του συμβάντος, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε αυτό που μας ανησυχεί και μας προβληματίζει. Στην ύστερη νεοτερικότητα, οι νέοι κίνδυνοι διαφοροποιούνται από τους φυσικούς κινδύνους και τις κοινωνικές διακινδυνεύσεις της βιομηχανικής εποχής, καθώς προκαλούνται από την επίδραση της εξελισσόμενης γνώσης και τεχνολογίας τόσο στο περιβάλλον όσο και στις παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις. Οι νέοι κίνδυνοι δεν θίγουν μόνο συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, αλλά ακόμη και εκείνους που τους παράγουν ή επωφελούνται από αυτούς. Πρόκειται για κινδύνους που προκαλούνται από παρενέργειες της ανθρώπινης παρέμβασης πάνω στο φυσικό περιβάλλον και ως απρόβλεπτες συνέπειες των ποικίλων εφαρμογών του εκσυγχρονισμού²⁰. Σε αυτή λοιπόν την «κοινωνία της διακινδύνευσης», μεγαλώνουν τα σημερινά παιδιά και το ερώτημα που τίθεται είναι αν αυτοί οι κίνδυνοι που προβάλλονται ότι διατρέχουν κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και για τους οποίους υπάρχει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον, είναι

²⁰ Κοντιάδης, Ξ. (2005). «Το κοινωνικό κράτος πρόληψης ως απάντηση στην κρίση του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους προς ένα νέο πολιτειολογικό τύπο», στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ. Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). (2005). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ.69-70.

υπαρκτοί ή είναι μια κατασκευή με σκοπό τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος δεκτικού στην άσκηση εξουσίας και επιτήρησης, στον έλεγχο του διαδικτύου και στα οικονομικά οφέλη των βιομηχανιών που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες. Δεν είναι τυχαίο ότι στις μέρες μας αναπτύσσεται ένας έντονος δημόσιος διάλογος για τις απειλές στις οποίες εκτίθενται οι ανήλικοι χρήστες των νέων τεχνολογιών. Το γεγονός αυτό διογκώνεται από τα άρθρα των έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων, που οπτικοποιούν τις παρενέργειες των προηγμένων τεχνολογιών και των διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης, (Cottle, 1998)²¹. Στην όλη διαδικασία, τα ΜΜΕ παίζουν έναν κρίσιμο ρόλο διότι συνιστούν το μέσο αλλά και το πεδίο των ερμηνειών. Σύμφωνα με την κονστρουκτιβιστική θεώρηση, η φύση των σύγχρονων κινδύνων επηρεάζεται ιδιαίτερα, εάν δεν εξαρτάται, από τα μέσα που τους καθιστούν ορατούς, κατασκευάζουν συστήματα αναπαραστάσεων και τα διαχέουν στην κοινωνία.

Σε αυτή την κοινωνία λοιπόν, μεγαλώνει η σημερινή γενιά των νέων, η οποία χαρακτηρίζεται από την εξοικείωσή της με τα σύγχρονα επικοινωνιακά συστήματα και τα κάθε είδους εργαλεία της ψηφιακής εποχής²². Ο Prensky (2001)²³ ονομάζει τους σημερινούς νέους, ψηφιακούς ιθαγενείς (digital natives), επειδή έχουν γεννηθεί στο ψηφιακό κόσμο και μπορούν με άνεση να χρησιμοποιούν τα αγαθά της ψηφιακής τεχνολογίας, ενώ τους γονείς, τους ονομάζει ψηφιακούς μετανάστες (digital immigrants), επειδή δεν μπορούν να προσαρμοστούν στο ψηφιακό κόσμο και πάντα νοσταλγούν τις παλιότερες απλούστερες γι' αυτούς, εποχές. Αυτό το ψηφιακό χάσμα εντείνει την αμφίθυμη στάση των γονέων απέναντι στη χρήση του διαδικτύου. Οι γονείς βρίσκονται σε αδυναμία να ασκήσουν τον εποπτικό τους ρόλο γιατί υστερούν σε γνώσεις επί της χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων και έτσι πλήττεται η σχέση υπεροχής μεταξύ αυτών και των παιδιών τους.

Αφορμή για την εκπόνηση της παρούσας διατριβής, ήταν η περιρρέουσα ατμόσφαιρα φόβου και ανασφάλειας που παράγει η σύγχρονη κοινωνία, όσον αφορά τη σχέση του ανηλίκου με τη χρήση του διαδικτύου. Ανασφάλειες και φόβοι οι οποίοι παρεισφρύνουν στην καρδιά των καθημερινών δραστηριοτήτων και καθιστούν τους γονείς φοβικούς ενήλικους και τους ανηλίκους έτοιμους να αδράξουν τις προκλήσεις

²¹ Cottle, S. (1998). *Επικοινωνία και «Κοινωνία της Διακινδύνευσης»* στη συλλογή: *Επικοινωνία και Κοινωνία. Από τον εικοστό πρώτο αιώνα*. (2000). Επιμέλεια: Στέλιος Παπαθανασόπουλος. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.83-116.

²² Είναι συνεχώς δυκτυωμένοι μέσω κινητών, SMS, e-mail, MSN, Facebook, My Space. Παίζουν παιχνίδια στον υπολογιστή και ζουν στον εικονικό κόσμο του Second Life, του Dark Age, του World of Warcraft, καταγράφουν τις σκέψεις τους σε blogs και σε forums και καταναλώνουν video από το YouTube. Είναι η γενιά «i» του διαδικτύου (internet), της πληροφορίας (information), της νέας συλλογικής νοημοσύνης (intelligence) και της καινοτομίας (innovation). Βλέπε: Γιανναράκης, Ι. «*Η ελληνική γενιά I*». Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 14-9-2008.

²³ Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrant. *MCB University Press*. Vol.9(5).

και τις ευκαιρίες της σύγχρονης εποχής. Το μείγμα διακινδύνευσης και ευκαιρίας είναι τόσο περίπλοκο σε πολλές περιπτώσεις, ώστε καθίσταται αρκετά δύσκολο για τα άτομα να γνωρίζουν μέχρι τίνας σημείου πρέπει να έχουν εμπιστοσύνη σε ιδιαίτερα συστήματα ή οδηγίες και μέχρι ποίου σημείου να είναι καχύποπτα (Giddens, 1996)²⁴. Εμπιστοσύνη και διακινδύνευση, ευκαιρία και κίνδυνος είναι τα παράδοξα χαρακτηριστικά της νεοτερικότητας που διαπερνούν όλες τις όψεις της καθημερινής ζωής, αντανakλώντας μια ασυνήθιστη παρεμβολή του τοπικού και του παγκόσμιου. Βασικός στόχος της παρούσας διατριβής είναι κατ' αρχήν να καταγραφεί το ευρύτερο ερευνητικό πλαίσιο που αφορά τη διακίνηση του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο και τους κινδύνους από τους οποίους ενδεχομένως απειλείται ο ανήλικος κατά την πλοήγησή του σε αυτό. Επίσης, να αποτυπωθεί το πως αντιλαμβάνονται οι μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του λεκανοπεδίου της Αττικής στο συγκεκριμένο χωροχρόνο, το παράνομο υλικό που διακινείται στο διαδίκτυο, τις αρνητικές εμπειρίες που έχουν βιώσει και τους κινδύνους από τους οποίους έχουν απειληθεί. Σκοπός μας είναι να διαπιστώσουμε πόσο φοβισμένος είναι ο ανήλικος χρήστης του συγκεκριμένου δείγματος και πόσο ευάλωτος στις αρνητικές εμπειρίες του διαδικτύου. Τα συμπεράσματα της έρευνάς μας φωτίζουν τις όψεις του ζητήματος από την πλευρά των ίδιων των μαθητών και η προσέγγισή τους είναι αποκαλυπτική, γιατί διαφέρει από αυτή των φοβικών ενηλίκων. Αντιμετωπίζουν το διαδίκτυο χωρίς φόβο, φαίνονται ενημερωμένοι στα περισσότερα θέματα που άπτονται του παράνομου υλικού και δεν αισθάνονται ότι κινδυνεύουν.

Η δομή της διατριβής διαρθρώνεται σε τρία μέρη:

Στο *πρώτο μέρος*, αποτυπώνεται το ευρύτερο εννοιολογικό, θεωρητικό, ερευνητικό και θεσμικό πλαίσιο που αφορά τη διακίνηση του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο και την προστασία του ανηλίκου. Συγκεκριμένα:

Το πρώτο κεφάλαιο α) αφορά την οριοθέτηση του παράνομου υλικού που διακινείται στο διαδίκτυο. Δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην προσέγγιση της παιδικής πορνογραφίας, διότι θεωρείται η σημαντικότερη μορφή παράνομου υλικού στο οποίο εμπλέκεται ο ανήλικος ως θύμα και ως θεατής, και

β) αφορά την προσέγγιση του διαδικτύου ως χώρος αναζήτησης σεξουαλικού υλικού, παρενόχλησης και ηλεκτρονικού εκφοβισμού και γίνεται αναφορά στους κινδύνους από τους οποίους ενδεχομένως απειλείται ο ανήλικος, εστιάζοντας στη σεξουαλική παρενόχληση και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τους ανηλικούς στην εποχή της διακινδύνευσης και στον κόσμο του διαδικτύου. Παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της «κοινωνίας της διακινδύνευσης», προσεγγίζεται ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην

²⁴ Giddens, A. (1996). *Οι συνέπειες της νεοτερικότητας*. Εκδόσεις Κριτική, σελ. 179.

κατασκευή των κινδύνων, αναλύεται ο έλεγχος του διαδικτύου ως απόρροια της υφιστάμενης ανασφάλειας και καταγράφονται οι τάσεις προστασίας των ανηλίκων σε αυτό το πλαίσιο. Επίσης, παρατίθεται επισκόπηση των ελληνικών και διεθνών ερευνών που αφορούν τη χρήση του διαδικτύου και καταγράφεται συγκριτική επισκόπηση των ερευνών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι. Επίσης παρατίθενται τα προβλήματα και οι περιορισμοί των ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Στο τρίτο κεφάλαιο καταγράφεται το θεσμικό πλαίσιο, οι πολιτικές προστασίας και οι καλές πρακτικές για την προστασία των ανηλίκων.

Το *δεύτερο μέρος*, αφορά την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου, αποτυπώνοντας τις στάσεις των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του λεκανοπεδίου της Αττικής, απέναντι στο παράνομο υλικό που διακινείται στο διαδίκτυο και στους κινδύνους από τους οποίους ενδέχεται ν' αντιμετωπίσουν κατά την πλοήγησή τους σε αυτό.

Το *τρίτο μέρος* αφορά τα γενικά συμπεράσματα.

Η παρούσα διατριβή αποτελεί μια ολοκληρωμένη καταγραφή του ερευνητικού πλαισίου σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο και έτσι αποτελεί μια χρήσιμη βάση για την περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου. Επίσης, η προσέγγιση του ζητήματος μέσα από το πρίσμα της κατασκευής των κινδύνων, μπορεί να αποτελέσει αφετηρία για νεότερες έρευνες και για μια πιο ψύχραιμη αντιμετώπιση της σύγχρονης προβληματικής, που αφορά τη διαχείριση της χρήσης του διαδικτύου από τους ανηλίκους.

ΜΕΡΟΣ Ι

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΑΝΗΛΙΚΟΙ: ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κεφάλαιο 1°

"Βαθιά μέσα μας, οι ψυχές μας γνωρίζουν ότι το 1 και το 0 δεν μπορούν να μας αγαπήσουν, να μας περιποιηθούν, να μας πληγώσουν ή να μας σκοτώσουν από απόσταση".

Μιχάλης Δερτούζος

1. Παράνομο υλικό στο διαδίκτυο: Μορφές - έννοιες - ορισμοί

Η διακίνηση του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο ως μέρος του ηλεκτρονικού εγκλήματος, αναδεικνύεται ως ένα κοινωνικό πρόβλημα για το οποίο έχει ξεκινήσει ένας δημόσιος διάλογος σε πολλά επίπεδα. Σύμφωνα με τον Blumer (1971)²⁵, ένα κοινωνικό πρόβλημα υφίσταται υπό τους όρους που ορίζεται και συλλαμβάνεται από την κοινωνία. Ένα κοινωνικό πρόβλημα που δημοσιοποιείται και απασχολεί την κοινή γνώμη δεν είναι απλώς το κάτοπτρο «αντικειμενικών συνθηκών», αλλά το αποτέλεσμα προβολής συλλογικών εμπειριών, ψυχολογικής και κανονιστικής τάξεως. Και αυτό συμβαίνει κάθε φορά που ορισμένες καταστάσεις, ανάμεσα σε πολλές άλλες, προσλαμβάνονται ως κοινωνικά προβλήματα. Ορισμένες συνθήκες που ορίζονται σήμερα κοινωνικά προβλήματα, στο παρελθόν δεν εκλαμβάνονταν ως έτσι. Η σημαντικότητα ενός ζητήματος δεν είναι δεδομένη και αυτονόητη, αλλά συνιστά αποτέλεσμα υπόρρητης όσο και ρητής διαπραγμάτευσης και νοηματικής κατηγοριοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι τα κοινωνικά προβλήματα προκύπτουν εντός και διαμέσου δημοσίων πεδίων, όπως είναι τα ΜΜΕ, φορείς και οργανώσεις μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, τα κοινωνικά κινήματα, οι δημόσιες υπηρεσίες, η νομοθετική εξουσία, οι κυβερνήσεις, κ.λ.π. Από αυτή την άποψη, ένα πρόβλημα είναι ένα σημαίνον, ένα όνομα, με το οποίο συμβολίζεται μια ανεπιθύμητη κατάσταση ή απειλή. Πρόκειται για μια ρηματική κατασκευή που αρθρώνεται στο λόγο των φορέων εξουσίας έτσι ώστε να μην παίζει τελικά ιδιαίτερο λόγο αν αναφέρονται σε «υπαρκτές» ή «αντικειμενικές» συνθήκες, όσο το ότι κινητοποιούν το φαντασιακό διαφόρων κοινωνικών ομάδων²⁶. Η ραγδαία και ευρεία χρήση των νέων τεχνολογιών από όλο και περισσότερους ανθρώπους σε παγκόσμια κλίμακα, δημιουργεί ένα νέο περιβάλλον κατηγοριοποίησης συμπεριφορών και κατασκευής υποκειμένων προστασίας.

Για την πληρέστερη προσέγγιση ενός ζητήματος που μας απασχολεί είναι αναγκαία η εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων και των εννοιών που συνθέτουν το

²⁵ Blumer, H. (1971). Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems*. Vol.18:298-306.

²⁶ Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 290-291.

ζήτημα. Ο ορισμός του τι ακριβώς είναι παράνομο και βλαβερό υλικό το οποίο διακινείται μέσω διαδικτύου, είναι ένα ζήτημα που απασχολεί τις νομοθετικές και τις δικαστικές αρχές σε διεθνές επίπεδο. Προσεγγίζοντας την οριοθέτηση της έννοιας του παράνομου υλικού, κρίνουμε σκόπιμο να ερευνήσουμε παράλληλα και την έννοια του βλαβερού υλικού για να γίνει ο διαχωρισμός, διότι σε αρκετές περιπτώσεις οι έννοιες συγχέονται ή ταυτίζονται.

Παράνομο σημαίνει αυτό που είναι έξω από το νόμο ή ενεργεί κατά παράβαση, αντίθετα προς το νόμο. Βλαβερό σημαίνει αυτό που προκαλεί βλάβη, ο επιζήμιος. Σύμφωνα με Αγγελή (2000)²⁷, το βλαβερό περιεχόμενο αποτελεί ευρύτερη έννοια απ' αυτή του παράνομου περιεχομένου. Οτιδήποτε είναι επιβλαβές, δεν είναι οπωσδήποτε και παράνομο, ενώ η έννοια του βλαβερού περιεχομένου ενέχει σε μεγάλο βαθμό το υποκειμενικό στοιχείο και έχει άλλη βαρύτητα όταν πρόκειται για χρήση από ανηλίκους. Παράνομο υλικό θεωρείται η παιδική πορνογραφία, η πορνεία, η διασπορά ρατσιστικού υλικού, η παρακίνηση σε φυλετικές έχθρες, η τρομοκρατία και όλες οι μορφές απάτης. Όμως η κατηγοριοποίηση αυτών των πράξεων ως παράνομων, σε παγκόσμιο επίπεδο, εξαρτάται τόσο από το νομικό καθεστώς κάθε κράτους όσο και από το κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Ορισμένες δραστηριότητες και συμπεριφορές σ' ένα κράτος μπορεί να είναι ποινικώς τιμωρητές, ενώ σ' ένα άλλο όχι, και σύμφωνα με τον Mc Lelland (2000)²⁸, θέματα λογοκρισίας και ταμπού σε ένα πολιτισμό, μπορεί να αγνοούνται σ' έναν άλλο.

Η πρώτη επίσημη αναφορά σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης στο φαινόμενο του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα, έγινε το 1996 στην Πράσινη Βίβλο²⁹ για την προστασία των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στο πλαίσιο των οπτικοακουστικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών πληροφόρησης. Το κεφάλαιο I της Πράσινης Βίβλου, προσδιορίζει τις πτυχές ανάπτυξης των νέων οπτικοακουστικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών πληροφόρησης που ενδείκνυνται για την προστασία των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και αναλύει τα είδη υλικού τα οποία είναι δυνατό να προκαλέσουν πρόβλημα. Αναφέρει ότι πρέπει να αποφευχθεί ο συνδυασμός προβλημάτων διαφορετικής φύσης, όπως η παιδική πορνογραφία η οποία είναι παράνομη και υπόκειται σε ποινικές κυρώσεις και η πρόσβαση των παιδιών σε πορνογραφικό υλικό για ενήλικους, το οποίο ενώ είναι επιβλαβές για την ανάπτυξή τους, μπορεί να μην είναι παράνομο για τους ενήλικους. Σύμφωνα με την Πράσινη Βίβλο το περιεχόμενο το οποίο θεωρείται ότι είναι

²⁷ Αγγελής, Ι. (2000). Διαδίκτυο (Internet) και ποινικό δίκαιο. Έγκλημα στον κυβερνοχώρο (cyber crime-internet crime). *ΠοινΧρ.* 2000, σελ.675 επ.

²⁸ Mc Lelland, M. (2000). No climax, no point, no meaning? Japanese women's boy-love sites on the internet. *Journal of Commercial Inquiry*. Vol.24(3).

²⁹ Green Paper on the protection of minors and human Dignity in Audiovisual and Information Services, AnnexeIII. COM (96) 483.

βλαβερό, εξαρτάται από τις πολιτιστικές διαφορές κάθε χώρας η οποία μπορεί να καθορίζει τα όρια του τι επιτρέπεται και τι όχι. Είναι κατανοητό ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, όπως της ελευθερίας και της έκφρασης είναι απολύτως σεβαστά από όλες τις χώρες. Ο ακριβής ορισμός των παραπτωμάτων διαφέρει από χώρα σε χώρα. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η παιδική πορνογραφία για παράδειγμα, σε κράτη όπου υπάρχει υψηλός βαθμός κοινωνικής συναίνεσης καλύπτεται από ειδική νομοθεσία και σε άλλα από περισσότερο γενικούς νόμους όσον αφορά την αισχύρωση. Π.χ. ενώ η απεικόνιση παιδιών με gay και λεσβίες προσβάλλει την ηθική στις Η.Π.Α. μπορεί να είναι ανεκτή σε άλλους πολιτισμούς, όπως στην Ιαπωνία.

Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 276/1999/EK απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που αφορά την υλοποίηση του πολυετούς κοινοτικού προγράμματος δράσης για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του Internet μέσω της καταπολέμησης του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα, το *παράνομο περιεχόμενο* σχετίζεται με μια μεγάλη ποικιλία ζητημάτων όπως: εθνική ασφάλεια, προστασία ανηλίκων, προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οικονομική ασφάλεια, προστασία των πληροφοριών, προστασία της ιδιωτικής ζωής, προστασία της φήμης και της πνευματικής ιδιοκτησίας. *Βλαβερό περιεχόμενο* σημαίνει τόσο το περιεχόμενο που επιτρέπεται, αλλά του οποίου η διανομή είναι περιορισμένη (για παράδειγμα μόνο για ενηλίκους), όσο και το περιεχόμενο που μπορεί να ενοχλήσει ορισμένους χρήστες, αν και η δημοσίευσή του δεν είναι περιορισμένη, λόγω της αρχής της ελευθερίας της έκφρασης. Σύμφωνα με το σκεπτικό της παραπάνω απόφασης, η διάκριση μεταξύ παράνομου και βλαβερού περιεχομένου είναι σημαντική γιατί οι δύο κατηγορίες αντιμετωπίζονται διαφορετικά σε επίπεδο πρόληψης και προστασίας: Το παράνομο περιεχόμενο πρέπει να αντιμετωπίζεται στην πηγή από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, οι δραστηριότητες των οποίων καλύπτονται από τους κανόνες της εθνικής νομοθεσίας και τις συμφωνίες δικαστικής συνεργασίας. Επίσης η βιομηχανία μπορεί να προσφέρει σημαντική βοήθεια για τη μείωση της κυκλοφορίας παράνομου περιεχομένου (ιδιαίτερα αυτό που αφορά παιδική πορνογραφία και ρατσισμό) μέσω της θέσπισης αποτελεσματικών μηχανισμών αυτορρύθμισης, όπως οι κώδικες καλής συμπεριφοράς και η δημιουργία ανοικτών τηλεφωνικών γραμμών, που θα διέπονται και θα υποστηρίζονται από νομικές διατάξεις και θα έχουν την υποστήριξη των καταναλωτών. Για την αντιμετώπιση του βλαβερού περιεχομένου, οι δράσεις προτεραιότητας σύμφωνα με τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να είναι: η παροχή στους χρήστες της δυνατότητας να αρνούνται το βλαβερό περιεχόμενο με την ανάπτυξη τεχνολογικών λύσεων (συστήματα φιλτραρίσματος και βαθμολόγησης περιεχομένου), η αύξηση της ευαισθητοποίησης των γονέων και η

ανάπτυξη της αυτορρύθμισης, η οποία μπορεί να προσφέρει ένα επαρκές πλαίσιο, ιδιαίτερα για την προστασία των ανηλίκων.

Ερευνητές³⁰ όπως οι Denning (1995), Branscomb (1995) και Grabosky & Smith (1998) έχουν καταθέσει στη διεθνή κοινότητα προτάσεις ορισμού και κατηγοριοποίησης ως προς τα είδη προσβολής, του περιεχομένου που διακινείται στο διαδίκτυο. Σύμφωνα, λοιπόν, με τους ανωτέρω μελετητές:

- *Ως προσβλητικό περιεχόμενο στην κατηγορία της ανάρτησης περιεχομένου περιλαμβάνονται:* το πορνογραφικό υλικό, οι οδηγίες κατασκευής και χρήσης εκρηκτικών, οι οδηγίες κατασκευής και χρήσης ναρκωτικών ουσιών, οι τεχνικές σαμποτάζ και τρομοκρατίας, η προπαγάνδα μίσους και το υλικό πολιτιστικού ιμπεριαλισμού.
- *Ως προσβλητικό περιεχόμενο στην κατηγορία της μετάδοσης περιεχομένου περιλαμβάνονται:* ο βομβαρδισμός ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (spam mail)³¹, η μετάδοση συκοφαντιών, η μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων (junk-e-mail) και η αποστολή απειλητικών ή αισχρών μηνυμάτων (flaming).

Η διακίνηση λοιπόν του παράνομου υλικού είναι μια πραγματικότητα και συνθέτει ένα μέρος του εγκληματικού περιβάλλοντος που αναδύεται μέσω διαδικτύου. Μιας εγκληματικότητας που για ορισμένους μελετητές τείνει να λάβει διαστάσεις οργανωμένου εγκλήματος³². Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η φυσιογνωμία του οργανωμένου εγκλήματος, λόγω της παγκοσμιοποίησης και των νέων τεχνολογιών, άλλαξε ριζικά. Η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών σχέσεων ήρθε γρήγορα αντιμέτωπη με καινούργιες εγγενείς αδυναμίες και συγκεκριμένα με την παγκοσμιοποίηση της εγκληματικότητας, η οποία επωφελήθηκε από τη διεθνή τάξη πραγμάτων και τις ατέλειές της για να εγκαταστήσει τη δική της χαοτική

³⁰ Στο Λάζος, Γ. (2001). *Πληροφορική και Έγκλημα*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.164.

³¹ Υπολογίζεται ότι τα spam mail είναι τα 2/3 των διακινούμενων e-mail σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι συνώνυμο του «bulk e-mail» και του «junk e-mail». Το πρώτο spam στάλθηκε το 1978 από μια αμερικανική εταιρεία μάρκετινγκ σε 600 ανυποψίαστους χρήστες του διαδικτύου. Το 2008 στέλνονται περίπου 100 δισ. την ημέρα. Το spam πήρε το όνομά του από την τηλεοπτική κωμική σειρά των Μόντι Πάιθονς «Flying Circus». Σε σκετσάκι της σειράς, μια παρέα Βίκινγκς σε μια ταβέρνα τραγουδούσε spam spam, spam, κάθε φορά που κέρδιζαν μια διαφημιστική κονσέρβα κρέατος για κάθε πιάτο που παράγγελλαν.

³² Η Γερμανική ασφάλεια πληροφορικής (BSI) εκτιμά ότι το ηλεκτρονικό έγκλημα αποφέρει κέρδη δισεκατομμυρίων και έχει ξεπεράσει προ πολλού την εποχή της ερασιτεχνικής πειρατείας. Η πιο κερδοφόρα ηλεκτρονική απάτη είναι η αποστολή «spam» και η «ομηρία» όπου μπλοκάρουν μια ιστοσελίδα π.χ. ηλεκτρονικού εμπορίου και απαιτούν λύτρα για να την απελευθερώσουν. Επίσης η κλοπή προσωπικών δεδομένων και τραπεζικών πληροφοριών είναι από τις πιο διαδεδομένες μορφές. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF) στο Νταβός, το κόστος των διαδικτυακών κλοπών έφθασε το 2008 το ένα τρισεκατομμύριο δολάρια και δεν διαπράττονται από πιστορικάδες αλλά από οργανωμένες συμμορίες του ηλεκτρονικού εγκλήματος. Όσον αφορά την απειλή ηλεκτρονικού πολέμου διαπιστώθηκε ότι μια χώρα μπορεί να καταρρεύσει μέσα σε λίγα λεπτά της ώρας. Το 2007 η πολιτική διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Εσθονίας κλιμακώθηκε όταν η Εσθονία δέχτηκε διαρκή επίθεση Denial of Service – DOS η οποία αχρήστευσε πλήρως τις διαδικτυακές υποδομές και τις τραπεζικές συναλλαγές, μέχρι και το δίκτυο ηλεκτροδότησης. Παρόμοια επίθεση δέχθηκε η Γεωργία σε πολιτική διαμάχη με τη Ρωσία. Επίσης η διακίνηση του παιδικού πορνογραφικού υλικού τείνει να λάβει τη μορφή του οργανωμένου εγκλήματος. (Ανακτήθηκε από το Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων στις 5-3-09).

αταξία³³. Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων, στις ευρωπαϊκές κοινωνίες συνυπάρχουν δύο είδη εγκληματικότητας: η πολύμορφη εθνική, παραδοσιακή εγκληματικότητα, όπως η παραβατικότητα ανηλίκων, ληστείες, ανθρωποκτονίες, κ.λ.π. και μία πολύπλοκη οργανωμένη διεθνής εγκληματικότητα, με παραλλάσσουσες μορφές και σε μεγάλο βαθμό ανεξέλεγκτη, όπως η μονιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές πράξεις, σωματεμπορία, διακίνηση ναρκωτικών, τρομοκρατία, κ.λ.π.³⁴.

2. Η παιδική πορνογραφία ως παράνομο υλικό στο διαδίκτυο

Το διαδίκτυο θεωρείται ότι είναι μία από τις κύριες πηγές παραγωγής, διάθεσης και διακίνησης παιδικού πορνογραφικού υλικού και τα τελευταία χρόνια καταγράφεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε εθνικό και διεθνές επίπεδο για τη διερεύνηση του ζητήματος στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εγκλήματος. Αναμφίβολα, ρόλο παίζει η αυξημένη ευαισθησία των σύγχρονων κοινωνιών για τα δικαιώματα των ευαίσθητων ομάδων όπως είναι τα παιδιά, καθώς και η τεχνολογική πρόοδος η οποία μετέτρεψε τα ενσώματα αντικείμενα της πορνογραφίας σε ψηφιακά δεδομένα που ταξιδεύουν στις λεωφόρους του διαδικτύου και δημιούργησε μια νέα πραγματικότητα³⁵.

Γενικότερα, το ζήτημα της κατοχής, παραγωγής και διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας απασχολεί την επιστημονική κοινότητα και τους φορείς επιβολής του νόμου, κυρίως από το 1970 και μετά, όταν στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, χρησιμοποιήθηκαν ως μοντέλα για την παραγωγή πορνογραφικού υλικού περίπου 30.000 ανήλικοι κάτω των 16 ετών. Επίσης και στην Ευρώπη σε περιοδικά πορνογραφικού περιεχομένου, όπως «Lolita», «Boys intensive», κ.λ.π. και σε πορνογραφικές ταινίες, παρουσιάστηκε το φαινόμενο της παιδικής πορνογραφίας³⁶. Όμως την τελευταία δεκαετία, παρατηρείται μεγάλη αύξηση της διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας, γεγονός το οποίο κοστολογείται στην εξάπλωση και στη χρήση των νέων τεχνολογιών και κυρίως του διαδικτύου. Ορισμένοι ερευνητές θεωρούν ως την αιτία αυτού του φαινομένου τα χαρακτηριστικά του διαδικτύου τα οποία επιτρέπουν την εύκολη πρόσβαση σε αυτό το υλικό, την ανωνυμία και την μυστικότητα, την άμεση επικοινωνία με άλλους χρήστες ή παραγωγούς καθώς και την ανταλλαγή τέτοιου υλικού και άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι αυτό το

³³ Παπαθεοδώρου, Θ. (2002). *Δημόσια Ασφάλεια & Αντεγκληματική Πολιτική*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.110.

³⁴ Παπαθεοδώρου, Θ. (2002), όπ.π., σελ. 108.

³⁵ Κιούπης, Δ. (2008). Πορνογραφία Ανηλίκων. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις του άρθρου 348^Α Π.Κ. *Παιδικός Λόγος*. Έτος Η'. τ.1. Εκδόσεις Σάκκουλα.

³⁶ Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Σειρά Ομάδας Νέων (ΙΔΜΑ). (2007). *Παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο*. Επιστημονική εποπτεία Κιούπης, Δ. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.5.

φαινόμενο είναι ένα σύμπτωμα της σύγχρονης κοινωνικής ζωής, το οποίο εκφράζεται μέσα από το διαδίκτυο και γίνεται ευρέως γνωστό.

Το πρόβλημα της παιδικής πορνογραφίας στο διαδίκτυο και η σεξουαλική εκμετάλλευση των ανηλίκων είναι ένα ζήτημα πολυδιάστατο, πολύπλοκο και παγκοσμιοποιημένο. Σύμφωνα με τα στοιχεία της INTERPOL (2008)³⁷ το 50% των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν μέσω διαδικτύου αφορά τη διανομή, διάχυση και πώληση παιδικής πορνογραφίας. Ο αριθμός των δικτυακών τόπων με πορνογραφικό περιεχόμενο έχει πολλαπλασιαστεί κατά το διάστημα των τελευταίων χρόνων. Υπολογίζεται ότι ποσοστό μεγαλύτερο από το 10% της κίνησης και του 25% της αναζήτησης παγκοσμίως στο διαδίκτυο, αφορά στις ιστοσελίδες με παιδική πορνογραφία. Τα χαρακτηριστικά³⁸ της τελούμενης πορνογραφίας ανηλίκων σε διαδικτυακό ή εν γένει ψηφιακό περιβάλλον αφορούν τόσο τον δράστη όσο και το διακινούμενο πορνογραφικό υλικό. Η πρόσβαση στην παιδική πορνογραφία στην προ διαδικτύου εποχή επιτυγχανόταν με τη σωματική παρουσία στα σημεία αγοράς και πώλησης του προϊόντος. Στη ψηφιακή εποχή, ο χρήστης δεν απαιτείται να μετακινηθεί. Μπορεί από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου να έχει άμεση πρόσβαση σε ότι υλικό επιθυμεί. Η παιδική πορνογραφία είναι διαθέσιμη με διαφορετικούς τρόπους, όπως με φωτογραφίες, βίντεο, ταινίες, κινούμενα σχέδια και spam-e-mail³⁹ και περιλαμβάνει παραγωγή, κατοχή, διανομή, μετάδοση, εξαγωγή, εισαγωγή και διαφήμιση⁴⁰. Βέβαια το σεξουαλικό ενδιαφέρον για τα παιδιά προηγείται του διαδικτύου και στο παρελθόν η παραγωγή της παιδικής πορνογραφίας είχε εμπορική αλλά και ιδιωτική βάση.

2.1. Ορισμός της παιδικής πορνογραφίας

Ο ορισμός της έννοιας «*παιδική πορνογραφία*» είναι σημαντικός για να καθοριστεί το πλαίσιο της παραβατικής συμπεριφοράς και αλλά και οι δράσεις προστασίας του παιδιού. Ιδιαίτερα, ο ορισμός της έννοιας σε περιβάλλον διαδικτύου είναι δύσκολος, όμως είναι το πρώτο βήμα για την περαιτέρω ανάλυση του φαινομένου. Για να ορίσουμε τον όρο «*παιδική πορνογραφία*» πρέπει να ορίσουμε εννοιολογικά τι είναι παιδί και τι πορνογραφία. Ο νομικός ορισμός του όρου *παιδί* διαφέρει από χώρα σε

³⁷ <http://www.interpol.int>

³⁸ Νούσκαλης, Γ. (2006). Πορνογραφία Ανηλίκων: Τα κρίσιμα ζητήματα του άρθρου 348 Α ΠΚ. *ΠοινΔικ.*, σελ. 489 επ.

³⁹ Paasonen, S. (2006). E-mail from Nancy Nutsucker. Representation and gendered address in online pornography. *European Journal of Cultural Studies*. Sage Publication. Vol.9(4):403-420. Πραγματοποίησε έρευνα σε 366 spam mail κατά την χρονική περίοδο 2002-2004 τα οποία διαφήμιζαν πορνογραφικά sites. Υπολογίστηκε ότι τα porn spam είναι τα 2/3 της παγκόσμιας κίνησης των e-mail.

⁴⁰ International Conference on Combating Child Pornography on the Internet (29 SEPT- 1 Oct.). Vienna, Chapter II, pt.3.

χώρα. Διαφορετικές νομοθεσίες θέτουν διαφορετικές ηλικίες ως παιδική ηλικία. Σύμφωνα με την UN Convention on the Rights of the Child⁴¹, η παιδική ηλικία οριοθετείται κυρίως έως 18 ετών. Όμως αυτό δεν μπορεί να γενικευθεί. Π.χ. στην Αυστραλία (Australian States and Territories) η νομοθεσία για την παιδική πορνογραφία ορίζει το παιδί ως το πρόσωπο κάτω των 16 ετών. Στο Καναδικό δίκαιο (Penal Code Sec. 163), ο ανήλικος για την παιδική πορνογραφία είναι ένα άτομο κάτω των 18 ετών. Σύμφωνα με ορισμένες νομοθεσίες των Η.Π.Α. παιδιά 15 ετών μπορούν να έχουν σεξουαλική δραστηριότητα με ενήλικο. Στην Ευρώπη⁴², σύμφωνα με την αναφορά της NGO Anesvad (2003), το όριο ηλικίας βάσει του οποίου η πορνογραφία θεωρείται παιδική είναι στην Αυστρία και Γερμανία 14 ετών, στην Δανία, Φιλανδία και Γαλλία 15 ετών, στο Βέλγιο και Ηνωμένο Βασίλειο 16 ετών, στην Ελλάδα, Ολλανδία, Ισλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ισπανία, Σουηδία 18 ετών. Όσον αφορά τον ορισμό της πορνογραφίας, σύμφωνα με τον Graham (1999)⁴³ τουλάχιστον τρία προβλήματα εμποδίζουν τον νομικό ορισμό της. Το *πρώτο* είναι ότι οι προσπάθειες να οριστεί με βάση τις συνέπειες, στηρίζονται σε εμπειρικές απόψεις χωρίς ουσιαστική θεμελίωση. *Δεύτερον*, στο να στηριζόμαστε στο εναλλακτικό τεστ της προσβολής των ευαισθησιών ισοδυναμεί με το να κάνουμε τον νόμο υποκείμενο στις μεταβαλλόμενες τάσεις της κοινής γνώμης. Υλικό που πριν από 30 χρόνια προσέβαλλε ευαισθησίες σήμερα βρίσκεται στις ώρες υψηλής τηλεθέασης. *Τρίτον*, υπάρχει στενή σχέση μεταξύ πορνογραφίας και σκοπού. Δηλαδή το ίδιο υλικό να φιγουράρει σε πολύ διαφορετικές δραστηριότητες⁴⁴. Εν ολίγοις, είναι αδύνατο να ορίσουμε την πορνογραφία για νομικούς ή για άλλους σκοπούς με βάση το περιεχόμενό της.

Γίνονται προσπάθειες σε διεθνές επίπεδο, να υπάρξει ένας κοινός ορισμός της παιδικής πορνογραφίας. Το Συμβούλιο της Ευρώπης την ορίζει ως οποιοδήποτε οπτικοακουστικό υλικό το οποίο χρησιμοποιεί παιδιά σε σεξουαλικό πλαίσιο «*Any audiovisual material which uses children in a sexual context*»⁴⁵.

⁴¹ <http://www.crime-research.org/news/03.08.2004/537/> (Ανακτήθηκε στις 23-8-2006).

⁴² Οι διακινητές της παιδικής πορνογραφίας προτιμούν χώρες των οποίων η νομοθεσία δεν είναι τόσο ξεκάθαρη όσο στην Ευρώπη, όπως Βραζιλία, χώρες της Λατινικής Αμερικής, Ρωσία.

⁴³ Graham, G. (1999). *Internet. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση*. Εκδόσεις Περίπλους, σελ. 202-203.

⁴⁴ Για παράδειγμα αναφέρει ο Graham, το 1998 ένας Βρετανός φοιτητής πήγε σε ένα εργαστήριο κάποιες φωτογραφίες για εμφάνιση. Όταν ο φωτογράφος είδε τις φωτογραφίες, ανέφερε τον φοιτητή στην αστυνομία. Κατόπιν κατέσχεσαν τις φωτογραφίες, ανακάλυψαν το αυθεντικό βιβλίο το οποίο περιείχε τις φωτογραφίες και προσπάθησαν να το καταστρέψουν. Όλα αυτά συνέβησαν με βάση το περιεχόμενο των φωτογραφιών. Όμως ο φοιτητής στην πραγματικότητα ασχολούνταν με μια μελέτη του έργου του Αμερικανού καλλιτέχνη και φωτογράφου Robert Mapplethorpe, είχε δανειστεί το βιβλίο από πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη και αντέγραψε τις φωτογραφίες για τους σκοπούς της διατριβής. Βέβαια δεν χρειάζεται να μπούμε στο ερώτημα αν οι αυθεντικές φωτογραφίες ήταν τέχνη ή πορνογραφία για να δούμε αν ο φοιτητής διέδιδε πορνογραφικό υλικό.

⁴⁵ Council of Europe, Recommendation R(91)11 and Report of the European Committee on Crime Problems (1993).

Στο άρθρο 2 της **Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού**⁴⁶ αναφέρονται τα εξής: *Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης, θεωρείται παιδί κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία, και στο άρθρο 34 τα εξής:*

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης και σεξουαλικής βίας.
2. Για το σκοπό αυτόν, τα Κράτη, ειδικότερα, παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα σε εθνικό, διμερές και πολυμερές επίπεδο για να εμποδίσουν:
 - Την παρακίνηση ή τον εξαναγκασμό των παιδιών σε παράνομη σεξουαλική δραστηριότητα.
 - Την εκμετάλλευση των παιδιών για πορνεία ή για άλλες παράνομες σεξουαλικές δραστηριότητες.
 - Την εκμετάλλευση των παιδιών για την παραγωγή θεαμάτων ή υλικού πορνογραφικού χαρακτήρα. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης και σεξουαλικής βίας.

Στο πλαίσιο της παραπάνω Σύμβασης, υπεγράφη στις 25 Μαΐου 2000 το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, για την Εμπορία Παιδιών, την Παιδική Πορνεία και την Παιδική Πορνογραφία και στο άρθρο 2 περ. γ', η παιδική πορνογραφία ορίζεται ως εξής: *«Η οποιαδήποτε αναπαράσταση με οποιοδήποτε τρόπο, ενός παιδιού που εμπλέκεται σε πραγματικές ή μιμούμενες σεξουαλικές δραστηριότητες ή η οποιαδήποτε απεικόνιση των γενετησίων οργάνων ενός παιδιού κυρίως για σεξουαλικούς σκοπούς».*

Σύμφωνα με την International Criminal Police Organization (INTERPOL)⁴⁷, η οποία ασχολείται με την πάταξη της παιδικής πορνογραφίας σε διεθνές και διακρατικό επίπεδο, η παιδική πορνογραφία δημιουργείται ως συνέπεια της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης ενός παιδιού. Μπορεί να οριστεί η με οποιοδήποτε μέσο απεικόνιση ή προώθησης της σεξουαλικής εκμετάλλευσης του παιδιού, συμπεριλαμβανομένου έντυπου ή ακουστικού υλικού, το οποίο εστιάζεται στη σεξουαλική συμπεριφορά του παιδιού ή στα γεννητικά όργανα. Σύμφωνα με την

⁴⁶ Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι ο πρώτος παγκόσμιος νομικά δεσμευτικός κώδικας για τα δικαιώματα που όλα τα παιδιά πρέπει να απολαμβάνουν. Θέτει στοιχειώδεις αρχές για την ευημερία των παιδιών στα διάφορα στάδια της εξέλιξής τους και αποτελείται από 54 άρθρα. Η Σύμβαση ξεκίνησε με πρωτοβουλία της Πολωνικής κυβέρνησης και της UNICEF, υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 20 Νοεμβρίου 1989 και τέθηκε σε ισχύ το 1990. Μέχρι σήμερα έχει επικυρωθεί σχεδόν από όλες τις χώρες του κόσμου. Η Ελλάδα την επικύρωσε το 1992 (ΦΕΚ 192/2.12.92).

⁴⁷ Interpol Recommendations on Offences Against Minors, INTERPOL 61ST General Assembly (1995).

ECPAT⁴⁸ η εικονική πορνογραφία «*visual pornography*» είναι η απεικόνιση παιδιού το οποίο εμπλέκεται σε σαφή σεξουαλική πράξη, πραγματική ή εικονική (μιμούμενη) ή την άσεμνη έκθεση των γεννητικών οργάνων για σεξουαλική ευχαρίστηση του χρήστη και περιλαμβάνει παραγωγή, διανομή ή/και χρήση τέτοιου υλικού.

Η **Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά του Εγκλήματος μέσω Διαδικτύου** (Convention on Cybercrime ETS no 185)⁴⁹ είναι η πρώτη Διεθνής Συνθήκη η οποία αφορά τα εγκλήματα που συμβαίνουν μέσω διαδικτύου ή με τη χρήση υπολογιστών, όπως η παιδική πορνογραφία. Στο άρθρο 9 αναφέρονται τα εξής: Κάθε μέλος αποδέχεται τέτοια νομοθετικά και άλλα μέτρα, καθώς είναι αναγκαίο, για να καθορίσει ως ποινικά αδικήματα σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, όταν διαπράττονται εκ προθέσεως και άνευ δικαιώματος, τις ακόλουθες πράξεις:

1. Την παραγωγή παιδικής πορνογραφίας με σκοπό τη διανομή μέσω ηλεκτρονικού συστήματος.
2. Την προσφορά ή διάθεση παιδικής πορνογραφίας μέσω ηλεκτρονικού συστήματος.
3. Τη διανομή ή μεταβίβαση παιδικής πορνογραφίας μέσω ηλεκτρονικού συστήματος.
4. Την εξασφάλιση παιδικής πορνογραφίας μέσω ηλεκτρονικού συστήματος για τον ίδιο ή για άλλο άτομο.
5. Την κατοχή παιδικής πορνογραφίας μέσω ηλεκτρονικού συστήματος ή on a computer data storage medium.

Για τους σκοπούς της παραπάνω παραγράφου 1., ο όρος παιδική πορνογραφία περιγράφει πορνογραφικό υλικό το οποίο απεικονίζει ρητά:

1. Έναν ανήλικο να εμπλέκεται σε σαφή σεξουαλική συμπεριφορά.
2. Ένα πρόσωπο που φαίνεται να είναι ανήλικο το οποίο εμπλέκεται σε σαφή σεξουαλική συμπεριφορά.
3. Πραγματικές εικόνες που παρουσιάζουν ανήλικο που εμπλέκεται σε σαφή σεξουαλική συμπεριφορά.

Η απόφαση Πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (της 22ας Δεκεμβρίου 2003), αφορά την καταπολέμηση της σεξουαλικής

⁴⁸ ECPAT είναι ένα παγκόσμιο δίκτυο οργανώσεων και ατόμων που εργάζονται από κοινού για την εξάλειψη της παιδικής πορνείας, της παιδικής πορνογραφίας και της εμπορίας παιδιών για σεξουαλικούς σκοπούς. Επιδιώκει να ενθαρρύνει την παγκόσμια κοινότητα να εξασφαλίσει στα παιδιά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και να τα απολαμβάνουν ασφαλή και ελεύθερα από όλες τις μορφές της εμπορικής σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Το αρκτικόλεξο ECPAT σημαίνει «End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes». Η ECPAT έχει Ειδική Συμβουλευτική Συνεργασία με το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών (ECOSOC). <http://www.ecpat.net>

⁴⁹ Υπεγράφη στη Βουδαπέστη στις 23 Νοεμβρίου 2001.

εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας⁵⁰. Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 1 περ. β της παραπάνω απόφασης «παιδική πορνογραφία» συνιστά πορνογραφικό υλικό στο οποίο απεικονίζεται ή παριστάνεται:

1. Πραγματικό παιδί (παιδί θεωρείται κάθε πρόσωπο κάτω των 18 ετών) που συμμετέχει ή επιδίδεται σε πράξη με σαφή σεξουαλικό χαρακτήρα, συμπεριλαμβανομένης της άσεμνης επίδειξης των γεννητικών οργάνων ή της ηβικής χώρας του παιδιού ή
2. Πραγματικό πρόσωπο που εμφανίζεται ως παιδί το οποίο συμμετέχει ή επιδίδεται στις αναφερόμενες στο σημείο i πράξεις ή
3. Ρεαλιστικές εικόνες μη πραγματικού παιδιού που συμμετέχει ή επιδίδεται στις αναφερόμενες i πράξεις.

Στο άρθρο 3 αναφέρονται τα αδικήματα παιδικής πορνογραφίας τα οποία είναι:

1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι τιμωρούνται οι ακόλουθες εκ προθέσεως πράξεις, είτε εάν πραγματοποιούνται με τη βοήθεια ηλεκτρονικού συστήματος είτε όχι, όταν τελούνται χωρίς να υπάρχει σχετικό δικαίωμα:
 - παραγωγή παιδικής πορνογραφίας
 - διανομή, διάδοση ή μετάδοση παιδικής πορνογραφίας
 - προσφορά ή με άλλο τρόπο διάδοση παιδικής πορνογραφίας.
2. Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν περιπτώσεις εξαίρεσης από την ποινική ευθύνη για πράξεις παιδικής πορνογραφίας:
 - που προβλέπονται από το άρθρο 1 στοιχείο β) σημείο ii) όταν το πραγματικό πρόσωπο που εμφανίζεται ως παιδί είναι στην πραγματικότητα ηλικίας 18 ετών και άνω ή κατά τη στιγμή της απεικόνισης
 - που προβλέπονται από το άρθρο 1 στοιχείο β) σημεία i και ii) όταν η παραγωγή και κατοχή και κατοχή εικόνων που έχουν φθάσει την ηλικία της σεξουαλικής συναίνεσης γίνεται με τη συγκατάθεσή τους και αποκλειστικά προς ιδία χρήση. Ακόμη και όταν η ύπαρξη συγκατάθεσης είναι αποδεδειγμένη, δεν θεωρείται έγκυρη εάν για την επίτευξή της έχει γίνει δόλια χρήση επί παραδείγματι της μεγαλύτερης ηλικίας, της ωριμότητας, της θέσης, της κοινωνικής κατάστασης, της πείρας ή της εξάρτησης του θύματος από τον δράστη
 - που προβλέπονται από το άρθρο 1 στοιχείο β) σημείο iii) όταν αποδεικνύεται ότι πρόκειται για παραγωγή και κατοχή πορνογραφικού υλικού μόνο προς ιδία χρήση, στο βαθμό που δεν θα χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή του

⁵⁰ Η Ελλάδα έχει υπογράψει την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης ήδη από 23-11-2001, αλλά δεν την έχει κυρώσει ακόμη, ενώ η Σύμβαση έχει ήδη τεθεί σε ισχύ από την 1-7-04, κατά τα οριζόμενα σε αυτή.

πορνογραφικού υλικού όπως ορίζεται στο άρθρο 1 στοιχείο β) σημεία i και ii) και εφόσον η πράξη δεν συνεπάγεται κίνδυνο διάδοσης του υλικού.

Σύμφωνα με τα πρακτικά του **International Conference on Combating Child Pornography on the Internet**⁵¹, η παιδική πορνογραφία καθορίστηκε ως γραφικό υλικό με γυμνά ή σεξουαλικά ενεργά παιδιά που χρησιμοποιείται για τη σεξουαλική ικανοποίηση και περιλαμβάνει παραγωγή, διανομή, εξαγωγή, μετάδοση, εισαγωγή, κατοχή και διαφήμιση. Στις Η.Π.Α., το Child Pornography Prevention Act του 1996, ορίζει την παιδική πορνογραφία ως οποιαδήποτε απεικόνιση συμπεριλαμβανομένης φωτογραφίας, φιλμ, βίντεο, εικόνα, ή εικόνα που δημιουργήθηκε με τη βοήθεια υπολογιστή (computer generate image) ή φωτογραφία, όπου υπάρχει ή φαίνεται να υπάρχει οπτική απεικόνιση ανηλίκου.

Εκτός από τον όρο *child pornography* σε κείμενα και στη βιβλιογραφία συναντώνται οι όροι αισχρότητα (obscenity) και *erotica*, στους οποίους οι επιστήμονες εντοπίζουν ορισμένες διαφοροποιήσεις. Ο όρος αισχρότητα (obscenity)⁵² είναι ένας νομικός όρος που καθορίστηκε από το Ανώτατο Αμερικάνικο Δικαστήριο το 1973 στην απόφαση *Miller v. California*. Είναι το υλικό το οποίο απεικονίζει τη σεξουαλική συμπεριφορά με προφανώς δυσάρεστο τρόπο, απεικονίζει ένα άρρωστο, επαίσχυντο ή λάγνο ενδιαφέρον για το φύλο και είναι το υλικό το οποίο στερείται οποιασδήποτε σοβαρής λογοτεχνικής, καλλιτεχνικής, πολιτικής ή επιστημονικής αξίας. Σύμφωνα με τους Kelly, Regan & Burton (2000)⁵³, ο όρος *child abuse images* είναι προτιμότερος από τον όρο *child pornography*, γιατί δίνει έμφαση ότι τέτοιες εικόνες είναι μια καταγραφή της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών και ο Goldstein (1999)⁵⁴ διαφοροποιεί το *pornography* από το *erotica*. Ο Lanning (1992)⁵⁵ εισάγει μια σημαντική διάκριση μεταξύ της έννοιας *παιδική πορνογραφία* (the sexually explicit reproduction of a child's image) και *παιδικό child erotica* (any material, relating to children, that serves a sexual purpose for a given individual). Η σημασία αυτής της διάκρισης είναι για να δοθεί έμφαση στην ποιότητα των φωτογραφιών με παιδιά, οι οποίες ίσως να μην εμπεριέχουν σεξουαλική επίθεση. Η

⁵¹ Vienna, 29 SEPT- 1 Oct. (1999). Chapter II, pt.3. Είναι η πρώτη διεθνής κοινή δέσμευση για την πάταξη της παιδικής πορνογραφίας.

⁵² Cline, V. *Pornography's Effects on Adults and Children. The Porn Problem & Solutions*. Ανακτήθηκε από το <http://www.obscenitycrimes.org/clineart.cfm> στις 2-5-2007.

⁵³ Kelly, L., Regan, S., & Burton, C. (2000). Sexual exploitation : A new discovery or one part of a continuum of sexual abuse in childhood? στο Harrison, C. (2006). *Cyberspace and child Abuse Images. A Feminist Perspective. Journal of Woman and Social Work*. Vol.21 (4):365-379, και στο Wyre, R. (2000). *Paedophile characteristics and patterns of behavior: Developing and using a typology*. Βλέπε παραπάνω στον Harrison, C. (2006).

⁵⁴ Στο Taylor, M. and Quayle, E. (2003). *Child Pornography – An Internet Crime*. Hove and New York: Brunner – Routledge, σελ.75.

⁵⁵ Lanning, K. (1992). *Child Molesters: A Behavioral Analysis*. Washington, DC: National Center for Missing and Exploited Children, pp:24-26.

εφαρμογή αυτής τη διάκρισης έχει βοηθήσει τους φορείς επιβολής νόμου και μάλιστα στην κατηγοριοποίηση του αποδεικτικού υλικού ως εξής:

- Ενδεικτικό (indicative) - υλικό που απεικονίζει ντυμένα παιδιά, το οποίο παραπέμπει σε σεξουαλικό ενδιαφέρον για παιδιά.
- Άσεμνο (indecent) - υλικό που απεικονίζει γυμνά παιδιά, το οποίο παραπέμπει σε σεξουαλικό ενδιαφέρον για παιδιά.
- Ανήθικο (obscene) - υλικό το οποίο απεικονίζει παιδιά σε σεξουαλικές πράξεις.

Το υλικό που εμφανίζεται στο διαδίκτυο δεν είναι ομοιογενές και οι Taylor and Quayle (2003)⁵⁶ κατέταξαν την παιδική πορνογραφία σε 10 κατηγορίες (πίνακας 1), οι οποίες βασίζονται σε περιγραφική ανάλυση μιας εκτενούς συλλογής της βάσης δεδομένων του COPINE⁵⁷ καθώς και της εμπειρίας της ομάδας που συμμετείχε στο πρόγραμμα. Αυτή η βάση δεδομένων περιλαμβάνει το υλικό το οποίο είναι διαθέσιμο και βασίζεται μόνο σε πηγές του διαδικτύου και θεωρείται μια έγκυρη βάση δεδομένων συμπληρωμένη με πολλές βιβλιογραφικές αναφορές. Η βάση περιέχει 150.000 φωτογραφίες και 400 video-clips και στην πλειοψηφία των φωτογραφιών εμφανίζονται κορίτσια, ενώ είναι αξιοσημείωτη η απουσία μαύρων παιδιών. Μια εξήγηση που μπορεί να δοθεί, σύμφωνα με τις συνεντεύξεις των δραστών, είναι ότι προτιμούν παιδιά στα οποία φαίνονται καθαρά τα γεννητικά τους όργανα. Οι φωτογραφίες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: Παιδιά πάνω και κάτω των 15 ετών.

Πίνακας 1: Κατηγοριοποίηση της παιδικής πορνογραφίας (Taylor & Quayle, 2003)

Indicative (ενδεικτικό)	Μη ερωτικές και σεξουαλικές εικόνες που απεικονίζουν παιδιά με εσώρουχα, μαγιό, κ.λ.π. από εμπορικές πηγές ή οικογενειακά άλμπουμ. Εικόνες παιδιών τα οποία ενώ παίζουν σε φυσιολογικό περιβάλλον το πλαίσιο των εικόνων από τους συλλέκτες δείχνει ακατάλληλο.
Nudist (γυμνό)	Απεικονίσεις γυμνών ή ημίγυμνων παιδιών σε κατάλληλο περιβάλλον από νόμιμες πηγές (π.χ. πισίνες, αποδυτήρια).
Erotica (ερωτικό)	Κρυφά τραβηγμένες φωτογραφίες παιδιών σε χώρους παιχνιδιών ή σε άλλα ασφαλή περιβάλλοντα δείχνοντας είτε εσώρουχα είτε κάποια γυμνότητα.
Posing (ποζάροντας)	Εκ προθέσεως εικόνες παιδιών που ποζάρουν με ρούχα ή γυμνά ημίγυμνα (όπου το περιβάλλον υποδεικνύει σεξουαλικό ενδιαφέρον)
Erotic Posing (ερωτικές πόζες)	Εκ προθέσεως εικόνες παιδιών που ποζάρουν με ρούχα ή γυμνά, ή ημίγυμνα σε σεξουαλικές ή προκλητικές στάσεις.
Explicit Erotic Posing (ρητές ερωτικές πόζες)	Έμφαση στην περιοχή των γεννητικών οργάνων όπου το παιδί είτε είναι γυμνό, είτε με ρούχα, είτε ημίγυμνο.
Explicit Sexual Activity (ρητή σεξουαλική δραστηριότητα)	Περιέχει αγγίγματα, αμοιβαία και αυτοϊκανοποίηση, στοματικό σεξ παιδιού χωρίς την συμμετοχή ενηλίκου.

⁵⁶ Taylor, M. and Quayle, E. (2003). *Child Pornography – An Internet Crime*. Hove and New York: Brunner – Routledge, σελ.32.

⁵⁷ COPINE (Combating Paedophile Information Networks in Europe) Project.

Assault (επίθεση)	Παιδιά ως αντικείμενα σεξουαλικής επίθεσης με συμμετοχή ενηλίκου.
Gross Assault (χυδαία επίθεση)	Άσεμνες εικόνες σεξουαλικής επίθεσης, περιέχοντας διεισδυτικό σεξ, αυτοϊκανοποίηση ή στοματικό σεξ με τη συμμετοχή ενήλικα.
Sadistic/Bestiality(κτηνω δία)	Εικόνες που δείχνουν ένα παιδί να κακοποιείται. Εικόνες όπου ένα ζώο συμμετέχει σε σεξουαλική δραστηριότητα με παιδί.

Οι Taylor & Quayle από τις μελέτες τους διαπίστωσαν ότι το υλικό της παιδικής πορνογραφίας που διακινείται στο διαδίκτυο ομαδοποιείται και έτσι πρότειναν την παραπάνω κατηγοριοποίηση, η οποία αποτελεί τη βάση για τις περισσότερες μελέτες σε διεθνές επίπεδο.

2.2. Η περίπτωση της εικονικής παιδικής πορνογραφίας

Με τις δυνατότητες της τεχνολογίας μπορεί να κατασκευαστεί μια εικόνα παιδικής πορνογραφίας (pseudo-photographs) χωρίς την πραγματική συμμετοχή παιδιών στη σεξουαλική δραστηριότητα που απεικονίζεται⁵⁸. Μέσω της τεχνικής του metamorphosing μπορεί να δημιουργηθεί μία εικόνα από την μετατροπή και τον συνδυασμό άλλων εικόνων διαφορετικών μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον Taylor (2002)⁵⁹ οι ψευδοφωτογραφίες παιδικής πορνογραφίας που εμφανίζονται στο διαδίκτυο ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες:

- Ψηφιακά τροποποιημένες σεξουαλικές εικόνες σωμάτων π.χ ένα παιδί το οποίο φορά μαγιό και το μαγιό με ψηφιακό τρόπο αφαιρείται.
- Χωριστές φωτογραφίες οι οποίες μοντάρονται σε μία.
- Μοντάζ διαφόρων φωτογραφιών με σεξουαλικό περιεχόμενο.

Σε χώρες όπου η εικονική πορνογραφία είναι νόμιμη αποφέρει τεράστια κέρδη. Για παράδειγμα στην Ιαπωνία, τα κέρδη από τα moe προϊόντα (βιβλία, εικόνες και

⁵⁸ Kleinhans, C. (2004). Virtual Child Porn: The Law and the Semiotics of the Image. *Journal of visual culture*. Sage Publication. Vol.3(1):17-34, και Edwards, L. (2000). *Pornography and the internet*. Oxford:Hart, pp.275-308.

⁵⁹ Taylor, M. (2002). *The nature and dimensions of child pornography on the internet*. Ανακτήθηκε στις 20-3-2007 από http://www.ipce.info/library/3/files/nat_dims_kp.htm

παιχνίδια) που έχουν σχέση με τα cartoons - anime και τα manga⁶⁰ ήταν το 2003, US\$800 εκατομμύρια⁶¹.

Ενώ η παιδική πορνογραφία είναι συνήθως εικόνες πραγματικών παιδιών⁶² είναι σημαντικό το γεγονός ότι η νομοθεσία αναγνωρίζει και συμπεριλαμβάνει και την εικονική πορνογραφία ως ένα έγκλημα ενάντια στα παιδιά. Ερευνητές οι οποίοι είναι αντίθετοι με την ποινικοποίηση της ψευτοπαιδικής πορνογραφίας, αναφέρουν ότι αυτό το υλικό δεν θα πρέπει να θεωρείται παιδική πορνογραφία επειδή κανένα παιδί δεν βλάπτεται για την παραγωγή του. Η American Civil Liberties Union θεωρεί ότι η απαγόρευση των ψευτοφωτογραφιών είναι μία παραβίαση την ελευθερίας της έκφρασης και η Ashcroft v. Free Speech Coalition απόφαση υποστηρίζει αυτή την άποψη. Ο Levy (2002)⁶³ επισημαίνει ότι η εικονική παιδική πορνογραφία, εφόσον είναι κατασκευασμένη στον υπολογιστή δεν προκαλεί καμία ζημιά. Γι' αυτό δεν πρέπει να ποινικοποιηθεί η χρήση της ψευτοφωτογραφίας (εικονικής πορνογραφίας) επειδή ο παιδόφιλος μπορεί να χρησιμοποιήσει και άλλα μέσα για να πετύχει τον σκοπό του, όπως αλκοόλ, ναρκωτικά, χρήματα, παιχνίδια και βία. Ο Adelman (1996)⁶⁴ θεωρεί ότι δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του εικονικού-πορνογραφικού υλικού και της εξαπάτησης των ανηλίκων. Επίσης η Burke⁶⁵ απορρίπτει το επιχείρημα της εξαπάτησης, σημειώνοντας ότι γι' αυτό τον σκοπό μπορεί να χρησιμοποιηθεί και πορνογραφία ενηλίκων, όμως παραδέχεται ότι ο παιδόφιλος έχει πολύ περισσότερες πιθανότητες να εξαπατήσει το θύμα αν χρησιμοποιήσει πορνογραφικό υλικό με συμμετοχή ανηλίκων παρά ενηλίκων. Οι McCabe and Gregory (1998)⁶⁶ έχουν δείξει ότι οι δράστες συχνά χρησιμοποιούν

⁶⁰ Μόδα που ξεκίνησε από την Ιαπωνία στα τέλη της δεκαετίας του '70 και έφτασε σήμερα να αποτελεί μία κατηγορία πορνογραφίας στο διαδίκτυο, είναι τα ερωτικά σκίτσα Anime και τα κινούμενα σχέδια Manga. Anime ονομάζονται τα ερωτικά σκίτσα (comic trips) ιαπωνικής τεχνοτροπίας. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η έντονη θηλυκότητα στους χαρακτήρες (ακόμη και στους άντρες) και τα τεράστια μάτια. Η ηρωίδα ενός πορνό Anime ή Manga σχεδόν πάντα πέφτει θύμα βιασμού από έναν άγριο και σωματώδη άνδρα ή εξωγήινο τέρας. Όσοι έχουν παρακολουθήσει τα ιαπωνικά κινούμενα σχέδια της «παιδικής ζώνης» στην τηλεόραση μπορεί να πάρει μια ιδέα για το ποσοστό βίας (αναμειγμένη με πορνό) που εμπεριέχεται στα πορνό Anime που κυκλοφορούν στο διαδίκτυο. Διαθέσιμα είναι στα: <http://www.anime.org> και +xxx+anime. Στο Νικολαΐδης, Χ. (1999). *Η σκοτεινή πλευρά του INETNET*. Εκδόσεις Anubis, σελ. 201.

⁶¹ The report by S. Shinano για το Hamagin Research Institute Ltd, 2005.

⁶² Heimbach, M. J. (2002). Internet Child Pornography. Prepared Statement. Congressional Testimony Before the Subcommittee on Crime, Terrorism, and Homeland Security. Committee on the Judiciary. United States House of Representatives. Ανακτήθηκε στις 15-12-06 από <http://fbi.gov/congress>

⁶³ Levy, N. (2002). Virtual child pornography: The eroticization of inequality. *Ethics and information Technology*. Vol.4(4):319-323.

⁶⁴ Adelman, R. (1996). The constitutionality of Congressional Efforts to Ban Computer – Generated Child Pornography. *Computer & Info*. Vol.14:483, στο *Παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο*. (2007). Επιστημονική εποπτεία Κιούπης, Δ., Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Σειρά Ομάδας Νέων (ΙΔΜΑ). Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη. σελ.78-79.

⁶⁵ Burke, D. (1997). The criminalization of virtual Child Pornography: A Constitutional Question. *Harvard Journal on Legislation*. Vol.34:439-441. Στο Παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο (2007), όπ.π. σελ.79.

⁶⁶ McCabe, K. A., and Gregory, S. S. (1998). Recognizing the illegal activities of computer users. *Social Science Computer Review*. Vol.16(4):419-422.

πορνογραφικό υλικό για να παρασύρουν άλλα παιδιά να ποζάρουν για φωτογράφιση ή να συμμετάσχουν σε ταινίες, συνεπώς δεν υπάρχει νομιμότητα σε αυτή τη δραστηριότητα.

2.3. Ευρύτερο αιτιολογικό πλαίσιο της διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου

Οι λόγοι κατοχής, διακίνησης και παραγωγής παιδικής πορνογραφίας είναι κυρίως το οικονομικό κέρδος, το σεξουαλικό ενδιαφέρον των ενηλίκων για τα παιδιά καθώς και η εκμετάλλευσή των. Η σχέση μεταξύ του σεξουαλικού ενδιαφέροντος του ενήλικου για το παιδί και την παιδική πορνογραφία είναι σύνθετη. Δεν εκφράζουν όλοι οι καταδικασμένοι για σεξουαλικές παραβάσεις κατά των παιδιών ενδιαφέρον για την παιδική πορνογραφία, αλλά και πολλοί άνθρωποι που έχουν καθαρό μητρώο και κανένα εμφανές ενδιαφέρον για παιδιά, δείχνουν ενδιαφέρον ή περιέργεια για την πρόσβαση και τη συλλογή εικόνων παιδικής πορνογραφίας. Η σχέση μεταξύ της παιδικής πορνογραφίας και των σεξουαλικών επιθέσεων στα παιδιά δεν είναι απολύτως σαφής. Ο παραγωγός της παιδικής πορνογραφίας μπορεί να συμμετέχει σε σεξουαλική επίθεση κατά των παιδιών, αλλά ένας παθητικός συλλέκτης δεν συμμετέχει σε επιθέσεις. Επισημαίνουμε ότι δεν υπάρχει ένα ομοιογενές προφίλ του δράστη, εκτός του φύλου σύμφωνα με το οποίο η πλειοψηφία είναι άνδρες, και τα κίνητρά τους είναι διαφορετικά.

Η κυβερνοπορνογραφία ή διαδικτυακή πορνογραφία βρίσκεται σε έξαρση, γεγονός που πρέπει να συνεκτιμηθεί με το ότι οι ανήλικοι τακτικοί on line δικτυοπλόοι ανέρχονται σε εκατομμύρια⁶⁷. Εικόνες και απεικονίσεις σεξουαλικής παρενόχλησης παιδιών ή νέων υπήρχαν και πριν τη διάδοση του διαδικτύου. Σε φιλμ, περιοδικά, τηλεόραση, διαφήμιση έχουμε περιπτώσεις εμφάνισης τέτοιων απεικονίσεων⁶⁸. Όμως η ραγδαία εξάπλωση του διαδικτύου από τις αρχές της δεκαετίας του '90, συνδέθηκε με την αύξηση της παραγωγής, διακίνησης και κατοχής της παιδικής πορνογραφίας. Η αστυνομία σε διάφορες χώρες συλλαμβάνει άτομα τα οποία έχουν συλλογή από εκατοντάδες ή χιλιάδες φωτογραφίες παιδιών θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης⁶⁹. Οι άνθρωποι που κατέχουν, παράγουν και διακινούν πορνογραφικό υλικό χωρίζονται σύμφωνα με τα στοιχεία της Interpol⁷⁰ σε

⁶⁷ Davis, R. *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Political System* στην Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σ. (2003). *Η επικράτεια των πληροφοριών*. Εκδόσεις Κριτική, σελ. 414.

⁶⁸ Βλέπε σχετικά Kleinhans, C. (2004). Virtual Child Porn: The Law and the Semiotics of the Image. *Journal of visual culture*. Sage Publication. Vol.3(1):17-34.

⁶⁹ Car, J. (2004). *Child abuse, child pornography and the internet*: UK:NCH., p.11.

⁷⁰ <http://www.interpol.int>

δύο κατηγορίες: σε αυτούς που έχουν σκοπό το κέρδος και σε αυτούς οι οποίοι έχουν σεξουαλικό ενδιαφέρον για παιδιά.

2.3.1. Το οικονομικό κέρδος ως κίνητρο κατοχής και διακίνησης υλικού παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου

Ένας από τους λόγους της αύξησης της διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας είναι η τεράστια ζήτηση με συνέπεια τα μεγάλα οικονομικά κέρδη. Η παραγωγή και η διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου εξελίσσεται σε οικονομική επιχείρηση με κέρδη δισεκατομμυρίων δολαρίων το χρόνο παγκοσμίως (Bequai, 2001)⁷¹ και για πολλούς ερευνητές, παρουσιάζει τη μορφή του οργανωμένου εγκλήματος. Συχνά δημοσιεύονται αριθμοί που καταδεικνύουν το μέγεθος του φαινομένου. Επισημαίνουμε όμως, ότι οι αριθμοί δείχνουν μόνο μια τάξη μεγέθους διότι λαμβάνουμε υπόψη μας ότι είναι ένα μυστικό εμπόριο, υπάρχει η πιθανότητα οι ίδιες φωτογραφίες να διακινούνται με διαφορετικά ονόματα, υπάρχει σκοτεινός αριθμός όσον αφορά τα παιδιά ως θύματα και γενικά η εικόνα της παραγωγής και της διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας σε περιβάλλον διαδικτύου δεν είναι αρκετά σαφής.

Σύμφωνα με στοιχεία της UNESCO⁷² ο τζίρος της βιομηχανίας της παιδικής πορνογραφίας ξεπερνά τα 3 δις ευρώ κάθε χρόνο. Ο αριθμός των ιστοσελίδων που φιλοξενούν πορνογραφικό περιεχόμενο με πρωταγωνιστές ανήλικα παιδιά, ακόμη και βρέφη, υπολογίζεται ότι σημείωσε την τελευταία πενταετία αύξηση της τάξης του 345% (4,5 εκατομμύρια sites). Ορισμένες ιστοσελίδες παιδικής πορνογραφίας έχουν ημερήσια επισκεψιμότητα περίπου 150.000, παρά το υψηλό κόστος. Για να συγκρίνουμε τα μεγέθη και τη ραγδαία αύξηση των ιστοσελίδων, αναφέρουμε ότι μέχρι το 1997 υπήρχαν μόνο 900 πορνογραφικά sites, ενώ ένα χρόνο αργότερα αυξήθηκαν σε 20.000 με 30.000 και πάνω από 75 εκατομμύρια άνθρωποι το χρόνο τα επισκέπτονται. Ο μεγαλύτερος καταναλωτής πορνογραφικού υλικού στο διαδίκτυο είναι παιδιά ηλικίας 12-17 ετών και το 90% παιδιών ηλικίας 8-16 ετών βλέπουν online πορνογραφικό υλικό συνήθως από το σπίτι⁷³.

⁷¹ Bequai, A. (2001). Organised Crime Goes Cyber. *Computers & Security*. Vol. 20:475-478. Ο Bequai ήταν από τους πρώτους συγγραφείς που ασχολήθηκε με το πληροφορικό έγκλημα. Συνέβαλε στον εντοπισμό των μεγεθών που αφορούν την παράνομη χρήση των νέων τεχνολογιών αλλά κυρίως συνέβαλλε στην ποινικοποίηση κάθε παραβίασης του ηλεκτρονικού υπολογιστή στις Η.Π.Α.

⁷² <http://www.unesco.com>

⁷³ Quinn, J. and Forsyth, G. (2005). Describing sexual behavior in the era of the internet: a typology for empirical research. *Deviant behaviour*. Vol.26:191-207.

2.3.2. Το σεξουαλικό ενδιαφέρον του ενηλίκου για τα παιδιά

Οι άνθρωποι που σχετίζονται με υλικό παιδικής πορνογραφίας δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα. Αν και το μεγαλύτερο ποσοστό είναι άνδρες, προέρχονται από όλες τις περιοχές, τις κοινωνικές τάξεις, τους πολιτισμούς, τα κοινωνικά στρώματα και τις ηλικίες και έχουν δεξιότητες στη χρήση της τεχνολογίας. Δεν έχουν όλοι την ετικέτα του «παιδόφιλου» και δεν ανήκουν στο κοινωνικό περιθώριο⁷⁴. Βέβαια οι πληροφορίες που προκύπτουν από τα ερευνητικά δεδομένα είναι ανεπαρκείς για να αξιολογήσουμε πότε αυτό γίνεται από μόδα, πότε είναι η περιέργεια κυρίως των νέων για το σεξ⁷⁵ και πότε υπάρχει παθολογική συμπεριφορά.

Η ηλικία των ατόμων που έχουν πρόσβαση στο υλικό παιδικής πορνογραφίας ή το παράγουν ποικίλει. Αναφορές και έρευνες σε διαφορετικές χώρες, δείχνουν ότι η ηλικία κυμαίνεται. Σε έρευνα στη Νέα Ζηλανδία από τα 185 άτομα που συνελήφθησαν να κατέχουν πορνογραφικές φωτογραφίες με παιδιά, το ¼ ήταν ηλικίας 15 έως 19 ετών. Οι περισσότεροι από τους μισούς ήταν ηλικίας κάτω των 30 ετών⁷⁶. Στη Μεγάλη Βρετανία οι έρευνες δείχνουν ότι το 30-40% των σεξουαλικών ενεργειών διαπράττονται από άτομα ηλικίας κάτω των 18. Ένα 16χρονο παιδί που συνελήφθη να παίρνει πορνογραφικές φωτογραφίες άλλων παιδιών και να κατέχει τέτοιο υλικό, διαπιστώθηκε ότι έκανε αυτή τη δραστηριότητα, γιατί ενθαρρύνονταν από έναν μεγαλύτερο άνδρα, τον οποίο είχε συναντήσει σε chat room⁷⁷. Έρευνα στις Η.Π.Α. έδειξε ότι από τα άτομα που συνελήφθησαν για κατοχή παιδικού πορνογραφικού υλικού πολύ λίγα ήταν κάτω των 18 ετών⁷⁸. Στο New Jersey σε επιχείρηση της αστυνομίας συνελήφθησαν 35 άτομα για online αδικήματα παιδικής πορνογραφίας από τα οποί οι δέκα ήταν νεαρής ηλικίας⁷⁹.

Η συμμετοχή ενός ατόμου σε υλικό παιδικής πορνογραφίας σε οποιοδήποτε επίπεδο, συμβάλλει στην απαίτηση για φωτογραφίες και περαιτέρω στη σεξουαλική παρενόχληση των παιδιών. Επίσης πολλοί ζητούν να παρενοχλήσουν παιδιά

⁷⁴ Sub - group against Sexual Abuse and Exploitation of Children. (2005). *In towards a shared understanding of terminology referring to the sexual abuse and exploitation of children*. Geneva: NGO Group for the Convention on the Rights of the Child.

⁷⁵ O'Connell, R. (2003). *A Typology of Cyber sex exploitation and On-line Grooming Practices*. UK: Cyberspace Research Unit. University of Central Lancashire, p.4.

⁷⁶ Wilson, D. & Andrews, C. (2004). *Internet traders of child pornography and other censorship offenders in New Zealand: Updated statistics*. Wellington, New Zealand: Department of Internal Affairs.

⁷⁷ Palmer, T. & Stacey, I. (2004). *Just one click: Sexual abuse of children and young people through the internet and mobile phone technology*. UK: Barnardo's, p.23.

⁷⁸ Wolak, J., Finkelhor, D. & Mitchell, K. (2005). *Child-Pornography Possessors Arrested in Internet-Related Crimes*. US: National Center for Missing and Exploited Children.

⁷⁹ Patterson, M. (2005). *On a sordid trail. The Star- Ledger*. New Jersey, p.1. Διαθέσιμο στο: <http://www.nj.com>

απευθείας, ως αποτέλεσμα της χρήσης πορνογραφικού υλικού. Συγκριτικές έρευνες για τη σχέση μεταξύ της χρήσης υλικού και της απευθείας παρενόχλησης των παιδιών είναι περιορισμένες, αλλά αρχικές έρευνες δείχνουν ότι υπάρχει μία σχέση⁸⁰. Οι άνθρωποι που έχουν πρόσβαση σε παράνομο υλικό στο διαδίκτυο δεν είναι μόνο εγκληματίες ή άνθρωποι του περιθωρίου. Είναι οι ίδιοι άνθρωποι που ενδιαφέρονται για χρήσιμες, νόμιμες πληροφορίες και οι οποίοι για κάποιους λόγους σερφάρουν και στο παράνομο υλικό. Έρευνα των Demetriou, et. al (2003)⁸¹ αναλύει τις επισκέψεις στο Cyber Magpie Web, το οποίο έγινε για να μετρήσει αν οι χρήστες που έχουν πρόσβαση σε νόμιμο υλικό θα μπορούσαν επίσης να προσπαθήσουν να έχουν πρόσβαση σε παράνομο και πορνογραφικό υλικό. Σε διάστημα 88 ημερών, 803 άτομα επισκέφθηκαν το site και το 56% αναζήτησε πορνογραφικό ή παράνομο υλικό. Τα αποτελέσματα συζητήθηκαν στο πλαίσιο της θεωρίας της απεξανομίκευσης (deindividuation theory) σε συνδυασμό με τις συνέπειες της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με την ανωτέρω θεωρία, η διαδικασία απώλειας κοινωνικών ενδοιασμών, προσωπικής ευθύνης, αναστολών καθώς και της απελευθέρωσης ενστικτωδών ορμών και επιθετικών τάσεων είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής σ' ένα πλήθος όπου η ατομική ταυτότητα εξαφανίζεται, χρησιμοποιώντας μέσα απόκρυψής της. Ο Finkelhor (1997)⁸² επισημαίνει ότι μία από τις προϋποθέσεις που πρέπει να συνυπάρχουν πριν την σεξουαλική παρενόχληση ενός παιδιού είναι η υπερνίκηση των ηθικών αναστολών. Το διαδίκτυο διευκολύνει την υπερνίκηση αυτής της προϋπόθεσης και επιτρέπει την έκφραση της παραβατικής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με Durkin (1997)⁸³, οι παιδόφιλοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο με τέσσερις τρόπους: α) για να διακινήσουν παιδική πορνογραφία, β) για να εντοπίσουν τα παιδιά που πρόκειται να κακοποιήσουν, γ) για να συμμετέχουν σε ακατάλληλη σεξουαλική επικοινωνία με παιδιά και δ) για να επικοινωνήσουν με άλλους παιδόφιλους. Οι παιδόφιλοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως μια διέξοδο για την παρεκκλίνουσα σεξουαλική ικανοποίηση και ως ένα κοινωνικό μηχανισμό παγίωσης (social consolidation mechanism). Επίσης, το ενθαρρυντικό κοινωνικό πλαίσιο που υφίσταται μπορεί να ενθαρρύνει τους παιδόφιλους να καταστήσουν παιδιά-θύματα. Επιπλέον η προώθηση της παιδικής πορνογραφίας λειτουργεί ως

⁸⁰ Collins, P. (2005). Child Sexual Abuse and the Paraphilias. Στο Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellogg, N. & Vieth, V. (Ed.s). *Medical and Legal Aspects of Child Sexual Exploitation*. Saint Louis: GW Medical Publishing.

⁸¹ Demetriou, C., Silke, A. (2003). A criminological Internet "sting" : Experimental evidence of illegal and deviant visits on website trap. *British Journal of Criminology* (ISSN 007-0955). Vol.43(1):213-222. (R 88074).

⁸² Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse*. New York: Free Press. Ανακτήθηκε στις 20-3-2007 από το http://www.ipce.info/library_3/files/fink_csa_ch2.htm

⁸³ Durkin, K. F. (1997). Misuse of the internet by pedophiles: implications for law enforcement and probation practice. *Federal Probation*. Vol. 61(3):14-18.

δόλωμα για να προσελκύσουν οι παιδόφιλοι τα παιδιά για την ικανοποίησή τους, σύμφωνα με τον Jenkins (2001)⁸⁴. Στις on line κοινότητες των παιδόφιλων, οι εικόνες έχουν διαφορετική λειτουργία πέρα από τη σεξουαλική ικανοποίηση. Η παιδική πορνογραφία χρησιμοποιείται για να επικυρώσει το ενδιαφέρον των ενηλίκων για παιδική σεξουαλικότητα και την επιδίωξη εμπορικού κέρδους⁸⁵. Παιδόφιλοι από όλες τις χώρες του κόσμου βρίσκονται στο διαδίκτυο και σε chats rooms για ανταλλαγή βίντεο με ερωτικές πράξεις ανηλίκων και ζωντανές ερωτικές επικοινωνίες. Επίσης σύμφωνα με τον Marsall (1998)⁸⁶, δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων χρησιμοποίησαν εικόνες παιδικής πορνογραφίας πριν τη διάπραξη, αλλά δεν είναι η μοναδική αιτία για τη διάπραξη μιας πράξης και άλλοι τις χρησιμοποίησαν ως εκτόνωση για να μην οδηγηθούν σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές.

Έρευνα των Quayle & Taylor (2001)⁸⁷ παρουσιάζει 13 συνεντεύξεις με άνδρες που καταδικάστηκαν για downloading παιδικής πορνογραφίας στο διαδίκτυο με σκοπό τη σεξουαλική ικανοποίηση και τη συλλογή φωτογραφιών. Σύμφωνα με τους μελετητές, η πορνογραφία διευκολύνει τις κοινωνικές σχέσεις, είναι ένας τρόπος να αποφύγει κάποιος την πραγματική ζωή, και ακόμη έχει θεραπευτικές ιδιότητες εφόσον ο παιδεραστής αισθάνεται ότι ανήκει κάπου (κοινωνία παιδιφίλων). Οι Ivey και Simpson (1998)⁸⁸ αναφέρουν ότι η παιδοφιλική συμπεριφορά καθορίζεται πρωτίστως όχι από τον σεξουαλικό σκοπό, αλλά από την ανάγκη για αγάπη και επιβεβαίωση. Οι Proulx, McKibben και Lusigan (1996)⁸⁹ τονίζουν το αίσθημα μοναξιάς που έχουν οι παιδόφιλοι και τη σχέση μεταξύ της ευαισθησίας τους και των διεστραμμένων σεξουαλικών φαντασιώσεων. Υποστηρίζουν ότι οι σχέσεις με τα παιδιά είναι ένας τρόπος να αναζητήσουν ανθρώπους που να ταιριάζουν με τον εσωτερικό τους κόσμο και συνεπώς με ανθρώπους με τους οποίους ταυτίζονται. Όσον αφορά τα αίτια της παιδοφιλίας οι Baltieri, Saadeh και Abdo (1999)⁹⁰ ανέφεραν ότι έχουν ταυτοποιήσει σε διάφορες έρευνες ευρήματα οργανικής δυσλειτουργίας, όπως: χρωμοσωμική ανωμαλία, διανοητική καθυστέρηση, αλλαγές

⁸⁴ Jenkins, P. (2001). *Beyond Tolerance: Child Pornography on the Internet*. New York and London: New York University Press.

⁸⁵ Hick, St., and Halpin, E. (2001). *Children's Rights and the Internet*. ANNALS, AAPSS, 575.

⁸⁶ Marshall, S. (1995). *On - line child pornography busted*. USA Today. A1.

⁸⁷ Quayle, E. & Taylor, M. (2001). Child pornography and the internet: perpetuating a cycle of abuse. *Deviant Behavior*. Vol.23 :365-395.

⁸⁸ Ivey, G. & Simpson, P. (1998). The psychological life of pedophiles: A phenomenology study. *South African Journal of Psychology*. Vol.28(1):15-20.

⁸⁹ Proulx, J., McKibben, A. & Lusigan, R. (1996). Relationship between affective components and sexual behaviors in sexual aggressors. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*. Vol.8(4):279-289.

⁹⁰ Baltieri, D. A., Saadeh, A., Abdo, C.H.N. (1999). Pedophilia - a perversion. Bibliographic review. *Journal Brasileiro de Psiquiatria*. Vol.48(5):217-219.

σε ορμονικά επίπεδα και ηλεκτροεγκεφαλικές αλλοιώσεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον σύμφωνα με τον Taylor (2002)⁹¹, παρουσιάζει το προφίλ του παιδόφιλου το επονομαζόμενο «*σύνδρομο του συλλέκτη*», δηλαδή η καταναγκαστική απόκτηση εικόνων παιδικής πορνογραφίας. Οι πολλές χιλιάδες εικόνες στην κατοχή πολλών συλληφθέντων, εξηγεί αυτό το φαινόμενο. Η αμοιβαία ανταλλαγή πορνογραφικών εικόνων είναι η πιο ανησυχητική πτυχή της διακίνησης παιδικής πορνογραφίας. Η ανταλλαγή δίνει και ένα αίσθημα ασφάλειας και συνεργασίας μεταξύ των χρηστών. Το σύνδρομο του συλλέκτη⁹² τροφοδοτεί και στηρίζει τη συνεχή παραγωγή τέτοιου υλικού.

Εκτός από τα άτομα που υποφέρουν από παιδοφιλία υπάρχουν και αυτά που αν και δεν είναι παιδόφιλοι, εκμεταλλεύονται την παιδοφιλία με σκοπό το οικονομικό κέρδος. Είναι παρόμοια περίπτωση με τους διακινητές ναρκωτικών οι οποίοι δεν είναι εξαρτημένοι χρήστες αλλά έχουν ως κίνητρο το κέρδος⁹³. Σύμφωνα με τους Davis, et al. (1995)⁹⁴ πρέπει να γίνεται διαχωρισμός μεταξύ των παιδοφίλων και των παιδεραστών. Ένας παιδόφιλος, είναι ένα άτομο το οποίο φαντασιώνεται τη σεξουαλική σχέση με το παιδί, ενώ ο παιδεραστής (child molester) ενεργεί κατά του παιδιού. Τα χαρακτηριστικά των παιδεραστών είναι η συχνή αλλαγή εργασιακού περιβάλλοντος ή κατοικίας και τα πολλαπλά θύματα.

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται μια νέα κατηγορία σεξουαλικού παραβάτη ο οποίος μπορεί να μην έχει επαφή με το θύμα και ο οποίος φαίνεται να μοιάζει με τον ηδονοβλεψία (Quayle et al., 2000)⁹⁵. Η εν λόγω παράβαση είναι το «κατέβασμα» από το διαδίκτυο φωτογραφιών παιδικής πορνογραφίας. Ακόμη υπάρχει μία μικρή έρευνα σχετικά με τέτοιους ανθρώπους οι οποίοι έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με τους παραβάτες και οι οποίοι έρχονται σε επαφή με τα θύματα. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός, ότι ενώ η δεδομένη ευρεία χρήση του διαδικτύου και οι χιλιάδες πορνογραφικές εικόνες με παιδιά είναι διαθέσιμες σε όποιον θέλει να τις δει, η χρήση τους από τους σεξουαλικούς παραβάτες παραμένει κατά ένα μεγάλο μέρος ανεξερεύνητη. Με την κατηγοριοποίηση και την τυπολογία των δραστών που εμπλέκονται στο έγκλημα της παιδικής πορνογραφίας, ασχολήθηκαν οι Alexy, et al.

⁹¹ Taylor, M. (2002). *The nature and dimensions of child pornography on the internet*. Ανακτήθηκε στις 20-3-2007 από [http://www.ipce.info/library/3/files/nat dims kp.htm](http://www.ipce.info/library/3/files/nat%20dims%20kp.htm)

⁹² Μαρτυρία ενός συλλέκτη αναφέρει τα εξής: «*Με αυτό το χόμπι μετά από κάποια στιγμή βαριόμαστε και διακινδυνεύουμε την εύρεση νέου υλικού και εμπειριών. Είναι μια φυσιολογική πρόοδος. Όπως στην κλοπή. Βαριέσαι. Και προχωράς για μεγαλύτερα stuff*».

⁹³ Julio Cesar Fontana-Rosa. (2001). Legal Competency in a Case of Pedophilia: Advertising on the Internet. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol.45(1):118-128.

⁹⁴ Davis, L., McShane, M. D. & William, F. P. (1995). Controlling computer access to pornography: Special conditionals for sex offenders. *Federal Probation*. Vol.59(2):43-48.

⁹⁵ Quayle, E., Holland, G., Ginehan, C. & Taylor, M. (2000). The internet and offending behavior. A case study. *Journal of Sexual Aggression*. Vol.6:78-96.

και ο Taylor και συντέλεσαν στην κατανόηση των διαφορών της συμπεριφοράς των εμπλεκομένων. Η έρευνα των Alexy, Burgess, Baker, (2005)⁹⁶ σε διάστημα 6 χρόνων, σε 91 έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, σε 225 περιπτώσεις σχετικά με την απεικόνιση των παραβατών του διαδικτύου, έδειξε ότι ως παραβάτες θεωρούνται σύμφωνα με το νόμο: 1.Οι *έμποροι* και/ή *συλλέκτες* πορνογραφικού υλικού (*Traders*) (παραγωγή, κατοχή και διανομή μέσω διαδικτύου) (το 59,1% του δείγματος) 2. Οι *Travelers* (*ταξιδευτές*) είναι τα άτομα που συζητούν online με τα παιδιά και ταξιδεύουν για να τα συναντήσουν. Το (21,8% του δείγματος). 3. Συνδυασμός *Traders και Travelers* (το 19 % του δείγματος). Επίσης σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας: Η πλειοψηφία (95,1%) ήταν άνδρες, ηλικίας μεταξύ 15-66 ετών. Η πλειονότητα (35,6%) μεταξύ 30-30 ετών. Όσον αφορά τα επαγγέλματα ήταν: εκπαιδευτικοί (64,0%), εργαζόμενοι (11,2%), άνεργοι (8,8%), στρατιωτικοί (5,6%), σπουδαστές (7,2%) και ιερείς (3,2%) και πάνω από το 1/5 κάτοικοι εκτός Ηνωμένων Πολιτειών.

Σύμφωνα με τον Taylor (2002)⁹⁷, όσοι ενδιαφέρονται για την παιδική πορνογραφία ταξινομούνται στις εξής έξι κατηγορίες: Ο *παραγωγός* (αυτός που παράγει υλικό), ο *συλλέκτης* (αυτός που συλλέγει), ο *σεξουαλικά «παμφάγος»* (η πορνογραφία είναι ένα μέρος των ενδιαφερόντων του), ο *σεξουαλικά ελεύθερος* (αυτός που αναζητά υλικό αισθανόμενος το δικαίωμα της ελεύθερης πρόσβασης, ο *περίεργος* (αυτός που πειραματίζεται σεξουαλικά) και ο *επιχειρηματίας*.

Σύμφωνα⁹⁸ με τα στοιχεία που έχουν προκύψει από το τρίχρονο πρόγραμμα (internet law enforcement, 2000) που υλοποίησε το Keene Police Department, συνελήφθησαν πάνω από 200 παραβάτες από 40 πολιτείες και 12 χώρες και καταγράφηκαν 2 εκατομμύρια εικόνες παιδικής πορνογραφίας. Από την έρευνα προέκυψε ότι η ηλικία κυμαίνονταν από 13 έως 65 ετών και τα επαγγέλματα : 22% σπουδαστές, 22% εργαζόμενοι, εργαζόμενοι στο χώρο των υπολογιστών 13%, λευκό κολάρο 13%, συνταξιούχοι 11%, νέοι εργαζόμενοι (*youth worker*) 4%, εκπαιδευτικοί 3%, δικηγόροι 3%, γιατροί 3%, άτομα με ειδικές ανάγκες 3%, στρατιωτικοί 1%, ιερείς 1% και άνεργοι 1%. Το 12% των παραβατών είχαν ιστορικό προηγούμενης παραβατικότητας.

Σύμφωνα με τη συμπεριφορά των παραβατών έγινε ο κάτωθι τυπολογικός διαχωρισμός:

⁹⁶ Alexy, E., Burgess, A., Baker, T. (2005). Internet Offenders, Traders, Travelers, and Combination Trader-Travelers. *Journal of Interpersonal Violence*. Sage Publication. Vol.20(7):804-812.

⁹⁷ Taylor, M. (2002). *The nature and dimensions of child pornography on the internet*. Ανακτήθηκε στις 20-3-2007 από [http://www.ipce.info/library/3/files/nat dims kp.htm](http://www.ipce.info/library/3/files/nat%20dims%20kp.htm)

⁹⁸ Cyber Child Sex Offender Typology by Detective James McLaughlin. Ανακτήθηκε στις 20-3-2007 από <http://www.ci.keene.nh.us/police/Typology.html>

Συλλέκτες (collectors)	Ταξιδιώτες (travelers)	Κατασκευαστές (Manufacturers)	Chatters
143	48	8	1

Σύμφωνα με τα στοιχεία⁹⁹ του 5^{ου} τμήματος Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος που αφορούν το αδίκημα της πορνογραφίας ανηλίκων (παράβαση άρθρου 348^Α του Π.Κ.) από τον Ιούλιο του 2004 έως τον Ιούνιο του 2006, σχηματίστηκε δικογραφία σε βάρος εβδομήντα επτά (77) ατόμων. Από τους συλληφθέντες προφυλακίσθηκαν οι δώδεκα (12) δράστες, ενώ οι υπόλοιποι, αφέθησαν ελεύθεροι με περιοριστικούς όρους:

- Η ηλικία των δραστών κυμαίνεται από 27- 74 ετών και ειδικότερα, οι είκοσι τρεις (23) συλληφθέντες είχαν ηλικία από 30 έως 45 ετών.
- Όσον αφορά το φύλλο των δραστών, από τους τριάντα επτά (37) συλληφθέντες, οι 36 είναι άνδρες και μόλις μία (1) γυναίκα.
- Από τους τριάντα επτά (37) συλληφθέντες, οι δέκα (10) ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι, 9 επιχειρηματίες, τρεις (3) συνταξιούχοι, δύο (2) δημόσιοι υπάλληλοι, δύο (2) στρατιωτικοί, δύο (2) δικηγόροι, δύο (2) φοιτητές, δύο (2) εκπαιδευτικοί και πέντε (5) άνεργοι.
- Οι συλληφθέντες δραστηριοποιούνται σε όλα σχεδόν τα διαμερίσματα της χώρας: τρεις (3) από Νησιωτική χώρα, τέσσερις (4) από τη Θεσσαλία, τέσσερις (4) από τη Κεντρική Μακεδονία και τρεις από τη Δυτική Μακεδονία και είκοσι τρεις (23) από την Αττική.

Τα στοιχεία του 5^{ου} τμήματος Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος που αφορούν τα διαπραχθέντα – εξιχνιασθέντα αδικήματα (μέσω διαδικτύου) στα οποία έχει επιληφθεί η ανωτέρω υπηρεσία από τον Ιούλιο του 2004 έως τον Ιούνιο του 2006, παρουσιάζονται ανά κατηγορία στον πίνακα 2:

Πίνακας 2. Διαπραχθέντα – εξιχνιασθέντα αδικήματα (μέσω διαδικτύου) 2004-2006

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΕΝΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΙΑΠΡΑΧΘΕΝΤΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΞΙΧΝΙΑΣΘΕΝΤΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΛΛΗΦΘΕΝΤΩΝ
ΠΑΡΑΒ.Ν.2472 ΚΑΙ Ν. 5060/1931 "ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ" ΚΑΙ "ΠΕΡΙ ΑΣΕΜΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ"	7	7	10
ΠΑΡΑΒ.ΑΡΘΡΟΥ"370Β ΤΟΥ Π.Κ. ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗ	2	2	-
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ 386 ΤΟΥ Π.Κ."ΑΠΑΤΗ"	10	10	14
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ 337 ΤΟΥ Π.Κ."ΠΡΟΣΒΟΛΗ ΓΕΝΕΤΗΣΙΑΣ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑΣ	1	1	1

⁹⁹ Μας χορηγήθηκαν μετά από αίτημά μας, τον Ιούνιο του 2006.

ΠΑΡΑΒ. Ν. 2433/1996 "ΠΕΡΙ ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΠΡΟΚΑΘΟΡΙΣΜΕΝΟΥ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΟΣ"	1	1	7
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ " 208 Π.Κ. "ΠΑΡΑΧΑΡΑΞΗ"	1	1	
ΠΑΡΑΒ. Ν. 2121/93 "ΠΕΡΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ"	4	4	5
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ 363 Π.Κ. "ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΚΗ ΔΥΣΦΗΜΗΣΗ"	2	2	2
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ 351 Π.Κ. "ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΕΜΠΟΡΙΑΣ"	1	1	1
ΠΑΡΑΒ. Ν. 2168/1993 "ΠΕΡΙ ΟΠΛΩΝ"	3	3	6
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ 199 Π.Κ. ΚΑΘΥΒΡΙΣΗ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ	1	1	5
ΠΑΡΑΒ. ΑΡΘΡΟΥ 348 ^Α ΤΟΥ Π.Κ. "ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ"	25	25	77 άτομα 12 προφυλακίστηκαν
ΠΕΡΙ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ	2	2	2

Στον πίνακα 2, παρατηρούμε ότι συγκριτικά οι παραβάσεις που αφορούν την παιδική πορνογραφία είναι περισσότερες από τα άλλα εγκλήματα.

2.3.3. Οι ανήλικοι ως θύματα της σεξουαλικής εκμετάλλευσης

Η σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση των ανηλίκων καλύπτει ευρύ φάσμα αποτρόπαιων πράξεων, από τον εξαναγκασμό σε σεξουαλικές σχέσεις ως την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία και δημιουργεί τραύματα στα θύματα τα οποία χρειάζονται φροντίδα για όλη τους τη ζωή. Μελέτες δείχνουν ότι ένα σημαντικό ποσοστό στην Ευρώπη¹⁰⁰, περίπου 10% - 20%, είναι θύματα σεξουαλικής κακοποίησης. Η προσέγγιση αυτών των εγκλημάτων είναι δύσκολη, γιατί τα παιδιά ντρέπονται ή φοβούνται να μιλήσουν για το τι συνέβη, ο θύτης και το θύμα μπορεί να προέρχονται από διαφορετικές χώρες (σεξουαλικός τουρισμός), οι νομοθεσίες των χωρών διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους και το διαδίκτυο καθιστά ευκολότερη τόσο την προσέγγιση παιδιών όσο και την παραγωγή και διακίνηση υλικού παιδικής πορνογραφίας. Τα στατιστικά δεδομένα επισημαίνουν ότι η εκμετάλλευση των ανηλίκων (επαιτεία, πορνεία, κ.λ.π.) κάτω από ορισμένες συνθήκες καθοδηγείται και συντονίζεται σε μεγάλο βαθμό από το οργανωμένο έγκλημα¹⁰¹. Οι βιοτικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι σε πολλές χώρες του κόσμου σε συνδυασμό με την ελλιπή εκπαίδευση, τους καθιστούν αντικείμενα σεξουαλικής εκμετάλλευσης (σεξουαλικός τουρισμός, παιδική πορνογραφία, κ.λ.π.). Η σεξουαλική εκμετάλλευση, η βία και η κακομεταχείριση των παιδιών προϋπήρχε του διαδικτύου, όμως αναδεικνύεται σε ένα νέο μέσο για τη διανομή αυτού του υλικού και τη διεύρυνση του αγοραστικού κοινού.

¹⁰⁰ http://ec.europa.eu/justice_home/news/summary/docs/sex_abuse_el.pdf -

¹⁰¹ Παπαθεωδώρου, Θ. (2002). *Δημόσια Ασφάλεια & Αντεγκληματική Πολιτική*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.171.

Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα ο αριθμός των παιδιών που εμπλέκεται στην πορνογραφία έχει διπλασιαστεί. Στα τέλη της δεκαετία του 1980 υπολογίζεται ότι 1,2 εκατομμύρια παιδιά έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης στα δίκτυα της παιδικής πορνογραφίας και τα κέρδη ήταν πάνω από 2,4 δισεκατομμύρια ετησίως¹⁰². Με τη χρήση του διαδικτύου υπολογίζεται ότι υπάρχουν 30 με 40 εκατομμύρια χρήστες οι οποίοι παράγουν, διακινούν ή επιθυμούν παιδική πορνογραφία. Σύμφωνα με έρευνα του National Center for Missing and Exploited Children (Η.Π.Α., 2005)¹⁰³ το 40% των υπόπτων που συνελήφθησαν για κατοχή παιδικής πορνογραφίας αποδείχθηκε ότι είχε κακοποιήσει σεξουαλικά ανηλίκους. Η ίδια έρευνα αποκάλυψε επίσης, ότι το 83% αυτών που συνελήφθησαν είχαν στην κατοχή τους πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους ηλικίας 6-12 ετών, το 39% με ανηλίκους ηλικίας 3-5 ετών και το 19% με ανηλίκους κάτω των 3 ετών. Σήμερα μπορεί κάποιος να βρει με ευκολία ένα εκατομμύριο περίπου φωτογραφίες στο διαδίκτυο με παιδιά ή νέους τα οποία πιθανόν να υφίστανται σεξουαλική παρενόχληση ή εκμετάλλευση. Από το 2000-2001 ο αριθμός του πορνογραφικού υλικού έχει αυξηθεί. Οι αστυνομικές αρχές συνεχώς βρίσκουν υλικό με "νέα" παιδιά. Οι περισσότερες εικόνες αποκαλύπτουν σεξουαλική παρενόχληση και συμμετοχή πολύ μικρών σε ηλικία παιδιών. Η Interpol και άλλες αστυνομικές αρχές, αναφέρουν ότι συνεχώς ανακαλύπτουν περισσότερα παιδιά, όμως πολύ λίγα από αυτά έχουν εντοπισθεί να κακοποιούνται για την παραγωγή της πορνογραφικής απεικόνισης. Για παράδειγμα, από τις χιλιάδες εικόνες της βάσης δεδομένων της Interpol¹⁰⁴ μόλις 320 παιδιά έχουν εντοπισθεί.

Σύμφωνα με έρευνα του University Of Cork (Ireland)¹⁰⁵, μεταξύ Ιουνίου και Νοεμβρίου 1997, οι εικόνες με ανήλικα κορίτσια στο διαδίκτυο προέρχονταν κυρίως από την Ιαπωνία σε ποσοστό 73%, από όλα τα sites που μελετήθηκαν. Ακολουθούν οι Η.Π.Α. με 14% και το Ηνωμένο Βασίλειο με 3%. Ένας μεγάλος αριθμός sites περιείχε εικόνες αγοριών αλλά δεν υπήρχαν συγκρίσιμα ποσοστά. Γεγονός είναι ότι σήμερα (2009), τα ποσοστά έχουν ανέβει θεαματικά. Δεν μπορεί όμως να υπολογιστεί πόσα είναι τα παιδιά θύματα. Σύμφωνα με έρευνα των Taylor et al. (2003) σε 50.000 φωτογραφίες στο διαδίκτυο απεικονίζονται πάνω από 2000 αγόρια και κορίτσια σε καθαρά σεξουαλικό υλικό και σε ερωτικές εικόνες. Έχει υπολογιστεί

¹⁰² Campagna, D. & Poffenberger, D. (1988). *The sexual trafficking of children: An investigation of the child sex trade*. Dover, Mass: Auburn House Pub. Co.

¹⁰³ National Center for Missing and Exploited Children. (2005). «Child Pornography possessors arrested in Internet-related crimes: Findings from the National Juvenile Online Victimization Study». Στο *Παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο*. (2007). Επιμέλεια Κιούπης, Δ., Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σελ.7, όπ.π.

¹⁰⁴ McCulloch, H. (2005). Personal communication between Interpol General Secretariat Assistant Director and ECPAT International. Bangkok, Thailand.

¹⁰⁵ COPINE Project. Department of Applied Psychology, University Of Cork, Ireland.

ότι στο 85% των σεξουαλικών εικόνων, το 20% των παιδιών που απεικονίζονται είναι μεταξύ 10 και 15 ετών. Έχει παρατηρηθεί ότι τα τελευταία χρόνια η ηλικία των παιδιών που εμφανίζονται στην πορνογραφία μειώνεται. Οι εικόνες στο διαδίκτυο έχουν όνομα και ανήκουν σε κάποια σειρά, για να διευκολύνεται η κατηγορία των συλλεκτών στη συλλογή τους. Τα χαρακτηριστικά του διαδικτύου είναι σύμφωνα με Stern et al. (2001)¹⁰⁶ οι παράγοντες που ευνοούν τη διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας. Η εύκολη πρόσβαση καθιστά το ερωτικό υλικό προσιτό από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και με χαμηλό κόστος. Η ανωνυμία και η μυστικότητα που δυνητικά¹⁰⁷ προσφέρει το διαδίκτυο το καθιστούν ένα περιβάλλον όπου ο χρήστης αισθάνεται ασφαλής για να αναπτύξει κάθε είδους δραστηριότητα. Οι χρήστες σύμφωνα με τον Slater (1998)¹⁰⁸ χρησιμοποιούν ψευδώνυμα (nicknames) τα οποία μπορούν να αλλάξουν ανά πάσα στιγμή. Βέβαια η ανωνυμία είναι σχετική, γιατί τα ίχνη μένουν και αν διαπραχθεί παρανομία οι διωκτικές αρχές μπορούν να εντοπίσουν το χρήστη. Η ανωνυμία, λοιπόν, είναι ένας σοβαρός λόγος για τη διάπραξη σεξουαλικών εγκλημάτων στο διαδίκτυο σύμφωνα και με τους Mitchell, Wolak & Finkelhor (2005)¹⁰⁹. Ακόμη ο Lane (2000)¹¹⁰ θεωρεί ότι ο οποιοσδήποτε ανώνυμα, χωρίς να δηλώσει την ταυτότητά του μπορεί να διακινήσει σεξουαλικό υλικό το οποίο δεν θα μπορούσε να το διακινήσει με παραδοσιακά μέσα. Σύμφωνα με τον Taylor (2003)¹¹¹ δεν έχουμε επαρκείς έρευνες για τις μακροπρόθεσμες συνέπειες για τα θύματα που εμπλέκονται σε παιδική πορνογραφία μέσω διαδικτύου. Επειδή το διαδίκτυο και ο ρόλος του στη διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας είναι σχετικά νέος δεν έχουμε ακόμη πολλές αποδείξεις στις οποίες μπορούν να βασιστούν οι στρατηγικές επέμβασης. Οι φόβοι του προσδιορισμού και της παρείσφρησης της τραυματικής μνήμης είναι προφανείς πηγές για ανησυχία. Αποδείξεις για το αν το διαδίκτυο προσθέτει κάποιο σημαντικό στοιχείο στο τραύμα από τη σεξουαλική εκμετάλλευση δεν διαθέτουμε, όμως ανέκδοτα στοιχεία μας προτρέπουν να ανησυχούμε.

¹⁰⁶ Stern, S. & Handel, A. (2001). *Sexuality and Mass Media: The Historical Context Of Psychology's Reaction to Sexuality on the Internet. The Journal of Sex Research.* Vol.38(4):283-291.

¹⁰⁷ Αναφέρουμε δυνητικά διότι κάθε κίνηση στο διαδίκτυο μπορεί να αφήσει ίχνη και σε περίπτωση εγκληματικής δραστηριότητας τα αποτυπώματα μπορούν να ανιχνευθούν.

¹⁰⁸ Slater, D. (1998). Trading Sexpics on IRC: Embodiment and Authenticity on the Internet. *Body & Society.* Sage Publication. Vol.4(4):91-117.

¹⁰⁹ Mitchell, K., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2005). Police posing as juveniles online to catch sex offenders: Is it working? *Sexual abuse: A Journal of Research and Treatment.* Vol.17(3):241-267.

¹¹⁰ Lane, F. S. (2000). *Obscene Profits: The Entrepreneurs of Pornography in the Cyber Age.* New York:Routledge.

¹¹¹ Taylor, M., Quayle, E. (2003). όπ.π.

3. Η παρενόχληση στο διαδίκτυο

Όταν οι ανήλικοι χρήστες του διαδικτύου έρχονται σε επαφή μέσω chat room, e-mail, face book, κ.λ.π. με άλλους χρήστες ενέχει ο κίνδυνος της παρενόχλησης. Εκτός διαδικτύου ο μεγαλύτερος κίνδυνος της παρενόχλησης των παιδιών προέρχεται κυρίως από το στενό οικογενειακό, συγγενικό ή φιλικό περιβάλλον, ενώ στο διαδίκτυο ο κίνδυνος προέρχεται από κάποιον που δεν έχει ξανασυναντήσει το παιδί στο φυσικό περιβάλλον¹¹². Στην παρούσα ενότητα θα προσεγγίσουμε την παρενόχληση από τη σκοπιά της σεξουαλικής παρενόχλησης και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

3. 1. Η σεξουαλική παρενόχληση στο διαδίκτυο

Η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένα φαινόμενο του κοινωνικού περιβάλλοντος και των πρόσωπο με πρόσωπο κοινωνικών επαφών (Paludi & Paludi, 2003¹¹³; Sbraga & O'Donohue, 2000¹¹⁴). Οι ορισμοί σύμφωνα με O'Donohue (1998)¹¹⁵, συμφωνούν σε ένα σημαντικό ζήτημα: ότι σεξουαλική παρενόχληση είναι μία ανάρμοστη συμπεριφορά η οποία έχει σεξουαλική διάσταση. Η σεξουαλική παρενόχληση έχει εξηλωθεί στο χώρο εργασίας (Petrocelli & Repa, 1998¹¹⁶; Richman et al., 1999¹¹⁷, Αρτινοπούλου, 2006¹¹⁸), στο σχολικό περιβάλλον (Matchen & DeSouza, 2000¹¹⁹; McMaster, Connolly, Pepler & Craig, 2002¹²⁰; Timmerman, 2003¹²¹) και στο στρατό

¹¹² Για το πώς το διαδίκτυο δίνει διαστρεβλωμένη εικόνα της απόστασης βλέπε: Berger, D. (2005). The Making of a Molester. *The New York Times Magazine*. Ανακτήθηκε από το <http://www.nytimes.com>

¹¹³ Paludi, M. & Paludi, C. (2003). *Academic and workplace sexual harassment: A handbook of social science, legal, cultural and management perspective*. Westport, CT: Praeger.

¹¹⁴ Sbraga, T. P., & O'Donohue, W. (2000). Sexual harassment. *Annual Review of Sex Research*. Vol.11:258-285.

¹¹⁵ O'Donohue, W., Downs, K. & Yeater, E. (1998). Sexual Harassment: A review of the Literature. *Aggression and Violent Behavior*. Vol.3(2):11-128.

¹¹⁶ Petrocelli, W. & Repa, B. K. (1998). *Sexual harassment on the job : What is it and how to stop it* (40thed.) Berkley. CA: Nolo.

¹¹⁷ Richman, J. A., Rospenta, K. M., Nawyn, S. J. (1999). Sexual harassment and generalized workplace abuse among university employees: Prevalence and mental health correlates. *American Journal of Public Health*. Vol.89:358-363.

¹¹⁸ Αρτινοπούλου, Β., Παπαθεοδώρου, Θ. (2006). *Η σεξουαλική παρενόχληση στην Εργασία*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

¹¹⁹ Matchen, J. & DeSouza, E. (2000). The sexual harassment of faculty members by students. *Sex Roles*. Vol.41:295-306.

¹²⁰ McMaster, L. E., Connolly, J., Pepler, D. & Craig, W. M. (2002). Peer to peer sexual harassment in early adolescence: A developmental perspective. *Development and Psychopathology*. Vol.14:91-105.

¹²¹ Timmerman, G. (2003). Sexual harassment of adolescents perpetrated by teachers and by peers: An explanation of the dynamics of power, culture, and gender in secondary schools. *Sex Roles*. Vol.48:231-244.

(Fitzgerald, Drasgow & Magley, 1999¹²²). Δεν είναι ένα τοπικό φαινόμενο, αλλά εμφανίζεται σε όλες τις χώρες και σε όλα τα κοινωνικά περιβάλλοντα, αν και η αντίληψη, η κρίση και οι ορισμοί διαφέρουν σημαντικά από πολιτισμό σε πολιτισμό.

Αρχικά ο Till (1980)¹²³ ταξινόμησε τη σεξουαλική παρενόχληση σε πέντε κατηγορίες, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στις ερευνητικές προσπάθειες για να περιγράψουν τις συμπεριφορές και για να γίνουν κατανοητές οι αιτίες, οι συσχετισμοί, ο αντίκτυπος στα θύματα και η προσωπική αντιμετώπιση των περιστατικών. Αργότερα, μετά από μια σειρά μελετών, η ταξινόμηση περιορίστηκε σε τρεις κατηγορίες: παρενόχληση φύλου (gender harassment), ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή (unwanted sexual attention) και σεξουαλικός εξαναγκασμός (sexual coercion) (Fitzgerald et al., 1995)¹²⁴. Αυτές οι τρεις κατηγορίες σεξουαλικής παρενόχλησης που υπάρχουν στην offline ζωή υπάρχουν και στο διαδίκτυο, αλλά λόγω της εικονικής φύσης του, επικρατούν κυρίως οι δύο πρώτες μορφές, δηλαδή η παρενόχληση φύλου και η ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή. Ο σεξουαλικός εξαναγκασμός όπως υφίσταται offline, είναι δύσκολο να υπάρχει σε περιβάλλον διαδικτύου με την έννοια της σωματικής επαφής. Όμως από την άποψη της εικονικής επιβολής και της επίθεσης, ο σεξουαλικός εξαναγκασμός υπάρχει και στο διαδίκτυο, χωρίς βέβαια τη φυσική επαφή (Barak, 2005)¹²⁵. Πιο συγκεκριμένα:

1. Η παρενόχληση φύλου (gender harassment) στον κυβερνοχώρο απεικονίζεται με διάφορες μορφές που οι χρήστες χρησιμοποιούν συχνά, όταν επικοινωνούν με λεκτικά ή γραφικά σχήματα, με ενεργητικό ή παθητικό τρόπο. Η ενεργή λεκτική σεξουαλική παρενόχληση (active verbal sexual harassment), παρουσιάζεται με τη μορφή του δυσάρεστου σεξουαλικού μηνύματος από έναν που παρενοχλεί προς το θύμα. Αυτή η μορφή μπορεί να περιλαμβάνει ταπεινωτικά σχόλια, όπως: «Φύγε από το φόρουμ! πήγαινε στο φυσικό σου μέρος, την κουζίνα», σεξουαλικές παρατηρήσεις όπως «τα στήθη σου κάνουν το chat room πιο ενδιαφέρον» ή ενοχλητικά αστεία. Αυτή η μορφή παρενόχλησης συνήθως εμφανίζεται στα chat-rooms και στα forums ή σε απευθείας επικοινωνία

¹²² Fitzgerald, L., Drasgow, F. & Magley, V. (1999). Sexual Harassment in the Armed Forces: A test of an Integrated Model. *Military Psychology*. Vol.11:329-343.

¹²³ Till, F. J. (1980). *Sexual harassment: A report on the sexual harassment of students*. Washington. DC: National Advisory Council on Women's Educational Programs.

¹²⁴ Fitzgerald, L., Gelfand, M. & Drasgow, F. (1995). Measuring Sexual Harassment: Theoretical and Psychometric Advances. *Basic and Applied Social Psychology*. Vol.17.

¹²⁵ Barak, A. (2005). Sexual Harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*. Vol.23:77-92.

με e-mail (ένα είδος spamming). Οι Mitchell, Finkelhor & Wollak, (2003)¹²⁶ αναφέρουν ότι το 62% των εφήβων στην έρευνά τους, έλαβαν ανεπιθύμητα e-mail σεξουαλικού περιεχομένου και το 92% από άγνωστους αποστολείς.

- Η παθητική λεκτική σεξουαλική παρενόχληση (passive verbal sexual harassment) είναι λιγότερο παρεισφρητική. Αυτός που θέλει να ενοχλήσει δεν στοχεύει σ' ένα συγκεκριμένο πρόσωπο αλλά σε δυνητικούς παραλήπτες. π.χ τα nicknames (ψευδώνυμα) και οι όροι που θεωρούνται δυσάρεστοι όπως: XLargeTool ή GreatFuk κ.λ.π. Οι Scott, Semmens & Willoughby, (2001)¹²⁷ επεσήμαναν πως τα flaming (υβριστικά μηνύματα) δημιουργούν ένα εχθρικό περιβάλλον κυρίως για τις γυναίκες και σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να θεωρηθεί ως παρενόχληση.
- Η ενεργητική γραφική παρενόχληση φύλου (active graphic gender harassment) περιλαμβάνει κυρίως την αποστολή ερωτικών και πορνογραφικών εικόνων ή βίντεο διαμέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή προβολή τους σε online περιβάλλον.
- Η παθητική γραφική παρενόχληση (passive graphic gender harassment) κυρίως περιλαμβάνει εικόνες και ταινίες οι οποίες παράγονται σε web sites (Carnes, 2003¹²⁸; Gossett & Byrne, 2002¹²⁹). Αντίθετα με το υλικό το οποίο διακινείται σε πορνογραφικά sites όπου κάποιος που σερφάρει ξέρει τι θα δει (εκούσια πρόσβαση), η σεξουαλική παρενόχληση συμβαίνει όταν οι χρήστες δεν ξέρουν από πριν ούτε έχουν κάποια ένδειξη γι' αυτό που πρόκειται να δουν, κάτι που ίσως είναι δυσάρεστο γι αυτούς. Αυτό το είδος σεξουαλικής παρενόχλησης είναι το πιο επικρατέστερο στο περιβάλλον του διαδικτύου.

Ο βαθμός κατά τον οποίο η κάθε μία από τις παραπάνω τέσσερις μορφές παρενόχλησης αποτελούν πραγματικά υποκειμενική εμπειρία προσωπικής παρενόχλησης, εξαρτάται από δύο κύριους παράγοντες: α) τη φύση του λεκτικού ή γραφικού ερεθίσματος σε σχέση με τη σαφήνεια, τη χυδαιότητα, και την κατακραυγή και β) τις προσωπικές θέσεις, τις ευαισθησίες και τις προτιμήσεις του παραλήπτη. Ο συνδυασμός αυτών των παραγόντων καθορίζει το βαθμό της υποκειμενικής εμπειρίας της παράβασης.

¹²⁶ Mitchell, K. J., Finkelhor, D. and Wollak, J. (2003). The exposure of youth to unwanted sexual material on the internet: A national survey of risk, impact and prevention. *Youth & Society*. Vol.34:330-358.

¹²⁷ Scott, A., Semmens, L. and Willoughby, L. (2001). Women and the Internet: The natural history of research project. Στη Barak, A. (2005). ό.π.ν.

¹²⁸ Carnes, P. J. (2003). The anatomy of arousal: Three Internet portals. *Sexual and Relationship Therapy*. Vol.18:309-328.

¹²⁹ Gossett, J. L. & Byrne, L. (2002). "CLICK HERE": A content analysis of Internet rape sites. *Gender & Society*. Vol.16:689-709.

2. Η ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή (unwanted sexual attention), συνήθως εμφανίζεται κατά την επικοινωνία σε chat rooms ή σε forums με μηνύματα ή ερωτήσεις σεξουαλικού περιεχομένου. Είναι φανερό ότι η σεξουαλική προσοχή ή πρόσκληση δεν είναι παρενόχληση όταν κάποιος σκόπιμα μπαίνει σε chat room ή σε forum το οποίο εμφανώς υπάρχει για την αναζήτηση σεξουαλικού συντρόφου.
3. Ο σεξουαλικός εξαναγκασμός (sexual coercion) στο διαδίκτυο διαφέρει σημαντικά από τις προαναφερόμενες μορφές παρενόχλησης. Αν και η άσκηση σωματικής βίας είναι αδύνατη στο διαδίκτυο, τα θύματα μπορεί να δεχτούν διαφόρων ειδών απειλές για φίλους, συγγενείς, συντρόφους, οι οποίες ενδεχομένως να τους προκαλούν άγχος. Επίσης η online καταδίωξη (cyberstalking) ενός ατόμου μπορεί να προκαλέσει πανικό. Εάν η καταδίωξη περιέχει σεξουαλικούς υπαινιγμούς θεωρείται μία μορφή ψυχολογικής πίεσης με σεξουαλικά κέρδη, η οποία είναι ένα είδος σεξουαλικού εξαναγκασμού (Adam, 2001¹³⁰; Griffith, Rogers, & Sparrow, 1998¹³¹; Spitzberg & Hoobler, 2002¹³²). Επίσης ο σεξουαλικός εξαναγκασμός μπορεί να γίνει με δωροδοκία ή αποπλάνηση ακόμη και παιδιών, για σεξουαλικά κέρδη.

Την ηθική πλευρά μιας άλλης μορφής παρενόχλησης, της καταδίωξης, (cyberstalking) προσεγγίζουν οι Tavani, Grodzinsky, (2002)¹³³, εξετάζοντας τις περιπτώσεις cyberstalking των Randi Barber - Gary Dellapenta και Amy Boyer - Liam Youens.

- Η περίπτωση Randi Barber - Gary Dellapenta (1996): Ο Dellapenta έκανε ερωτική πρόταση στην Barber και όταν αυτή αρνήθηκε άρχισαν να την παρενοχλούν πολλοί άνδρες. Ο Dellapenta για να την εκδικηθεί προσποιήθηκε την ταυτότητά της σε διάφορα chat rooms ζητώντας διεστραμμένο sex, χρησιμοποιώντας ονόματα όπως: «playfulkitty4U» και «kinkygal130».
- Η περίπτωση Amy Boyer - Liam Youens (1999): Η Amy Boyer ένα 20χρονο κορίτσι δολοφονήθηκε από τον Liam Youens ο οποίος την είχε καταδιώξει μέσω διαδικτύου. Ο Liam Youens είχε δημιουργήσει 2 sites, το ένα με προσωπικές πληροφορίες της Boyer και το άλλο με πληροφορίες για τον επικείμενο φόνο της. Το ερώτημα που τέθηκε ήταν εάν οι χρήστες του διαδικτύου που είδαν αυτά τα

¹³⁰ Adam, A. (2001). Cyberstalking and Internet pornography: Gender and the gaze. *Ethics and Information Technology*. Vol.4:133-142.

¹³¹ Griffith, M. D., Rogers, M. E. & Sparrow, P. (1998). Crime and IT(part II): "Stalking the net" . *Probation Journal*. Vol.45:138-141.

¹³² Spitzberg, B. H. & Hoobler, G. (2002). Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism. *New Media and Society*. Vol.4:71-92.

¹³³ Tavani, H., Grodzinsky, F. (2002). Cyberstalking, personal privacy, and moral responsibility. *Ethics and Information Technology*. Vol.4:123-132.

sites είχαν ηθική υποχρέωση να ειδοποιήσουν την Boyer ότι απειλείται. Αυτή την υπόθεση πολλοί ερευνητές την παραλληλίζουν με το σύνδρομο «Genovese Syndrome»¹³⁴.

Τα αίτια και η δυναμική της σεξουαλικής παρενόχλησης είναι η αλληλεπίδραση προσώπων και καταστάσεων. Αυτή η διαδικασία δεν διαφέρει στην online πραγματικότητα. Λόγω της φύσης του διαδικτύου, η επικοινωνία επηρεάζεται από αυτό που έχει οριστεί ως «the Penta-A Engine» (Barak & Fisher, 2002)¹³⁵ και αποτελείται από την ανωνυμία, την προσβασιμότητα, την αποδοχή και την ελεύθερη έκφραση με λιγότερες αναστολές. Οι άνθρωποι γίνονται πιο τολμηροί και έτοιμοι να πάρουν μέρος σε σεξουαλικές δραστηριότητες. Ο King (1999)¹³⁶ ένας από τους βασικότερους ερευνητές σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου και την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, υποστηρίζει ότι δεν είναι απλά η διαθεσιμότητα του πορνογραφικού υλικού στο διαδίκτυο η οποία δημιουργεί αυτή την ανάγκη, αλλά το γεγονός ότι οι άνθρωποι έχουν τώρα πρόσβαση σε υλικό, το οποίο νωρίτερα ήταν διαθέσιμο με πολλά έξοδα και με προσωπικό κίνδυνο. Αυτό σημαίνει τη δυνατότητα της αύξησης των κοινωνικών προβλημάτων, καθώς οι άνθρωποι βρίσκονται αντιμέτωποι με συγκρούσεις που σχετίζονται με την αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς τους. Αυτό υπερβαίνει σαφώς τη σεξουαλικότητα και το διαδίκτυο και άλλοι συγγραφείς (Kennedy - Souza, 1998)¹³⁷ αναφέρουν ότι αυτό που παρατηρείται είναι μια τάση των ανθρώπων να σπαταλούν περισσότερο χρόνο με την τεχνολογία παρά για σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους.

Σύμφωνα με έρευνα του Finn (2004)¹³⁸ σε 339 φοιτητές του Παν/μίου New Hampshire, το 10-15% περίπου έλαβαν e-mail ή instant messenger (I-M) τα οποία ήταν απειλητικά ή είχαν υβριστικό περιεχόμενο ή παρενοχλούσαν και το 58,7% έλαβε ανεπιθύμητη πορνογραφία η οποία ήταν πιθανόν να παρενοχλήσει. Στην ερώτηση εάν έχουν αναφέρει την αρνητική εμπειρία μέσω e-mail και instant messenger, το 6,8% απάντησε θετικά και το 70,7% απάντησε αρνητικά και το 22,3% δεν απάντησε καθόλου. Στην ερώτηση σε ποιόν το ανέφεραν απάντησαν: στο service provider, στο τοπικό συμβούλιο (residence hall advisor) ή στην τοπική

¹³⁴ Η Kitty Genovese, 28 ετών, δολοφονήθηκε το 1964, από έναν 29χρονο άνδρα τον οποίο δεν γνώριζε, επιστρέφοντας στο σπίτι της και ενώ 38 γείτονες παρακολουθούσαν την δολοφονία της κανένας δεν της πρόσφερε βοήθεια ή δεν κάλεσε την αστυνομία.

¹³⁵ Barak, A. & Fisher, W. A. (2002). Toward an Internet-driven, theoretically-based, innovative approach to sex education. *Journal of Sex Research*. Vol.38:324-232.

¹³⁶ King, S. (1999). Internet gambling and pornography. Illustrative examples of the psychological consequences of communication anarchy. *Cyber Psychology & Behavior*. Vol.2:175-193.

¹³⁷ Kennedy-Souza, B. L. (1998). Internet addiction disorder. *Interpersonal Computing and Technology*. Vol.6:1-2.

¹³⁸ Finn, J. (2004). A survey of online harassment at a university campus. *Journal of interpersonal violence*. Vol.19(4):468-483.

αστυνομία. Στην ερώτηση γιατί δεν το ανέφεραν, το 37,5% είπε ότι δεν ήταν αρκετά σημαντικό, το 19,5% ότι το αγνόησε, το 19,5% ότι το χειρίστηκε μόνο του και το 12,5% δεν ήξερε σε ποιόν να το αναφέρει. Η έρευνα του «National Center for Missing and Exploited Children» (report on online victimization)¹³⁹ έδειξε ότι 1 στα 5 παιδιά ηλικίας 10-17 ετών έλαβαν ανεπιθύμητη σεξουαλική πρόκληση κατά τη διάρκεια του 2000. Από το 1998 έως το 2005 ο αριθμός των καταγγελιών μέσω της CyberTipline¹⁴⁰ (γραμμή καταγγελιών του National Center for Missing and Exploited Children) αυξήθηκε από 4.560 σε 70.768, δηλαδή αύξηση 1.452%. Επισημαίνεται ότι αύξηση στον αριθμό καταγγελιών για παράνομο περιεχόμενο του διαδικτύου, καταγράφηκε και στην Ελληνική Ανοικτή Γραμμή¹⁴¹ (Safeline) για το 2008. Συνολικά καταγράφηκαν 715 καταγγελίες, σημειώνοντας άνοδο 75% συγκριτικά με το 2007 που είχαν συγκεντρωθεί 406. Το αντίστοιχο νούμερο για το 2009 αναμένεται να ξεπεράσει τις 1000 καταγεγραμμένες καταγγελίες. Το περιεχόμενο των καταγγελιών αφορούσε θέματα οικονομικής εξαπάτησης, εξύβρισης, παραβίασης προσωπικών δεδομένων και πορνογραφίας και καταγγελίες για δημοσιοποίηση προσωπικών στοιχείων από διαδικτυακούς τόπους κοινωνικής δικτύωσης (facebook, Hi5 κ.α.). Επίσης από τις πρώτες έρευνες που διεξήχθησαν στον Καναδά, καταδείχθηκε ότι το ¼ των νέων χρηστών του διαδικτύου είχαν την εμπειρία της online παρενόχλησης (MNet, 2000).¹⁴² Ο χώρος στον οποίο καταγράφονται τα περισσότερα περιστατικά παρενόχλησης είναι τα chat-rooms. Είναι ένας χώρος όπου οι χρήστες μπορούν να συναντηθούν εικονικά, άμεσα, σε πραγματικό χρόνο, να συνομιλήσουν και να ανταλλάξουν απόψεις¹⁴³. Οι απεριόριστες και διηπειρωτικές δυνατότητες που προσφέρονται μέσα από αυτούς τους χώρους, δίνουν την ευκαιρία σε χρήστες να προωθήσουν το παράνομο υλικό τους και να επικοινωνήσουν με ανηλίκους, επιδιώκοντας να τους παρενοχλήσουν ή ακόμα και να τους παρασύρουν σε προσωπική συνάντηση. Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα, τα παιδιά τα οποία έχουν δυσκολία να κάνουν φίλους ή έχουν φυσική συστολή, προτιμούν το χώρο του διαδικτύου για επικοινωνία. Η ανωνυμία και η έλλειψη της προσωπικής επαφής τα απελευθερώνει και εκφράζονται ελεύθερα, χωρίς όμως να γνωρίζουν την ταυτότητα

¹³⁹ Online Victimization of Youth. Five years later. 2006.
http://www.missingkids.com/en_US/publications/NC167.pdf

¹⁴⁰ <http://www.cybertipline.com>

¹⁴¹ <http://www.safeline.gr>

¹⁴² MNet (Media Awareness Network). (2001). *Young Canadians in a Wired World*. Διαθέσιμο στο: http://www.media-awareness.ca/english/special_initiatives/surveys/index.cfm

¹⁴³ Για το φύλο και τη σεξουαλική ταυτότητα των συμμετοχόντων σε Chat Rooms βλέπε: Marisol Del-Teso-Cravioto. (2008). Gender and sexual identity authentication in language use: the case of chat rooms. *Discourse Studies*. Sage Publications. Vol.10(2):251-270.

του συνομιλητή τους¹⁴⁴. Σύμφωνα με τον οργανισμό «Childnet International»¹⁴⁵, τα νεαρά άτομα που χρησιμοποιούν στο διαδίκτυο τις αίθουσες συνομιλιών, κινδυνεύουν να έρθουν σε επαφή με κάποιον που ενδεχομένως να επιθυμεί να συνάψει σχέση μαζί τους και κατ' επέκταση να έρθει σε επαφή μαζί τους και εκτός διαδικτύου. Όταν τα παιδιά βρίσκονται σε chat-room δεν γνωρίζουν απαραίτητως την πραγματική ταυτότητα όλων αυτών με τους οποίους συνομιλούν. Σε αυτό το περιβάλλον υπάρχουν πολλών ειδών εξαπατήσεις (deceptions). Η Whitty (2002)¹⁴⁶ αναφέρει ότι το 28% των ανδρών χρηστών λένε ψέματα στα δωμάτια συνομιλίας σε ότι αφορά το φύλο τους. Οι Cornwell and Lundgren (2001)¹⁴⁷ σε έρευνα σε άτομα τα οποία δημιούργησαν σχέσεις μέσω διαδικτύου, διαπίστωσαν ότι το 28% έλεγε ψέματα σχετικά με τα φυσικά του χαρακτηριστικά, όπως χρώμα μαλλιών, βάρος, κατάσταση υγείας, κ.λ.π. και σύμφωνα με τα στοιχεία της Pew Internet Project Survey (2000)¹⁴⁸ το ¼ των χρηστών έδιναν ψεύτικα στοιχεία σχετικά με τα προσωπικά τους δεδομένα. Η Utz (2005)¹⁴⁹ έκανε έρευνα σχετικά με τα κίνητρα των εξαπατήσεων (*gender switching, attractiveness deception, identity concealment*) που συμβαίνουν στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς της, η οποία έγινε σε 88 φοιτητές του Chemnitz University of Technology (Amsterdam), τα άτομα αποδίδουν τους διάφορους τύπους εξαπατήσεων σε διαφορετικά κίνητρα και αυτά τα κίνητρα καθορίζουν την αξιολόγηση της εξαπάτησης. Για παράδειγμα, η απόκρυψη ταυτότητας αποδίδεται κυρίως στην ανησυχία για μυστικότητα, ενώ η αλλαγή φύλου αποδόθηκε κυρίως στο παιχνίδι νέων ρόλων, άγνωστων πλευρών του εαυτού. Οι Palmer & Stacey (2004)¹⁵⁰ αναφέρουν την περίπτωση 12χρονου στο Ηνωμένο Βασίλειο το οποίο δεν είχε φίλους και αισθανόταν μόνο και απομονωμένο. Οι γονείς το προέτρεψαν να αναζητήσει φίλους της ηλικίας του στο διαδίκτυο. Αυτό

¹⁴⁴ Χαρακτηριστική η περίπτωση μιας 13χρονης Αμερικανίδας (περίπτωση Μέγκαν) η οποία γνωρίζεται μέσω διαδικτύου με ένα δεκαεξάχρονο, οποίος δημοσιοποιεί σε ιστοσελίδες τις εξομολογήσεις και τα μυστικά της που του είχε εμπιστευθεί. Δεν αντέχει το διασυρμό και αυτοκτονεί. Με τη διαλεύκανση του εγκλήματος, διαπιστώθηκε ότι ο δεκαεξάχρονος ήταν μία 47χρονη γειτόνισσα η οποία εκδικήθηκε με αυτό τον τρόπο τη Μέγκαν γιατί σταμάτησε να έχει φίλη την κόρη της.

¹⁴⁵ Μη κερδοσκοπικός διεθνής οργανισμός για την ασφάλεια του διαδικτύου όσον αφορά τα παιδιά. <http://www.childnet-int.org>

¹⁴⁶ Whitty, M. (2002). Liar,liar!An examination of how to open, supportive and honest people are in chat rooms. *Computers in Human Behavior*. Vol.18:343-352.

¹⁴⁷ Cornwell, B. & Lundgren, D. C. (2001). Love on the Internet:Involvement and misrepresentation in romantic relationship in cyberspace vs replace. *Computers in Human Behavior*. Vol.17:197-211.

¹⁴⁸ Pew Internet Project Survey (2000 August). *Trust and privacy online: Why Americans want to rewrite the rules*. <http://www.pewinternet.org/reports/toc.asp?Report=19>. Ανακτήθηκε στις 1-10-2003.

¹⁴⁹ Utz, S. (2005). Types of Deception and Underlying Motivation. *Social Science Computer Review*. Sage Publication. Vol.23(1):49-56.

¹⁵⁰ Palmer, T. & Stacey, I. (2004). *Just one click: Sexual abuse of children and young people through the internet and mobile phone technology*. UK:Barnado's, pp. 26-27.

άρχισε να κάνει chatting online με ένα κορίτσι. Κατά τη συνάντησή τους διαπίστωσε, ότι το κορίτσι ήταν ένας άνδρας μεγαλύτερος σε ηλικία ο οποίος του έκανε σεξουαλική επίθεση¹⁵¹. Τις περισσότερες φορές βέβαια, για λόγους που γίνονται εύλογα αντιληπτοί, οι δράστες χρησιμοποιούν ψεύτικα στοιχεία (όνομα, ηλικία, διεύθυνση) για να προσεγγίσουν τα υποψήφια θύματά τους. Με ιδιαίτερες τεχνικές και μεθόδους καταφέρνουν να εξαπατήσουν τους μικρούς σε ηλικία χρήστες και να τους πείσουν να τους δώσουν το όνομά τους, το τηλέφωνό τους, τη διεύθυνση του σπιτιού τους και του σχολείου τους.

Οι Wolak, Finkelhor, Mitchell (2004)¹⁵², οι οποίοι είναι από τους πρώτους ερευνητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της παρενόχλησης, διεξήγαγαν εθνική τηλεφωνική έρευνα σε δείγμα 2574 νομικών υπηρεσιών (2001-2002) στις Η.Π.Α. με στόχο να καταγράψουν τα χαρακτηριστικά των περιστατικών (1723 υποθέσεις) στα οποία θύματα σεξουαλικών εγκλημάτων ήταν παιδιά και δράστες άτομα τα οποία συνάντησαν στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, τα θύματα ήταν κυρίως κορίτσια ηλικίας 13-15 ετών (75%) τα οποία συνάντησαν ενήλικους δράστες (75% πάνω από 25 ετών) σε chat rooms. Τα περισσότερα θύματα συνάντησαν το δράστη πάνω από μία φορά και το 5% των δραστών άσκησε βία. Τα παιδιά δείχνουν εμπιστοσύνη στην ασφάλεια των chat rooms και οι παιδεραστές συνομιλούν με τα νεαρά υποψήφια θύματά τους δημιουργώντας μια εικόνα τέτοια που να τους επιτρέπει να ρωτήσουν και να πάρουν όλες τις απαντήσεις που θέλουν αναφορικά με τα προσωπικά στοιχεία, τα ενδιαφέροντα τις σεξουαλικές προτιμήσεις και εμπειρίες των συνομιλητών τους. Στην πορεία βέβαια, η συζήτηση κατευθύνεται πάντοτε σε θέματα σεξουαλικού περιεχομένου, ενώ συχνότατα ο παιδεραστής στέλνει φωτογραφικό υλικό παιδικής πορνογραφίας για να δημιουργήσει στο παιδί την αίσθηση ότι αυτό δεν είναι κάτι επιλήψιμο, έτσι ώστε να μην το αναφέρει στους γονείς του. Όλες αυτές οι συστηματικές ενέργειες αποσκοπούν στο να κάμψουν τις αντιστάσεις και τις αντιρρήσεις των παιδιών και να τα πείσουν στη συνέχεια, να συμμετάσχουν σε σεξουαλικές πράξεις.

3.2. Ερευνητικά δεδομένα της σεξουαλικής έκφρασης μέσω διαδικτύου

Οι διεθνείς έρευνες που έχουν δημοσιευθεί για την online πορνογραφία, έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στην ελευθερία έκφρασης και λογοκρισίας (Ess,

¹⁵¹ Για τη σχέση μεταξύ εφήβων κοριτσιών και ενηλίκων ανδρών βλέπε: Wolak, J., Finkelhor, D. & Mitchell, K. (2004). Internet-initiated Sex Crimes against Minors: Implications for Prevention Based on Findings from a national Study. *Journal of Adolescent Health*. Vol.35:424. e11- 424e20.

¹⁵² Wolak, J., Finkelhor, D. & Mitchell, K. (2004). *op.n.*

1996)¹⁵³, στη διακίνηση των γυναικών (Hughes, 1999)¹⁵⁴, στις επιχειρήσεις και στην τεχνολογία (Lane, 2001)¹⁵⁵, στις δυνατότητες που δίνει το διαδίκτυο για τον επαναπροσδιορισμό των γενετικών κωδίκων για το σεξ (gendered codes of porn and erotica) (Kibby & Costello, 2001)¹⁵⁶ και στην παιδική πορνογραφία (Kleinhans, 2004)¹⁵⁷; Taylor, 2003¹⁵⁸). Το διαδίκτυο δίνει τη δυνατότητα στους χρήστες να εκφράσουν τις σεξουαλικές τους προτιμήσεις ή τα σεξουαλικά τους προβλήματα. Η ευκολία με την οποία μπορεί κάποιος να έχει πρόσβαση σε σεξουαλικό υλικό, η ανωνυμία, η 24 ωρών διαθεσιμότητα, η δυνατότητα επιλογής ερωτικών συντρόφων και η δυνατότητα έκφρασης των ερωτικών επιθυμιών κάνει το διαδίκτυο ιδιαίτερα ελκυστικό.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η μέσω διαδικτύου έκφραση της σεξουαλικής συμπεριφοράς πιθανόν να προϋποθέτει παθολογικό προϊστορικό. Σύμφωνα με Cooper et al. (1999)¹⁵⁹ μερικοί δεν θα εκδήλωναν αυτή την παθολογία, εάν δεν εκτίθεντο στο διαδίκτυο και η ανωνυμία του διαδικτύου ίσως αλλάζει τον τρόπο έκφρασης αυτών των παθολογιών. Υπάρχουν περιορισμένες αποδείξεις της άποψης, ότι οι άνθρωποι με ιστορικό ίσως στραφούν στην παθολογική χρήση του διαδικτύου. Χρησιμοποιώντας το Structured Clinical Interview for Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (SCID-IV) σε πρόσωπο με πρόσωπο συνεντεύξεις, οι Shapira et al. (2000)¹⁶⁰ βρήκαν ότι και τα 20 άτομα από τα οποία πήραν συνέντευξη για προβληματική χρήση του διαδικτύου, είχαν DSM-IV Axis 1 διάγνωση επιπροσθέτως με την κακή χρήση του. Επίσης, το 70% είχε διάγνωση για bipolar, το 85% είχε δεχθεί ιατρική φροντίδα, το 75% είχε πάρει ψυχοτροπικά φάρμακα, το 95% είχε μέλη της οικογένειας με ψυχιατρικά προβλήματα, το 65% είχε πρώτου ή δεύτερου βαθμού κατάθλιψη, το 50% είχε bipolar δυσλειτουργία και

¹⁵³ Ess, C. (1996). Philosophical Approachess to Pornography, Free Speech, and CMC Cyberspace as Plato's Republic: Or Why This Special Issue? *Computer-Mediated Communication Magazine*. Vol.3(1). Διαθέσιμο στο <http://www.december.com/cmc/mag/1996/jan/ed.htm>

¹⁵⁴ Hughes, D. (1999). The internet and Global Prostitution Industry, στο Paasonen, S. (2006). E-mail from Nancy Nutsucker. *European Journal of Cultural Studies*. Sage publication. Vol.9(4):403-420.

¹⁵⁵ Lane, F. S. (2001). *Obscene Profits: The Entrepreneurs of Pornography in the Cyber Age*. New York:Routledge.

¹⁵⁶ Kibby, M., and Costello, B. (2001). Between the Image and the Act: Interactive Sex Entertainment on the Internet. *Sexualities:Studies in Culture and Society*. Vol.4(3):353-69.

¹⁵⁷ Kleinhans, C. (2004). Virtual Child Porn: The Law and the Semiotic of the Image. *Journal of visual culture*. Sage Publication. Vol.3(1):17-34.

¹⁵⁸ Taylor, N. and Quayle, E. (2003). *Child Pornography – An Internet Crime*. Hove and New York: Brunner – Routledge.

¹⁵⁹ Cooper, A., Putman, D., Planchon, L. & Boies, S. (1999). Online Sexual Compulsivity: Getting Tangled in the Net. *Sexual Addiction and Compulsivity*. Vol.6(2):79-104.

¹⁶⁰ Shapira, N., Goldsmith, T., Keck, P., Khosla, U. and McElroy, E., Stein, D. (2000). Psychiatric features of individuals with problematic internet use. *Journal of Affective Disorders*. Vol.66:283.

το 60% είχε κάνει χρήση ουσιών. Επίσης δεν έχει αποδειχθεί αν η μοναξιά και η κατάθλιψη είναι αιτίες ή αποτελέσματα της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου. Η σχέση μπορεί να είναι αμφίδρομη. Άνθρωποι οι οποίοι αισθάνονται μοναξιά ή έχουν κατάθλιψη μπορεί να ασχολούνται με το διαδίκτυο για να ανακουφίσουν τα αισθήματά τους κάνοντας σχέσεις, τις οποίες δεν μπορούν να κάνουν στην πραγματική τους ζωή. Αυτοί έχουν την αίσθηση ότι έχουν πραγματική παρέα και υποστήριξη, κάτι το οποίο όμως μπορεί να επιδεινώσει το αρνητικό αποτέλεσμα (Morahan-Martin, 1999)¹⁶¹. Είναι ανάγκη να γίνουν περαιτέρω μελέτες για να διευκρινισθεί η σχέση αιτίας και αποτελέσματος. Περιορισμένες διαχρονικές έρευνες υποστηρίζουν την άποψη ότι το θέμα της χρήσης του διαδικτύου για την καλή ψυχολογική κατάσταση, εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου, με θετικά αποτελέσματα για τους εξωστρεφείς και αρνητικά για τους εσωστρεφείς (Kraut et al., 2002)¹⁶². Έρευνες έδειξαν ότι πολλοί χρήστες το χρησιμοποιούν για να βελτιώσουν την αρνητική τους διάθεση, να ξεφύγουν από την πίεση, και να ρυθμίσουν το άγχος τους (Anderson, 1999¹⁶³; Morahan-Martin & Schumacher, 2000¹⁶⁴). Αυτό επιβεβαιώνει την άποψη ότι η παθολογική χρήση του διαδικτύου είναι σύμπτωμα άλλων προβλημάτων. Όπως η χρήση ουσιών ή άλλες παθολογικές συμπεριφορές που έχουν σχέση με το φαγητό, τον τζόγο και τη σεξουαλική δραστηριότητα¹⁶⁵. Σύμφωνα με Hamman (1996)¹⁶⁶ το cybersex στα chat-rooms της AmericaOnline (AOL) έχει δύο όψεις: α) computer mediated interactive masturbation in real time και β) computer mediated telling of interactive sexual stories in real time με σκοπό την διέγερση. Ο αντίκτυπος του διαδικτύου στη σεξουαλική συμπεριφορά και ιδιαίτερα στη σεξουαλική παρέκκλιση είναι ένα θέμα

¹⁶¹ Morahan-Martin, J. (1999). The relationship between loneliness and Internet use and abuse. *CyberPsychology and Behavior*. Vol.2:431-440.

¹⁶² Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cumming, J., Helgeson, V. & Crawford, A. (2000). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*. Vol.58:49-74.

¹⁶³ Anderson, K. (1999). *Internet dependency among college students: Should we be concerned?* στο <http://www.rpi.edu/anderk4/research.html>

¹⁶⁴ Morahan-Martin, J. & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological Internet use among college students. *Computers and Human Behavior*. Vol.16:13-19 και Morahan-Martin, J. & Schumacher, P. (2003). Loneliness and social uses of the Internet. *Computers and Human Behavior*. Vol.19(6):659-671.

¹⁶⁵ Morahan-Martin, J. (2005). Internet abuse. Addiction? Disorder? Symptom? Alternative Explanations? *Social science computer review*. Vol.23(1):39-48.

¹⁶⁶ Hamman, R. (1996). *Cyborgasms. Cybersex amongst Multiple-Selves and Cyborgs in the Narrow-Bandwidth Space of America Online Chat Rooms* (paper). Ανακτήθηκε στις 6-9-2005 από το <http://www.cybersoc.com/>

που εγείρει ανησυχία και έχει μελετηθεί και υπό το πρίσμα της δημόσιας υγείας (McFarlane et al., 2002)¹⁶⁷.

Για την περιγραφή και την εξήγηση του φαινομένου της ηλεκτρονικής πορνογραφίας πραγματοποιήθηκαν επιστημονικές έρευνες από ψυχολόγους και κλινικούς (Putnam, 2000¹⁶⁸; Fisher and Barak, 2001¹⁶⁹; Quayle and Taylor, 2001, 2002¹⁷⁰; Stein et al., 2001¹⁷¹), οι οποίες περιλαμβάνουν μελέτες σε τρεις γενικές κατηγορίες: προτάσεις να εφαρμοστούν τα ψυχολογικά προηγούμενα της χρήσης της πορνογραφίας στο πρόβλημα του cyber porno, κλινικές μελέτες σε ασθενείς και καταδικασμένους δράστες και περιγραφικές έρευνες. Οι μελέτες για τη χρήση της πορνογραφίας υποθέτουν ότι παράγοντες όπως διαταραχές προσωπικότητας (διαταραχές διάθεσης, άγχους και ανησυχίας), τραύματα (φυσικά, σεξουαλικά, οικογενειακά), βιολογικοί παράγοντες (υψηλή τεστοστερόνη) και κακομεταχείριση, μπορεί να έχουν σχέση με τη χρήση της ηλεκτρονικής πορνογραφίας. Κοινωνιολογικές θεωρίες για την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά δεν έχουν συστηματικά εφαρμοστεί στο πρόβλημα ποιος χρησιμοποιεί και ποιος όχι πορνογραφία στο διαδίκτυο. Ο Stack (2004)¹⁷² κάνει την πρώτη συστηματική εφαρμογή κοινωνιολογικών θεωριών παρέκκλισης στην εξήγηση της χρήσης της πορνογραφίας στο διαδίκτυο. Η υπόθεσή του ήταν ότι τα άτομα που έχουν ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς στη συμβατική κοινωνία έχουν μικρότερη πρόσβαση από τους άλλους στην πορνογραφία του διαδικτύου. Η έρευνα έγινε σε 531 χρήστες και τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν την υπόθεση. Αυτοί που έκαναν χρήση της πορνογραφίας ήταν άτομα τα οποία είχαν αδύνατους δεσμούς με τη θρησκεία και δεν είχαν καλό γάμο. Επίσης προηγούμενη σεξουαλική παρέκκλιση ήταν ένα στοιχείο για την πιθανή χρήση πορνογραφίας. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας, οι παραδοσιακές θεωρητικές απόψεις για την παρέκκλιση εφαρμόζονται και στις νέες μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς.

¹⁶⁷ McFarlane, M., Bull, S. S, Reitmeijer, C. A. (2000). The Internet as a newly emerging risk environment for sexually transmitted diseases. *Journal of the American Medical Association*. Vol.284:443-446.

¹⁶⁸ Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*: New York: Touchstone.

¹⁶⁹ Fisher, W. and Barak, A. (2000). Online Sex Shops: Phenomenological, Psychological, and Ideological Perspectives on Internet Sexuality. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.3(4):575-589.

¹⁷⁰ Quayle and Taylor, 2001, 2002, όπ.π.

¹⁷¹ Stein, J. L., Stein, J. A. and Nix, H. A. (2001). Wild Rivers of Australia. *International Journal of Wilderness*. Vol.(1):20-24.

¹⁷² Stack, S. (2004). Adult Social Bonds and Use of Internet Pornography. *Social Science Quarterly*. Vol.85(1):75-88.

Οι Goodzon et al. (2001)¹⁷³ πραγματοποίησαν έρευνα (με ερωτηματολόγιο), η οποία εξέτασε συγκεκριμένες συμπεριφορές και στάσεις 506 φοιτητών σ' ένα δημόσιο πανεπιστήμιο του Texas, σχετικά με την πρόσβαση σε σεξουαλικό περιεχόμενο μέσω διαδικτύου. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το 43,5% των φοιτητών είχε πρόσβαση σε σεξουαλικό περιεχόμενο, το 2,9% δήλωσε ότι είχε συχνή πρόσβαση σε αυτό το υλικό, ενώ σύμφωνα με την έρευνα των Cooper et al. (1999)¹⁷⁴ ο οποίος μελέτησε τις παθολογικές εκφράσεις της χρήσης του διαδικτύου για σεξουαλικούς σκοπούς, το ποσοστό είναι 8%. Σημαντικά είναι τα αποτελέσματα όσον αφορά τη στάση των ανδρών και των γυναικών. Η μελέτη συμφωνεί με την έρευνα των Li and Davey (1996)¹⁷⁵ για την πορνογραφία ως πηγή σεξουαλικής ενημέρωσης των φοιτητών, η οποία έδειξε ότι το 51,1% του δείγματος είχε αρνητική στάση (οι άνδρες είχαν πιο θετική στάση από ότι οι γυναίκες) απέναντι στην πορνογραφία. Η έρευνα διαφωνεί με τα αποτελέσματα των Winick & Evans (1994)¹⁷⁶ οι οποίοι μελέτησαν τις αλλαγές στη στάση απέναντι στο σεξουαλικό υλικό σε 10 κράτη σε εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με Goodzon et al. (2001), το 10% των γυναικών είχε πρόσβαση σε αυτό το υλικό συχνά ή μερικές φορές και το 28,4% των ανδρών. Μεταξύ των γυναικών του δείγματος που χρησιμοποιούσε το διαδίκτυο για σεξουαλική διασκέδαση, το 15,5% δήλωσε ότι αρέσκεται να διαβάζει περιοδικά για ενηλίκους με σεξουαλικό περιεχόμενο και το 21% να βλέπει βίντεο. Σε άλλη έρευνα (σχετικά με τις γυναίκες) η Walsh (1999)¹⁷⁷ διαπίστωσε ότι το 25% των γυναικών διάβαζαν πορνογραφικά περιοδικά. Η αξιοσημείωτη διαφορά στα ποσοστά μεταξύ των 2 ερευνών ίσως οφείλεται σύμφωνα με τους Goodzon et al. (2001), στα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος της έρευνάς τους (ήταν μεγαλύτερο το ποσοστό των Ισπανών και καθολικών φοιτητών), αν και σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι φοιτητές που σερφάρουν για σεξουαλικό σκοπό δεν διαφέρουν σημαντικά λόγω θρησκευτικότητας ή εθνικότητας. Πιθανώς όπως ισχυρίζεται να ήταν μικρό το δείγμα της έρευνάς της. Οι γυναίκες ήταν πιο επιρρεπείς στην online σεξουαλική παρενόχληση. Σχετικά με τις στάσεις, αυτό το δείγμα δεν παρουσίασε

¹⁷³ Goodzon, P., McCormick, D. & Evans, A. (2001). Searching for sexually explicit materials on the Internet: An exploratory study of college students' behavior and attitude. *Archives of Sexual Behavior*. Vol.30:101-118.

¹⁷⁴ Cooper, A., Scherer, C. R., Boies, S. C. & Cordon, B. L. (1999). Sexuality on the internet : From sexual exploration to pathological expression. *Professional Psychology: Research and Practice*. Vol.30:154-164.

¹⁷⁵ Li, Q. and Davey, M. R. (1996). Pornography as a source of sex information for college students in fraternities and sororities. *J. Health Ed*. Vol.27:165-169.

¹⁷⁶ Winick, C. & Evans, J. T. (1994). Is there a national standard with respect to attitudes towards sexually explicit media material? *Arch. Sex. Behavior*. Vol.23:405-419.

¹⁷⁷ Walsh, A. (1999). Life history theory and female readers of pornography. *Pers. Individ. Dif*. Vol.27:779-787.

υψηλές ή σκληρές συμπεριφορές σχετικά με τα δυνητικά αποτελέσματα που συνδέονται με το σεξουαλικό περιεχόμενο του διαδικτύου. Το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας ήταν η Κοινωνική Γνωστική Θεωρία (Social Cognitive Theory), σύμφωνα με την οποία τα άτομα είναι και προϊόντα και παραγωγοί του περιβάλλοντός τους (Bandura, 1986)¹⁷⁸. Στην περίπτωση της επίδρασης του διαδικτύου, οι άνθρωποι δεν είναι παθητικοί καταναλωτές του μέσου, αλλά ελέγχουν τις πιθανές επιδράσεις του μέσω των μηχανισμών της αυτορρύθμισης και της χρήσης των φίλτρων (Bryant et al., 1994)¹⁷⁹

Οι Carvalho & Gomes (2003)¹⁸⁰ μελέτησαν το cyber sex σε chat rooms από Πορτογάλους χρήστες. Σκοπός της μελέτης τους ήταν να προσδιορίσουν τους λόγους για τους οποίους εμπλέκεται κάποιος σε cyber sex στα chat rooms και ποιες συμπεριφορές χαρακτηρίζουν αυτή τη δραστηριότητα. Η έρευνα έγινε με 400 self report ερωτηματολόγια τα οποία ήταν διαθέσιμα σε web site. Η ανάλυση έδειξε πέντε δομές περιοχών: 1) κοινωνικά χαρακτηριστικά 2) σεξουαλικές προτιμήσεις 3) filter for a later day 4) sex μέσω τηλεφώνου 5) φαντασιώσεις 6) χρησιμοποιώντας μάσκες 7) αντίκτυπος στις πραγματικές σχέσεις. Κατέγραψαν μία μεγάλη ποικιλία σεξουαλικών στάσεων και συμπεριφορών που συνδέονται με το cyber sex στα chat rooms και την ύπαρξη δύο τάσεων: α) οι άνθρωποι που χρησιμοποιούν τα chat rooms για να ξεκινήσουν offline σχέσεις (η ανωνυμία εμποδίζει το φόβο της απόρριψης) και β) οι άνθρωποι οι οποίοι θέλουν και προτιμούν το online sex χωρίς οποιοδήποτε ενδιαφέρον για περαιτέρω σχέση. Η ανωνυμία είναι το κύριο στοιχείο για το οποίο κάποιος επιλέγει το cyber sex καθώς και η δυνατότητα να μοιραστεί τις φαντασιώσεις του στα chat rooms. Παρατηρήθηκε υπεροχή των ανδρών συμμετεχόντων (78,3%) έναντι 11,5% των γυναικών. Ο προβληματισμός που τέθηκε, είναι με ποιους κάνουν sex οι άνδρες όταν υπάρχει τόσο μεγάλη απουσία των γυναικών από τα chat rooms. Υπάρχει η πιθανότητα οι γυναίκες να μην παραδέχονται ότι συμμετέχουν σε τέτοιου είδους δραστηριότητες και πιθανόν το 10,3% που δεν απάντησε σχετικά με το φύλλο να είναι γυναίκες. Το 59,3% αυτών που απάντησαν ήταν ηλικίας 15-24 ετών, το 47% ήταν σπουδαστές. Σε ένα μικρό αλλά σημαντικό ποσοστό το sex στα chat rooms ήταν η κύρια δραστηριότητά του, ενώ το 14% πίστευε ότι είχε θετική επιρροή στη ζωή του.

¹⁷⁸ Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

¹⁷⁹ Bryant, J. and Zillman, D. (eds). (1994). *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.

¹⁸⁰ Carvalho, A., Gomes, A. F. (2003). Cybersex in Portuguese Chat-rooms: A Study of Sexual Behaviors Related to Online Sex. *Journal of Sex & Marital Therapy*. Vol.29(5):345-360.

3.3. Ανάλυση περιεχομένου των πορνογραφικών sites

Εφόσον υπάρχει μεγάλος όγκος και διαθεσιμότητα πορνογραφικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, αναπόφευκτα η έρευνα στράφηκε και στην καταγραφή και ανάλυση των πορνογραφικών sites. Αν και υπάρχουν αναλύσεις του περιεχομένου των πορνογραφικών περιοδικών (Winick, 1985)¹⁸¹, των πορνογραφικών κόμικς (Scott & Cuvelier, 1993)¹⁸², περιοδικών σκληρού πορνό (Malamuth & Spinner, 1980)¹⁸³ και ερωτικών βίντεο (Garcia & Milano, 1990)¹⁸⁴ η έρευνα των Mehta & Plaza (1997)¹⁸⁵ είναι από τις πρώτες που έγιναν για το περιεχόμενο των πορνογραφικών ιστοσελίδων. Νωρίτερα ο Rim (1995)¹⁸⁶ έκανε έρευνα σε πορνογραφικό υλικό (δείγμα 917.410 εικόνων) που υπάρχει στα adult bulletin board services. Χρησιμοποιώντας τον όρο «linguistic parsing software» (γλωσσική ανάλυση), ο Rim ανέλυσε τις πορνογραφικές εικόνες που βασίζονται μόνο σε περιγραφή. Η μελέτη του κωδικοποίησε μόνο την παρουσίαση ενός θέματος για την εικόνα. Από τότε πολλές εικόνες περιλαμβάνουν πολλαπλά θέματα (π.χ. στοματικό sex και χρήση άλλων αντικειμένων στην ίδια εικόνα). Η μελέτη του Rim, κωδικοποιώντας το κυριότερο και μοναδικό θέμα της εικόνας, τείνει να αμφισβητηθεί για τη γενίκευση αυτών που προσδιορίζει, χρησιμοποιώντας το τρέχον ζήτημα της Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders (DSMIV) όπως παιδοφιλία, hebephilic και parafilia. Επιπλέον η κατηγορία parafilia του Rim, συνδύαζε μία μεγάλη ποικιλία πράξεων που περιελάμβανε υποταγή, σαδομαζοχισμό, στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να μεγαλοποιήσουν το βαθμό αισχρότητας αυτών των εικόνων. Αυτά τα προβλήματα με τη μελέτη του Rim έχουν δημιουργήσει έντονες αμφισβητήσεις για τα αποτελέσματά της. Οι Hofman & Novak (1995)¹⁸⁷ σημείωσαν ότι οι 11.576 ιστοσελίδες τις οποίες ερεύνησε ο Rim, βρήκε ότι μόνο 9, σύμφωνα με τη γνώμη του, περιείχαν υλικό για ενήλικους.

¹⁸¹ Winick, C. (1985). A content analysis of sexually explicit magazines sold in an adult bookstore. *Journal of Sex Research*. Vol.21:357-371.

¹⁸² Scott, J. E. & Cuvelier, S. J. (1993). Violence and the sexual violence in pornography: Is it really increasing? *Archives of Sexual Behavior*. Vol.22:357-371.

¹⁸³ Malamuth, N. & Spinner, B. (1980). A longitudinal content analysis of sexual violence in the best selling erotic magazines. *Journal of Sex Research*. Vol 26:226-237.

¹⁸⁴ Garcia, L. T. & Milano, L. (1990). A content analysis of erotic videos. *Journal of Psychology and Human Sexuality*. Vol.3:95a-103.

¹⁸⁵ Mehta, M., & Plaza, D. (1997). Content Analysis of Pornographic Images Available on the Internet. *The Information Society*. Vol.13:153-161.

¹⁸⁶ Rimm, M. (1995). Marketing pornography on the Information Superway. A survey of 917,410 images, descriptions, short stories, and animations downloaded 8.5 million times by consumers in over 2000 cities in forty countries, provinces, and territories. *Georgetown Law Journal*. Vol.83(5):1849-1934.

¹⁸⁷ Hoffman, D. L. and Novak, T. P. (1995). A Detailed Critique of the Time Article: 'On a Screen Near You: Cyberporn'. *Hot Wired*, στο <http://hotwired.wired.com/special/pornscare/hoffman.html>

Οι Mehta & Plaza (1997)¹⁸⁸, ανέλυσαν το περιεχόμενο 150 τυχαίων πορνογραφικών εικόνων σε usenet news groups στο διαδίκτυο, τον Απρίλιο του 1994. Χρησιμοποιώντας την ανάλυση περιεχομένου κατέγραψαν ποια θέματα παρουσιάζονται πολύ συχνά και ποια αναρτώνται κυρίως για οικονομικό κέρδος. Τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν ότι οι έμποροι τοποθετούν πορνογραφικό υλικό με παιδιά δημοσίως στα news groups για να προσελκύσουν νέους πελάτες. Σύμφωνα με νεότερη έρευνα του Mehta (2001)¹⁸⁹ σε δείγμα 9.800 εικόνων με τυχαία δειγματοληψία από 32 usenet news groups (1995-1996), η μεγάλη πλειοψηφία των εικόνων περιέχουν νόμιμο περιεχόμενο. Μόνο ένα μικρό δείγμα περιείχε, εικόνες με παιδιφιλία, νεκροφιλία, κ.λ.π.

Οι Barak & Fisher (2002)¹⁹⁰ οριοθέτησαν το ερωτικό διαδίκτυο, ως ένα νέο μέσο πρόσβασης σε πορνογραφία και διαπίστωσαν ότι η πρόσβαση των χρηστών σε σεξουαλικές εικόνες, αύξησε τα επίπεδα της σεξουαλικής διέγερσης. Οι Gossett and Burne (2002)¹⁹¹ εξέτασαν την επιθετική απεικόνιση της πορνογραφίας στο διαδίκτυο, εστιάζοντας στην εικόνα των δραστών, των θυμάτων και της αλληλεπίδρασης. Δείχνουν πως τέτοιες εικόνες δημιουργούν το πλαίσιο του βιασμού στο διαδίκτυο. Υποστηρίζουν ότι η διάκριση μεταξύ βίαιης και μη βίαιης πορνογραφίας σε προηγούμενη έρευνα, ίσως ακούσια, οδήγησε να αγνοήσουμε ποια θύματα και δράστες συμμετέχουν στη βίαιη πορνογραφία του διαδικτύου. Αυτό είναι μια σημαντική παράλειψη, επειδή η πορνογραφία απεικονίζει τα χαρακτηριστικά μιας σχέσης μεταξύ των εικόνων των θηλυκών θυμάτων και των αρσενικών δραστών και των θεατών με το προνόμιο του βλέμματος (Hill, 1991¹⁹²; Mulvey, 1975¹⁹³). Στην επαναπαρουσίαση αυτής της σχέσης, εστιάζεται η έρευνα των Gossett and Burne. Εστίασαν την έρευνά τους αποκλειστικά στην πορνογραφία στο διαδίκτυο με βία και ιδιαίτερα στο βιασμό, επειδή ο βιασμός ορίζεται ως βία εναντίον κάποιου προσώπου. Γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκαν ως δείγμα στην έρευνα 31 ιστοσελίδες που περιείχαν τις λέξεις "rape", "forced sex" στον τίτλο τους ή σε διευθύνσεις. Τέσσερις ιστοσελίδες υποστήριζαν ότι οι εικόνες ήταν πραγματικές, ενώ οι υπόλοιπες ότι οι συμμετέχοντες ήταν ηθοποιοί. Βρήκαν ότι η απεικόνιση της πορνογραφίας στο διαδίκτυο, δίνει έμφαση στην απεικόνιση κυρίως των γυναικών-θυμάτων (η

¹⁸⁸ Mehta, M., Plaza, D. (1997). όπ. π.

¹⁸⁹ Mehta, M. (2001). Pornography in Usenet: A study of 9,800 randomly selected images. *Cyberpsychology and Behavior*. Vol.4(6): 695-703.

¹⁹⁰ Barak A., and Fisher, W. A. (2002). Toward an Internet-driven, theoretically-based, innovative approach to sex education. *Journal of Sex Research*. Vol.38:324-232.

¹⁹¹ Gossett, J. I. and Burne, S. (2002). "Click Here" A content Analysis of Internet Rape Sites. *Gender & Society*. Vol.16(5):689-709.

¹⁹² Hill, C. P. (1991). *Black feminist thought*. New York: Routledge.

¹⁹³ Mulvey, L. (1995). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen*. Vol.16:6-19.

συγκεκριμένη έρευνα εστιάστηκε σε περιπτώσεις με γυναίκες θύματα), ενώ οι άνδρες-βιαστές ή είναι ντυμένοι ή φαίνονται μόνο τα σεξουαλικά τους όργανα. Ογδονταπέντε (85) εικόνες δείχνουν το πρόσωπο των θυμάτων, ενώ το πρόσωπο των δραστών φαίνεται σπάνια. Συνήθως το πρόσωπο του θύματος εκφράζει πόνο και φόβο και ποτέ ευχαρίστηση. Πιο συχνά εμφανίζονται λευκές γυναίκες, εν αντιθέσει με την άποψη των Cowan and Campbell (1994)¹⁹⁴ ότι οι μαύρες γυναίκες αποτυπώνονται περισσότερο στην πορνογραφία, ως θύματα σεξουαλικής βίας. Βέβαια η απεικόνιση μαύρων γυναικών σε ταινίες και στην έντυπη πορνογραφία έχει καταγραφεί (Hill, 1991¹⁹⁵; Dines et al., 1998¹⁹⁶). Όμως με αυτή την έννοια, η αποτύπωση της πορνογραφίας στο διαδίκτυο είναι διαφορετική από αυτή των παραδοσιακών μέσων, σύμφωνα με Gossett and Burne (2002). Επίσης τα στερεότυπα της ασιατικής γυναίκας στην πορνογραφία δεν εμφανίζονται στην πορνογραφία του διαδικτύου. Σύμφωνα με την Tajima (1989)¹⁹⁷ υπάρχουν 2 βασικά στερεότυπα των ασιατικών γυναικών: η δουλοληπής, Lotus Blossom (geisha girl) και η δόλια, Dragon Lady. Οι Nowrojee & Silliman (1997), αναφέρουν ότι λόγω αυτών των δύο στερεοτύπων οι ασιάτισσες θεωρούνται στην πορνογραφία «passive, yet artful and eager to please» και αυτά τα στερεότυπα συνδέονται με τη βία κατά των ασιατών γυναικών. Οι Cunneen & Stubbs (2000)¹⁹⁸ μελέτησαν την απεικόνιση των Φιλιπινέζων γυναικών ως σεξουαλικό προϊόν στο διαδίκτυο σε σχέση με τη βιομηχανία εύρεσης νυφών μέσω mail στην Αυστραλία. Θεώρησαν ότι αυτές οι απεικονίσεις είναι ένας λόγος για τον οποίον οι Φιλιπινέζες βιώνουν δυσανάλογα επίπεδα οικογενειακής βίας σε σχέση με τις μη Φιλιπινέζες. Στην έρευνα των Gossett & Burne (2002), (στις 35 από τις 56 εικόνες στις οποίες φαίνεται καθαρά η φυλή απεικονίζονται ασιάτισσες) αυτά τα στερεότυπα των ασιατικών γυναικών δεν παρουσιάζονται. Σχετικά με την ηλικία των θυμάτων 16 sites διαφημίζουν ότι τα θύματα είναι «young», «teen», «schoolgirl», ή «Lolita» και το ντύσιμό τους παραπέμπει σε νέες ή μαθήτριες.

Σε σχέση με την παραδοσιακή πορνογραφία (περιοδικά, βίντεο, ταινίες, κ.λ.π.) η πορνογραφία στο διαδίκτυο είναι πιο βίαιη και υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ του

¹⁹⁴ Cowan G., and Campbell, R. (1994). Racism and sexism in interracial pornography. A content analysis. *Psychology of Women Quarterly*. Vol.18:323-338.

¹⁹⁵ Hill C., P. (1991). ό.π.π.

¹⁹⁶ Dines, G., Jensen, R. and Russo, A. (1998). *Pornography: The production and consumption of inequality*. New York: Routledge.

¹⁹⁷ Tajima, R. (1989). Lotus blossoms don't bleed. Στο Gossett, J. I. and Burne, S. (2002). "Click Here" A content Analysis of Internet Rape Sites. *Gender & Society*. Vol.16(5):689-709.

¹⁹⁸ Cunneen, C. and Stubbs, J. (2000). Male violence, male fantasy and the commodification of women through the Internet. *Domestic Violence: Global Responses*. Vol.5:5-28.

μέσου και του χρήστη. Οι Baron & Kimmel (2000)¹⁹⁹ συγκρίνοντας τις σεξουαλικές ιστορίες των μελών των newsgroups στο διαδίκτυο με την έντυπη και σε βίντεο πορνογραφία, διαπίστωσαν ότι το περιεχόμενο στο διαδίκτυο είναι πιο βίαιο. Επιπροσθέτως η πορνογραφία στο διαδίκτυο είναι πιο διαδραστική από ότι η παραδοσιακή. Σύμφωνα με Gossett και Burne (2002) οι χρήστες θεατές ενθαρρύνονται να δουν μέσα από τα μάτια του βιαστή και να χειριστούν την εικόνα, όπως επιθυμούν. Έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν τη γυναίκα που θέλουν να βιαστεί και με ένα κλικ να εστιάσουν στην εικόνα και να μεγεθύνουν ορισμένα σημεία του γυναικείου σώματος. Μερικά sites καλούν τον θεατή να πάρει μέρος στον βιασμό ή στη σωματική βία “κατεβάζοντας” ένα πρόγραμμα «cyberslave» με το οποίο μπορεί να βασανίσει και να κακομεταχειριστεί τη γυναίκα – θύμα. Πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τη σχέση της πορνογραφίας με τη βία και κυρίως με τον βιασμό (Baron & Strauss, 1989²⁰⁰; Linz, 1989²⁰¹) ή με την επίδραση του πορνογραφικού υλικού στους σεξουαλικούς παραβάτες κατά την διάπραξη των αδικημάτων (Langevin & Curnoe, 2004)²⁰². Με το πορνογραφικό υλικό των spam mails ασχολήθηκε η Paasonen (2007)²⁰³, η οποία ανέλυσε το περιεχόμενο 366 μηνυμάτων που διαφήμιζαν πορνό ιστοσελίδες.

3.4. Έκθεση ανηλίκων σε πορνογραφικό υλικό μέσω διαδικτύου

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παίζουν ένα δυναμικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και των εφήβων καθώς και στη διαμόρφωση της σεξουαλικότητας των νέων ανθρώπων. Οι γονείς σπάνια παρέχουν λεπτομερείς πληροφορίες για τη σεξουαλικότητα και επικοινωνούν με δυσκολία για τέτοια θέματα με τα παιδιά τους (Rosenthal et al., 1999)²⁰⁴, ενώ η ενημέρωση στο σχολείο εστιάζεται κυρίως στην αναπαραγωγή από βιολογική άποψη και παραμελεί την σεξουαλική συμπεριφορά και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Με δεδομένη την αύξηση της

¹⁹⁹ Baron, M. and Kimmel, M. (2000). Sexual violence in the pornography media: Towards a sociological explanation. *Journal of Sex Research*. Vol.37:161-168.

²⁰⁰ Baron, L. and Strauss, M. A. (1989). *Four theories of rape in American society: A state-level analysis*. New Haven, CT: Yale University Press.

²⁰¹ Linz, D. (1989). Exposure to sexually explicit materials and attitudes toward rape: A comparison of study results. *Journal of Sex Research*. Vol.26:50-84.

²⁰² Langevin, R., Curnoe, S. (2004). The use of pornography during the commission of sexual offenses. *International journal of offender therapy and comparative. Criminology*. Vol.48(5):572-86.

²⁰³ Paasonen, S. (2006). E-mail from Nancy Nutsucker. *European Journal of Cultural Studies*. Sage publication. Vol.9(4):403-420.

²⁰⁴ Rosenthal, D. A. & Feldman, S. S. (1999). The Importance of Importance: Adolescents' Perceptions of Parental Communication About Sexuality. *Journal Of Adolescence*. Vol.22:835-51.

σεξουαλικότητας και της πορνογραφίας των μέσων (McNair, 1996)²⁰⁵ οι ταινίες και τα websites για ενηλίκους, είναι μία από τις κύριες πηγές για ενημέρωση σε σεξουαλικά θέματα, των νέων.

Το διαδίκτυο έχει «πλημμυρίσει» με σεξουαλικό υλικό (Cooper, Scherer, Boies & Gordon, 1999²⁰⁶; Freeman-Longo, 2000²⁰⁷) το οποίο αποτυπώνει φανερά σεξουαλική δραστηριότητα (Kelley, Dawson & Musialowski, 1989)²⁰⁸, υπάρχουν πολλά sites τα οποία παρέχουν πληροφορίες για τη σεξουαλικότητα²⁰⁹ και μέσω αυτού του μέσου οι χρήστες μπορούν να εκφράζουν τις σεξουαλικές επιθυμίες και τα προβλήματά τους. Οι Stern & Handel (2001)²¹⁰ έκαναν συγκριτική μελέτη της έκφρασης της σεξουαλικότητας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (όπως έντυπα, ταινίες, βίντεο, τηλεόραση, τηλέφωνο) με αυτή μέσω διαδικτύου και διαπίστωσαν ότι η έκφραση της σεξουαλικότητας μέσω διαδικτύου δεν διαφέρει ουσιαστικά από τα άλλα μέσα. Όλα τα παραδοσιακά μέσα χρησιμοποιήθηκαν δεκαετίες πριν και χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα, ως μέσα έκφρασης της σεξουαλικής συμπεριφοράς και αναζήτησης πορνογραφικού υλικού. Συνεπώς το διαδίκτυο ως εξελικτική συνέχεια της προόδου των νέων τεχνολογιών σαφώς θα περιέχει και τη σεξουαλικότητα. Είναι ένας νέος δρόμος σεξουαλικής έκφρασης, ένα νέο μέσο που προστέθηκε σε αυτή τη γκάμα με κάποια χαρακτηριστικά που δεν έχουν τα άλλα μέσα όπως: είναι εύκολα προσβάσιμο το οποιοδήποτε υλικό, είναι multimedia, δεν έχει όρια, είναι διαδραστικό και είναι δύσκολο να ρυθμιστεί.

Η πορνογραφία σύμφωνα με την Akdeniz (1997)²¹¹, είναι το πιο αμφιλεγόμενο θέμα που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια από τη χρήση του διαδικτύου. Η διάθεσή της έχει προκαλέσει φόβο και «ηθικό πανικό» μεταξύ κυβερνήσεων, οργάνων επιβολής του νόμου (αστυνομία, δικαστές, κ.λ.π.) και μέσων μαζικής ενημέρωσης. Η Akdeniz (1997) αναφέρει ότι το πορνογραφικό περιεχόμενο είναι

²⁰⁵ McNair, B. (1996). *Mediated Sex: Pornography and Postmodern Culture*. London: Arnold.

²⁰⁶ Cooper, A., Scherer, C., Boies, S. C. & Gordon, B. (1999). Sexuality on the Internet: From sexual exploitation to pathological expression. *Professional Psychology: Research and Practice*. Vol.30:154-164.

²⁰⁷ Freeman-Longo, R. E. (2000). Children, teens, and sex on the internet. *Sexual Addiction and Compulsivity*. Vol.7:75-90.

²⁰⁸ Kelley, K., Dawson, L., & Musialowski, D. M. (1989). *Three faces of sexual explicitness: The good, the bad, and the useful*. Στο Zillman, D., & Bryant, J. (Eds.) *Pornography: Research advances and policy consideration*. Hillsdale, NJ:Lawrence Erlbaum, pp.57-91.

²⁰⁹ Ενδεικτικά αναφέρουμε: Sexuality Information and Education Council of the United States (SIECUS) www.siecus.org, το «Go Ask Alice» www.goaskalice.columbia.edu, το Germany-based Archiv fur Sexualwissenschaft (www.rki.de), το www.teenwire.com Planned Parenthood Federation of America και το Kinsey Institute Sexuality Information Service for Students (KISISS) www.indiana.edu/~kinsey.

²¹⁰ Stern, S., & Handel, A. (2001). Sexuality and Mass Media: The Historical Context Of Psychology's Reaction to Sexuality on the Internet. *Journal of Sex Research*. Vol.38(4):283-291.

²¹¹ Akdeniz, Y. (1997). The regulation of pornography on the internet. *Journal of Information, Law and Technology*, 1. (http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1997_1/akdeniz1/ Ανακτήθηκε 15-6-05).

δύσκολο να καθοριστεί σε μια παγκόσμια κοινωνία και παρουσιάζει δύο όψεις: η πορνογραφία ως εν δυνάμει επιβλαβές περιεχόμενο και η παιδική πορνογραφία ως παράνομο υλικό. Το πορνογραφικό υλικό²¹² που διακινείται στο διαδίκτυο, χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία, η πιο συνηθισμένη και η πιο παλιά, είναι οι φωτογραφίες. Εκατομμύρια φωτογραφίες, είτε από περιοδικά, είτε απευθείας από ηλεκτρονικές φωτογραφικές μηχανές υπάρχουν διαθέσιμες. Οι φωτογραφίες αυτές καλύπτουν από το απλό ερωτικό έως το πολύ σκληρό πορνό, ακόμη και την παιδική πορνεία. Η δεύτερη κατηγορία είναι το βίντεο και η τρίτη κατηγορία τα pornosites τα οποία προσφέρουν επί της οθόνης ζωντανό sex ή strip tease στους συνδρομητές τους²¹³. Γενικώς η πώληση sex και ειδικότερα η πορνογραφία αποτελεί την μεγαλύτερη βιομηχανία στον κυβερνοχώρο. Ο ανήλικος βάζοντας λέξεις κλειδιά όπως sex-porn-erotica σε μια μηχανή αναζήτησης, μπορεί να πλοηγηθεί σε εκατομμύρια ιστοσελίδες με πορνογραφικό ή ερωτικό περιεχόμενο, το οποίο είναι προσιτό, διαθέσιμο (δωρεάν ή με χρήματα) και ανώνυμο. Η πρόσβαση μπορεί να είναι εκούσια ή ακούσια. Το 70% παιδιών ηλικίας 14-17 που σερφάρουν στο διαδίκτυο σκοντάφτουν σε πορνογραφικό υλικό σύμφωνα με τα στοιχεία της Kaiser Family Foundation, (2001)²¹⁴. Το ενδιαφέρον των μελετητών εστιάζεται α) στην εκούσια έκθεση των ανηλίκων στο πορνογραφικό υλικό, β) στην ακούσια ή αθέλητη έκθεση και γ) στις ψυχολογικές επιπτώσεις αυτής της έκθεσης. Οι λόγοι για τους οποίους τα παιδιά επισκέπτονται τέτοιες ιστοσελίδες είναι η περιέργεια, η ενημέρωση και η σεξουαλική διέγερση (Sabina et al., 2008)²¹⁵. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Καταναλωτικής Οργάνωσης²¹⁶ τα παιδιά συμβαίνει να έχουν ακούσια πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό με τους παρακάτω τρόπους:

- Λάθος ή μη ακριβής αναζήτηση: Σε μια προσπάθεια να αυξήσουν την επισκεψιμότητα των πορνογραφικών ιστοσελίδων τους οι διαχειριστές τους τις δηλώνουν στις μηχανές αναζήτησης χρησιμοποιώντας δημοφιλείς όρους.
- Παραπλανητικές ηλεκτρονικές διευθύνσεις: Συχνά οι επιχειρηματίες του πορνό δίνουν στις ιστοσελίδες τους τις καταλήξεις gov. ή org. για να προσελκύσουν ανύποπτους χρήστες.

²¹² Οι διεθνείς όροι που χρησιμοποιούνται στο διαδίκτυο για θέματα πορνογραφίας είναι «cyber porn» ή «cyber-sex».

²¹³ Το <http://www.babylon-x.com> είναι το πιο γνωστό πορνό site με φωτογραφίες και βίντεο διασημοτήτων.

²¹⁴ Kaiser Family Foundation. (2001). *Generation Rx.com: How Young People Use the Internet for Health Information*. Menlo Park, CA: Henry J. Kaiser Family Foundation.

²¹⁵ Sabina, C., Wolak, J., Finkelhor, D. (2008). The Nature and Dynamics of Internet Pornography Exposure for Youth. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.11(6):1-3.

²¹⁶ Η Ε.ΚΑΤ.Ο είναι Πανελλήνια Καταναλωτική Οργάνωση, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα η οποία ιδρύθηκε στην Ελλάδα το 1999, με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Κύριος στόχος της είναι η προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών, η επιμόρφωση και η εκπαίδευσή τους.

- Κατάχρηση εμπορικών επωνυμιών: Η αναζήτηση δημοφιλών χαρακτήρων κινουμένων σχεδίων, όπως Pokemon, Μικρό μου Πόνι και Action Man μπορεί να οδηγήσει σε συνδέσμους πορνογραφικών ιστοσελίδων.
- Η ανάγκη να λένε συνέχεια Όχι: Από τη στιγμή που κάποιο παιδί τυχαία θα κάνει κλικ σε ένα πορνογραφικό site αν δεν επιλέξει το Όχι, (το οποίο ζητείται για την συνέχιση της πλοήγησης) τουλάχιστον τρεις φορές θα αποκτήσει εύκολα πρόσβαση στις προκλητικές φωτογραφίες και θα φτάσει στη σελίδα που θα του ζητά αριθμό πιστωτικής κάρτας για να γίνει μέλος. Αυτή η συνεχής ανάγκη να δηλώνει το Όχι έρχεται σε αντίθεση με την φυσική περιέργεια αυτής της ηλικίας.
- Μέσω e-mail: Συχνά διαφημιστικά ή προωθητικά μηνύματα κατακλύζουν ανεξέλεγκτα τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις. Οι αποστολές τους στέλνουν καθημερινά εκατοντάδες e-mails επιδιώκοντας να αυξήσουν την επισκεψιμότητα των σελίδων τους διαφημίζοντας τρόπους για «να αυξήσετε εύκολα και γρήγορα το εισόδημά σας» ή πορνογραφικό υλικό προς πώληση. Σ' αυτή την περίπτωση τα παιδιά που χρησιμοποιούν ηλεκτρονικό ταχυδρομείο βρίσκουν απευθείας πρόσβαση σε πορνογραφικές ιστοσελίδες. Επισημαίνεται ότι συχνά το θέμα τέτοιων μηνυμάτων είναι παραπλανητικό, όπως π.χ. «Βοήθησέ με» ώστε ο χρήστης να μην μπορεί να καταλάβει το περιεχόμενό του πριν το διαβάσει.
- Αυτόματα παράθυρα: Είναι η περίπτωση των παραθύρων (web browsers) που ανοίγουν μόνα τους και παρουσιάζουν πορνογραφικό υλικό και εικόνες και ένα παιδί μπορεί να μεταφερθεί αυτόματα σε μία ιστοσελίδα για ενηλίκους χωρίς την επίβλεψη του γονέα ή του κηδεμόνα.

Σύμφωνα με τα διεθνή ερευνητικά δεδομένα τρία είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της έκθεσης των ανηλίκων σε πορνογραφικό υλικό: α) τα αγόρια είναι πιθανότερο να αναζητήσουν πορνογραφικό υλικό και είναι περισσότερο καταναλωτές των πορνογραφικών ιστοσελίδων περισσότερο από τα κορίτσια (Cameron et al. 2005²¹⁷ ; Flood, 2007²¹⁸; Lenhart et al. 2001²¹⁹; Nosko et al. 2007²²⁰; Peter and Valkenburg, 2006²²¹), β) οι χρήστες του διαδικτύου οποιασδήποτε ηλικίας βρίσκουν

²¹⁷ Cameron, K. Salazar, L., Bernhardt, J., Burgess-Whitman, N., Wingood, G. and DiClemente, R. (2005). Adolescents' experience with sex on the web: results from online focus groups. *Journal of Adolescence*. Vol. 28(4):535-540.

²¹⁸ Flood, M. (2007). Exposure to pornography among youth in Australia. *Journal of Sociology*. Vol.43(1):45-60.

²¹⁹ Lenhart, A., Rainie, L. and Lewis, O. (2001). Teenage Life Online: The Rise of the Instantmessage Generation and the Internet's Impact on Friendships and Family Relationships. *Pew Internet & American Life Project*. Διαθέσιμο στο http://www.pewinternet.org/report_display.asp?r=36

²²⁰ Nosko, A., Wood, E. and Desmarais, S. (2007). Unsolicited online sexual material: what affects our attitudes and likelihood to search for more? *The Canadian Journal of Human Sexuality*. Vol.16(1-2):1-10.

²²¹ Peter, J., and Valkenburg, P. (2006). Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Material on the Internet. *Communication Research*. Vol.33(2):178-204.

δύσκολο να αποφύγουν την ανεπιθύμητη επαφή με σεξουαλικό υλικό και γ) Τα μεγαλύτερα παιδιά σε ηλικία, ψάχνουν περισσότερο για πορνογραφικό υλικό στο διαδίκτυο. Στο ερώτημα γιατί τα αγόρια εκτίθενται περισσότερο από τα κορίτσια οι λόγοι είναι: α) Τα αγόρια ψάχνουν περισσότερο για σεξ στο διαδίκτυο από ότι τα κορίτσια, β) Τα ενδιαφέροντα των αγοριών (π.χ. παιχνίδια) στο διαδίκτυο είναι διαφορετικά από αυτά των κοριτσιών (επικοινωνία).

Οι αποκλίσεις στα αποτελέσματα των ερευνών, μπορεί να προκύπτουν α) από τις διαφορετικές οριοθετήσεις της έννοιας *έκθεση σε online σεξουαλικό υλικό (exposure to online sexually explicit material)*, β) από τις διαφορές στην τεχνική της δειγματοληψίας και του εύρους των δειγμάτων, γ) από τον τρόπο συνέντευξης, τον τόπο και τη χρονική περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις καθώς και από τον βαθμό διείσδυσης του διαδικτύου στη χώρα όπου πραγματοποιείται η έρευνα. Απαιτείται βέβαια, περαιτέρω διερεύνηση του βαθμού που οι έφηβοι έχουν ανάγκη να μάθουν για το σεξ από το διαδίκτυο και πως αυτή η μάθηση στη συνέχεια θα επηρεάσει τη σεξουαλική τους ανάπτυξη και τι επιπτώσεις υπάρχουν στην ψυχολογική τους ανάπτυξη.

Κάτωθι παραθέτουμε αναλυτικά τα στοιχεία των κυριότερων ερευνών κατά χώρα που αφορούν την έκθεση ανηλίκων σε πορνογραφικό υλικό του διαδικτύου:

Μελέτη στις **Η.Π.Α** (Wolak et al., 2006)²²² έδειξε ότι το 42% των νέων είχαν εκτεθεί σε πορνογραφικό υλικό, από αυτούς το 66% ανέφερε χωρίς τη θέλησή του και το 9% ανέφερε ότι ένιωσε πολύ αναστατωμένο. Επίσης, οι Sabina, Wolak, Finkelhor (2008)²²³ μελέτησαν την on line έκθεση φοιτητών κολεγίων των Η.Π.Α. κατά τη διάρκεια της εφηβείας τους, σε πορνογραφικό υλικό. Το 93% των αγοριών και το 62% των κοριτσιών απάντησαν ότι είχαν εκτεθεί κυρίως στην ηλικία 14-17 ετών, ενώ το 12% των αγοριών και το 18,7 % των κοριτσιών ανέφερε ότι μετά την έκθεσή τους επηρεάστηκε ψυχολογικά. Επίσης, άλλη έρευνα σε 1500 παιδιά ηλικίας 10-17 ετών έδειξε ότι το 8% των παιδιών έψαχνε στο διαδίκτυο για x-rates sites, ενώ το 25% των νέων είχαν μία ή περισσότερες εκθέσεις χωρίς τη θέλησή τους σε πορνογραφικό υλικό. Πολλοί νέοι δεν είχαν αρνητικές επιπτώσεις από την έκθεση σε πορνογραφικό υλικό, αλλά το ¼ είπε ότι ήταν αναστατωμένοι (Mitchell et al., 2003)²²⁴. Σε άλλη έρευνα στις Ηνωμένες Πολιτείες, η οποία διεξήχθη το 1998 σε σπουδαστές κολεγίων, το 59% των αγοριών και το 33% των κοριτσιών ανέφεραν ότι

²²² Wolak, J., Finkelhor, D., Kimberly, J., Mitchell, K. (2004). Internet – initiated Sex Crimes against minors: Implications for prevention based on findings from a national study. *Journal of Adolescent Health*. Vol.35(5):424e11-424.e20.

²²³ Sabina, C., Wolak, J., Finkelhor, D. (2008). The Nature and Dynamics of Internet Pornography Exposure for Youth. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.11(6):1-3.

²²⁴ Mitchell, K., Finkelhor, D., Wolak, J. (2003). The Exposure of Youth to Unwanted Sexual Material on the Internet: A National Survey of Risk, Impact, and Prevention. *Youth Society*. Vol.34:330-358.

είχαν πρόσβαση σε σεξουαλικό υλικό, αν και η πλειονότητα υποστήριξε ότι το έκανε σπάνια (Goodson et al. 2001)²²⁵.

Σε μελέτη στον **Καναδά** μεταξύ των εφήβων με μέσο όρο ηλικίας 14 ετών, το 90% των αγοριών και το 60% των κοριτσιών έχουν δει πορνογραφικό υλικό, με το 1/3 των αγοριών και μόνο το 2% των κοριτσιών να το έχουν δει τουλάχιστον μια φορά το μήνα (Check, 1995)²²⁶.

Σε μελέτη στην **Αυστραλία** σε εφήβους ηλικίας 16-17 ετών, το 73% των αγοριών είχε παρακολουθήσει R-rated sex, με έναν στους 20 να παρακολουθεί εβδομαδιαίως, ενώ πάνω από το 1/5 παρακολούθησε τουλάχιστον μια φορά το μήνα. Μόνο το 11% των κοριτσιών είχαν παρακολουθήσει R-rated sex, λιγότερο από μία φορά κάθε δύο ή τρεις μήνες (Flood, 2007)²²⁷. Στην άλλη μελέτη (Fleming et al., 2006)²²⁸ ανηλίκων ηλικίας 13-16 ετών, διαπιστώθηκε η έκθεση σε πορνογραφία του 92,5% των αγοριών, του 61,3% των κοριτσιών, επίσης σε εικόνες βίας του 76,9% των αγοριών, του 55% των κοριτσιών, θύματα ηλεκτρονικού εκφοβισμού το 36,9% των αγοριών, το 36,7% των κοριτσιών (σε αγενή σχόλια το 85,4% των αγοριών και το 69,8% των κοριτσιών, και σε σεξουαλικά σχόλια το 82,5% των αγοριών, και το 62,2% των κοριτσιών). Σε τηλεφωνική έρευνα (2002) του Australian Institute of Family Studies: National Child Protection Clearinghouse σε 200 ανηλίκους, για τη μελέτη της έκτασης της έκθεσης των νέων σε πορνογραφικό υλικό στην Αυστραλία (Flood, 2007)²²⁹, προέκυψε ότι το 38% των αγοριών και το 2% των κοριτσιών έχουν σκόπιμα εκτεθεί σε αυτό. Η παραπάνω έρευνα επιβεβαίωσε τα αποτελέσματα προηγούμενης έρευνας²³⁰ στην Αυστραλία, η οποία έδειξε ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο εκτίθενται σε πορνογραφικό υλικό. Σε άλλη έρευνα σε νοικοκυριά στην Αυστραλία και σε παιδιά ηλικίας 8-13 ετών, που έχουν σύνδεση στο διαδίκτυο, το 19% των παιδιών παραδέχτηκε ότι είχε εκτεθεί σε sites με γυμνό ή πορνογραφία²³¹.

²²⁵ Goodson, P., McCormick, D. & Evans, A. (2001). Searching for sexually explicit materials on the Internet: An exploratory study of college students' behaviour and attitudes. *Archives of Sexual Behavior*. Vol.30(2):101-118.

²²⁶ Check, J. (1995). *Teenage training: the effects of pornography on adolescent males*, pp:89-91 στο Lederer L. J. and R. Delgado (eds). *The Price We Pay: The Case Against Racist Speech, Hate Propaganda, and Pornography*. New York: Hill and Wang.

²²⁷ Flood, M. (2007). Exposure to pornography among youth in Australia. *Journal of Sociology. The Australian Sociological Association*. Vol.43(1):45-60.

²²⁸ Fleming, J. M., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, A. K., and Morrison, S. (2006). Safety in Cyberspace: Adolescents' Safety and Exposure Online. *Youth & Society*. Vol.38(2):135-154.

²²⁹ Flood, M. (2007). ό.π.π.

²³⁰ Aisbett, K. (2001). *The Internet at Home: A Report on Internet Use in the Home*. Sydney: Australian Broadcasting Authority.

²³¹ NetRating Australia, 2005, Kidsonline home:Internet Use in Australian Homes. Sydney : Australian Broadcasting Authority And NetAlert Limited.

Έρευνα στο **Ηνωμένο Βασίλειο** σε 1511 νέους ηλικίας 9-19 ετών έδειξε ότι το 57% είχε έρθει σε ακούσια επαφή με online πορνογραφία, ενώ το 10% είχε επισκεφθεί εκούσια πορνογραφικά sites (Livingstone and Bober, 2004) ²³².

Στην **Ολλανδία** σε μελέτη των Soeters, and Van Schaik (2007)²³³ σε παιδιά ηλικίας 8-12 ετών με πρόσβαση από το σπίτι, το 35% είχε αρνητική εμπειρία από την τυχαία έκθεση σε πορνογραφικό υλικό. Επίσης έρευνα των Peter & Valkenburg (2006)²³⁴, σε 745 εφήβους στην Ολλανδία ηλικίας 13 έως 18 ετών, εξέτασε α) την εμφάνιση και τη συχνότητα της έκθεσης των εφήβων σε σεξουαλικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο και β) τις συσχετίσεις αυτής της έκθεσης. Το 71% των αγοριών και το 40% των κοριτσιών είχαν εκτεθεί σε σεξουαλικό περιεχόμενο κατά τους 6 προηγούμενους μήνες πριν την συνέντευξη. Στα αγόρια που άρεσε περισσότερο να έχουν πρόσβαση σε αυτό το υλικό, είχαν υψηλό το αίσθημα της αναζήτησης, ήταν λιγότερο ευχαριστημένα από τη ζωή τους, είχαν περισσότερα σεξουαλικά ενδιαφέροντα και χρησιμοποιούσαν πολύ συχνά το σεξουαλικό περιεχόμενο και άλλων μέσων, είχαν γρήγορη σύνδεση με το διαδίκτυο και είχαν φίλους κυρίως νεότερους. Μεταξύ των αγοριών, η πιο προχωρημένη εφηβεία ήταν συνδεδεμένη με την πιο συχνή έκθεση σε online σεξουαλικό υλικό. Μεταξύ των κοριτσιών, η μεγαλύτερη σεξουαλική εμπειρία μεγάλωνε και την έκθεση σε online σεξουαλικό υλικό. Σε προηγούμενη έρευνα των Valkenburg & Soeters (2001)²³⁵ σε 194 παιδιά ηλικίας 8 έως 13 ετών τα οποία είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο από το σπίτι, διερευνήθηκε α) οι τρόποι χρήσης του διαδικτύου β) η θετική τους εμπειρία και γ) η αρνητική τους εμπειρία. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το πιο σημαντικό κίνητρο χρήσης του διαδικτύου ήταν οι πληροφορίες και η διασκέδαση. Η online κοινωνική επαφή και η offline ήταν το τελευταίο σε σπουδαιότητα κίνητρο. Η αυθόρμητη περιγραφή των παιδιών για τις θετικές τους εμπειρίες ήταν να παίζουν ή να κατεβάζουν παιχνίδια (17%), να παρακολουθούν videoclips ή να ακούνε τραγούδια (13%), να επισκέπτονται ιστοσελίδες με παιδικά παιχνίδια (12%) και να ψάχνουν πληροφορίες για ζώα (7%). Η επόμενη έρευνα των Peter & Valkenburg (2008)²³⁶ σε

²³² Livingstone, S. and Bober, M. (2004). *UK Children Go Online: Surveying the Experiences of Young People and their Parents*. Swindon: Economic and Social Research Council.

²³³ Soeters, K. E. and Van Schaik, K. (2006). Children's experiences on the internet. *New Library World*. Vol.107(1/2):31-36.

²³⁴ Peter, J., Valkenburg, P. (2006). Adolescent's Exposure to Sexually Explicit Material on the Internet. *Communication Research*. Sage Publication. Vol.33:178-204.

²³⁵ Valkenburg, P., Soeters, K. (2001). Children's Positive and Negative Experiences With the Internet. *Communication Research*. Sage Publication. Vol.33:178-204.

²³⁶ Peter, J., Valkenburg, P. M. (2008). Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Internet Material, Sexual Uncertainty, and Attitudes Toward Uncommitted Sexual Exploration Is There a Link? *Communication Research*. Vol.35(5):579-601.

δείγμα 2.343 Ολλανδών εφήβων ηλικίας 13-20 ετών, έδειξε ότι η συχνότερη έκθεση σε σεξουαλικό υλικό συνδέεται με τη μεγαλύτερη σεξουαλική αβεβαιότητα και τη θετικότερη στάση απέναντι στην αδέσμευτη σεξουαλική εξερεύνηση (σχέσεις με περιστασιακούς συντρόφους/φίλους, σχέσεις μιας βραδιάς). Τα αποτελέσματα των ερευνών δεν μπορούν να γενικευθούν, διότι στην Ολλανδία υπάρχει φιλελεύθερη πολιτική όσον αφορά το σεξουαλικό υλικό. Σύμφωνα με έρευνα (2006)²³⁷ που έγινε με πρωτοβουλία του Mijl Kind Online και του KPN, του μεγαλύτερου Dutch internet provider και carried out Rutgers Nisso goep, σε 11.000 νέους έδειξε ότι η αναζήτηση για σχέση ή για σεξ στο διαδίκτυο, είναι μια συχνή και προσφιλή δραστηριότητα των νέων. Οι νέοι που πήραν μέρος στην μελέτη ήταν κατά μέσο όρο 16 ετών, συμπλήρωσαν ένα online ερωτηματολόγιο σε blogs sites και όλοι ήταν χρήστες του διαδικτύου κατά μέσο όρο 3 ώρες την ημέρα. Το 82% των αγοριών και το 73% των κοριτσιών φλέρταραν στο διαδίκτυο. Ένα στα 4 αγόρια και ένα στα τέσσερα κορίτσια δήλωσαν ότι έκαναν cybersex. Το 57% των αγοριών και το 42% των κοριτσιών δήλωσαν ότι είχαν συνάντηση στην πραγματικότητα με κάποιον που γνώρισαν στο διαδίκτυο. Στο 40% των αγοριών και το 57% των κοριτσιών ζητήθηκε να ξεντυθούν μπροστά σε webcam ή να κάνουν κάποια σεξουαλική δραστηριότητα. Τα 2/3 των αγοριών και τα 9 στα δέκα κορίτσια αρνήθηκαν. Αυτοί που δέχτηκαν είπαν ότι το έκαναν επειδή τους άρεσε ή επειδή το θεωρούσαν ότι ήταν διεγερτικό. Αυτό ήταν περισσότερο εφαρμόσιμο στα αγόρια παρά στα κορίτσια. Το 62% των κοριτσιών και το 13% των αγοριών δεν έλαβαν κάποια σεξουαλική ερώτηση ή φωτογραφία. Επίσης δεν ένιωσαν ότι είχαν εκτεθεί σε κάτι αρνητικό. Προφανώς οι νέοι εξετάζουν τέτοιες καταστάσεις με ευκολία. Η ανωνυμία στο διαδίκτυο αυξάνει τη δυνατότητα για αρνητικές εμπειρίες, αλλά κατά τη ίδια χρονική διάρκεια αυτές κατανοούνται ως λιγότερο αρνητικές από ότι γεγονότα στην πραγματική ζωή²³⁸.

Σύμφωνα με τρεις μελέτες στη **Σουηδία**, το 30% των εφήβων αγοριών και μόνο το 1/3 των εφήβων κοριτσιών, παρακολούθησε πορνογραφικό υλικό τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα (Forsberg, 2001)²³⁹, το 92% των αγοριών και το 57% των κοριτσιών ηλικίας 15-18 ετών είχε παρακολουθήσει μια ταινία «πορνό» (Johansson

²³⁷ <http://www.saferinternet.org/ww/en/pub/insafe/news/articles/0606/nl.htm>

²³⁸ Δημοσιεύθηκε 13-6-2006 και ανακτήθηκε στις 22-8-06 από το site: www.saferinternet.org

²³⁹ Forsberg, M. (2001). Does pornography influence sexual activities? pp:159-161, στο Von Feilitzen, C. and Carlsson, U. (eds.) *Children in the New Media Landscape: Games, Pornography, Perceptions*. Goteberg. Sweden: UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen.

& Hamma, 2007)²⁴⁰ και το 99% των αγοριών και το 74% των κοριτσιών ηλικίας 15 ετών έχουν δει πορνογραφικές ταινίες (Wallmyr & Welin, 2006)²⁴¹.

Έρευνα του Παν/μίου του **Τελ Αβίβ** (2008)²⁴² σε 532 παιδιά ηλικίας 9-18 και στους γονείς τους, μελέτησε το χάσμα που υπάρχει μεταξύ αυτών που πιστεύουν οι γονείς για το τι κάνουν τα παιδιά τους κατά την πλοήγηση στο διαδίκτυο και τι αυτά πραγματικά κάνουν. Στην ερώτηση αν έδωσαν προσωπικές πληροφορίες στο διαδίκτυο το 73% των παιδιών απάντησε θετικά, ενώ μόνο το 4% των γονέων πίστευε ότι το έκαναν. Στην ερώτηση αν εκτέθηκαν σε πορνογραφικό υλικό ή αν ήρθαν σε προσωπική επικοινωνία με ξένους, το 36% απάντησε θετικά. Από αυτούς το 41% είπε στους γονείς τι έκαναν, το 6% συνοδεύονταν σε αυτή τη συνάντηση και το 26% το είπε μετά στους γονείς. Το 30% των παιδιών έσβησαν το ιστορικό της πλοήγησής τους για να μη δουν οι γονείς ποιες σελίδες επισκέφθηκαν.

Παρόμοια ευρήματα υπάρχουν και σε μελέτες στην **Ταϊβάν** (Lin & Lin, 1996²⁴³; Wei & Lo, 2005²⁴⁴). Η έρευνα των Wei & Lo (2005) εξετάζει τη χρήση πορνογραφίας μέσω διαδικτύου από εφήβους και τη σχέση μεταξύ της έκθεσης και της σεξουαλικής συμπεριφοράς των. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι 38% του δείγματος είχε εκτεθεί σε πορνογραφικό υλικό και περαιτέρω αυτή η έκθεση συνδέθηκε με μεγαλύτερη αποδοχή της σεξουαλικής ανεκτικότητας και με μεγαλύτερη πιθανότητα για εμπλοκή σε σεξουαλική επιτρεπτή συμπεριφορά. Επίσης, αυτή η έρευνα έδειξε ότι υπάρχει σχέση μεταξύ επιτρεπτής σεξουαλικής συμπεριφοράς όταν ελέγχεται ταυτόχρονα, με την έκθεση στην παραδοσιακή πορνογραφία.

Στην **Ιταλία**, μελέτη σε δείγμα 804 εφήβων ηλικίας 14 έως 19 ετών, το 67% των αγοριών και το 15% των κοριτσιών είχαν παρακολουθήσει πορνογραφικά βίντεο (Bonino et al., 2006)²⁴⁵. Επίσης η Symantec και η Διεθνής Ένωση για την Εξακρίβωση Εγκλημάτων (International Crime Analysis Association - ICAA)²⁴⁶

²⁴⁰ Johansson, T. and Hammaré, N. (2007). Hegemonic masculinity and pornography: young people's attitudes toward and relations to pornography. *Journal of Men's Studies*. Vol.15(1): 57-70.

²⁴¹ Wallmyr, G. and Welin, C. (2006). Young people, pornography, and sexuality: sources and attitudes. *Journal of School Nursing*. Vol.22(5):290-295.

²⁴² Generation Gap? "Online Gap" Widens Divide Between Parents and Children. Science Daily. <http://www.sciencedaily.com/releases/2008/02/080204143203.htm> Ανακτήθηκε στις 14-3-2008.

²⁴³ Lin, H. S., and Lin, S. H. (1996, July). Sexual knowledge, attitudes and behavior of Taiwan high school and junior college students. Paper presented at the Asian Sex Symposium, Taipei, Taiwan.

²⁴⁴ Wei, R., Ven-Hwei, Lo. (2005). Exposure to Internet Pornography and Taiwanese Adolescents' Sexual Attitudes and Behavior. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. Vol.49(2):221-237.

²⁴⁵ Bonino, S., Ciairano, S., Rabaglietti, E. & Cattellino, E. (2006). Use of pornography and self-reported engagement in sexual violence among adolescents. *European Journal of Developmental Psychology*. Vol.3(3):265-288.

²⁴⁶ Η Διεθνής Ένωση για την Εξακρίβωση Εγκλημάτων είναι ένα μη κερδοσκοπικό ερευνητικό και επαγγελματικό ινστιτούτο εκπαίδευσης με έδρα την Ρώμη, που διεξάγει έρευνες σε βασικές θεματικές περιοχές της ψυχολογίας και της εγκληματολογίας. Η I.C.A.A συγκεντρώνει ερευνητές, ακαδημαϊκούς και στελέχη, που εργάζονται στον τομέα της εγκληματολογίας και έχει δημιουργήσει μία επαγγελματική ομάδα

πραγματοποίησαν έρευνα²⁴⁷ σε δείγμα 5000 παιδιών ηλικίας 8 έως 13 ετών στην Ιταλία, για το έγκλημα στο διαδίκτυο και τους πιθανούς κινδύνους που προκύπτουν κατά τη χρήση του από τα παιδιά. Η έρευνα βασίστηκε σε ψυχολογικές μελέτες και κατέγραψε τη συμπεριφορά των παιδιών απέναντι σε υπαρκτούς κινδύνους, που υπάρχουν στο διαδίκτυο αλλά και τη συνολική τους στάση κατά τη διάρκεια της χρήσης του. Κατέγραψε επίσης στοιχεία σχετικά με τις αντιλήψεις και τη στάση των ενηλίκων (κηδεμόνες – δάσκαλοι) απέναντι σε αυτούς τους κινδύνους. Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι η πλειοψηφία των παιδιών επισκέπτεται κυρίως chat rooms και άλλες διαδραστικές υπηρεσίες γιατί τους επιτρέπει να επικοινωνούν ζωντανά με άτομα που δεν γνώριζαν προηγουμένως, ενδιαφέρονταν για πορνογραφικό υλικό και το 47% των ενηλίκων που συμμετείχαν δήλωσαν ότι σπάνια επιβλέπουν τα παιδιά κατά την πλοήγησή τους, ενώ το 27% των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι δεν είναι ποτέ κάτω από επίβλεψη. Το 34% των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι δεν δέχτηκαν ποτέ συμβουλές από τους γονείς τους για θέματα πλοήγησης στο διαδίκτυο. Η πλειοψηφία των δασκάλων ή καθηγητών που συμμετείχαν, δήλωσε ότι δεν γνωρίζει πώς να προσεγγίσει το θέμα του διαδικτύου και ότι η διδασκαλία που αφορά τη χρήση των υπολογιστών και νέων τεχνολογιών πρέπει να βελτιωθεί.

Σύμφωνα με την πρώτη **πανελλήνια έρευνα** με στόχο τη χαρτογράφηση του προφίλ των επισκεπτών διαδικτυακών τόπων με σεξουαλικό περιεχόμενο που διεξήγαγε η Εταιρεία Μελέτης Ανθρώπινης Σεξουαλικότητας²⁴⁸ (Ε.Μ.Α.Σ.), οι σεξουαλικές διαδικτυακές σελίδες έχουν σημαντική επισκεψιμότητα. Ένας στους δύο εφήβους στην Ελλάδα έχουν επισκεφθεί τουλάχιστον μία φορά ιστοσελίδες με πορνογραφικό υλικό, είτε από το σπίτι ή από το σχολείο. Επτά στους δέκα από αυτούς είναι αγόρια και τρεις στους δέκα κορίτσια, ενώ οκτώ στους δέκα γονείς των οποίων τα παιδιά τους βλέπουν το υλικό από το σπίτι δεν το γνωρίζουν. Για τους ανηλίκους το διαδίκτυο είναι η κύρια πηγή πορνογραφικού υλικού (71%). Για σχολικές εργασίες χρησιμοποιούν το διαδίκτυο μόνο 1,8 ώρες την εβδομάδα, ενώ για επισκέψεις σε chat rooms τουλάχιστον 8,5 ώρες. Χρήστες νεαρότερης ηλικίας είναι οι πιο συχνόι πελάτες του διαδικτυακού σεξ σε σύγκριση με τις μεγαλύτερες. Το 74% των ατόμων που κάνουν κυβερνοσέξ είναι 15-34 ετών, ενώ το 26% είναι 35-70

80 ερευνητών (από διαφορετικές ειδικότητες: ψυχολογία, ιατρική, εγκληματολογία, κοινωνιολογία) με σημαντική δραστηριότητα και μελέτες, τα αποτελέσματα των οποίων παρέχονται στο ερευνητικό τμήμα της κρατικής αστυνομίας της Ιταλίας, αλλά και σε επιχειρήσεις που ενδιαφέρονται για την πρόληψη του εγκλήματος. www.icaa-italia.org

²⁴⁷ Η έρευνα διεξήχθη με την υποστήριξη του Υπουργείου Επικοινωνιών της Ιταλίας, της Αστυνομίας Διαδικτύου (Internet Police), της Κοινότητας Lazio και της διεθνούς οργάνωσης UNICEF.

²⁴⁸ Ιδρύθηκε το 1998 από επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων με σκοπό την έρευνα και την ενημέρωση σε θέματα σεξουαλικού ενδιαφέροντος. <http://www.emas.gr>

ετών. Το προφίλ του ατόμου που κάνει διαδικτυακό σεξ στη χώρα μας, είναι νέος άνδρας 35-44 ετών, ανώτατης εκπαίδευσης (65%), αστός (43%), οικονομικά εύπορος, ετεροφυλόφιλος (78%) με μακροχρόνια σχέση.

Σύμφωνα με έρευνες της Ελληνικής Καταναλωτικής Οργάνωσης (Ε.ΚΑΤ.Ο.)²⁴⁹ που έγιναν στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Εκστρατείας «SafeNetHome» σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου και τους κινδύνους που εγκυμονεί, τα περισσότερα παιδιά παραδέχτηκαν ότι έχουν επισκεφθεί ιστοσελίδα με πορνογραφικό περιεχόμενο ή ιστοσελίδα τυχερών παιχνιδιών, ύστερα από προτροπή φίλων ή γνωστών. Το 80% των παιδιών επικοινωνούν σε χώρους συνομιλίας στο διαδίκτυο με αγνώστους, με τους οποίους διατηρούν μετά καθημερινή επικοινωνία. Το 100% των παιδιών κάτω των 13 μπαίνουν στο διαδίκτυο όταν οι γονείς είναι παρόντες, αλλά το 95% των παιδιών άνω των 13 ετών, προτιμούν να μπαίνουν στο διαδίκτυο όταν οι γονείς είναι απόντες, γιατί θέλουν να εισέρχονται σε χώρους ανοικτής επικοινωνίας κάτι που οι περισσότεροι γονείς το απαγορεύουν.

4. Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (Cyber bullying)

Με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους οι ανήλικοι σήμερα εκτίθενται στις διάφορες μορφές βίας. Η βία στα σχολεία (bullying)²⁵⁰ είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα²⁵¹ το οποίο έχει απασχολήσει την εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα²⁵². Ως «bullying» ορίζεται η επιθετική συμπεριφορά από ένα άτομο ή μια ομάδα προς ένα άτομο το οποίο δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του και βασίζεται στη διαφορά δύναμης μεταξύ θύτη και θύματος. Οι έρευνες για το bullying και τη βία έχουν παράδοση 30 χρόνων. Από τότε που ο Olweus (1993)²⁵³ στη δεκαετία του '80 παρουσίασε την εργασία του γι' αυτό το θέμα, πολλές γνώσεις έχουν αποκτηθεί για

²⁴⁹ Η Ε.ΚΑΤ.Ο. είναι μια Πανελλήνια Καταναλωτική Οργάνωση, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, η οποία ιδρύθηκε στην Ελλάδα το 1999 με έδρα την Θεσσαλονίκη. Κύριος στόχος της είναι η προστασία των καταναλωτών, η επιμόρφωση, η εκπαίδευσή τους και ειδικότερα η διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους. Επίσης συντονίζει στην Ελλάδα την Ευρωπαϊκή Δράση SaferInternet και ενημερώνει γονείς και μαθητές για την ασφαλή πλοήγηση στο διαδίκτυο από Η/Υ και κινητό τηλέφωνο. Η ΕΚΑΤΟ υλοποιεί το έργο: Safe borders (Ασφαλή σύνορα) - Safe-internet (Ασφαλές Διαδίκτυο). <http://www.ekato.org>

²⁵⁰ Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη*. Εκδόσεις Μεταίχμιο.

²⁵¹ Li, Q. (2006). Cyber bullying in Schools. A research of Gender Differences. *School Psychology International*. Sage Publications. Vol. 27(2):157-170.

²⁵² Τον Νοέμβριο του 2006 στην Ιαπωνία μία μαθήτρια 12 ετών και ένας μαθητής 14 ετών αυτοκτόνησαν λόγω του bullying. Το κορίτσι πήδηξε από τον 8^ο όροφο πολυκατοικίας επειδή συμμαθητές και συμμαθήτριάς της την πείραζαν επειδή ήταν πολύ κοντή. Το αγόρι κρεμάστηκε στο δωμάτιό του, μην αντέχοντας άλλο την πίεση από μερικούς συμμαθητές του, που κάθε μέρα του έπαιρναν όσα χρήματα είχε για να αγοράσει από την καντίνα του σχολείου. Από τον Αύγουστο του 2006, 5 παιδιά στην Ιαπωνία έχουν αυτοκτονήσει εξαιτίας της άσκησης βίας, σωματικής και κυρίως ψυχολογικής, από συμμαθητές τους.

²⁵³ Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.

την εμφάνιση, τις μορφές, τις διαφορές φύλου και ηλικίας και άλλα χαρακτηριστικά αυτού του φαινομένου.

Όμως με την εξέλιξη της τεχνολογίας η σωματική, η λεκτική και η ψυχολογική βία μεταξύ των παιδιών κυρίως στο χώρο του σχολείου, μεταλλάσσεται σε μια νέα μορφή εκφοβισμού ή απειλής, το επονομαζόμενο cyber bullying²⁵⁴. Οι ηλεκτρονικές συσκευές και κυρίως ο υπολογιστής και το κινητό τηλέφωνο, είναι βοηθητικά μέσα στην επικοινωνία, στην εκπαίδευση, στη μόρφωση, στην ενημέρωση και στη ψυχαγωγία των ανηλίκων, αλλά πολλές φορές μπορεί να γίνουν εργαλεία θυματοποίησης²⁵⁵. Σύμφωνα με έρευνα των Slater et al. (2003)²⁵⁶ η βία που απεικονίζεται στα μέσα επηρεάζει την επιθετικότητα των εφήβων.

Το cyber bullying ή e-bullying²⁵⁷, συμβαίνει όταν ένα παιδί ή ένας έφηβος απειλείται, βασανίζεται, παρενοχλείται, εξευτελίζεται, βρίσκεται σε αμηχανία ή γίνεται στόχος από άλλο παιδί ή έφηβο μέσω διαδικτύου, e-mails, instant messaging, text messages, chat rooms, ή μέσω κινητού τηλεφώνου²⁵⁸. Το φαινόμενο απασχολεί τα τελευταία χρόνια τη διεθνή επιστημονική κοινότητα λόγω της συνεχούς αύξησης του αριθμού των ανηλίκων ως χρηστών των νέων τεχνολογιών, καθώς και της έκθεσής τους σε διάφορες μορφές βίας του κυβερνοχώρου²⁵⁹. Η ακρότητα ορισμένων περιπτώσεων cyber bullying που απασχόλησαν τη διεθνή κοινή γνώμη, σε συνδυασμό με την αύξηση της χρήσης από τους ανηλίκους των νέων τεχνολογιών, συνέβαλαν στην κοινωνική αναγνώριση αυτής της μορφής εκφοβισμού. Πρόκειται βέβαια, για σποραδικές και μεμονωμένες περιπτώσεις που αποτέλεσαν την αφορμή για την έναρξη της συζήτησης γύρω από το cyber bullying. Αναφέρουμε ορισμένες από αυτές:

Το 2003, στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο 13χρονος Ryan Halligan²⁶⁰ αυτοκτόνησε όταν συμμαθητές του διακίνησαν μέσω instant messaging κοροϊδευτικά σχόλια ότι είναι ομοφυλόφιλος. Στην Αυστραλία μια εννιάχρονη λάμβανε πολλά πορνογραφικά e-mails. Οι γονείς συμπέραναν ότι αποστολέας θα ήταν κάποιος ενήλικος. Όταν η

²⁵⁴ Ο όρος αποτελείται από τις λέξεις bully και cyber (το πρώτο συνθετικό του cyberspace: κυβερνοχώρος).

²⁵⁵ Για τη συμπεριφορά των ανηλίκων στο διαδίκτυο βλέπε: Ybarra, M. L., Mitchell, K., Wolak, J., Finkelhor, D. (2007). Internet prevention messages: targeting the right online behaviors. *Archives Pediatrics Adolescent Medicine*. Vol.161(2):138-145.

²⁵⁶ Slater, D. M., Henry, L. K., Swaim, C. R. (2003). Violent Media Content and Aggressiveness in adolescents. A downward Spiral Model. *Communication Research*. Vol.30(6):713-736.

²⁵⁷ <http://www.wiredsafety.org/cyberstalkingharassment/cyberbullying.html> (Ανακτήθηκε στις 27/2/08).

²⁵⁸ Walsh, S. P. & White, K. (2006). Ring, ring, why did I make that call? Mobile phone beliefs and behaviour amongst Australian university students. *Youth Studies Australia*. Vol.25(3):49-57.

²⁵⁹ Chisholm, J. F. (2006). Cyberspace violence against girls and adolescent Females. *Annals of the New York Academy of Sciences*. Vol.1087:74-89.

²⁶⁰ Από το issue 2613 του New Scientist Magazine, 19-7-2007, pp:26-27.

τοπική αστυνομία έφθασε στα ίχνη του, διαπίστωσε ότι ο αποστολέας ήταν ένας συμμαθητής της (Trop, 2004).²⁶¹ Στο Calabasas High School στην Καλιφόρνια, μέσω του [website:www.schoolscandals.com](http://www.schoolscandals.com) διακινούνταν αισχρά κουτσομπολιά και ρατσιστικά θέματα και οι απειλές κατά των μαθητών ήταν τόσες πολλές που επηρεάστηκε όλο το σχολείο (Paulson, 2003).²⁶² Ο 15χρονος Ghyslain Raza²⁶³ από το Quebec, ίσως είναι το πιο διάσημο θύμα του cyber bullying. Δημιούργησε ένα δίλεπτο φιλμ μιμούμενος μία σκηνή της ταινίας «Ο πόλεμος των άστρων» χειριζόμενος μια μπάλα του γκολφ. Κάποιοι συμμαθητές του το «ανέβασαν» στο διαδίκτυο, όπου το είδαν εκατομμύρια χρήστες, ενώ τα μέσα τον αποκάλεσαν «Star wars kid». Η ανεπιθύμητη διασημότητα που βίωσε, τον οδήγησε να νοσηλευτεί σε ψυχιατρική κλινική, στην οποία και πέθανε (Snider & Borel, 2004)²⁶⁴.

4.1. Έννοιες και ορισμοί του cyber bullying

Ο όρος πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Καναδό Bill Belsey,²⁶⁵ ο οποίος όρισε το cyber bullying ως «τη σκόπιμη, επαναλαμβανόμενη και εχθρική συμπεριφορά ενός ατόμου ή μιας ομάδας με σκοπό να βλάψει τους άλλους με τη χρήση τεχνολογικών εργαλείων ενημέρωσης και επικοινωνίας». Σύμφωνα με Patchin & Hinduja (2006)²⁶⁶, είναι η σκόπιμη και επαναλαμβανόμενη ζημιά η οποία προκαλείται μέσω των ηλεκτρονικών μέσων. Οι Smith, Mahdavi, et al. (2006)²⁶⁷ για τις ανάγκες της έρευνάς τους, ταξινόμησαν το φαινόμενο σε επτά κατηγορίες: text messaging, εικόνες και βίντεο κάμερας κινητού τηλεφώνου, κινητό τηλέφωνο, e-mails, chat-rooms, instant messages, websites. Σύμφωνα με το Center for Safe and Responsible Internet Use²⁶⁸, οι μορφές του cyber bullying είναι: τα αγενή σχόλια, η αποστολή ενοχλητικών μηνυμάτων, η δυσφήμιση, ο αποκλεισμός από on-line ομάδες

²⁶¹ Thorp, D. (2004). Cyberbullies on the prowl in schoolyard. Ανακτήθηκε στις 15-5-05 από: <http://australianit.news.com.au/articles>

²⁶² Paulson, A. (2003). Internet Bullying. Διαθέσιμο στο: <http://cosmonitor.com/2003/1230/p11s01-legn.html>

²⁶³ http://www.slais.ubc.ca/COURSES/libr500/04-05-wt2/www/D_Jackson/examples.htm

²⁶⁴ Snider, M., & Borel, K. (2004). *Stalked by a cyberbully*. Macleans.

²⁶⁵ Ο Bill Belsey είναι ο πρόεδρος του bullying.org Canada και δημιουργός του <http://www.bullying.org>, του πιο δημοφιλούς και περισσότερο επισκέψιμου website σχετικά με το bullying και του <http://www.cyberbullying.ca>, του πρώτου website στον κόσμο με θέμα το cyber bullying. Έχει κερδίσει διεθνή βραβεία για το έργο του σχετικά με την ασφάλεια των παιδιών στο χώρο του διαδικτύου.

²⁶⁶ Patchin, J. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard. A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol.4(2):148-169.

²⁶⁷ Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M. and Tippett, N. (2006). An investigation into Cyberbullies, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. *Research Brief No: RBX03-06*. Διαθέσιμο στο: <http://www.antibullyingalliance.org/ResearchandEvaluationTeamResearchReport.htm>

²⁶⁸ <http://csriu.org/cyberbully>

καθώς και η δημιουργία φόβου στέλνοντας μηνύματα τα οποία περιέχουν απειλές. Η Willard (2007)²⁶⁹ αναφέρει ότι το cyber bullying έχει διάφορες μορφές συμπεριλαμβανομένης της απευθείας παρενόχλησης και των έμμεσων ενεργειών, οι οποίες έχουν ως σκοπό να βλάψουν τη φήμη ή να προκαλέσουν παρενέργειες στις σχέσεις των μαθητών και είναι: το «ανέβασμα» βλαβερού υλικού, το να υποδύονται πρόσωπα, η διασπορά προσωπικών πληροφοριών, εικόνων και δραστηριότητες που στοχεύουν σε αποκλεισμούς²⁷⁰.

Οι Wolak et al. (2007)²⁷¹ αναφέρουν ότι ο όρος bullying ή cyber bullying ίσως είναι ακατάλληλος για τις διαπροσωπικές online παραβάσεις. Προτείνουν τον όρο online harassment με την επισήμανση ότι δεν συνιστάται εκφοβισμός εκτός και εάν είναι μέρος ή σχετίζεται με εκτός διαδικτύου εκφοβισμό. Αυτός ο ορισμός θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα περιστατικά που διαπράττονται από συνομηλίκους και συμβαίνουν μόνο online, αλλά προκύπτουν από γεγονότα ή σχέσεις που σχετίζονται με το σχολείο και έχουν σχολικές συνέπειες για τους στόχους. Το διαδίκτυο, σύμφωνα με τους ερευνητές, δίνει ευκαιρίες για επέκταση του συμβατικού σχολικού εκφοβισμού στους νέους χώρους συνάντησης.

Οι διαφορές με τον παραδοσιακό εκφοβισμό²⁷² είναι ότι το cyber bullying μπορεί να συμβεί όλες τις ώρες, εντός ή εκτός σχολείου ή οπουδήποτε είναι κάποιος online, το υλικό μπορεί να διανεμηθεί πολύ γρήγορα και σε ευρύ κοινό, δεν υπάρχει σωματική επαφή και διαφορά σωματικής δύναμης και μπορεί να είναι ανώνυμο²⁷³. Το κύριο χαρακτηριστικό είναι ότι παρατηρείται κυρίως μεταξύ εφήβων, θεωρείται ένα σκληρό μέσο παρενόχλησης ή απειλής και όταν ο «θύτης» είναι ενήλικος τότε αποκαλείται cyber harassment (ηλεκτρονική παρενόχληση) ή cyber stalking (ηλεκτρονική επίθεση). Σχετικά με την απόδοση του όρου στην ελληνική γλώσσα, δόκιμος είναι όρος «ηλεκτρονικός εκφοβισμός».

4.2. Ερευνητικά δεδομένα για το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού

²⁶⁹ Willard, N. (2007). Cyberbullying legislation and School Policies. Where are the Boundaries of the "Schoolhouse Gate" in the Virtual Word? Center for Safe and Responsible Internet Use.

²⁷⁰ Η Willard αναφέρει ότι κάποια φαινόμενα από αυτά θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως online social cruelty (διαδικτυακή κοινωνική σκληρότητα).

²⁷¹ Wolak, J., Mitchell, K., Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online – Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*. Vol.41:s51-s58.

²⁷² Από τις πιο πρόσφατες έρευνες για το bullying είναι των:
-McGuinness, T. M. (2007). Dispelling the myth of bullying. *Psychosocial Nursing and Mental Health Services*. Vol.45(10):19-22.

-Richter, M., Bowles, D., Melzer, W., Hurrelmann, K. (2007). Bullying, psychosocial health and risk behaviour in adolescence. *Gesundheitswesen*. Vol.69(8-9):475-82.

²⁷³ bNetS@vvy, <http://bnetsavvy.com/ht/display/ContentDetails/i/445> (ανακτήθηκε στις 29/1/08).

Το θέμα του cyber bullying τέθηκε υπό διερεύνηση στις αρχές του 2000. Από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με το θέμα αναφερόμενοι όμως ως online harassment, ήταν οι Mitchell, Wolak, Finkelhor & Ybarra. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της πρώτης έρευνας (1999-2000) που πραγματοποιήθηκε στις ΕΙΠΑ (Ybarra et al. 2004)²⁷⁴ σε 1500 χρήστες του διαδικτύου ηλικίας 10-17 ετών για την ανεπιθύμητη έκθεση σε σεξουαλικό υλικό, τη σεξουαλική πρόσκληση (solicitation) και την εμπειρία της παρενόχλησης κατά τον προηγούμενο χρόνο (της διεξαγωγής της έρευνας), το 14% ανέφερε ότι έκανε ένα αγενές ή δυσάρεστο σχόλιο σε κάποιον online, το 1% αναγνώρισε ότι παρενόχλησε ή στεναχώρησε (embarrassing) κάποιον μέσω διαδικτύου, το 7% ανέφερε ότι είχε ενοχληθεί, το 72% ανέφερε ότι ενοχλήθηκε από κάποιον που συνάντησε online, το 28% από κάποιον που τον γνώριζε προσωπικά και πάνω από το 1/3 ήταν στόχος της παραδοσιακής βίας. Μετά από 5 χρόνια πραγματοποιήθηκε και δεύτερη έρευνα σε ίδιο δείγμα και οι Mitchell et al. (2007)²⁷⁵ έκαναν συγκριτική ανάλυση των δεδομένων και κατέγραψαν την τάση για τις παραπάνω συμπεριφορές. Τα ποσοστά κυμάνθηκαν από το 14% έως 28% για όσους έκαναν ένα αγενές ή δυσάρεστο σχόλιο σε κάποιον online, από το 1% στο 9% για κάποιον που παραδέχτηκε ότι παρενόχλησε ή στεναχώρησε κάποιον μέσω διαδικτύου. Η αύξηση σχετίζεται με την ενσωμάτωση της ως online παρενόχλησης στην καθημερινή βία που είναι διαδεδομένη μεταξύ των νέων ανθρώπων και στην αύξηση της χρήσης του διαδικτύου.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του National Children's Home²⁷⁶, που έγινε στη Βρετανία το 2002, σε δείγμα 856 παιδιών ηλικίας 11-19 ετών, διαπιστώθηκε ότι 1 στα 4 παιδιά είχε υποστεί cyber bullying, το 16% είχε λάβει απειλητικά μηνύματα μέσω κινητού τηλεφώνου, το 7% απειλήθηκε μέσω chat rooms και το 4% μέσω e-mail. Από αυτά τα παιδιά, το 42% το ανέφερε σε φίλο, το 32% στους γονείς και το 29% σε κανέναν. Ο ίδιος οργανισμός πραγματοποίησε σε συνεργασία με την Tesco Mobile,²⁷⁷ παρόμοια έρευνα το 2005, σε δείγμα 856 παιδιών, ηλικίας 11-19 ετών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα παιδιά είχαν υποστεί επίθεση σε ποσοστό 19,20%. Από αυτά, ένα μεγάλο ποσοστό (73%) ήξερε το δράστη, ενώ για το 26% ο δράστης ήταν άγνωστος. Ακόμη ο 1 στους 10,

²⁷⁴ Ybarra, M., Mitchell, K. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*. Vol.27(3):319-336.

²⁷⁵ Mitchell, K., Wolak, J., Finkelhor, D. (2007). Trends in Youth Reports of Sexual Solicitations, Harassment and Unwanted Exposure to Pornography on the Internet. *Journal of Adolescent Health*. Vol.40(2):116-126.

²⁷⁶ Είναι ο πρώτος οργανισμός για παιδιά ο οποίος αναγνώρισε το cyber bullying ως ένα νέο και πολύ μοντέρνο πρόβλημα. National Children's Home. (2002). NCH 2002 Survey. Ανακτήθηκε στις 15-7- 2004 από το <http://www.nch.org.uk/itok/showquestion.asp?faq=9&fldAuto=145>

²⁷⁷ National Children's Home. Putting U in the picture. Mobile Bullying Survey 2005. http://www.nch.org.uk/uploads/documents/Mobile_bullying_%20report.pdf

δήλωσε ότι κάποιος πήρε φωτογραφία του μέσω κάμερας κινητού και το γεγονός αυτό τον έκανε να αισθανθεί άβολα και απειλητικά. Το 41% το ανέφερε σε φίλο, το 24% στους γονείς, το 14% στον δάσκαλο και το 28% σε κανέναν.

Έρευνα των Beran and Li (2005)²⁷⁸ σε 432 μαθητές του Καναδά (βαθμίδας 7-9) έδειξε ότι το 69% είχε ακούσει για περιστατικά online harassment, το 21% είχε ενοχληθεί μερικές φορές και το 3% είχε εμπλακεί σε ενόχληση ως θύτης. Τα συναισθήματα που ανέφεραν τα θύματα ήταν κυρίως θυμός και λύπη.

Ο Li (2006)²⁷⁹ πραγματοποίησε στον Καναδά έρευνα σε δείγμα 264 μαθητών, που προέρχονταν από 3 διαφορετικά Λύκεια. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι περίπου οι μισοί μαθητές ήταν θύματα bullying, ενώ 1 στα 4 παιδιά ήταν θύματα του cyber bullying. Ακόμη, το 17% των μαθητών είχαν απειλήσει άλλους χρησιμοποιώντας την τεχνολογία και πάνω από το 34% των μαθητών είχαν απειλήσει άλλους με παραδοσιακό τρόπο. Το 53,6% ανέφεραν ότι ήξεραν κάποιον ο οποίος είχε απειληθεί. Όσον αφορά το φύλο των δραστών, βρέθηκε ότι το 22% των αγοριών έναντι του 12% των κοριτσιών ήταν θύτες (cyberbullies). Δεν παρατηρήθηκε αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών που ανέφεραν ότι είχαν υποστεί bullying και cyber bullying αλλά στα αγόρια άρρεσε περισσότερο να απειλούν από ότι στα κορίτσια. Σχετικά με τη συχνότητα, βρέθηκε ότι το 62% δέχτηκαν απειλές από 1 έως 3 φορές και το 37,8% πάνω από τρεις φορές. Σε επόμενη έρευνα που πραγματοποίησε ο Li (2007),²⁸⁰ σε μια αστική πόλη του Καναδά, σε δείγμα 177 μαθητών Γυμνασίου, προέκυψε ότι το 54% ήταν θύματα του παραδοσιακού bullying και πάνω από το ¼ από αυτά, ήταν και θύματα του cyber bullying. Το 1 στα 3 παιδιά είχε ενοχλήσει άλλους με τον παραδοσιακό τρόπο και σχεδόν το 15% με ηλεκτρονικά μέσα. Περίπου το 60% των θυμάτων ήταν κορίτσια, ενώ το 52% των δραστών ήταν αγόρια, η δε πλειοψηφία των θυμάτων δεν ανέφερε αυτή την εμπειρία σε κανέναν. Σε συγκριτική διαπολιτισμική έρευνα του Li (2008)²⁸¹ μεταξύ δείγματος 157 Καναδών εφήβων (ηλικίας 12-15) και 202 Κινέζων (ηλικίας 11-14) τα αποτελέσματα έδειξαν παρόμοιους τρόπους στη συμπεριφορά τους σε σχέση με τον παραδοσιακό εκφοβισμό, αλλά μερικές διαφορές στη συμπεριφορά τους σε σχέση με το cyber bullying. Το υψηλό ποσοστό των εφήβων που εμπλέκονται στο cyber bullying και στις δύο χώρες σημαίνει ότι εξελίσσεται σε

²⁷⁸ Beran, T. and Li, Q. (2005). Cyber-Harassment. A study of a new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*. Vol.32(3):265-277.

²⁷⁹ Li, Q. (2006). Cyber bullying in Schools. A research of Gender Differences. *School Psychology International*. Sage Publications. Vol.27(2):157-170.

²⁸⁰ Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*. Vol. 23(4):1777-1791.

²⁸¹ Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*. Vol.50(3):223-234.

ένα σοβαρό παγκόσμιο πρόβλημα, σύμφωνα με τον ερευνητή. Επίσης ο Li (2008)²⁸² πραγματοποίησε έρευνα για την αντίληψη των δασκάλων (σε δείγμα 154) στο πρόβλημα του cyber bullying. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αν και το επίπεδο ανησυχίας είναι υψηλό και η πλειοψηφία (65%) αντιλαμβάνεται ότι τα παιδιά επηρεάζονται, εν τούτοις ένας στους 3 πιστεύουν ότι είναι πρόβλημα του σχολείου τους και οι ίδιοι δεν ξέρουν πώς να το αντιμετωπίσουν.

Οι Kowalski & Limber (2007)²⁸³ μελέτησαν την εμπειρία δείγματος 3.767 μαθητών Γυμνασίου στις Η.Π.Α., ως προς το ρόλο τους τόσο ως θύματα όσο και ως θύτες. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το 11% είχε απειληθεί ηλεκτρονικά έστω μία φορά τους τελευταίους 2 μήνες μέσω instant messaging (70%), chat-rooms (23%), e-mail (26%) και websites (24%). Το 4% ήταν θύτες και το 6% ήταν και θύτες και θύματα. Το 50% των θυμάτων δεν ήξεραν την ταυτότητα του θύτη. Τα πορίσματα της προαναφερθείσας έρευνας τέθηκαν από τους ερευνητές Agaston et al. (2007)²⁸⁴, υπόψη 150 μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου, για να ερευνηθεί η άποψή τους απέναντι στο πρόβλημα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές πίστευαν ότι τα περισσότερα περιστατικά συνέβαιναν εκτός του σχολείου, σπάνια θα ενημέρωναν έναν ενήλικο και δεν θεωρούσαν το σχολείο ως ένα χώρο που θα μπορούσε να τους προσφέρει βοήθεια. Τα κορίτσια θεωρούσαν το cyber bullying ως σοβαρό πρόβλημα περισσότερο από ότι τα αγόρια.

Σε διαδικτυακή έρευνα των Hinduja and Patchin (2005)²⁸⁵ σε 1500 εφήβους, διαπιστώθηκε ότι το 34,4% ήταν θύμα, το 12,6 είχε υποστεί φυσική βία, το 5% φοβήθηκε για την ασφάλειά του. Το 55,5% συνέβαινε στα chat-rooms, το 48,9% μέσω computer text messages και το 28% μέσω e-mail. Όσον αφορά τα συναισθήματα, το 34% αισθάνθηκε ματαιώση, το 30% θυμό, το 22% λύπη και το 35% δεν ενοχλήθηκε. Το 40% δεν το είπε σε κανέναν, το 14,3% το είπε στους γονείς, σε καθηγητές ή σε άλλον ενήλικο. Με το ίδιο δείγμα οι Hinduja and Patchin (2005) ερεύντησαν την εμπλοκή των εφήβων ως θύτες και διαπίστωσαν ότι το 16,7% παραδέχτηκε ότι είχε διαπράξει εκφοβισμό. 50% είπαν ότι το βρίσκουν διασκεδαστικό, το ¼ ότι αυτή η εμπειρία διδάσκει τα θύματα, το 13% ότι τα θύματα γίνονται δυνατότερα, το 40% ότι δεν είναι τόσο κακό όσο η παραδοσιακός εκφοβισμός και το 22,6% άσκησε εκφοβισμό εκτός διαδικτύου τους προηγούμενους

²⁸² Li, Q. (2008). Cyberbullying in schools: An examination of preservice teachers' perception. *Canadian Journal of Learning and Technology*. Vol.34(2):75-90.

²⁸³ Kowalski, R., Limber, S. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescents Health*. Vol.41:S22-S30.

²⁸⁴ Agatston, P., Kowalski, R., Limber, S. (2007). Students Perspectives on Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health*. Vol.41:S59-S60.

²⁸⁵ Hinduja, S. and Patchin, J. (2005). Research summary: Cyberbullying victimization. Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents. (<http://www.cyberbullying.us>).

6 μήνες. Από τα αποτελέσματα επόμενης online έρευνας των Patchin & Hinduja (2006)²⁸⁶, σε 571 χρήστες (384 ανήλικοι) του διαδικτύου στις Η.Π.Α., διαπιστώθηκε ότι ποσοστό 74% του δείγματος θεωρεί γεγονός το ηλεκτρονικό bullying, ποσοστό 30% ανέφερε ότι έχει υπάρξει θύμα, ενώ το 60% δήλωσε ότι επηρεάστηκε η συμπεριφορά του στο σχολείο, στο σπίτι καθώς και οι σχέσεις του με τους φίλους. Σε μεταγενέστερη διαδικτυακή έρευνα των Hinduja & Patchin (2008) σε 1378 εφήβους, διαπιστώθηκε ότι η ικανότητα στη χρήση του υπολογιστή και ο χρόνος κατανάλωσης στο διαδίκτυο σχετίζονται θετικά με το cyber bullying και από άποψη θύματος και από άποψη θύτη. Επίσης η εμπειρία συνδέεται με τα παιδιά που ανέφεραν προβλήματα στο σχολείο (συμπεριλαμβανομένου και του παραδοσιακού εκφοβισμού), επιθετική συμπεριφορά και χρήση ουσιών. Στην πιο πρόσφατη έρευνα οι Hinduja & Patchin (2009)²⁸⁷ σε 2000 μαθητές σε σχολεία των Η.Π.Α., διαπίστωσαν ότι το 9,4% υπήρξε θύμα τις προηγούμενες 30 μέρες και το 17,3% (lifetime), το 8% ήταν θύτης (τις προηγούμενες 30 μέρες) και το 17,6% (lifetime), το 4,9% και θύμα και θύτης (τις προηγούμενες 30 μέρες) και το 12% (lifetime). Το 54,1% το είπε σε φίλους, το 41,1% σε γονείς και το 29,7% στους δασκάλους.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε από την msn cyber bullying report²⁸⁸, το 1 στα 10 παιδιά στη Βρετανία είχε την εμπειρία του cyber bullying και το 13% ανέφερε ότι ως βίωμα είναι χειρότερο και από τη φυσική βία. Η ίδια έρευνα επίσης, κατέδειξε ότι το 48% των γονέων δεν ήταν ενημερωμένοι, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών (74%) δεν ζήτησε από κανέναν βοήθεια.

Οι Smith, Mahdavi et al. (2006)²⁸⁹ μελέτησαν δείγμα 92 μαθητών ηλικίας 11-16 ετών, που προέρχονταν από 14 διαφορετικά σχολεία του Λονδίνου. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι το 22% των μαθητών ήταν θύματα του cyber bullying μέσω κινητού τηλεφώνου, text messaging, e-mail και chat-room, τουλάχιστον μία φορά και το γεγονός συνέβαινε πιο συχνά εκτός σχολείου, ενώ τα κορίτσια ήταν συχνότερα θύματα από ότι τα αγόρια.

Η τηλεφωνική έρευνα σε 935 παιδιά ηλικίας 12-17 ετών, που πραγματοποιήθηκε το 2006 από την Pew Internet & American Life Project (2007)²⁹⁰, έδειξε ότι το 32% των νέων που χρησιμοποιούν διαδίκτυο έγινε στόχος του cyber bullying. Τα

²⁸⁶ Patchin, J. & Hinduja, S. (2006). *Bullies move beyond the schoolyard. A Preliminary Look at Cyberbullying*. Youth Violence and Juvenile Justice. Vol.4(2):148-169.

²⁸⁷ Hinduja, S. & Patchin, J. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Sage Publications (Corwin Press).

²⁸⁸ <http://www.msn.co.uk/customercare/protect/cyberbullying/default.asp?MSPSA=1> (Ανακτήθηκε στις 25-1-2008).

²⁸⁹ Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M. and Tippett, N. (2006), ό.π.

²⁹⁰ Pew Internet & American Life Project, June 27, 2007.

κορίτσια-θύματα ήταν περισσότερο πρόθυμα να αναφέρουν την εμπειρία τους σε αντίθεση με τα αγόρια. Μια δεύτερη ανάλυση στο παραπάνω δείγμα έκανε ο Mesch (2009)²⁹¹ και βρήκε ότι ο κίνδυνος εμπλοκής σε εκφοβισμό είναι μεγαλύτερος για τους εφήβους που μπαίνουν σε site κοινωνικής δικτύωσης και chat rooms και όχι αυτοί που παίζουν online παιχνίδια. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει ανάγκη για περισσότερη γονική συμμετοχή στη μείωση των κινδύνων που προκύπτουν από τη χρήση του διαδικτύου.

Τα αποτελέσματα της online έρευνας (και συνεντεύξεις) του National Crime Prevention Council (NCPC)²⁹² σε 824 σχολεία με μαθητές ηλικίας 13-17 ετών στις Η.Π.Α., έδειξαν ότι το 43% κυρίως ηλικίας 15-16 ετών είχε την εμπειρία με υπεροχή των κοριτσιών και όσον αφορά τα αισθήματα το 56% ένοιωσε θυμό, το 32% πληγωμένο, το 34% αμηχανία και το 11% φόβο.

Σύμφωνα με διαδικτυακή έρευνα των Graig et al. (2007)²⁹³ στον Καναδά, το 16% των αγοριών και το 22% των κοριτσιών υπήρξαν θύματα.

Η έρευνα των Cassidy et al. (2009)²⁹⁴ σε 365 μαθητές (9 σχολείων) ηλικίας 11-15 ετών, στο British Columbia του Καναδά, (ερωτηματολόγιο με 192 κλειστές ερωτήσεις και 10 ανοιχτές) έδειξε ότι 35% ήταν περιστασιακά θύματα του cyber bullying, το 3-7% συχνά, το ¼ (12-14) ετών ήταν οι ίδιοι θύτες και το 64% πίστευε ότι αρχίζει από το σχολείο. Το 74% το είπε σε φίλους, το 57% στους γονείς, το ¼ σε κανέναν και το 9% ένοιωσε φόβο.

Σύμφωνα με την έρευνα των Dehue et al. (2008)²⁹⁵ σε 1211 εφήβους και τους γονείς τους στην Ολλανδία, το 16% των νέων ήταν θύτες μέσω διαδικτύου και text messages, ενώ το 23% ήταν θύματα. Η αντίδραση των θυμάτων είναι να το αγνοούν ή να επιτίθενται και αυτοί. Τα πιο συχνά είδη είναι το name calling και το gossiping. Η πλειοψηφία των γονέων βάζει κανόνες για τη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά, αλλά δεν είναι πραγματικά συνειδητοποιημένοι για τις παρενοχλήσεις που υφίστανται. Επίσης υποτιμούν την συμπεριφορά των παιδιών θυμάτων και έχουν ανεπαρκή αίσθηση ότι τα παιδιά τους είναι θύματα.

²⁹¹ Mesch, GS. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology Behavior*. Vol.12(4):387-393.

²⁹² Teens and Cyberbullying (2007). Όσοι συμμετείχαν ήταν μέλη του Haris Panel Online (HPOL).

²⁹³ Graig, W., Pepler, D., Blais, J. (2007). Responding to Bullying. What Works? *School Psychology International*. Sage Publication. Vol.28(4):465-477.

²⁹⁴ Cassidy, W., Jackson, M., Brown, K. (2009). Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? Students' Experiences with Cyber- Bullying. *School Psychology International*. Sage Publication. Vol.30(4):383-402.

²⁹⁵ Dehue, F., Bolman, C., Vollink, T. (2008). Cyberbullying:youngsters' experiences and parental perception. *Cyberpsychol Behavior*. Vol.11(2):217-223.

Η έρευνα των Slonje & Smith (2008)²⁹⁶ σε 360 εφήβους ηλικίας 12-20 ετών στη Σουηδία, εστίασε σε τέσσερις κατηγορίες του φαινομένου (text message, e-mail, phone call, picture-video clip) και εξέτασε τη σχέση ηλικίας και φύλου, τον αντίκτυπο, αν το αναφέρουν σε άλλους και τη στάση των ενηλίκων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το 10% των μαθητών ήταν θύμα της παραδοσιακής βίας, ενώ το 5,3% ήταν θύμα του cyber bullying μέσα στο σχολείο, ενώ το 11,7% απάντησε ότι υπήρξε θύμα σε μία από τις 4 κατηγορίες. Περισσότερο συμβαίνει εκτός σχολείου και κυρίως μέσω e-mail, όπου παρατηρήθηκαν και διαφορές μεταξύ φύλου (τα θύματα ήταν περισσότερο τα κορίτσια) αλλά τα αγόρια είναι αυτά που εμπλέκονται περισσότερο στο cyberbullying. Ο αρνητικός αντίκτυπος ήταν κυρίως για την κατηγορία picture-video clip. Τα θύματα μιλούν για την εμπειρία τους με τους φίλους τους ή με κανέναν και οι ενήλικες δεν ανησυχούν για το φαινόμενο γιατί δεν γνωρίζουν τις πραγματικές διαστάσεις.

Έρευνα των Aricak et al. (2008)²⁹⁷ σε 269 (secondary) σχολεία στην Τουρκία για την εμπλοκή των μαθητών στο cyber bullying, έδειξε ότι το 35,7% των μαθητών είχε εμπλοκή, το 23,8% των μαθητών είχε επιδείξει συμπεριφορά θύτη και θύμα και μόνο το 5,9% ήταν θύμα. Τα αγόρια ήταν περισσότερο εμπλεκόμενα από τα κορίτσια και το 25% το ανέφερε στους συμμαθητές και στους γονείς, ενώ το 30,6% μπλόκαρε τον εκφοβιστή. Η έρευνα των Çigdem Topçu et al. (2008)²⁹⁸ στην Τουρκία σε 183 (14-15 ετών) μαθητές ενός ιδιωτικού και ενός δημοσίου σχολείου, έδειξε ότι η συχνή χρήση του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας σχετίζεται με τη θυματοποίηση από το cyber bullying για τους μαθητές των δημοσίων σχολείων όχι όμως και των ιδιωτικών. Ενώ τα θύματα των ιδιωτικών σχολείων ανέφεραν ότι δεν τους απασχόλησε η εμπειρία του cyber bullying γιατί το θεώρησαν ως ένα αστείο, τα θύματα των δημοσίων σχολείων ανέφεραν ότι ένοιωσαν φόβο. Και οι δύο κατηγορίες παιδιών επέλεξαν τους φίλους για να ζητήσουν βοήθεια.

Στην Ισπανία έρευνα των Ortega et al. (2008)²⁹⁹ σε 830 εφήβους ηλικίας 12-18 ετών, έδειξε ότι το πρόβλημα δεν είναι τόσο σημαντικό για τη χώρα σε σύγκριση με άλλες χώρες. Ένας στους 4 αντιμετώπισε το πρόβλημα αλλά μόνο το 4% ενεπλάκη στις πιο σκληρές μορφές εκφοβισμού.

²⁹⁶ Slonje, R., Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*. Vol.9(2):147-154.

²⁹⁷ Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglou, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., Mwmmmedov, C. (2008). Ceberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology Behavior*. Vol.11(3):253-261.

²⁹⁸ Çigdem Topçu, Özgür Erdur-Baker, and Yesim Çapa-Aydin. (2008). Examination of Cyberbullying Experiences among Turkish Students from Different School Types. *Cyberpsychology & Behavior*. Vol.11(6):643-648.

²⁹⁹ Ortega, P., Calmaestra, J., Merchan, J. M. (2008). Cyberbullying. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*. Vol.8(2):183-192.

Οι Riebel et al. (2009)³⁰⁰ σε online έρευνα στη Γερμανία (η πρώτη που διεξάγεται στη Γερμανία) σε 1987 άτομα ηλικίας 9-18 ετών, διερεύνησαν τη σχέση του cyber bullying με το παραδοσιακό bullying, πως αισθάνονται τα άτομα και σε ποιόν το αναφέρουν. Αν και τα ποσοστά είναι της τάξης του 5,4% (τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα), το 14,1% ανέφερε περιστατικά παρενόχλησης, δυσφήμισης, ή αποκλεισμού (όχι συχνά). Το 80% των θυμάτων του cyber bullying ήταν και θύματα του παραδοσιακού bullying. Η αντίδραση των θυμάτων είναι παρόμοια με αυτή του παραδοσιακού (θυμός, λύπη, ματαίωση).

Στην Ελλάδα ελάχιστες έρευνες πραγματοποιήθηκαν. Η πρώτη έρευνα που πραγματοποιήθηκε ήταν στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Δράσης SAFE NET HOME (2005)³⁰¹, σε δείγμα 450 μαθητών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι σχεδόν το 54% των μαθητών ήταν θύματα εκφοβισμού και πάνω από το ¼ αυτών είχαν δεχθεί ουσιαστική ενόχληση-εκβιασμό ή εκφοβισμό. Περισσότεροι από τους μισούς γνώριζαν κάποιο συμμαθητή ή συμμαθήτρια που είχε αντιμετωπίσει παρόμοιο πρόβλημα και πάνω από το 40% των θυμάτων δεν γνώριζαν ή δεν είχαν καμία ιδέα για το ποιος ευθυνόταν γι' αυτή την πράξη. Επίσης, έρευνα διενεργήθηκε υπό την αιγίδα της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής και υπό την εποπτεία του μέλους της Διοικούσας Επιτροπής Ευρωπαϊκού Προγράμματος E-COST για το cyberbullying³⁰², σε πρωτοετείς φοιτητές του Α.Π.Θ. έδειξε ότι, το ποσοστό των φοιτητών που δέχτηκαν κάποια μορφή cyberbullying ανέρχεται έως και το 44%, το ποσοστό των θυτών "αγγίζει" το 16% και το ποσοστό των φοιτητών που είδαν συμφοιτητές τους να δέχονται κάποια μορφή cyberbullying ανέρχεται στο 54%. Σε έρευνα της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης «Νέοι Ευρωπαίοι Οργανωμένοι Ικανοί» (Ν.Ε.Ο.Ι.)³⁰³ σε μαθητές της Θεσσαλονίκης (2009), το 16% των αγοριών και το 22% των κοριτσιών έχουν πέσει θύματα, ενώ το 10% των αγοριών παραδέχεται ότι έχει εκφοβίσει κάποιον συμμαθητή τους, φίλο ή γνωστό. Το 32% των περιπτώσεων έγινε με δημοσίευση φωτογραφιών και το 11% με φραστικό τρόπο. Σύμφωνα με το

³⁰⁰ Riebel, J., Jäger, S. R. & Fischer, C. U. (2009). Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*. Vol.51(3):298-314.

³⁰¹ <http://www.ekato.org>

³⁰² Γκουντσίδου, Β. Ανακοίνωση στο 39ο Παιδιατρικό Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 2009.

³⁰³ Η Μ.Κ.Ο. «Ν.Ε.Ο.Ι.» αναλαμβάνει ποικίλες δράσεις και πρωτοβουλίες στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, του αθλητισμού, των νέων τεχνολογιών, του περιβάλλοντος, του εθελοντισμού κ.α. Οι δράσεις και οι πρωτοβουλίες αυτές εκφράζονται και πραγματοποιούνται με την εκπόνηση ερευνών και μελετών, τη διοργάνωση πολύμορφων εκδηλώσεων, όπως ημερίδες και συνέδρια, την έκδοση έντυπου υλικού, τη διοργάνωση συμβολικών ακτιβιστικών ενεργειών, τη συμμετοχή σε εθνικές, ευρωπαϊκές και διεθνείς ενώσεις, σε όργανα συμμετοχικών διαδικασιών και σε διαδικασίες δημοσίου διαλόγου. <http://www.anthropos.gr>

direct.gov.³⁰⁴ τα παιδιά τα οποία επιδίδονται σε επιθέσεις και απειλές μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου πιστεύουν ότι υπάρχει ανωνυμία και κανείς δεν θα τα εντοπίσει. Πιστεύουν ότι αν κάνουν την παρέα τους να γελάσει εις βάρος κάποιου άλλου γίνονται πιο δημοφιλείς και πιο αγαπητοί. Είναι μια μορφή διασκέδασης, είτε γιατί βαριούνται, είτε γιατί έχουν πολύ ελεύθερο χρόνο, είτε για να προκαλέσουν αντίδραση από το θύμα.

Σχετικά με τις επιπτώσεις του cyberbullying, οι έρευνες (National Crime Prevention Council)³⁰⁵ δείχνουν ότι δημιουργούνται παρόμοια προβλήματα με την παραδοσιακή πρόσωπο με πρόσωπο επιθετικότητα, δηλαδή, χαμηλή αυτοεκτίμηση, έλλειψη εμπιστοσύνης, χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο, αλλαγή ενδιαφερόντων και κατάθλιψη³⁰⁶. Υπάρχουν απόψεις σύμφωνα με τις οποίες, οι επιπτώσεις του cyber bullying δεν είναι σημαντικές γιατί κάποιος μπορεί να ξεφύγει πατώντας escape (έξοδος) ή delete (διαγραφή). Υπάρχουν όμως και οι απόψεις σύμφωνα με τις οποίες, το cyber bullying είναι πολύ σοβαρό διότι έχει το στοιχείο της μονιμότητας, επειδή κάποιος μπορεί να αποθηκεύσει το απειλητικό μήνυμα ή τη συνομιλία στα chat rooms ή το website και να ξαναζήσει την εμπειρία (Patchin & Hinduja, 2006)³⁰⁷.

Συμπερασματικά και σύμφωνα με τα έως τώρα ερευνητικά δεδομένα, το cyber bullying καταγράφεται ως μία νέα πραγματικότητα στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής κοινότητας και της κοινωνίας. Αφορά τους ανηλίκους και περιλαμβάνει το υποκειμενικό αίσθημα της θυματοποίησης με τις ανάλογες επιπτώσεις στο ψυχοκοινωνικό επίπεδο.

³⁰⁴ http://direct.gov.uk/en/YoungPeople/HealthAndRelationships/Bullying/DG_070... (Ανακτήθηκε στις 14-2-2008).

³⁰⁵ <http://www.ncpc.org/topics/by-audience/parents/bullying/cyberbullying>

³⁰⁶ Την κατάθλιψη ως επίπτωση της παρενόχλησης μέσω διαδικτύου μελέτησαν οι: Ybarra, M., Mitchell, K., Wolak, J., Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*. Vol.118(4):1169-77.

³⁰⁷ Patchin, J. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard. A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol.4(2):148-169.

Πίνακας 3: Έρευνες σχετικές με cyberbullying

ΕΡΕΥΝΑ (Χρόνος δημοσίευσης)	ΧΡΟΝΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	ΔΕΙΓΜΑ	ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	ΧΩΡΑ	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
Ybarra, M., Mitchell, K. (2004)	1999-2000	1500 ηλικίας 10-17 ετών	Εθνική Τηλεφωνική Έρευνα	ΗΠΑ	Ανεπιθύμητη έκθεση σε σεξουαλικό υλικό, παρενόχληση	14% έκανε αγενή ή δυσάρεστα σχόλια σε κάποιον online. 1% παρενόχλησε ή στενοχώρησε κάποιον μέσω διαδικτύου. 7% είχε ενοχληθεί. 72% ανέφερε ότι ενοχλήθηκε από κάποιον που επικοινωνήσε online. 28% από κάποιον που τον γνώριζε προσωπικά. >1/3 ήταν και στόχος της παραδοσιακής βίας.
National Children's Home	2002	856 παιδιά ηλικίας 11-19 ετών	Ερωτηματολόγιο	Ηνωμένο Βασίλειο	Cyberbullying	1 στα 4 παιδιά είχε υποστεί cyber bullying, 16% είχε λάβει απειλητικά μηνύματα μέσω κινητού τηλεφώνου. 7% απειλήθηκε μέσω chat room, 4% μέσω e-mail. Από αυτά το 42% το ανέφερε σε φίλο, το 32% στους γονείς και το 29% σε κανέναν.
Patchin, J., & Hinduja, S. (2006)	2004	571 χρήστες του διαδικτύου, 384 κάτω των 18 ετών	Διαδικτυακή έρευνα	ΗΠΑ	Cyberbullying	74% του δείγματος το θεωρεί γεγονός, 30% έχει υπάρξει θύμα, ενώ 60% δήλωσε ότι επηρεάστηκε η συμπεριφορά του στο σχολείο, στο σπίτι καθώς και οι σχέσεις του με τους φίλους.
Mitchell et al. (2007)	2005	1500 ηλικίας 10-17 ετών	Εθνική Τηλεφωνική Έρευνα	ΗΠΑ	Συγκριτική ανάλυση των δεδομένων με την προηγούμενη έρευνα	14%-28% έκαναν αγενές ή δυσάρεστο σχόλιο σε κάποιον online. 1%-9% παρενόχλησε ή στενοχώρησε κάποιον μέσω διαδικτύου.
National Children's Home σε συνεργασία με Tesco Mobile	2005	770 παιδιών, ηλικίας 11-19 ετών	Ερωτηματολόγιο	Ηνωμένο Βασίλειο	Cyberbullying	19,20% είχε υποστεί επίθεση. 73% ήξερε το δράστη. Ο 1 στους 10, δήλωσε ότι κάποιος πήρε φωτογραφία του μέσω κάμερας κινητού και το γεγονός αυτό τον έκανε να αισθανθεί άβολα και απειλητικά. 41% το ανέφερε σε φίλο, 24% στους γονείς, 14% στον δάσκαλο και 28% σε κανέναν.
Smith, P. et al. (2006)	2005	92 μαθητές, ηλικίας 11-16 ετών, που προέρχονταν από 14 διαφορετικά σχολεία του Λονδίνου	Ερωτηματολόγιο με multi-choice	Ηνωμένο Βασίλειο	Cyberbullying (Κατηγοριοποίηση σύμφωνα με το μέσο)	22% ήταν θύμα μέσω κινητού, text messaging, e-mail και chat room, τουλάχιστον μία φορά και το γεγονός συνέβαινε πιο συχνά εκτός σχολείου, ενώ τα κορίτσια ήταν συχνότερα θύματα από ότι τα αγόρια.

Beran and Li (2005)	2005	432 μαθητές του Καναδά (βαθμίδας 7-9)	Ερωτηματολόγιο	Καναδάς	Online harassment μεταξύ συμμαθητών	69% είχε ακούσει για περιστατικά online harassment, 21% είχε ενοχληθεί μερικές φορές και 3% είχε εμπλακεί ως θύτης. Τα συναισθήματα που ανέφεραν ήταν κυρίως θυμός και λύπη.
Li, Q.(2006)	2005	264 μαθητών Λυκείων	3 Ερωτηματολόγιο	Καναδάς	Cyberbullying	50% θύματα bullying, ενώ 1 στα 4 παιδιά ήταν θύματα του cyber bullying. Ακόμη, 17% είχαν απειλήσει οι ίδιοι άλλους και > από 34% των μαθητών είχαν απειλήσει άλλους με παραδοσιακό τρόπο. Το 53,6% ήξεραν κάποιον ο οποίος είχε απειληθεί. 22% των αγοριών έναντι του 12% των κοριτσιών ήταν θύτες. Δεν υπήρχε αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών που ανέφεραν ότι είχαν υποστεί bullying και cyber bullying αλλά στα αγόρια άρεσε περισσότερο να απειλούν από ότι στα κορίτσια. 62% δέχτηκαν απειλές έως 3 φορές και 37,8% πάνω από τρεις φορές.
Hinduja S. & Patchin, J. (2006)	2005	1500 έφηβοι	Διαδικτυακή έρευνα	ΗΠΑ	Cyberbullying	34,4% ήταν θύμα, 12,6 είχε υποστεί φυσική βία, 5% φοβήθηκε για την ασφάλειά του. 55,5% συνέβαινε στα chat-rooms, 48,9% μέσω computer text messages και 28% μέσω e-mail. 34% αισθάνθηκε ματαίωση, το 30% θυμό, το 22% λύπη και το 35% δεν ενοχλήθηκε. 40% δεν το είπε σε κανέναν, 14,3% στους γονείς, ή καθηγητές, ή άλλον ενήλικα.
Hinduja, S., Patchin, J. (2006)	2005	1500 έφηβοι	Διαδικτυακή έρευνα	ΗΠΑ	Την εμπλοκή των εφήβων ως δράστες.	16,7% παραδέχτηκε ότι ήταν θύτες. 50% είπαν ότι είναι διασκεδαστικό, το ¼ είπε ότι αυτή η εμπειρία διδάσκει τα θύματα και 13% ότι τα θύματα γίνονται δυνατότερα, 40% ότι δεν είναι τόσο κακό όσο η παραδοσιακός εκφοβισμός και 22,6% άσκησε εκφοβισμό εκτός διαδικτύου τους προηγούμενους 6 μήνες.
Graig et al. (2007)	2006	1852 παιδιά ηλικίας 4-19 ετών	Διαδικτυακή έρευνα	Καναδάς	Cyberbullying	16% των αγοριών και 22% των κοριτσιών υπήρξαν θύματα.

Li, Q. (2007)	2006	177 μαθητές Γυμνασίων	2	Ερωτηματολόγιο	Καναδά	Cyberbullying	54% ήταν θύματα του παραδοσιακού bullying και πάνω από το ¼ ήταν και θύματα του cyber bullying. 1 στα 3 είχε ενοχλήσει άλλους με τον παραδοσιακό τρόπο και σχεδόν 15% από αυτούς είχαν ενοχλήσει άλλους με ηλεκτρονικά μέσα. Σχεδόν 60% των θυμάτων ήταν κορίτσια ενώ 52% των δραστών ήταν αγόρια, η δε πλειοψηφία των θυμάτων δεν το ανέφερε σε κανέναν.
National Crime Prevention Council (NCPC) (Teens and Cyberbullying) (2007)	2006	824 σχολεία μαθητές ηλικίας 13-17 ετών		Online έρευνα Και συνεντεύξεις Όσοι συμμετείχαν ήταν μέλη του Haris Panel Online (HPOL)	ΗΠΑ	Cyberbullying	43% είχε την εμπειρία (15-16 ετών). Περισσότερο τα κορίτσια. 56% ένοιωσε θυμό, 33% μίσος.
Lenhart, A. (2007) Pew Internet & American Life Project	2006 (Parents & Teens Survey)	935 παιδιά, ηλικίας 12-17 ετών		Τηλεφωνική έρευνα και συνέντευξη με παιδιά και γονείς	ΗΠΑ	Cyberbullying	32% που χρησιμοποιούν διαδίκτυο έχουν γίνει στόχος. Τα κορίτσια-θύματα είναι περισσότερο πρόθυμα (38%) να αναφέρουν την εμπειρία τους σε αντίθεση με τα αγόρια (26%).
Li, Q. (2008)	2007	157 Καναδοί έφηβοι (ηλικίας 12-15) και 202 Κινέζοι (ηλικίας 11-14)		Ανώνυμο ερωτηματολόγιο (Περιγραφική και επαγωγική ανάλυση)	Καναδάς & Κίνα	Συγκριτική διαπολιτισμική έρευνα	Παρόμοιοι τρόποι στη συμπεριφορά τους σε σχέση με τον παραδοσιακό εκφοβισμό, αλλά μερικές διαφορές στη συμπεριφορά τους σε σχέση με το cyber bullying.
Li, Q. (2008)	2007	154 δάσκαλοι		Ερωτηματολόγιο	Καναδάς	Έρευνα για την αντίληψη των δασκάλων στο πρόβλημα του cyber bullying	Αν και το επίπεδο ανησυχίας είναι υψηλό και 65% αντιλαμβάνεται ότι τα παιδιά επηρεάζονται, εν τούτοις ένας στους 3 πιστεύει ότι είναι ένα πρόβλημα του σχολείου τους και οι ίδιοι δεν ξέρουν πώς να το αντιμετωπίσουν.
Kowalski, R. & Limber, S. (2007)	2007	3.767 μαθητές Γυμνασίου		Ερωτηματολόγιο	ΗΠΑ	Ο ρόλος των παιδιών ως θύματα και ως θύτες	11% είχε απειληθεί ηλεκτρονικά έστω μία φορά τους τελευταίους 2 μήνες μέσω instant messaging (70%), chat-rooms (23%), e-mail (26%) και websites (24%). 4% ήταν δράστες και 6% ήταν και δράστες και θύματα. 50% των θυμάτων δεν ήξερε την ταυτότητα του δράστη.

Agaston et al. (2007)	2007	150 μαθητές Γυμνασίων και Λυκείων, ηλικίας 12-17 ετών	Focus groups. Συνέντευξη 45 λεπτών	ΗΠΑ	Cyberbullying	Οι μαθητές πίστευαν ότι τα περισσότερα περιστατικά συνέβαιναν εκτός του σχολείου, σπάνια θα ενημέρωναν έναν ενήλικο και δεν θεωρούσαν το σχολείο ως ένα χώρο που θα μπορούσε να τους προσφέρει βοήθεια. Τα κορίτσια θεωρούσαν το cyberbullying ως σοβαρό πρόβλημα περισσότερο από ότι τα αγόρια.
Dehue et al. (2008)	2007	1211 εφήβους (δεν αναφέρεται η ηλικία) primary & secondary school και τους γονείς τους	Ερωτηματολόγιο στις τάξεις για τα παιδιά Στο σπίτι για τους γονείς	Ολλανδία	Cyberbullying	16% ήταν θύτες μέσω διαδικτύου και text messages, ενώ 23% ήταν θύματα. Η αντίδραση των θυμάτων είναι: να το αγνοούν ή να επιτίθενται και αυτοί. Τα πιο συχνά είδη είναι το name calling και το gossiping. Η πλειοψηφία των γονέων βάζει κανόνες για την χρήση του διαδικτύου αλλά δεν είναι πραγματικά συνειδητοποιημένοι για τις παρενοχλήσεις που υφίστανται αυτά. Επίσης υποτιμούν την συμπεριφορά των παιδιών θυμάτων και έχουν ανεπαρκή αίσθηση ότι τα παιδιά τους είναι θύματα.
Ortega et al. (2008)	2007	830 έφηβοι ηλικίας 12-18 ετών	Ερωτηματολόγιο	Ισπανία	Cyberbullying	Ένας στους 4 αντιμετώπισε το πρόβλημα αλλά μόνο το 4% ενεπλάκη στις πιο σκληρές μορφές.
Riebel et al. (2009)	2007	1987 άτομα ηλικίας 6-19 ετών	Online έρευνα	Γερμανία	Σχέση του cyber bullying με το παραδοσιακό bullying, πως αισθάνονται τα άτομα και σε ποιόν το αναφέρουν	5,4% (τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα), 14,1% ανέφερε περιστατικά παρενόχλησης, δυσφήμισης, ή αποκλεισμού (όχι συχνά). 80% των θυμάτων του cyber bullying ήταν και θύματα του παραδοσιακού bullying. Η αντίδραση των θυμάτων είναι παρόμοια με αυτή του παραδοσιακού (θυμός, λύπη, ματαίωση).
Slonje, R., Smith, P. K. (2008)	2007	360 έφηβοι 6 σχολείων, ηλικίας 12-20 ετών	Ερωτηματολόγιο των Smith, et al. για το bullying	Σουηδία (Gothenburg)	Cyberbullying μέσω text message, e-mail, phone call, picture-video clip), σύγκριση με το παραδοσιακό bullying, σχέση ηλικίας και φύλου, τον αντίκτυπο, αν το αναφέρουν σε άλλους και τη στάση των ενηλίκων	10% των μαθητών ήταν θύματα της παραδοσιακής βίας, ενώ 5,3% ήταν θύμα του cyber bullying μέσα στο σχολείο, ενώ 11,7% απάντησε ότι υπήρξε θύμα σε μία από τις 4 κατηγορίες. Περισσότερο συμβαίνει εκτός σχολείου και κυρίως μέσω e-mail, όπου παρατηρήθηκαν και διαφορές μεταξύ φύλου. Τα θύματα ήταν περισσότερα κορίτσια αλλά τα αγόρια είναι αυτά εμπλέκονται περισσότερο. Ο αρνητικός αντίκτυπος ήταν κυρίως για την κατηγορία picture-video clip. Τα θύματα μιλούν για την εμπειρία τους με φίλους ή με κανέναν, και οι ενήλικες δεν ανησυχούν για το φαινόμενο γιατί δεν γνωρίζουν τις πραγματικές διαστάσεις.

Arıcak, T. et al. (2008)	2007	269 secondary σχολεία	Ερωτηματολόγιο	Τουρκία	Για την εμπλοκή των μαθητών στο cyberbullying	35,7% των μαθητών είχαν εμπλοκή, 23,8% είχε επιδείξει συμπεριφορά δράστη-θύμα και 5,9 ήταν θύματα. Τα αγόρια ήταν περισσότερο εμπλεκόμενα από τα κορίτσια και το 25% το ανέφερε στους συμμαθητές και γονείς ενώ το 30,6% μπλόκαρε τον εκφοβιστή.
Çigdem Topçu et al. (2008)	2007	183 μαθητές, ηλικίας 14-15 ετών ενός ιδιωτικού και ενός δημόσιου σχολείου	Ερωτηματολόγιο	Τουρκία	cyberbullying	Η συχνή χρήση του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας σχετίζεται με τη θυματοποίηση από το cyber bullying για τους μαθητές των δημοσίων σχολείων όχι όμως και των ιδιωτικών. Ενώ τα θύματα των ιδιωτικών σχολείων ανέφεραν ότι δεν τους απασχόλησε η εμπειρία του cyber bullying γιατί το θεώρησαν ως ένα αστείο, τα θύματα των δημοσίων σχολείων ανέφεραν ότι ένοιωσαν φόβο. Και οι δύο κατηγορίες παιδιών τους φίλους επέλεξαν για να ζητήσουν βοήθεια.
Cassidy, W. et al. (2009)	2007	365 μαθητές (5 σχολείων) ηλικίας 11-15 ετών στο British Columbia του Καναδά	Ερωτηματολόγιο με 192 κλειστές και 10 ανοιχτές ερωτήσεις	Καναδάς	Cyberbullying	35% ήταν θύμα (περιστασιακά), 3-7% συχνά, το ¼ (12-14) ετών ήταν οι ίδιοι θύτες, 64% πίστευαν ότι αρχίζει από το σχολείο, 74% το είπε σε φίλους, 57% στους γονείς, ¼ σε κανέναν και 9% ένοιωσε φόβο.
Patchin, J. & Hinduja, S. (2008)	2007	1378 έφηβοι χρήστες του διαδικτύου	Διαδικτυακή έρευνα	ΗΠΑ	Cyberbullying	Η ικανότητα στη χρήση του υπολογιστή και ο χρόνος κατανάλωσης στο διαδίκτυο σχετίζονται θετικά με το cyberbullying και από άποψη θύματος και από άποψη δράστη. Επίσης η εμπειρία συνδέεται με τα παιδιά που ανέφεραν προβλήματα στο σχολείο (συμπεριλαμβανομένης και της παραδοσιακής σχολικής βίας), επιθετική συμπεριφορά και χρήση ουσιών.
MSN cyber bullying report UK	2008	Έφηβοι	Ερωτηματολόγιο	Ηνωμένο Βασίλειο	Cyberbullying	Το 1 στα 10 παιδιά στη Βρετανία είχε την εμπειρία του cyber bullying και το 13% ανέφερε ότι ως βίωμα είναι χειρότερο και από τη φυσική βία. Η ίδια έρευνα, επίσης, κατέδειξε ότι το 48% των γονέων δεν ήταν ενημερωμένοι, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών (74%) δεν ζήτησε από κανέναν βοήθεια.
Patchin, J., & Hinduja, S. (2009)	2008	2000 μαθητές σε ένα σχολείο των ΗΠΑ	Ερωτηματολόγιο	ΗΠΑ	Cyberbullying	9,4% υπήρξε θύμα τις προηγούμενες 30 μέρες και το 17,3% (lifetime), το 8% ήταν δράστης (τις προηγούμενες 30 μέρες) και το 17,6% (lifetime), το 4,9% και θύμα και δράστης (τις προηγούμενες 30 μέρες) και το 12% (lifetime). Το 54,1% το είπε σε φίλους, το 41,1% σε γονείς και το 29,7% στους δασκάλους.

SAFE NET HOME στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Δράσης	2005	450 μαθητές			Ελλάδα	Cyberbullying	54% των μαθητών ήταν θύματα εκφοβισμού και πάνω από το ¼ αυτών είχαν δεχθεί ουσιαστική ενόχληση-εκβιασμό ή εκφοβισμό. Περισσότεροι από τους μισούς γνώριζαν κάποιο συμμαθητή ή συμμαθήτρια που είχε αντιμετωπίσει παρόμοιο πρόβλημα και πάνω από το 40% των θυμάτων δεν γνώριζαν ή δεν είχαν καμία ιδέα για το ποιος ευθυνόταν γι αυτή την πράξη.
Βασιλική Γκουντσίδου Μέλος της διοικούσας επιτροπής του ευρωπαϊκού προγράμματος e-cost	2008	Πρωτοετείς φοιτητές του ΑΠΘ	Ερωτηματολόγιο		Ελλάδα	Cyberbullying	44% το ποσοστό φοιτητών που δέχτηκαν κάποια μορφή cyberbullying, 16% το ποσοστό των θυτών, 54% γνωρίζουν για συμφοιτητές τους.
ΜΚΟ Νέοι Ευρωπαίοι Οργανωμένοι Ικανοί (Ν.Ε.Ο.Ι)	2009	Μαθητές Θεσσαλονίκης	της Ερωτηματολόγιο		Ελλάδα	Cyberbullying	16% των αγοριών και 22% των κοριτσιών έχουν πέσει θύματα ενώ το 10% των αγοριών παραδέχονται ότι έχουν εκφοβίσει οι ίδιοι κάποιον συμμαθητή τους, φίλο ή γνωστό. 32% των περιπτώσεων έγινε με δημοσίευση φωτογραφιών και το 11% με φραστικό τρόπο.

Από τις μελέτες που έχουν διεξαχθεί για το cyberbullying (πίνακας 3) διαπιστώνονται τα εξής:

- Το ερευνητικό ενδιαφέρον για το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, αρχίζει από το 2000 και μετά.
- Τα δεδομένα συλλέχθηκαν από έρευνες μέσω διαδικτύου (online), τηλεφωνικές, με συμπλήρωση ερωτηματολογίων ή με συνεντεύξεις.
- Παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση του δείγματος των ερευνών τόσο όσον αφορά το μέγεθος όσο και την προέλευσή του. Ειδικότερα, ο υπό διερεύνηση πληθυσμός ήταν κυρίως έφηβοι ηλικίας κυρίως από 10 έως 18 ετών, με εξαίρεση έρευνα (διαδικτυακή) των Graig et al. στην οποία το δείγμα ήταν από 4-19 ετών και των Riebel et al. των οποίων το δείγμα ήταν 6-19 ετών. Επίσης σε ορισμένες έρευνες (Dehue et al.) συμπεριλαμβάνονταν δείγμα και από τους γονείς ή από τους δασκάλους (Li).
- Ο πληθυσμός του δείγματος κυμαίνεται από 100 άτομα και πάνω και μπορεί να υπερβαίνει τα 3700 (Kowalski et al.).
- Μελέτες έγιναν κυρίως σε Η.Π.Α., Καναδά, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία, Κάτω Χώρες, Κίνα, Τουρκία, Ισπανία, Γερμανία. Στην Ελλάδα είναι ελλιπέστατο το ερευνητικό πεδίο (3 έρευνες). Οι περισσότερες έρευνες διεξήχθησαν σε Η.Π.Α., Καναδά, και Ηνωμένο Βασίλειο και αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι είναι χώρες με μεγάλη διεισδυτικότητα των νέων τεχνολογικών μέσων στην καθημερινότητα των πολιτών τους και με υψηλό το ερευνητικό επίπεδο.
- Η πρώτη μελέτη σε διεθνές επίπεδο εκπονήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 από Ybarra, Wolak et.al στις Η.Π.Α. οι οποίοι ερεύνησαν κυρίως την ηλεκτρονική παρενόχληση (harassment) των ανηλίκων σε δείγμα 1500 ηλικίας 10-17 ετών.
- Επειδή το cyberbullying είναι ένα νέο κοινωνικό ζήτημα προς διερεύνηση παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς το περιεχόμενο της έννοιάς του. Ερευνητές (Smith, Mahdavi, et al.) το κατηγοριοποιούν σύμφωνα με το μέσο (sms, e-mail, instant messaging) ή σύμφωνα με το είδος των ενεργειών (Willard, 2007). Για ορισμένους μελετητές (Patchin & Hinduja) το κριτήριο της επανάληψης είναι χαρακτηριστικό του φαινομένου, όμως παρατηρούμε ότι δεν έχει επακριβώς προσδιοριστεί. Σε αρκετές έρευνες προκύπτει ότι τα άτομα που εμπλέκονται στο cyberbullying ως θύματα και ως θύτες σχετίζονται και με τη βία εκτός διαδικτύου. Επίσης διερευνάται σε ποιόν μιλούν για την εμπειρία τους, με υψηλά ποσοστά να κατέχουν οι φίλοι και να ακολουθούν οι γονείς ή ο κανένας.

Συμπεράσματα 1^{ου} Κεφαλαίου

Το ζήτημα της διακίνησης του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο και γενικότερα του ηλεκτρονικού εγκλήματος, απασχολεί τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, σε προληπτικό και κατασταλτικό επίπεδο. Αν και η έννοια του παράνομου διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα ανάλογα με το κοινωνικό, πολιτιστικό και νομοθετικό επίπεδο, παράνομο σε περιβάλλον διαδικτύου θεωρείται ότι αντιτίθεται στη νομοθεσία της κάθε χώρας και αφορά ζητήματα εθνικής ασφάλειας, προστασίας ανηλίκων, ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οικονομικής ασφάλειας και πνευματικής ιδιοκτησίας. Η κυριότερη και η πιο προσοδοφόρα μορφή διακίνησης παράνομου υλικού στο διαδίκτυο είναι η παιδική πορνογραφία. Οι λόγοι της κατοχής, διακίνησης και παραγωγής της είναι κυρίως το οικονομικό κέρδος, το σεξουαλικό ενδιαφέρον των ενηλίκων για τα παιδιά καθώς και η εκμετάλλευσή των. Τα ποσοστά επισκεψιμότητας ιστοσελίδων με αυτό το περιεχόμενο, καθώς και τα οικονομικά κέρδη που καταγράφονται, δείχνουν όχι την πραγματική διάσταση του φαινομένου, η οποία συνεχώς μεταβάλλεται, αλλά μία τάξη μεγέθους με σαφή αυξητική τάση. Επίσης τα χαρακτηριστικά του διαδικτύου (ανωνυμία, μυστικότητα, ευκολία πρόσβασης, διαδραστικότητα) διευκολύνουν την έκφραση οποιασδήποτε παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και τέλεσης εγκλημάτων.

Οι ανήλικοι κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, δείχνουν ενδιαφέρον στην αναζήτηση σεξουαλικού υλικού το οποίο είναι προσιτό, δωρεάν ή με χρήματα και ανώνυμο. Παρουσιάζεται πιο βίαιο από την παραδοσιακή πορνογραφία και πιο διαδραστικό. Η έκθεση σε διαδικτυακό σεξουαλικό υλικό μπορεί να είναι εκούσια ή ακούσια και τα αγόρια εκτίθενται περισσότερο από τα κορίτσια. Οι αποκλίσεις στα συμπεράσματα των ερευνών προκύπτουν από τις διαφορετικές οριοθετήσεις της έννοιας «έκθεση σε σεξουαλικό υλικό», από τις διαφορές στην τεχνική της δειγματοληψίας και του εύρους του δείγματος, από τον τόπο και το χρόνο διεξαγωγής της κάθε έρευνας και από το βαθμό διείσδυσης του διαδικτύου στον πληθυσμό της συγκεκριμένης χώρας όπου διεξάγεται η έρευνα. Επίσης, κατά την ενασχόλησή του με το διαδίκτυο, ο ανήλικος μπορεί να υποστεί σεξουαλική παρενόχληση (κυρίως σε περιβάλλον chat-room) και ηλεκτρονικό εκφοβισμό (cyberbullying). Η εμπλοκή του ανήλικου σε ηλεκτρονικό εκφοβισμό, ως θύτης και ως θύμα, απασχολεί την τελευταία δεκαετία την επιστημονική κοινότητα ως προέκταση της παραδοσιακής βίας μεταξύ των εφήβων. Σε ερευνητικό επίπεδο παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση ως προς ποσοστά της θυματοποίησης, γεγονός που οφείλεται στο διαφορετικό εννοιολογικό προσδιορισμό της έννοιας, στα ερευνητικά εργαλεία συλλογής των δεδομένων, στο διαφορετικό πληθυσμό του δείγματος και στο χωροχρόνο που διεξάγεται η κάθε έρευνα.

Κεφάλαιο 2^ο

ΟΙ ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

"Οι άνθρωποι που ζουν παράλληλη ζωή με την οθόνη εξακολουθούν να είναι δεμένοι με την επιθυμία και τον πόνο και τη θνητότητα των πραγματικών τους εαυτών".

Sherry Turkle

1. Ο ανήλικος στην εποχή της διακινδύνευσης

Στο θεωρητικό πλαίσιο της κοινωνίας της διακινδύνευσης εντάσσουμε τον προβληματισμό μας για τα ζητήματα που αφορούν την προστασία των ανηλίκων στο περιβάλλον των νέων τεχνολογιών καθώς και τα όρια της ασφάλειας και της ελευθερίας κατά την χρήση των. Στη σύγχρονη εποχή σύμφωνα με τον Bauman (2007), υπάρχει το εξής παράδοξο³⁰⁸: Η καλύτερα εξοπλισμένη από τεχνολογικής άποψης γενιά στην ανθρώπινη ιστορία είναι η γενιά που στοιχειώνεται περισσότερο από αισθήματα ανασφάλειας και απελπισίας. Ή όπως το θέτει ο Robert Castel, στην ανάλυσή του για τα σύγχρονα άγχη που τρέφονται από την ανασφάλεια, *«ζούμε (στις αναπτυγμένες τουλάχιστον χώρες) αναμφίβολα σε ορισμένες από τις πιο ασφαλείς κοινωνίες που υπήρξαν ποτέ»* κι όμως παρά τα «αντικειμενικά δεδομένα», νιώθουμε - εμείς, τα πιο παραχαϊδεμένα και κακομαθημένα ανθρώπινα όντα που έζησαν ποτέ - πιο απειλούμενοι, ανασφαλείς και φοβισμένοι, πιο επιρρεπείς στον πανικό και πιο παράφοροι για κάθε τι που σχετίζεται με την ασφάλεια και την προστασία, από ότι οι άνθρωποι των περισσότερων άλλων ιστορικών κοινωνιών.

Παρά τις αντικειμενικές ενδείξεις, οι άνθρωποι που ζουν στη μεγαλύτερη καταγεγραμμένη άνεση, από όλους τους ανθρώπους στην ιστορία, είναι εκείνοι που νιώθουν περισσότερο απειλημένοι, ανασφαλείς και τρομαγμένοι, πιο επιρρεπείς στον πανικό και πιο φανατικοί με το καθετί που σχετίζεται με την ανασφάλεια και την προστασία σε σχέση με τους ανθρώπους στις περισσότερες άλλες κοινωνίες του παρελθόντος και του παρόντος.

Τα ερευνητικά πορίσματα αναδεικνύουν το ρόλο των κοινωνικών προβλημάτων στη δημιουργία του αισθήματος ανασφάλειας των πολιτών καθώς και του ρόλου των μέσων μαζικής ενημέρωσης τα οποία ως κυρίαρχος φορέας πληροφόρησης συμβάλλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων σχετικά με τη μορφή και τις διαστάσεις του φαινομένου. Σε αυτή λοιπόν την «κοινωνία της διακινδύνευσης» μεγαλώνουν τα σημερινά παιδιά και το ερώτημα που τίθεται είναι αν αυτοί οι κίνδυνοι που διατρέχουν κατά την πλοήγησή τους στο

³⁰⁸ Bauman, Z. (2007). *Ρευστός φόβος*. Εκδόσεις Πολύτροπον, σελ.136.

διαδίκτυο είναι υπαρκτοί ή είναι μια κατασκευή; Είναι τα παιδιά «πραγματικά» θύματα ή η θυματοποίηση είναι μια κοινωνική κατασκευή η οποία έχει σκοπό τη δημιουργία θυμάτων με στόχο την άσκηση εξουσίας, τον έλεγχο του διαδικτύου και τα οικονομικά οφέλη των βιομηχανιών που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες;

1.1. Το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας «κοινωνία της διακινδύνευσης»

Στις μέρες μας το δημόσιο ενδιαφέρον για τους κινδύνους είναι μεγάλο και ενισχύεται από τα άρθρα των έντυπων μέσων καθώς και των τηλεοπτικών και ηλεκτρονικών εικόνων που «οπτικοποιούν» τις παρενέργειες των προηγμένων τεχνολογιών και των διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης, σύμφωνα με τον Cottle (1998)³⁰⁹. Ως πολίτες και καταναλωτές, βρισκόμαστε καθημερινά εκτεθειμένοι σε μεγάλης εμβέλειας και εν δυνάμει καταστροφικούς «κινδύνους», το είδος των οποίων είναι πρωτόγνωρο στην ανθρώπινη ιστορία. Από τους κινδύνους ενός πυρηνικού ατυχήματος έως την περιβαλλοντική υποβάθμιση και τη βιομηχανική μόλυνση, από την εμφάνιση νέων ανθεκτικών ασθενειών και ιών, έως την απελευθέρωση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, κ.λ.π. Ο κίνδυνος λοιπόν, βρίσκεται σε όλες τις εκφράσεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής. Η πανταχού παρουσία της διακινδύνευσης, την έχει μετατρέψει σε μία λέξη - σύνθημα που προσδιορίζει κάθε τύπο συμβάντος ατομικού ή συλλογικού, ελάσσονος σημασίας ή καταστροφικού.

Η διακινδύνευση αποτελεί στη σύγχρονη κοινωνία μας, τη μοντέρνα μορφή του συμβάντος, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε αυτό που μας ανησυχεί και μας προβληματίζει. Στην ύστερη νεοτερικότητα³¹⁰, οι νέοι κίνδυνοι διαφοροποιούνται από τους φυσικούς κινδύνους και τις κοινωνικές διακινδυνεύσεις της βιομηχανικής εποχής, καθώς προκαλούνται από την επίδραση της εξελισσόμενης γνώσης και τεχνολογίας, τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στις παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις. Οι νέοι κίνδυνοι δεν θίγουν μόνο συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες,

³⁰⁹ Cottle, S. (1998). *Επικοινωνία και «Κοινωνία της Διακινδύνευσης»* στη συλλογή: *Επικοινωνία και Κοινωνία. Από τον εικοστό πρώτο αιώνα. (2000)*. Επιμέλεια: Στέλιος Παπαθανασόπουλος. Εκδόσεις Καστανιώτη.

³¹⁰ Σύμφωνα με τον Giddens, A. (1996). *Οι συνέπειες της νεοτερικότητας*. Εκδόσεις Κριτική, σελ. 15 «Η νεοτερικότητα αναφέρεται σε τρόπους κοινωνικής ζωής ή οργάνωσης που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη από τον δέκατο έβδομο αιώνα και στη συνέχεια άσκησαν επιρροή σε παγκόσμια κλίμακα. Σήμερα υποστηρίζεται από πολλούς ότι βρισκόμαστε στην αρχή μιας νέας εποχής προς την οποία οφείλουν ν' ανταποκριθούν οι κοινωνικές επιστήμες και η οποία μας οδηγεί πέρα από την ίδια τη νεοτερικότητα. Γι' αυτή τη μεταβατική περίοδο έχουν προταθεί μία ποικιλία ονομασιών ελάχιστες από τις οποίες αναφέρονται κατηγορηματικά στην ανάδυση ενός κοινωνικού συστήματος νέου τύπου, όπως «πληροφορική κοινωνία» ή «καταναλωτική κοινωνία», ενώ οι περισσότερες από αυτές τις ονομασίες υπαινίσσονται μάλλον ότι κάποια προγενέστερη κατάσταση πραγμάτων τελειώνει («μετα-νεοτερικότητα», «μετα-μοντερνισμός», «μετά-βιομηχανική κοινωνία, «μετα-καπιταλισμός», κ.λ.π.»).

αλλά ακόμη και εκείνους που τους παράγουν ή επωφελούνται από αυτούς. Στο πλαίσιο της κοινωνίας της διακινδύνευσης, οι κίνδυνοι λειτουργούν εξισωτικά καθώς το κοινωνικό status δεν αποτελεί δικλείδα ασφαλείας έναντι αυτών. Πρόκειται για κινδύνους που προκαλούνται από παρενέργειες της ανθρώπινης παρέμβασης πάνω στο φυσικό περιβάλλον και ως απρόβλεπτες συνέπειες των ποικίλων εφαρμογών του εκσυγχρονισμού³¹¹. Σύμφωνα με Τσουκαλά (2000)³¹², οι «παράπλευροι κίνδυνοι» της οποιασδήποτε προόδου είναι το κατ' εξοχήν δείγμα της ασυγκράτητης κοινωνικής δυναμικής. Γεννώντας νέα πρότυπα συμπεριφορών και κατ' επέκταση και νέες μορφές παραβατικότητας, όλες οι τεχνολογικές επαναστάσεις δημιουργούν απρόβλεπτα προβλήματα κοινωνικής «προσαρμογής». Όσο δε πιο γοργές, γενικευμένες και αναπάντεχες είναι οι εξελίξεις τόσο και λιγότερο προφανείς είναι οι κοινωνικές «λύσεις» οι οποίες θα δοθούν στα πρωτόγνωρα κανονιστικά ζητήματα που εκ των πραγμάτων τίθενται. Στις ημέρες μας οι άνθρωποι βρίσκονται όλο και πιο εκτεθειμένοι στις αντικειμενικές συνέπειες της οποιασδήποτε θεσμικής ή τεχνικής δυσλειτουργίας και όλο και πιο ανήμποροι να αντιμετωπίσουν οι ίδιοι την ανομία, τον κίνδυνο ή και το τυχαίο. Ζώντας και λειτουργώντας μέσα σε συστήματα πολλαπλών αλληλεξαρτήσεων, τα άτομα είναι εκ των πραγμάτων υλικά και συμβολικά καθημαγμένα όχι μόνο στους «άλλους», αλλά και σε εκείνο που καθημερινά «τους συμβαίνει» δίχως να το ελέγχουν ή ακόμη δίχως και να το γνωρίζουν.

Η πατρότητα της έννοιας «κοινωνία διακινδύνευσης» ανήκει στο Γερμανό Κοινωνιολόγο Ulrich Beck (1992)³¹³, οι θέσεις του οποίου επηρέασαν το σύνολο σχεδόν των αναλύσεων της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά του ασκήθηκε και δριμεία κριτική. Το 1986 δημοσίευσε τη μελέτη του για την «Κοινωνία της Διακινδύνευσης», θέτοντας σε διάλογο ζητήματα που απασχολούν τις δυτικές κοινωνίες κατά την ύστερη νεοτερικότητα. Ο Beck περισσότερο από κάθε άλλον κοινωνιολόγο έχει τοποθετήσει τις θέσεις της οικολογίας και της «κοινωνίας της διακινδύνευσης» στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός του, αρθρώνοντας έναν τρόπο αντίληψης και σκέψης για τη φύση, τα προβλήματα και τις δυναμικές της ύστερης νεοτερικής κοινωνίας και επενδύει σε θεωρητικά ζητήματα, όπως ο «ανακλαστικός εκσυγχρονισμός», η «εξατομίκευση», η «εξουδετέρωση της παράδοσης». Η δημόσια συζήτηση για τη διακινδύνευση ή το ρίσκο, μπορεί να γενικεύτηκε από το έργο του Beck, πλην όμως

³¹¹ Κοντιάδης, Ξ. (2005). «Το κοινωνικό κράτος πρόληψης ως απάντηση στην κρίση του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους προς ένα νέο πολιτειολογικό τύπο», στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ. Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). (2005). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 69-70.

³¹² Τσουκαλάς, Κ. (2000). *Πόσο κινδυνεύουμε από το Διαδίκτυο*. Άρθρο στην εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 13-2-2000.

³¹³ Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publication.

υπήρχε πολύ πριν από αυτόν³¹⁴. Σύμφωνα με τον Dake³¹⁵, σαφείς εννοιολογικές προσεγγίσεις της «διακινδύνευσης» υπήρχαν ήδη από τον 17^ο αιώνα, με την ανάπτυξη της θεωρίας των πιθανοτήτων και τη διαμόρφωση των πρώτων ποσοτικών μοντέλων «εκτίμησης του ρίσκου», όπως η ανάλυση του LaPlace για τις πιθανότητες θανάτου από τον εμβολιασμό ή τον μη εμβολιασμό ενάντια στην ευλογιά. Την εποχή εκείνη το ρίσκο/διακινδύνευση οριζόταν ως η πιθανότητα εκδήλωσης ενός συμβάντος σε συνδυασμό με τον υπολογισμό του μεγέθους της απώλειας και του οφέλους που θα προέκυπταν, εάν όντως το συμβάν αυτό ελάμβανε χώρα. Έτσι δινόταν προσοχή στη στάθμιση της βλάβης και του οφέλους που θα μπορούσε να φέρει η θεά τύχη. Στα μέσα περίπου του εικοστού αιώνα γίνεται ολοένα και περισσότερο λόγος για τις διακινδυνεύσεις που προέρχονταν από την τεχνολογία, τους βιομηχανικούς και περιβαλλοντικούς κινδύνους, τις ενδεχόμενες απειλές από τη γενετική κ.λ.π., δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις της βιομηχανικής ανάπτυξης με ιδιαίτερη αναφορά στο φυσικό περιβάλλον.

Η διακινδύνευση σύμφωνα με τον Ewald (2000)³¹⁶, είναι το μοναδικό σημείο για το οποίο η σύγχρονη κοινωνία προβληματίζεται, αυτοαναλύεται, αναζητά το σύστημα αξιών της και ίσως αναγνωρίζει τα όριά της. Η φύση των «κινδύνων» για τον Beck, είναι κυρίως το ότι είναι αόρατοι και πρωτόγνωροι στην ιστορία όσον αφορά στη χωροχρονική τους έκταση και στα πιθανά καταστροφικά αποτελέσματά τους. Μπορούν να γίνουν «ορατοί» μόνο όταν οριστούν κοινωνικά από την εν γένει γνώση που προβάλλεται από διάφορα πεδία, όπως για παράδειγμα την επιστήμη, το νομικό σύστημα και τα μέσα. Η αντίληψη του Beck για τους κινδύνους, οδηγεί αναπόφευκτα στην αναγνώριση των μέσων ως ενός πρωταρχικού πεδίου όσον αφορά τον κοινωνικό ορισμό. Επίσης τα μέσα αποτελούν το χώρο όπου διεξάγονται κοινωνικοί ανταγωνισμοί, όσον αφορά τους ορισμούς, τη γνώση και τις επιπτώσεις των κινδύνων. Πρόκειται για μια κονστρουκτιβιστική θεώρηση, σύμφωνα με την οποία η φύση των σύγχρονων κινδύνων επηρεάζεται ιδιαίτερα, εάν δεν εξαρτάται, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που τους καθιστούν ορατούς. Η διακινδύνευση δεν είναι μόνο η επικινδυνότητα, είναι μία κοινωνική σχέση. Είναι η σχέση μεταξύ αυτού που έχει την τεχνολογική δύναμη και αυτού που ωφελείται ή πιθανόν υπόκειται σε αυτή.

³¹⁴ Τρεις κλασσικοί της Κοινωνιολογίας ο Marx, ο Durkheim και ο Weber είχαν διαγνώσει τον αβέβαιο και κινδυνώδη χαρακτήρα της βιομηχανικής κοινωνίας, ο οποίος φυσικά επιτάθηκε ακόμη περισσότερο τον 20^ο αιώνα.

³¹⁵ Dake, K. *Myths of Nature: Culture and the Social Construction of Risk*, στο Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 314.

³¹⁶ Ewald, F. (2000). *Κείμενο της 294^{ης} διάλεξης στο Universite de tous les savoirs* που δόθηκε στις 20-10-2000.

Σύμφωνα με Giddens (1996)³¹⁷, οι έννοιες κίνδυνος και διακινδύνευση είναι στενά συνδεδεμένες, αλλά δεν ταυτίζονται. Η διαφορά δεν εξαρτάται από το εάν κάποιο άτομο υπολογίζει ενσυνείδητα τις εναλλακτικές λύσεις, όταν αναλογίζεται ή αποφασίζει ν' ακολουθήσει μια συγκεκριμένη πορεία δράσης. Η διακινδύνευση προϋποθέτει τον κίνδυνο (όχι κατ' ανάγκη επίγνωση του κινδύνου). Όποιο πρόσωπο διακινδυνεύει κάτι, ερωτοτροπεί με τον κίνδυνο, ενώ ο κίνδυνος κατανοείται ως απειλή για τα επιθυμητά αποτελέσματα. Όποιος «διακινδυνεύει κατόπιν υπολογισμού» έχει επίγνωση της απειλής ή των απειλών που εγκυμονούνται σε κάποια ιδιαίτερη δραστηριότητα. Ο κίνδυνος είναι μία κατάσταση που είτε προέρχεται από τη φύση είτε από την επέμβαση του ανθρώπου πάνω στη φύση. Η διακινδύνευση είναι η συνειδητή (ή όχι) έκθεση σε κίνδυνο. Πρόκειται για μια επιζήμια ανθρώπινη επιλογή που δημιουργεί και ανάλογη κοινωνική ευθύνη. Ο κίνδυνος είναι κατάσταση. Η διακινδύνευση είναι επιλογή. Σύμφωνα με Μανωλεδάκη (2005)³¹⁸, οι *κοινωνίες κινδύνου* είναι κοινωνίες ανάγκης³¹⁹ οι οποίες διαβιώνουν σε κατάσταση πρωτογενών φυσικών κινδύνων ή εξαναγκασμένων - επιβαλλόμενων από άλλες κοινωνικές δυνάμεις, φυσικών ή κοινωνικών κινδύνων. Αντίθετα οι *κοινωνίες της διακινδύνευσης* είναι οι κοινωνίες της ελευθερίας, των ελεύθερων, επικίνδυνων επιλογών των μελών τους. Στο μέτρο που αυτές οι ελεύθερες επιλογές εκφράζουν έναν συλλογικό αυτοπροσδιορισμό, πρόκειται όχι μόνο για ελεύθερες αλλά και για δημοκρατικές κοινωνίες, αφού η ουσία της δημοκρατίας έγκειται στη δυνατότητα συλλογικού αυτοπροσδιορισμού με βάση την αρχή της πλειοψηφίας και της κοινωνικής συναίνεσης. Είναι οι σύγχρονες ανεπτυγμένες χώρες, όπου η κοινωνία της διακινδύνευσης διαπλέκεται με τη δημοκρατία, ως έκφραση συλλογικού αυτοπροσδιορισμού και την ασφάλεια, ως αίτημα αντιμετώπισης των κινδύνων που ο ίδιος ο συλλογικός αυτοπροσδιορισμός έχει προκαλέσει και αποδεχθεί. Σε αυτή τη διαπλοκή ελευθερίας - δημοκρατίας - ασφάλειας βρίσκεται και το «σχιζοφρενικό» στοιχείο της κοινωνίας της διακινδύνευσης. Επικαλείται την ασφάλεια ως αναγκαίο στοιχείο της ύπαρξής της, επιλέγοντας την ανασφάλεια, δηλαδή την έκθεση σε κίνδυνο, ως αναγκαίο στοιχείο της ανάπτυξης της ύπαρξής της σ' ένα καθεστώς συλλογικού αυτοπροσδιορισμού.

³¹⁷ Giddens, A. (1996). *Οι συνέπειες της νεοτερικότητας*. Εκδόσεις Κριτική, σελ.53-54.

³¹⁸ Μανωλεδάκης, Ι. (2005). *Κοινωνία της διακινδύνευσης: Μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας*, στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ. Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). (2005). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Εκδόσεις Σάκκουλας, σελ.183-184.

³¹⁹ Κατά κανόνα πρόκειται για τις χώρες του λεγόμενου τρίτου κόσμου, που διαβιώνουν σε καταστάσεις επικίνδυνες για τα αγαθά τους, τις οποίες δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν ή υποχρεούνται να ανεχθούν από τους ισχυρούς του πλανήτη.

Στη σχετική βιβλιογραφία³²⁰ παρουσιάζεται πλήθος αναλύσεων για διακινδυνεύσεις οικονομικού, εγκληματολογικού, περιβαλλοντικού και πολιτικού περιεχομένου οι οποίες προσεγγίζονται μέσα από διαφορετικές επιστημολογικές και θεωρητικές απόψεις (δομιστικές, μεταδομιστικές, γνωστικές, φαινομενολογικές, πολιτισμικές, κ.λ.π.). Επίσης γίνεται διάκριση ανάμεσα σε επιβλαβείς και επικίνδυνες συνθήκες (hazard) και στη διακινδύνευση (risk). Ως (hazard) περιγράφονται οι περιστάσεις από τις οποίες μπορούν να προκληθούν βλαβερές συνέπειες και (risk) θεωρείται η πιθανότητα να ενεργήσει κάποιος με κατεύθυνση την πρόκληση βλαβών. Αυτή την οπτική τη διερευνούν τρεις επιστημολογικές προσεγγίσεις:

α) Η ρεαλιστική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία το ρίσκο αντιστοιχεί και θεμελιώνεται σε αντικειμενικές επιβλαβείς συνθήκες και δεδομένα που, αφενός μεν, εξ ορισμού μπορούν να μετρηθούν και να τροποποιηθούν με ορθολογικό τρόπο, αφετέρου δε, εισπράττονται παραμορφωτικά εκ των υστέρων μέσα από ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτικο-πολιτισμικά γνωστικά και ερμηνευτικά σχήματα. Στην επιστημολογική αυτή θέση αντιστοιχούν τεχνικο-επιστημονικές και γνωστικές θεωρίες που αποσκοπούν στην ταυτοποίηση και την επιστημονική διαχείριση του ρίσκου, καθώς και τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους τα υποκείμενα επεξεργάζονται γνωστικά τις πληροφορίες γύρω από αυτό.

β) Η πολιτισμολογική (culturalist) ή μετριοπαθής κονστρουξιονιστική επιστημολογική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία ναι μεν στις διακινδυνεύσεις αντιστοιχούν αντικειμενικές ή «φυσικές» επιβλαβείς συνθήκες (hazards), πλην όμως οι συνθήκες αυτές διαμεσολαβούνται αναπόφευκτα από κανονιστικά πρότυπα και πολιτισμικές και ψυχαναλυτικές θεωρήσεις, οι οποίες στοχεύουν στην κατανόηση των διαφορετικών ιστορικών κωδικοποιήσεων των κινδύνων, την επιλεκτική συμβολοποίησή τους, καθώς και την ίδια τη ρηματική κατασκευή της διακινδύνευσης στο πλαίσιο της ύστερης νεωτερικότητας, και

γ) Σύμφωνα με τη «μεταμοντέρνα» επιστημολογική προσέγγιση του ακραίου κονστρουκτιβισμού *«τίποτα δεν συνιστά από μόνο του διακινδύνευση»*, καθώς στη φύση και στην κοινωνία δεν υπάρχουν πραγματικές διακινδυνεύσεις. Ταυτόχρονα όμως, οτιδήποτε μπορεί να καταστεί διακινδύνευση, εφόσον τα πάντα εξαρτώνται από την υποκειμενική ερμηνεία των γεγονότων. Σύμφωνα με τη σχετιστική αυτή προσέγγιση, δεν είναι απλώς η διακινδύνευση προϊόν ρηματικής κατασκευής, αλλά και οι επιβλαβείς συνθήκες, οι οποίες προφανώς δεν διαθέτουν κάποια αυτοτέλεια οιασδήποτε μορφής. Στην επιστημολογική αυτή θέση αντιστοιχούν κατά κανόνα μεταστρουκτουραλιστικές και αποδομιστικές θεωρήσεις που στοχεύουν στην ανάλυση της υποκειμενικότητας μέσα από την κατασκευή του ρίσκου.

³²⁰ Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 329-332.

Διακινδύνευση και εμπιστοσύνη είναι συνυφασμένες³²¹. Η εμπιστοσύνη αποσκοπεί στη μείωση ή ελαχιστοποίηση των κινδύνων στους οποίους υπόκεινται κάποια ιδιαίτερα είδη δραστηριότητας. Υπάρχουν μερικές περιστάσεις στις οποίες θεσμοθετούνται κάποιοι τύποι διακινδύνευσης, μέσα σε ένα πλαίσιο εμπιστοσύνης (επικίνδυνα αθλήματα, επενδύσεις στο χρηματιστήριο). Εδώ η επιδεξιότητα και η συγκυρία περιορίζουν τη διακινδύνευση, αλλά συνήθως η διακινδύνευση υπολογίζεται ενσυνείδητα. Η διακινδύνευση δεν είναι απλώς ζήτημα ατομικής δράσης. Υπάρχουν περιβάλλοντα διακινδύνευσης που επηρεάζουν συλλογικά μάζες ατόμων - σε ορισμένες περιστάσεις, δυνητικά επηρεάζουν όλη την επιφάνεια του πλανήτη, όπως στην περίπτωση της διακινδύνευσης οικολογικής καταστροφής ή πυρηνικού πολέμου. Σύμφωνα με Bauman (1997)³²², οι άνθρωποι επιθυμούν μια ελευθερία απαλλαγμένη από διακινδυνεύσεις. Ωστόσο το πρόβλημα έγκειται στο ότι η ελευθερία και ο κίνδυνος μεγαλώνουν και σβήνουν μαζί. Κίνδυνος και ασφάλεια δεν αντιτίθεται ως δύο ανεξάρτητες έννοιες. Η διακινδύνευση είναι συγχρόνως κατάφαση και άρνηση. Ο Κοντιάδης (2005)³²³ αναφέρει ότι η κοινωνία της διακινδύνευσης παράγει ανασφάλειες που επιδρούν με δύο διαφορετικές όψεις: αφ' ενός παράγουν δυσπιστία έναντι του κράτους και ειδικότερα ως προς την αποτελεσματικότητά του, αλλά και ως προς την τήρηση της νομιμότητας και αφετέρου οδηγούν σε υποχώρηση ορισμένων προτεραιοτήτων του πολίτη, σχετικών με την προάσπιση των δικαιωμάτων του, χάριν της διασφάλισης των πρωταρχικών, «υπαρξιακών» αγαθών της ζωής και της ασφάλειας. Υπό αυτά τα δεδομένα, οικοδομείται το κράτος πρόληψης ως μηχανισμός αντιμετώπισης των απρόβλεπτων, δυνητικών διακινδυνεύσεων, ενώ παράλληλα αναβιώνει η έννοια της ασφάλειας και ο προβληματισμός για τη σχέση της με την ελευθερία, τον αυτοκαθορισμό του προσώπου, αλλά και την ασφάλεια των δικαιωμάτων. Η παγκοσμιοποίηση της προσδοκίας μετουσιώθηκε σε παγκοσμιοποίηση του φόβου και της ανασφάλειας με επαναλαμβανόμενες προαναγγελίες παγκόσμιας καταστολής, ολοκληρωτικών ελέγχων και αναστολής του κράτους δικαίου³²⁴ και όπως αναφέρει ο Beck (1999)³²⁵ η ισχύς της παγκοσμιοποίησης πηγάζει από σκηνοθετημένες πιέσεις.

³²¹ Giddens, A. (1996). όπ.π. σελ. 53-54.

³²² Bauman, Z. (1997). *Η Μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*. Εκδόσεις Ψυχογιός, σελ.354.

³²³ Κοντιάδης, Χ. (2005). «Το κοινωνικό κράτος πρόληψης ως απάντηση στην κρίση του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους προς ένα νέο πολιτειολογικό τύπο», στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ., Παπαθεοδώρου, Θ., *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, όπ.π., σελ. 73-74.

³²⁴ Πανούσης, Γ. (2007). *Η Δημοκρατία στα ακραία όριά της*. Εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 54-55.

³²⁵ Beck, U. (1999). *Τι είναι παγκοσμιοποίηση; Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις*. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 244.

Σύμφωνα με Δεμερτζή (2002)³²⁶ η κοινωνική κατασκευή της εκάστοτε διακινδύνευσης δεν σημαίνει συναίνεση ως προς τη σημασία της. Η πρόληψη και η συνέπεια του ρίσκου είναι ζήτημα πολιτικής διαπραγμάτευσης δια και εντός της οποίας συγκρούονται διαφορετικοί σκοποί και αξίες. Επίσης τα ΜΜΕ παίζουν έναν κρίσιμο ρόλο διότι συνιστούν το μέσο αλλά και το πεδίο ερμηνειών. Καλλιεργούν την εικόνα της σύγχρονης κοινωνίας, ως κοινωνίας της διακινδύνευσης, θυματοποιούνται υποκείμενα, τα οποία όχι σπάνια αναπτύσσουν μια επίκτητη αίσθηση αδυναμίας ή μαθημένη «αβοηθησία»³²⁷. Το ότι η κοινωνική οργάνωση της πρόσληψης των διακινδυνεύσεων συντελείται κυρίως από τα μέσα ενημέρωσης, αυτός είναι ο βασικός παράγοντας που τα τελευταία χρόνια γίνεται λόγος για την επικοινωνία του ρίσκου ή επικοινωνία της διακινδύνευσης. Δεν είναι μόνο μία πρακτική των κυβερνήσεων, φορέων, εταιρειών κ.λ.π., αλλά τείνει να αναδειχθεί ως ένας νέος ερευνητικός κλάδος της πολιτικής επικοινωνίας. Σύμφωνα με Cvetkovich και Earle η επικοινωνία του ρίσκου είναι ένα εργαλείο διαχείρισης των αντιλήψεων του κοινού γύρω από τις διακινδυνεύσεις που το απειλούν, καθώς και μια διαδραστική σχέση ανάμεσα σε αυτό και στους επιστήμονες που παράγουν πληροφορίες. Η επικοινωνία του ρίσκου δεν αφορά μόνο τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα ενημέρωσης παρουσιάζουν τις ποικίλες διακινδυνεύσεις, αλλά και τις επικοινωνιακές πρακτικές (ενημερωτικές εκστρατείες, χορηγίες, κ.λ.π.) που υιοθετούνται από ιδιωτικούς ή δημόσιους φορείς προκειμένου να τις διαχειριστούν³²⁸.

1.2. Η κατασκευή του μύθου της ανασφάλειας

Ο προβληματισμός που τίθεται, είναι αν η ανασφάλεια που διακατέχει τη σύγχρονη κοινωνία σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις του διαδικτύου στα παιδιά και στους εφήβους είναι στην πραγματική της διάσταση ή είναι ένας μύθος που εξυπηρετεί πολιτικές πρόληψης και καταστολής.

Ο μύθος συνίσταται σε γραπτές ιστορίες που χρησιμοποιούνται με σκοπό να δικαιολογήσουν την πραγματική ερμηνεία ενός γεγονότος, για την οποία δεν υπάρχουν επαρκή επιστημονικά δεδομένα. Σε σχέση με το έγκλημα ο μύθος

³²⁶ Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Εκδόσεις Παπαζήση, σελ.320.

³²⁷ Τη θυματοποίηση του υποκειμένου στην ύστερη νεοτερικότητα ο Žižek την ερμηνεύει ως εκδήλωση υστερικού συνδρόμου: «σήμερα η υστερία εκδηλώνεται πρωτίστως ως τρωτότης, ως απειλή της σωματικής ή/και ψυχικής ταυτότητας. Αρκεί κανείς να ανατρέξει στη γενικευμένη λογική της θυματοποίησης από την σεξουαλική παρενόχληση έως τους κινδύνους που περιέχουν ο καπνός και τα τρόφιμα, έτσι ώστε να καταλάβει ότι βαθμιαία το υποκείμενο ανάγεται 'σε αυτό το οποίο μπορεί να τρωθεί», στο Δεμερτζής, ό.π. σελ. 324.

³²⁸ Δεμερτζής, Ν. (2002). ό.π., σελ. 344.

χρησιμοποιείται για να περιγράψει μερικούς συλλογικούς χαρακτηρισμούς που αποδίδει η κοινωνία σε συγκεκριμένες μορφές εγκληματικότητας οι οποίες ελκύουν την προσοχή της. Οι μύθοι έχουν σημαντικές επιδράσεις στις γενικότερες αντιλήψεις, αφού διαθέτουν την ικανότητα να οργανώνουν την οπτική για διάφορα ζητήματα και για τον τρόπο αντιμετώπισής τους. Ειδικότερα οι μύθοι για το έγκλημα, μας παρέχουν ένα πλαίσιο ερμηνείας του φαινομένου και μας υποδεικνύουν εμμέσως τρόπους για την αντιμετώπισή του. Οι μύθοι επομένως ενδυναμώνουν και συντηρούν κυρίαρχες απόψεις για κοινωνικά ζητήματα και δημιουργούν το υπόβαθρο για τον μελλοντικό χαρακτηρισμό πράξεων και την αντιμετώπισή των³²⁹.

Η άποψη περί του μύθου της ανασφάλειας, υποστηρίχθηκε από τον Chesnais και τους Coing και Meunier. Σύμφωνα με τον Chesnais το αίσθημα της ανασφάλειας στηρίζεται σε έναν μύθο και οι μύθοι συνιστούν βασικά συνθετικά στοιχεία του ατομικού και συλλογικού φαντασιακού. Η ανασφάλεια συντηρείται από το λαϊκό μύθο της κοινής αδυναμίας απέναντι στην ανάπτυξη του φαινομένου της εγκληματικότητας. Ο φόβος της θυματοποίησης, η ταύτιση των αδυνάτων με το ρόλο του ιδεατού θύματος, η επινόηση εχθρικών ειδώλων και εσωτερικών εχθρών, η δραματοποίηση της εγκληματολογικής πραγματικότητας καθώς και η κατασκευή από τα ΜΜΕ ενός συλλογικού πανικού αυξάνουν την ανησυχία της κοινής γνώμης και εντείνουν το αίσθημα ανασφάλειας. Ο μύθος της ανασφάλειας διαπλάθει και προβάλλει στο κοινωνικό φαντασιακό υπερμεγεθυμένες εικόνες βίας, αταξίας και ανομίας³³⁰. Η ανάλυση του Chesnais παραβλέπει την εγγενή συνάφεια του αισθήματος της ανασφάλειας με τα δεδομένα της αντεγκληματικής πολιτικής. Αποσιωπά το γεγονός ότι η δυναμική της ψυχολογικής βίας που ασκείται στον πολίτη από τα φαινόμενα της εγκληματικότητας, δεν εδράζεται απλώς σε συμβολικά στοιχεία, παράγωγα του κοινωνικού φαντασιακού, αλλά συνδέεται άρρηκτα με τη διακινδύνευση και με την προσβολή των έννομων αγαθών. Η εγκληματοφοβία τροφοδοτείται από μια συγκεκριμένη διαδικασία αιτιότητας, από την αλληλλοσυναρμογή μεταξύ αιτίας (αύξηση εγκληματικότητας) και αποτελέσματος (ανασφάλεια). Οι Coing και Meunier υποστηρίζουν ότι ο μύθος της ανασφάλειας στηρίζεται στην αντίληψη ότι η πολιτική εξουσία και τα ΜΜΕ κατασκευάζουν ορισμένα συστήματα αναπαραστάσεων και τα διαχέουν στην κοινωνία. Αυτό το διάχυτο αίσθημα ανασφάλειας διευκολύνει την αποδοχή κατασταλτικών παρεμβάσεων, ενώ ισχυροποιεί την κρατική εξουσία στο ρόλο του πλέον αξιόπιστου *αναχώματος* απέναντι στην αύξηση της εγκληματικότητας. Η άποψη των παραπάνω φαίνεται να παραβλέπει ότι το αίσθημα της ασφάλειας καταλογίζεται αποκλειστικά

³²⁹ Λαμπροπούλου, Ε. (2001). *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία ελέγχου*. Εκδόσεις Κριτική, σελ.36-38.

³³⁰ Παπαθεωδώρου, Θ. (2002). *Δημόσια Ασφάλεια & Αντεγκληματική Πολιτική*. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.80.

στο κράτος, προκαλώντας μια έντονη αμφισβήτηση της ικανότητάς του να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την εγκληματικότητα. Ο μύθος λοιπόν φαίνεται ότι επιτελεί διπλό ρόλο. Από τη μια πλευρά προκαλεί φόβο και από την άλλη τον επεξεργάζεται. Η λειτουργία του συνίσταται στην επεξεργασία των συλλογικών φόβων που προκύπτουν από ορισμένες καταστάσεις με το να καθιστούν αυτές τις καταστάσεις κατανοητές, σαφείς και ταυτόχρονα να τις συσκοτίζουν³³¹. Το αίσθημα της ανασφάλειας λοιπόν αποτελεί προέκταση μιας πραγματικότητας της οποίας το εύρος εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των θεσμών του κοινωνικού ελέγχου να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο του εγκλήματος, όσο και από τις προσλαμβάνουσες εικόνες και τα βιωματικά στοιχεία που διαχειρίζεται η αξιολογούσα συνείδηση του πολίτη, επηρεαζόμενη κάθε φορά από μια σειρά εξωγενών παραγόντων (μεταμορφώσεις της εγκληματικότητας, ΜΜΕ, πολιτική εκμετάλλευση).

1.3. Ο ρόλος των ΜΜΕ στην κατασκευή των κινδύνων

Σε κάθε κοινωνία υπάρχει μια ολόκληρη επιχείρηση κατασκευής μύθων που αφορούν κοινωνικά φαινόμενα, όπως είναι η εγκληματικότητα, η ανασφάλεια, οι κίνδυνοι, κ.λ.π. Από το 1936 ο Mannheim (1936)³³² είχε επισημάνει ότι η μετατροπή θεμάτων που έχουν σχέση με το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη σε μύθους, οφείλεται σε μια «συλλογική» και ενίοτε «ασυνείδητη» επιχείρηση στην οποία συμμετέχουν πολιτικοί, φορείς επιβολής του νόμου και ομάδες συμφερόντων. Οι πιο σημαντικοί μυθοπλάστες είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης³³³ λόγω της δυνατότητάς τους να απευθύνονται στο ευρύ κοινό. Το 1950 ο Sutherland, είχε γράψει ότι ο φόβος παράγεται πιο γρήγορα στη μοντέρνα κοινωνία από ότι στην παραδοσιακή, λόγω της δημοσιότητας που δίνεται σε ένα γεγονός από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Το εγκληματικό φαινόμενο δεν εξαρτάται μόνο από τους εγκληματίες ή από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου, αλλά και από τους μηχανισμούς καταγραφής³³⁴.

Το έγκλημα είναι πάντοτε μια είδηση (omnibus) που αφορά τους πάντες, και την οποία εύκολα μπορούν να τη χειραγωγήσουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η

³³¹ Lamott, F. (1993). *Alltagsmythen und Politik*. σελ. 13, στη Λαμπροπούλου, Ε. (2001), ό.π., σελ.43.

³³² Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia*. Harcourt, Brace and World, New York. στη Λαμπροπούλου, Ε. (2001). ό.π., σελ. 36-38.

³³³ Ο ρόλος των μέσων έχει διερευνηθεί και αναλυθεί σε πολλά επίπεδα, όπως οι επιδράσεις της προβαλλόμενης βίας, η κατανομή της πληροφόρησης και η διαχείριση της είδησης, η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας καθώς και από άποψη του λειτουργικού τους ρόλου στο κοινωνικό περιβάλλον.

³³⁴ Gusson, M. (2002). *Σύγχρονη εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.19.

επιλογή, η κατασκευή, η δραματοποίηση, η «εντύπωση του πραγματικού», η τεχνική «ν' αποκρύπτεις δείχνοντας» τείνουν σε κινητοποιήσεις ή ακινητοποιήσεις μέσω μιας ανάδυσης ιδεών ή παραστάσεων ή προιδεασμών. Όλα μπορούν να γίνουν «εικονικά πραγματικά»³³⁵, όταν ο τηλεθεατής αδυνατεί να αποκωδικοποιήσει σημασίες, ταυτίσεις και μετατοπίσεις. Δεν υπάρχει βέβαια απόλυτη ομογενοποίηση ώστε η διάχυση μιας μοναδικής ιδεολογίας να γίνεται αυτόματα και καθολικά. Ακόμη και αν μέσα στο κυρίως μήνυμα κρύβονται άλλα άχρηστα υπομνηύματα αυτό δεν σημαίνει ότι ο κάθε τηλεθεατής με βάση τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά του δεν μπορεί να σπάσει κώδικες και προκαθορισμούς³³⁶. Ο ρόλος των ΜΜΕ έχει διερευνηθεί και αναλυθεί υπό το πρίσμα της λειτουργίας του ως σταθεροποιητικού παράγοντα του κοινωνικού συστήματος³³⁷. Η προσέγγιση του DeFleur χωρίζει το σύστημα των μέσων μαζικής επικοινωνίας στο υποσύστημα της παραγωγής (εκπομπές τηλεόρασης, ταινίες, κ.λ.π.) και στο υποσύστημα της κατανομής (εθνικά δίκτυα, κέντρα διανομής των τηλεοπτικών προγραμμάτων, κ.λ.π.) μεταξύ των οποίων υπάρχει αλληλεπίδραση και ανάγκη οικονομικής υποστήριξης (π.χ. διαφημίσεις). Σύμφωνα με τη συστημική προσέγγιση του Kunczik, το κοινωνικό περιβάλλον του συστήματος των μέσων κατανέμεται σε πολλά τμήματα. Η κοινωνία στην οποία λειτουργεί το σύστημα των μέσων προσδιορίζεται: α) ως περιβάλλον I (UI)³³⁸ το οποίο χωρίζεται στο περιβάλλον της κοινωνικής ελίτ και σε εκείνο του ευρέως κοινού, β) ως περιβάλλον II (UII) στο οποίο ανήκουν οι κοινωνίες που μοιάζουν πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά με την κοινωνία του περιβάλλοντος I και την επηρεάζουν και γ) ως περιβάλλον III (UIII) προσδιορίζονται όλες οι υπόλοιπες κοινωνίες. Σύμφωνα με τον Luhmann τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν ένα αυτοποιητικό κοινωνικό σύστημα, δηλαδή είναι ένα σύστημα το οποίο έχει την ικανότητα να αναπαράγεται από τα ίδια τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται και είναι ανοικτό ως προς τη λήψη της πληροφορίας και κλειστό ως προς την επεξεργασία του. Η μαρξιστική θεωρία αντιμετωπίζει τη διαδικασία της μαζικής επικοινωνίας ως τμήμα της καπιταλιστικής διακίνησης των προϊόντων.

Κατά την εκπόνηση της παρούσης διατριβής έγινε τυχαία περιπτωσιολογική έρευνα στους τίτλους και κατ' επέκταση του περιεχομένου των αναφορών των εφημερίδων³³⁹ για το πως προβάλλεται η αρνητική πλευρά του διαδικτύου καθώς και

³³⁵ Bourdieu, P. (1998). *Για την τηλεόραση*. Εκδόσεις Πατάκη, σελ.45.

³³⁶ Πανούσης, Γ. (2008). *Καθ' υπερβολήν. Χρήσεις & καταχρήσεις*. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.103.

³³⁷ Λαμπροπούλου, Ε. (1999). *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 143-159.

³³⁸ U=Umwelt:περιβάλλον.

³³⁹ Παιδαραστές ψάχνουν θύματα στο Ιντερνέτ (ΤΑ ΝΕΑ 1-7-2001), Δίκτυο ανηλίκων. Εξάρθρωση κυκλώματος εκμετάλλευσης μέσω Internet (24-2-2003), Τα κόκκινα φανάρια του Internet (Ταχυδρόμος

οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο. Διαπιστώθηκε, ότι υπάρχει μια υπερβολική έκθεση των θεμάτων που αφορούν τον αρνητικό ρόλο του διαδικτύου³⁴⁰ σε σύγκριση με τις θετικές πλευρές. Αυτή η ενδεικτική και τυχαία προσέγγιση, δείχνει ότι τα Μέσα ενδιαφέρονται περισσότερο να προβάλλουν τις αρνητικές πλευρές της χρήσης του διαδικτύου παρά για τις θετικές. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι τα αρνητικά θέματα όπως και ότι έχει σχέση με την εγκληματικότητα³⁴¹, έχουν επικοινωνιακή αξία διότι διατηρούνται στη μνήμη, επειδή δημιουργούν αναταραχή και τροφοδοτούν διαρκώς τη συζήτηση με την προσθήκη νέων στοιχείων. Σύμφωνα με Galtung και Ruge³⁴², τα αρνητικά γεγονότα ανταποκρίνονται καλύτερα στο κριτήριο της συχνότητας³⁴³. Είναι συνήθως σαφή και συγκεκριμένα, δημιουργούν αναταραχή και είναι αιφνίδια και απροσδόκητα. Αυτά τα κριτήρια συμβάλλουν στο γεγονός ότι τα Μέσα προτιμούν να προβάλλουν τραγικά και βίαια γεγονότα και εγκληματικές πράξεις διότι έτσι ελκύουν το ενδιαφέρον του κοινού. Όπως αναφέρει ο Τσουκαλάς (2000)³⁴⁴, τα ΜΜΕ δεν αντικατοπτρίζουν απλώς αλλά κατασκευάζουν την πολυπόθητη ακροατικότητα τους. Με το πρόσχημα της διείσδυσης σε ένα κινούμενο μαζικό ακροατήριο, δεν αρκούνται στο να ενισχύουν και να αναπαράγουν τους παλαιούς και ανεξίτηλους παραλογισμούς, αλλά συμβάλλουν αποφασιστικά στην εκτροφή και ενδυνάμωση νέων.

Ο Lippmann³⁴⁵ προσδιορίζει τα κριτήρια επιλογής των συμβάντων ως ειδήσεις, με τον όρο «news values» τα οποία είναι: η επικαιρότητα, η έκταση του συμβάντος, η έκπληξη, ο αιφνιδιασμός, η γεωγραφική πολιτική και η πολιτισμική εγγύτητα του

30-7-2005), *Επιδρομή από χάκερ* (ΕΘΝΟΣ 26-10-2005), *Αύξηση 150% στα πορνο-site* (Ελεύθερος Τύπος 8-2-2006), *Βάση παιδεραστών τα chat-rooms* (Ελευθεροτυπία 12-5-2006), *Κερκόπορτα για νέους το Internet* (Ελευθεροτυπία 7-6-2006), *Οι έφηβοι βολτάρουν στα πορνο-site* ((Ελευθεροτυπία 27-6-2006), *Παιδική πορνογραφία. Μια σύγχρονη μάστιγα* (Ελευθεροτυπία 11-8-2007), *Παροξυσμός και ανησυχία για το ψηφιακό κατοικίδιο* (ΕΘΝΟΣ 20-5-2007), *Ψηφιακή δολιοφθορά* (ΕΘΝΟΣ 19-8-2007), *Φοβού το Internet* (Ελευθεροτυπία 12-10-2008), *www.αυτοκτονίες.com* (Ελευθεροτυπία 24-1-2008), *Λουκέτο στην παιδική χαρά. Το διαδίκτυο της απόλυτης ελευθερίας μάλλον θα πρέπει να το ξεχάσουμε* (ΤΟ ΒΗΜΑ 4-5-2008), *Παιδόφιλοι υπεράνω υποψίας* (ΕΘΝΟΣ 22-5-2008).

³⁴⁰ Δεν έχει πραγματοποιηθεί ανάλυση των στάσεων του τύπου απέναντι σε αυτό το θέμα.

³⁴¹ Βλέπε ανάλυση για λειτουργίες οργανωμένης εγκληματικότητας στη Λαμπροπούλου, όπ.π. σελ.36-58.

³⁴² Galtung, J. και Ruge, M., H. Το 1965 στο άρθρο τους «The structure of Foreign News» έγραψαν ότι όσο πιο αρνητικές είναι οι συνέπειες ενός γεγονότος, τόσο πιο πιθανόν να γίνει είδηση. Η θέση αυτή έγινε γνωστή ως *bad news are good news*. Στη Λαμπροπούλου, Ε. (1999). *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 116.

³⁴³ Συχνότητα είναι το χρονικό διάστημα το οποίο χρειάζεται ένα γεγονός για την εξέλιξή του.

³⁴⁴ Τσουκαλάς, Κ. (2006). *Οι προφύτες της αγοράς*. Άρθρο στο Βήμα της Κυριακής, Τμήμα Νέες Εποχές, 8 -1- 2006. (Άρ. Φύλλου 14658).

³⁴⁵ Το 1922 ο Lippmann στο βιβλίο του «*The world outside and the picture in our heads*», επισημαίνει την ευθύνη των ΜΜΕ στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και διαχωρίζει το πραγματικό περιβάλλον από το ψευδοπεριβάλλον που παρουσιάζουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

συμβάντος με το κοινό στο οποίο απευθύνεται η είδηση, οι κοινωνικές συγκρούσεις, οι παραβιάσεις των κοινωνικών κανόνων και η γνώμη των ειδικών.

Επιστήμονες³⁴⁶ όπως οι Hagan, Parker και Hollinger εκτιμούν, ότι κατά την εμφάνιση του ηλεκτρονικού εγκλήματος, ο ρόλος των ΜΜΕ δεν ήταν μόνο καταγραφικός, αλλά διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εγκληματικοποίηση διάφορων μορφών κακοχρησίας και προσβολών. Κατά την άποψή τους, κυρίως στη δεκαετία του 1990 στις Η.Π.Α., τα ΜΜΕ άσκησαν αποφασιστική επίδραση και πίεση στο σχηματισμό των ποινικών νόμων για τη δίωξη του ηλεκτρονικού εγκλήματος. Από τη μια πλευρά καθιέρωσαν ένα όριο, «ένα κατώφλι» συχνότητας στην αντίληψη των πληροφοριακών προσβολών και από την άλλη προώθησαν έναν κοινωνικό ορισμό απειλής από τις πληροφορικές προσβολές. Αυτοί οι δύο παράγοντες συνέβαλαν αποφασιστικά στη δημιουργία μιας ενεργητικής ή παθητικής ομοφωνίας πάνω στο πληροφοριακό έγκλημα, πάνω στη γενική θέση ότι υπάρχει, σημαίνει και πρέπει να αντιμετωπισθεί σε πολλά επίπεδα. Συνολικά, στη μεγάλη τους πλειονότητα τα ΜΜΕ, με τα ρεπορτάζ και τις αναλύσεις τους αναφορικά με το ηλεκτρονικό έγκλημα, εκτός από εστιάσεις και ερμηνείες, πρόβαλαν μία ατμόσφαιρα πανικού σχετικά με την τρωτότητα των πληροφορικών εγκαταστάσεων, δημοσίων και ιδιωτικών, συνοδευόμενη από σενάρια πιθανών καταστροφών. Επίσης παρουσίαζαν μια γενιά προβληματικών και αντικοινωνικών ατόμων (εννοούσαν τους hackers) οι οποίοι ήταν στρατευμένοι στη διάπραξη των εγκλημάτων, τα οποία είχαν πάρει διαστάσεις επιδημίας. Παράλληλα παρουσίαζαν ένα ποινικό σύστημα ανίκανο ν' αντιμετωπίσει την έκρηξη του ηλεκτρονικού (πληροφορικού) εγκλήματος.

Και σήμερα λοιπόν, μέσα από την επιλεκτική προβολή των κινδύνων και της κατασκευής του φόβου από τα μέσα, δημιουργείται ένα κλίμα μιας απειλούμενης ομάδας ανθρώπων όπως είναι οι ανήλικοι, το οποίο δημιουργεί πίεση στην κοινή γνώμη για να υποστηρίξει και να αποδεχθεί πολιτικές επιλογές για τη χειραγώγηση του διαδικτύου και της ελευθερίας της έκφρασης³⁴⁷. Η σημαντικότερη συνέπεια αυτής της προβαλλόμενης εικόνας είναι η αύξηση του φόβου για τη χρήση των νέων τεχνολογιών και η θυματοποίηση της ομάδας των ανηλίκων - χρηστών. Η προβαλλόμενη εικόνα συχνά είναι διαστρεβλωμένη και δραματοποιημένη κατά τρόπο ώστε να οδηγεί στην αντίληψη περί κυμάτων εγκληματικότητας και επικίνδυνων εγκληματιών που μπορούν να εξηγήσουν τον ηθικό πανικό που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Σε αυτές τις εσφαλμένες βάσεις στηρίζεται η διαμόρφωση των

³⁴⁶ Λάζος Γ. (2001). *Πληροφορική και Έγκλημα*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 241.

³⁴⁷ Κλασικό παράδειγμα η θεωρία της συνομωσίας που αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ για το οργανωμένο έγκλημα.

σύγχρονων τάσεων της αντεγκληματικής πολιτικής³⁴⁸. Η κατασκευή των κινδύνων από τα μέσα δημιουργεί την ανάγκη ελέγχου και επιτήρησης των δραστηριοτήτων των παιδιών. Το ζήτημα είναι μήπως μέσα από την επιτήρηση των παιδιών επιχειρείται η επιτήρηση των ανθρώπινων συμπεριφορών και του διαδικτύου.

1.4. Ο έλεγχος και η εποπτεία του διαδικτύου: Διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου και κινδυνολογία

Είναι γεγονός ότι η εξουσία ελέγχει το μοντέλο της κύριας κατεύθυνσης της παραγωγής, διανομής και χρήσης της τεχνολογίας. Οι τεχνολογίες αναπτύχθηκαν τον εικοστό αιώνα για να καταστήσουν την άσκηση της εξουσίας πιο αποδοτική και αυτοματοποιημένη. Επίσης οι λειτουργίες της διοίκησης και του ελέγχου έχουν σε μεγάλο βαθμό συγχωνευτεί και οι κανονιστικές και πειθαρχικές τάσεις εκφράζονται όλο και περισσότερο μέσα από τους υπολογιστικούς και «ορθολογικούς» μηχανισμούς της διοίκησης. Το αναπόφευκτο τμήμα της «προόδου» είναι ένας όλο και στενότερος κοινωνικός έλεγχος. Το μέγεθος και η πολυπλοκότητα του σύγχρονου κράτους έχουν καταστήσει τους επικοινωνιακούς και πληροφοριακούς πόρους (και τις τεχνολογίες) κεντρικής σημασίας για τη διατήρηση της πολιτικής και διοικητικής συνοχής (Robins & Webster, 1999)³⁴⁹. Συνεπώς η επανάσταση των πληροφοριών δεν είναι απλώς ένα ζήτημα της τεχνολογικής προόδου, μιας νέας τεχνολογικής ή βιομηχανικής επανάστασης. Η εκμετάλλευση των πληροφοριακών πόρων και των τεχνολογιών, εκφράζεται πολιτικά και πολιτιστικά, διαμέσου της διπλής τάσης για κοινωνικό σχεδιασμό και διαχείριση από τη μια μεριά και για επιτήρηση και έλεγχο από την άλλη. Οι καινοτομίες στις τεχνολογίες της πληροφορικής και της επικοινωνίας, έχουν κατά κόρον αναλυθεί από μια στενή τεχνολογική οικονομική οπτική, πρέπει όμως να αναλυθεί και η σχέση τους με το σύστημα της πολιτικής και επιχειρηματικής εξουσίας. Αυτό εγείρει σύμφωνα με τους Robins & Webster (1999) σοβαρά πολιτικά και φιλοσοφικά ζητήματα. Είναι τα ζητήματα που αντιμετωπίζει ο Lippmann (1925)³⁵⁰ όταν αναγνωρίζει στη «Μεγάλη Κοινωνία το συγκεντρωτισμό της εξουσίας, που αποστερεί τους πολίτες από τον έλεγχο κατά τη χρήση αυτής της εξουσίας και όταν έρχεται αντιμέτωπος με την ανησυχητική συνειδητοποίηση ότι τα προβλήματα που διαταράσσουν τη δημοκρατία φαίνεται ότι δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με δημοκρατικές διαδικασίες». Είναι

³⁴⁸ Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). Ανασφάλεια και επέκταση του κοινωνικού ελέγχου: Ποινικοποίηση των «αντικοινωνικοτήτων» και της «αταξίας». *Ποινικός λόγος*, έτος Δ' τ.4. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 2049-2059.

³⁴⁹ Robins, K., Webster, F. (2002). *Η εποχή του Τεχνοπολιτισμού. Από την κοινωνία της πληροφορίας στην εικονική ζωή*. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.168.

³⁵⁰ Lippmann, W. (1925). *The Phantom Public*. New York, Harcourt, Brace and Co., pp:189-190.

τα ζητήματα που θίγει ο Mumford (1964)³⁵¹, όταν υποστηρίζει ότι η «ένταση ανάμεσα στο συνεταιρισμό μικρής κλίμακας και τον οργανισμό μεγάλης κλίμακας, ανάμεσα στην προσωπική αυτονομία και τη θεσμική ρύθμιση, ανάμεσα στον απομακρυσμένο έλεγχο και στη διασκορπισμένη τοπική διαμεσολάβηση έχει τώρα πλέον δημιουργήσει μία κρίσιμη κατάσταση». Είναι τα θεμελιώδη ζητήματα που απασχολούν τον Καστοριάδη (1985)³⁵² στην ανάλυσή του για την εργαλειακή λογική και την «ορθολογική ιδεολογία», αυτούς τους μύθους που, περισσότερο από τα χρήματα ή τα όπλα, αποτελούν «ανυπέρβλητα εμπόδια στο δρόμο για την ανασυγκρότηση της ανθρώπινης κοινωνίας». Ορισμένα από τα σημαντικά ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν από τις νέες τεχνολογίες είναι η σχέση τους με τις μορφές της κοινωνικής οργάνωσης, η κεντρική τους θέση στις δομές της πολιτικής εξουσίας και ο ρόλος τους στις πολιτιστικές συνέπειες του καταναλωτικού καπιταλισμού.

Οι νέες τεχνολογίες καταγράφουν τις δραστηριότητες και τις προτιμήσεις εκείνων που έχουν συνδεθεί με το ηλεκτρονικό δίκτυο. Η δικτυακή κοινωνία είναι μία διαφανής κοινωνία και μια διαφανής κοινωνία είναι και εν δυνάμει μια πειθαρχημένη κοινωνία. Αν προσεγγίσουμε αυτή την οπτική μέσα από ένα ιστορικό πρίσμα, διαπιστώνουμε ότι στο τέλος του δεκάτου ογδόου αιώνα, ο Bentham έδινε το περίγραμμα των σχεδίων του για μια θεσμική αρχιτεκτονική του ελέγχου. Αυτό που πρότεινε ήταν ένας γενικός μηχανισμός που εφαρμόζεται στις φυλακές, στα άσυλα, στα σχολεία και στα εργοστάσια για την αυτοματοποιημένη και αδιάκοπη λειτουργία της θεσμικής εξουσίας και του ελέγχου. Αυτός ο μηχανισμός το *Πανοπτικόν*, είναι ένα κτίριο κυκλικής δόμησης με μια σειρά από ατομικά κελιά κτισμένα γύρω από έναν κεντρικό πύργο από τον οποίο μπορεί να επιτηρηθεί κάθε κελί. Η ουσία του Πανοπτικού έγκειται «στην κεντρική θέση που κατέχει ο επόπτης, σε συνδυασμό με τα αποδοτικά μηχανήματά του για να βλέπει χωρίς να τον βλέπουν». Ο επόπτης είναι προφανώς πανταχού παρών και παντογνώστης, ενώ οι έγκλειστοι που δεν έχουν τη δυνατότητα να δουν ο ένας τον άλλον, οδηγούνται στο να βιώνουν την αίσθηση των «απομονωμένων και μοναχικών ανθρώπων». Ο Bentham θεωρούσε το Πανοπτικόν ένα αρχιτεκτονικό παράδειγμα που θα μπορούσε να γενικευθεί. Αυτή η θέση αναπτύχθηκε από τον Foucault (1979)³⁵³ στην φιλοσοφική και ιστορική του εξερεύνηση για τις μορφές και τις σχέσεις εξουσίας. Το Πανοπτικόν ήταν η μηχανή που διασφάλιζε την αδιάκοπη διανομή της εξουσίας, μια μηχανή που καθιστούσε το επιτηρούμενο άτομο ένα ορατό, αναγνωρίσιμο και ευάλωτο αντικείμενο. Αποτελούσε

³⁵¹ Mumford, L. (1964). *Authoritarian and Democratic Technics. Technology and Culture*. Vol.5:2.

³⁵² Castoriadis, C. (1985). *Reflections on Rationality and Development*. Thesis Eleven. No10/11, p.35.

³⁵³ Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The birth of prison*. Harmondsworth, Penguin. (στην ελληνική έκδοση 104-105).

ένα ολοκληρωμένο σύστημα επιτήρησης και παρακολούθησης πειθαρχίας και ελέγχου. Σύμφωνα με τον Kovel (1983)³⁵⁴, η επιτήρηση είναι μια διαδικασία εγγενώς συνδεδεμένη με την τεχνολογική εξέλιξη. Η επιτήρηση όπως υποστηρίζει, πηγάζει από την εργασιακή διαδικασία, όπου αναπτύχθηκε η ανάγκη παρακολούθησης του παραγωγού και ελέγχου του παραγόμενου προϊόντος του. Αυτή η φάση στην εξέλιξη των τεχνικών επιτήρησης, η οποία βρίσκει την απόλυτη έκφρασή της στην Επιστημονική Διοίκηση του Taylor και στο φορντικό εργοστάσιο, σήμερα έχει αντικατασταθεί από μια πιο επιτακτική και πιο φιλόδοξη επιτήρηση. Η μηχανογραφημένη ηλεκτρονική επιτήρηση ήταν ο προπομπός μιας νέας μορφής κυριαρχίας. Το ηλεκτρονικό δίκτυο είναι μια διαφανής δομή στην οποία οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα (τηλε-εργασία, τηλε-αγορές, ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, κατανάλωση, ψυχαγωγία, ενημέρωση, επικοινωνία) είναι ορατές από το κεντρικό ηλεκτρονικό μάτι που διαχειρίζεται τα δίκτυα. Συνεπώς το Πανοπτικόν, ως το πρότυπο της διάρθρωσης των σχέσεων εξουσίας, είναι το κεντρικό σχήμα για την κατανόηση των μορφών εξουσίας στην κοινωνία των νέων τεχνολογιών (Robins & Webster, 1999)³⁵⁵. Οι τεχνολογίες διακυβέρνησης του ρίσκου στην κυβερνητική εποχή, βασίζονται στην προσομοίωση των επιτηρησιακών διαδικασιών και τη μετατροπή του σώματος που επιτηρούν σε ένα κυβερνοσώμα, όπου μηχανικά, οργανικά και πληροφοριακά μέρη γίνονται δυσδιάκριτα. Το αποτέλεσμα είναι η μετάλλαξη του πανοπτικού σε μία κυβερνητική μηχανή ελέγχου της κοινωνίας το «κυβερνοπτικό»³⁵⁶. Σύμφωνα με Βιριλιό (2000)³⁵⁷, η κυβερνοοπτική δεν θα αφήσει άθικτη την παλιά αισθητική η οποία προήλθε από την ευρωπαϊκή νεοτερικότητα, ούτε την ηθική των δυτικών δημοκρατιών.

Σε αυτό λοιπόν το χώρο, στον οποίο μπορεί να ασκηθεί έλεγχος και εποπτεία από τους φορείς εξουσίας, ο ενθουσιασμός για την ελευθερία του διαδικτύου είναι τόσο μεγάλος που μας έκανε να παραβλέψουμε ότι υπάρχουν περιβάλλοντα που υφίστανται οι πρακτικές επιτήρησης, όπως ο χώρος εργασίας. Η πάσης φύσεως προστασία του διαδικτύου είναι αποτέλεσμα της εμπορευματοποίησης του διαδικτύου. Ποικίλες τεχνολογίες ελέγχου αναδύθηκαν από τα συμφέροντα των επιχειρήσεων και των κυβερνήσεων.

³⁵⁴ Kovel, J. (1983). *Against the State of Nuclear Terror*. London, Pan, p.76.

³⁵⁵ Robins & Webster. (1999). όπ.π.

³⁵⁶ Για τη σύγκριση Πανοπτικού-Κυβερνοπτικού βλέπε: Σαραφίδης, Θ. (2009). *Η δικτυακή θέσμιση του ελέγχου της πολυπλοκότητας: Η περίπτωση της εταιρείας λογισμικού ασφαλείας Surf Control*. Διδακτορική διατριβή. Τμήμα Ψυχολογίας. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

³⁵⁷ Βιριλιό, Π. (2000). *Η πληροφοριακή βόμβα*. Εκδόσεις Νησίδες, σελ. 116.

Ο Castells (2005)³⁵⁸ αναφέρει τρεις διαδικασίες ελέγχου του διαδικτύου: *Οι τεχνολογίες αναγνώρισης* οι οποίες περιλαμβάνουν τη χρήση κωδικών πρόσβασης, «cookies» και διαδικασιών πιστοποίησης ταυτότητας.

Οι τεχνολογίες επιτήρησης στηρίζονται στις τεχνολογίες αναγνώρισης για να μπορούν να εντοπίζουν τον ατομικό χρήστη. Με αυτές τις τεχνολογίες υποκλέπονται μηνύματα και γίνεται παρακολούθηση των επικοινωνιών μιας συγκεκριμένης τοποθεσίας υπολογιστή.

Οι τεχνολογίες έρευνας αναφέρονται στην κατασκευή βάσεων δεδομένων με πληροφορίες οι οποίες μπορεί να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας και εκμετάλλευσης.

Αυτές οι τεχνολογίες ασκούν τους ελέγχους υπό δύο βασικές προϋποθέσεις: πρώτον οι ελεγκτές γνωρίζουν τους κώδικες του διαδικτύου, ενώ ο ελεγχόμενος δεν τους ξέρει. Το λογισμικό είναι εμπιστευτικό, προστατεύεται από δικαιώματα ιδιοκτησίας και δεν μπορεί να τροποποιηθεί παρά μόνο από τον ιδιοκτήτη του. Από τη στιγμή που θα μπει στο δίκτυο ο μέσος χρήστης είναι αιχμάλωτος μιας αρχιτεκτονικής την οποία δεν ξέρει. Δεύτερον, οι έλεγχοι ασκούνται στη βάση ενός προσδιορισμένου χώρου στο δίκτυο. Ενώ το δίκτυο είναι παγκόσμιο τα σημεία πρόσβασης δεν είναι παγκόσμια. Αν σε αυτά τα σημεία πρόσβασης τοποθετηθούν φίλτρα το τμήμα της παγκόσμιας ελευθερίας είναι η τοπική υποταγή.

Με την παρουσία του φαινομένου «έγκλημα στον κυβερνοχώρο»³⁵⁹, κατέστη σαφές ότι η υποδομή των επικοινωνιών μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών από την οποία εξαρτώνται ο πλούτος, οι πληροφορίες και η εξουσία στον κόσμο μας, ήταν ευάλωτη σε διεισδύσεις, παρεμβολές και ενοχλήσεις. Παρά τα δισεκατομμύρια δολάρια που δαπανώνται για την ηλεκτρονική ασφάλεια είναι φανερό, ότι σ' ένα δίκτυο η ασφάλεια είναι τόσο καλή όσο η ασφάλεια της πιο αδύναμης σύνδεσής του. Αν κάποιος μπει σε ένα δίκτυο από οποιοδήποτε σημείο του, τότε μπορεί να πάει με σχετική ευκολία σε οποιοδήποτε κόμβο του. Σύμφωνα με τον Mitnick (2003)³⁶⁰, ο ανθρώπινος παράγοντας είναι ο πραγματικά αδύναμος κρίκος της ασφάλειας. Η ασφάλεια είναι πολύ συχνά αυταπάτη, μια αυταπάτη που γίνεται χειρότερη, όταν η

³⁵⁸ Castells, M. (2005). *Ο γαλαξίας του διαδικτύου. Στοιχασμοί για το Διαδίκτυο, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία*. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.204-205.

³⁵⁹ Castels, M., ό.π., σελ.210.

³⁶⁰ Mitnick, K., Simon, W. (2003). *Η τέχνη της απάτης. Ο ανθρώπινος παράγοντας στην ασφάλεια*. Εκδόσεις Ωκεανίδα, σελ. 32-33. Ο Kevin Mitnick θεωρείται ο πιο διάσημος χάκερ του κόσμου. Υπήρξε για πολλά χρόνια ο υπ' αριθμόν 1 κίνδυνος για τους υπευθύνους ασφαλείας. Απέδειξε ότι δεν υπάρχει σύστημα που να μην παραβιάζεται. «Ότι κλειδώνει, ξεκλειδώνει» δήλωνε. Για τη ζωή του γράφτηκαν άρθρα, βιβλία και γυρίστηκαν ταινίες. Αρκετά χρόνια της ζωής του (σήμερα είναι 45 ετών) τα πέρασε είτε ως φυγάς είτε στη φυλακή για αδικήματα που αφορούσαν επιθέσεις σε τηλεπικοινωνιακά και υπολογιστικά δίκτυα. Αποφυλακίστηκε το 2000 και έγινε ο πιο περιζήτητος σύμβουλος σε θέματα ασφαλείας. Ήρθε στην Ελλάδα το 2004 για να συμμετάσχει ως τιμώμενο πρόσωπο σε Forum για την Ασφάλεια Πληροφοριακών Συστημάτων (Αθήνα, Νοέμβριος 2004).

αφέλεια ή η άγνοια καλούνται να παίξουν και αυτές το ρόλο τους. Π.χ. οι επιθέσεις της κοινωνικής μηχανικής³⁶¹ μπορούν να πετύχουν όταν οι άνθρωποι είναι ανόητοι ή όταν αγνοούν τις ενδεχόμενες πρακτικές ασφαλείας. Όποιος νομίζει ότι τα προϊόντα ασφαλείας από μόνα τους προσφέρουν πραγματική ασφάλεια πέφτει θύμα της αυταπάτης της ασφάλειας.

Το διαδίκτυο, το οποίο φαινομενικά το αντιλαμβανόμαστε ως χώρο ελευθερίας και αναρχίας, είναι ένας χώρος ο οποίος μπορεί να επιτηρείται και να ελέγχεται. Άλλωστε ο έλεγχος των πληροφοριών είναι η ουσία της εξουσίας. Ο Νεγροπόντης³⁶² αναφέρει ότι *η μόνη ζημιά για το διαδίκτυο είναι ο πιθανός κυβερνητικός έλεγχος κάτι που αντικατοπτρίζεται στο πρόσωπο όλων αυτών των πολιτικών που θέλουν να έχουν υπό τον έλεγχό τους το δίκτυο. Συνήθως κάτω από την ετικέτα της εξυγίανσης του Net για τα παιδιά, άνθρωποι απ' όλον τον κόσμο προσπαθούν να λογοκρίνουν το περιεχόμενό του.* Ενδέχεται το αίτημα για την προστασία του παιδιού να γίνει το άλλοθι για τον έλεγχο του διαδικτύου. Αναφέρουμε ενδεικτικά, ότι το αμερικανικό Κογκρέσο προσπάθησε να θεσμοθετήσει νομικά εργαλεία ελέγχου του διαδικτύου με το πρόσχημα την προστασία του παιδιού από τη σεξουαλικό περιεχόμενο του διαδικτύου, όμως χωρίς αποτέλεσμα. Με απόφασή (1996) του το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο των Η.Π.Α. στην Πενσυλβάνια, ανακήρυξε αντισυνταγματικό το νόμο του 1995 για την αξιοπρέπεια στις επικοινωνίες δηλώνοντας ότι *«Ακριβώς όπως η δύναμη του διαδικτύου είναι το χάος, έτσι η δύναμη της ελευθερίας μας εξαρτάται από το χάος και τη δυσαρμονική πολυφωνία του ανεμπόδιστου λόγου τον οποίο προστατεύει η πρώτη τροπολογία»*. Αργότερα, με νόμο του 1998 για την προστασία του παιδιού στο διαδίκτυο, έγινε άλλη απόπειρα λογοκρισίας του διαδικτύου η οποία αποκρούστηκε από το εφετείο των Η.Π.Α. στη Φιλαδέλφεια. Και ο Barlow³⁶³ το 1996, στο πλαίσιο του «Μανιφέστου της Ανεξαρτησίας του Κυβερνοχώρου» διακήρυξε την ίδρυση αυτόνομου κράτους στον κυβερνοχώρο όπου θα δημιουργηθεί ένας πολιτισμός σκέψης, πιο ανθρώπινος και πιο δίκαιος από αυτόν που κατασκεύασαν οι κυβερνήσεις.

³⁶¹ Κοινωνική μηχανική είναι η παράνομη απόκτηση δεδομένων μέσω της εξαπάτησης. Οι κοινωνικοί μηχανικοί χρησιμοποιούν την επιρροή και την πειθώ τους για να εξαπατήσουν τα θύματά τους, είτε πείθοντά τα ότι η ταυτότητά τους είναι άλλη από την πραγματική είτε οδηγώντας τα σε ανεπιτρεπτες πράξεις. Σκοπός τους είναι η απόκτηση ευαίσθητων πληροφοριών με ή χωρίς τη χρήση της τεχνολογίας.

³⁶² Νεγροπόντης, Ν. (1995). *Ψηφιακός κόσμος*. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 240.

³⁶³ Το 1990 ο Barlow δημιούργησε με τον Mitchell Kapor, το Ίδρυμα Ηλεκτρονικών Ορίων (Electronic Frontier Foundation) και συγκρότησε το φιλελεύθερο μέτωπο κατά των οργάνων του κράτους σε συνεργασία με την Ένωση Επαγγελματιών Πληροφορικής Υπέρ της Κοινωνικής Ευθύνης.

1.5. Οι ανήλικοι ως αντικείμενα προστασίας στην εποχή της διακινδύνευσης

Παρατηρείται έκρηξη ενδιαφέροντος για την προστασία των ανηλίκων κατά τη χρήση του διαδικτύου και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι θέματα που αφορούν το παιδί-έφηβο, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60 όπου εμφανίζεται το κίνημα για την προστασία των παιδιών, ήταν στις προτεραιότητες τόσο της επιστημονικής κοινότητας όσο και των αρμοδίων φορέων και κυβερνήσεων. Σήμερα, στις δυτικές κοινωνίες τα παιδιά θεωρούνται ευπαθή, εξαρτημένα και έχουν ανάγκη προστασίας. Κάθε εποχή έχει άλλες προτεραιότητες. Η Willard (2007)³⁶⁴ επισημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων του παιδιού για ελεύθερη έκφραση και της ασφάλειάς του. Σύμφωνα με τη δομική όψη της θυματοποίησης, ορισμένες κοινωνικές κατηγορίες όπως οι ανήλικοι καταναλωτές των νέων τεχνολογιών είναι ευάλωτες στη θυματοποίηση³⁶⁵. Αν και έχουν δικαιώματα, τα όριά τους και οι πολιτικές προστασίας τους, καθορίζονται και διαμορφώνονται από τους ενήλικους. Βέβαια υπάρχουν περιπτώσεις όπου η νομοθεσία, οι πολιτικές και οι πρακτικές που αφορούν τα παιδιά περιέχουν αντιφατικά μηνύματα. Η δε φροντίδα τους διαπερνά όλα τα πεδία της πρόνοιας όπως: εκπαίδευση, υγεία, κατοικία, κοινωνική φροντίδα, δικαιοσύνη, κ.λ.π.. Βιβλιογραφικά (Pinkey, 2000)³⁶⁶ έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για την ταξινόμηση των διαφορετικών τοποθετήσεων και προσεγγίσεων που αφορούν την κοινωνική φροντίδα των παιδιών, όπως τα δικαιώματα των παιδιών, το Νέο Δίκαιο, η προστασία του παιδιού στο πλαίσιο του πατερναλιστικού κράτους και προσέγγιση των δικαιωμάτων των γονιών. Αυτές οι προσεγγίσεις αν και αντιτιθέμενες έχουν συγκλίνοντα στοιχεία.

Οι προσεγγίσεις των δικαιωμάτων του παιδιού εκλαμβάνουν τα παιδιά ως ενεργά υποκείμενα που θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού και της ελευθερίας από την εξουσία και τον έλεγχο των ενήλικων. Αυτές οι προσεγγίσεις αρνούνται έμμεσα ότι η παιδική ηλικία είναι ένα στάδιο ανάπτυξης όπου το παιδί είναι ευπαθές και έχει ανάγκη προστασίας.

Η προσέγγιση του Νέου Δικαίου έχει ως βασικό επιχείρημα το γεγονός ότι η κρατική παρέμβαση στην οικογένεια πρέπει να περιοριστεί στο ελάχιστο και δίδεται έμφαση στις ατομικές ελευθερίες των γονέων. Ένα στοιχείο αυτής της προσέγγισης είναι η πατριαρχική αρχή: η εξουσία αποδίδεται στους άντρες ενήλικες μέσα στην οικογένεια.

³⁶⁴ Willard, N. (2007). The Authority and Responsibility of School Officials in Responding to Cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*. Vol.41(6):s64-65.

³⁶⁵ Αρτινοπούλου, Β. & Μαγγανάς, Α. (1996). *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.50.

³⁶⁶ Pinkney, S. (2000). Τα παιδιά ως προνοιακά υποκείμενα στην αναδομημένη κοινωνική πολιτική. Στη συλλογή: *Κοινωνική Πολιτική. Μια άλλη προσέγγιση*. Επιμέλεια: Gail Lewis, Sharon Gewirtz & John Clark. Εκδόσεις Gutenberg, σελ.151-152.

Η προσέγγιση της παιδικής προστασίας και ο κρατικός πατερναλισμός σύμφωνα με την οποία το κράτος αναλαμβάνει το ρόλο του καλού γονιού. Αποδίδονται σημαντικές εξουσίες στους επαγγελματίες του κράτους για να παρεμβαίνουν για την προστασία των παιδιών. Το παιδί προσεγγίζεται ως ένα εξαρτημένο, ευπαθές και παθητικό υποκείμενο που έχει την ανάγκη κρατικής προστασίας. Το παιδί δεν θεωρείται ένα υποκείμενο με ικανότητα δράσης.

Η προσέγγιση των δικαιωμάτων των γονέων ευνοεί τις βιολογικές οικογένειες και θεωρεί πως ο ρόλος του κράτους θα έπρεπε να είναι η υποστήριξη των φτωχών / ακατάλληλων γονέων. Αναγνωρίζει τη φτώχεια, την τάξη, την στέρηση ως παράγοντες παιδικής κακοποίησης και παραμέλησης. Το παιδί ως υποκείμενο βρίσκεται στο περιθώριο και δίδεται έμφαση στα δικαιώματα των γονιών και όχι των παιδιών.

Βέβαια, στην εποχή της διακινδύνευσης ερχόμαστε αντιμέτωποι με έναν άλλο καινούργιο κίνδυνο: να περάσουμε από την «εποχή των δικαιωμάτων» στην εποχή της «έκλειψης των δικαιωμάτων», σ' έναν συνταγματισμό χωρίς δικαιώματα. Οι εξελίξεις στο χώρο του ποινικού δικαίου και της αντεγκληματικής πολιτικής είναι σχετικές με την κλιμακούμενη κρίση του κοινωνικού κράτους, το οποίο μακροπρόθεσμα δεν φαίνεται ικανό να αντέξει τις πιέσεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Η προοπτική του «ποινικού κράτους» που θα διαδεχθεί το «κοινωνικό κράτος» αρχίζει να γίνεται ολοένα και πιο ρεαλιστική³⁶⁷.

Στη λογική του κράτους πρόληψης, ο τελικός σκοπός του κράτους δεν είναι η ελευθερία, η ισότητα ή η αλληλεγγύη, αλλά η ασφάλεια, νοούμενη όμως όχι υπό την κλασσική – φιλελεύθερη έννοια της ως «ασφάλεια των δικαιωμάτων» που σχετίζονται προυποθετικά με την «ασφάλεια του δικαίου», αλλά υπό την μετανεοτερική της έννοια «ως εξασφάλιση των έννομων αγαθών, πρόνοια για μελλοντικές καταστάσεις και πρόληψη των κινδύνων» που απαιτεί μια εκ των προτέρων ενεργοποίηση του Κράτους και του δικαίου, προσανατολισμένη στην «έγκαιρη αναγνώριση πιθανών κινδύνων και απειλών και την ανάπτυξη προληπτικών μέτρων και διαδικασιών για την αποφυγή τους»³⁶⁸.

Η θωράκιση της κοινωνίας για την προστασία από τους κινδύνους είναι θέμα συζήτησης τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με Μανωλεδάκη (2005)³⁶⁹, τα μέτρα θωράκισης ευνοούν βραχυπρόθεσμα την εξουσία που τα λαμβάνει, καθώς εύκολα επεκτείνονται, πέρα από την αντιμετώπιση του εξωτερικού εχθρού, δηλαδή του

³⁶⁷ Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ., Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). (2005). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ.13.

³⁶⁸ Ανθόπουλος, Χ. (2005). *Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια*, στο Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ., Παπαθεοδώρου, Θ., ό.π., σελ.110-111.

³⁶⁹ Μανωλεδάκης, Ι. (2005). *Κοινωνία της διακινδύνευσης: Μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας*, ό.π., σελ. 190-192.

εισαγόμενου οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας και στην αντιμετώπιση των ανεπιθύμητων εσωτερικών αντιδράσεων στις επιλογές της. Τα μέτρα θωράκισης εξυπηρετούν και τον έλεγχο των εσωτερικών μειοψηφιών ή ενδεχομένως και των πλειοψηφιών που αντιδρούν στις οικονομικές και πολιτικές επιλογές ιδίως της παγκόσμιας εξουσίας, αλλά και των υποταγμένων σε αυτή κρατικών εξουσιών. Οι υπερβολές στα μέτρα θωράκισης αγγίζουν τελικά και τις πλειοψηφίες καθώς διευρύνεται ο κύκλος των υπόπτων και μεταβιβάζεται έτσι ο κατασταλακτικός έλεγχος από τις δικαστικές στις αστυνομικές αρχές σε στάδιο πρόληψης (γενικευμένη ηλεκτρονική παρακολούθηση, φακέλωμα διακρατικής εμβέλειας με βάση υποψίες, κ.λ.π.). Είναι λοιπόν φανερό, ότι αυτά τα υπερβολικά μέτρα δεν αποτελούν έκφραση του συλλογικού αυτοπροσδιορισμού και συνεπώς δεν έχουν ουσιαστική δημοκρατική νομιμοποίηση.

Στα πλαίσια λοιπόν της αντιμετώπισης των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες, είναι και η ρύθμιση του διαδικτύου προκειμένου να περιοριστεί η διακίνηση του παράνομου υλικού, η παιδική πορνογραφία, και γενικότερα το ηλεκτρονικό έγκλημα. Το δικαίωμα στην ασφάλεια και η ασφάλεια των δικαιωμάτων συνιστούν δύο όψεις της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής, προσδιορίζοντας παράλληλα τον τρόπο λειτουργίας των θεσμών στο πλαίσιο του δημοκρατικού συστήματος³⁷⁰. Σε αυτό το πλαίσιο οφείλουν να κινηθούν οι πολιτικές προστασίας των ανηλίκων έτσι ώστε να μη γίνονται καταχρήσεις και να μην καταπατώνται ανθρώπινα δικαιώματα.

2. Ανήλικοι και διαδίκτυο: επισκόπηση ερευνών ως προς τη χρήση

2.1. Οι ανήλικοι στον κόσμο του διαδικτύου

Ο έφηβος μεγαλώνει σ' ένα οπτικοακουστικό περιβάλλον, όπου τόσο ο ελεύθερος χρόνος του όσο και μια μεγάλη γκάμα των δραστηριοτήτων του εμπλέκονται με την τεχνολογία. Αναζητά πληροφορίες, παίζει διαδραστικά παιχνίδια, διασκεδάζει, συμμετέχει σε chat rooms και σε άλλες μορφές διαδικτυακής συλλογικότητας, δημιουργεί το προφίλ τους σε φόρμες κοινωνικής δικτύωσης και μοιράζεται τις εμπειρίες του και τις απόψεις του με άλλους χρήστες μέσω blogs, forums και msn. Όπως επισημαίνει ο Χρηστάκης (2007)³⁷¹, η σχέση των παιδιών με τα μέσα

³⁷⁰ Ανθόπουλος, όπ. π., σελ.198.

³⁷¹ Χρηστάκης, Ν. (2007). *Ψυχοκοινωνικά ζητήματα στην αγωγή στα μέσα επικοινωνίας*. Εισήγηση στην ημερίδα του Ι.Ο.Μ. με θέμα «Το Αλφάβητο των Μέσων και η Διδασκαλία του», Αθήνα (25/10/2007). <http://www.iom.gr/default.aspx?lang=el-GR&loc=1&&page=166&newsid=233> (Ανακτήθηκε στις 10-5-09).

επικοινωνίας διαφέρει σημαντικά από την αντίστοιχη σχέση των ενηλίκων και υπάρχουν δύο τρόποι κατανόησης της πραγματικότητας, η επιστημονική γνώση και η «φυσική σκέψη» (η κοινωνική γνώση, ο «κοινός νους»). Ως προς τη χρήση των μέσων επισημαίνει ότι η πληροφόρηση και η ψυχαγωγία δεν έχουν μόνο «απόλυτη τιμή», συνεπώς δεν μπορούν να αποτιμηθούν αντικειμενικά, αλλά εγγράφονται στο νου και τον ψυχισμό του κάθε παιδιού ξεχωριστά, ως εκ τούτου απαιτείται μια κριτική στάση ως προς το περιεχόμενο των μέσων.

Ο κυβερνοχώρος είναι λοιπόν για τον έφηβο, ένας τόπος επικοινωνίας, συνάντησης³⁷², ένα πεδίο κοινωνικής εμπειρίας (Stone, 1995)³⁷³. Σύμφωνα με την Wallace (2001)³⁷⁴, οι περισσότεροι άνθρωποι που μπαίνουν στο διαδίκτυο αναζητούν κοινωνική αλληλεπίδραση, παρά πληροφορίες. Η πρόσβαση με στόχο την κοινωνική αλληλεπίδραση βρίσκεται στην πρώτη θέση των δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο. Η επικοινωνία μέσω διαδικτύου δημιουργεί κοινότητες³⁷⁵ ανθρώπων με κοινά ενδιαφέροντα, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική απόσταση που τους χωρίζει (Gauntlett, 2000)³⁷⁶.

Η εφηβεία σύμφωνα με την εξελικτική ψυχολογία, είναι η περίοδος κατά την οποία ο έφηβος αναζητά τόσο την ταυτότητά του όσο και τη σεξουαλικότητά του. Το διαδίκτυο εξελίσσεται σε ένα μέσο όπου ο έφηβος θα αλληλεπιδράσει με άλλα άτομα, θα αποκτήσει εμπειρίες και αναπαραστάσεις που θα τον βοηθήσουν να διαμορφώσει την ταυτότητά του. Στη σύγχρονη εποχή, σύμφωνα με Κορωναίου (1992)³⁷⁷, τα προβλήματα που θέτει η αναζήτηση της ταυτότητας εμφανίζονται μέσα σε μια βαθιά οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κρίση. Η έννοια της κρίσης στενά συνδεδεμένη με την αναζήτηση της ταυτότητας στη διάρκεια της εφηβείας, υπερβαίνει αυτή την περίοδο της ζωής και επεκτείνεται και σε άλλες ηλικίες, καθώς

³⁷² Ένα βασικό χαρακτηριστικό της επικοινωνίας μέσω του διαδικτύου είναι η απουσία της φυσικής παρουσίας των ατόμων που επικοινωνούν καθώς επίσης και η α-τοπικότητα της επικοινωνιακής και κοινωνικής σχέσης που δημιουργείται μέσω αυτού.

³⁷³ Stone, A. P. (1995). *The War of Desire and Technology at the Close of the Mechanical Age*. London: MIT Press.

³⁷⁴ Wallace, P. (2001). *The Psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁷⁵ Στις παραδοσιακές ανθρώπινες κοινότητες η δημιουργία και η ανάπτυξη μιας τοπικής κοινότητας έχει άμεση σχέση με τη συμμετοχή των μελών σε ορισμένες δραστηριότητες που πραγματοποιούνται σε κοινούς δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους. Ο Durkheim (1931) στη μελέτη του για το βιωμένο χώρο, αναφέρει ότι το άτομο και ο χώρος βρίσκονται σε μια διαρκή διαδικασία αμοιβαίας πραγμάτωσης. Στα δίκτυα πρέπει να αφαιρέσουμε την τοπική και την υλική διάσταση της κοινότητας και στη θέση της να τοποθετήσουμε την τοπολογία των δικτύων και εικονικές αναπαραστάσεις του χώρου. Αναρωτιέται όμως κανείς αν η χρησιμοποίηση της έννοιας «κοινότητα» για τις σχέσεις ηλεκτρονικής δικτύωσης και επικοινωνίας είναι τελικά μία απλή και αυθαίρετη μεταφορά της έννοιας της κοινότητας σε τελείως νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Βλέπε: Χτουρής, Σ. (1997). *Μεταβιομηχανική Κοινωνία και η Κοινωνία της Πληροφορίας*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ.161.

³⁷⁶ Gauntlett, D. (edited). (2000). *Web.studies. Rewriting Media Studies for the Digital Age*. London: Arnold.

³⁷⁷ Κορωναίου, Α. (1992). *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Εκδόσεις Οδυσσέας, σελ. 44.

και σε ολόκληρη την κοινωνία. Ωστόσο η νεότητα και ιδιαίτερα η εφηβεία, εκδηλώνουν με τον πιο έκδηλο τρόπο την πολύπλευρη διάσταση αυτής της διαδικασίας. Η εφηβεία εξαιτίας των συνθηκών που τη χαρακτηρίζουν, βρίσκεται στο επίκεντρο των ατομικών και κοινωνικών αλλαγών, αποδεικνύοντας ότι η αναζήτηση της ταυτότητας είναι «μία διαδικασία που αφορά το άτομο, αλλά και την κουλτούρα της κοινότητας στην οποία ανήκει το άτομο». Σύμφωνα με τον Erikson η διαμόρφωση της ταυτότητας αφορά στην πραγματικότητα δύο ταυτότητες: την προσωπική και την πολιτιστική-εθνική ταυτότητα οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες. Σύμφωνα με την Turkle (1984)³⁷⁸, η οποία ασχολήθηκε με τη μελέτη της κοινωνικής ταυτότητας στο διαδίκτυο, οι υπολογιστές επηρεάζουν τα παιδιά με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές ηλικίες. Τρία είναι τα στάδια: α) το μεταφυσικό, β) της υπεροχής και γ) της ταυτότητας. Στο μεταφυσικό στάδιο (metaphysical), τα μικρά παιδιά όταν ασχολούνται με τους υπολογιστές ενδιαφέρονται για το αν τα μηχανήματα σκέφτονται, αισθάνονται, έχουν ζωή. Τα μεγαλύτερα παιδιά από 8 ετών και άνω, ενδιαφέρονται να έχουν την κυριότητα του υπολογιστή (is one of mastery) παίζοντας παιχνίδια. Όταν ασχολούνται με τους υπολογιστές δεν τους αρέσει να φιλοσοφούν, αλλά θέλουν να κερδίζουν. Επίσης ενδιαφέρονται για την αναζήτηση της ταυτότητάς τους και θεωρούν την ενασχόλησή τους με τον υπολογιστή ως την πιο σημαντική τους δραστηριότητα. Σύμφωνα με Suler (1998)³⁷⁹, οι ανήλικοι αρέσκονται να «ταξιδεύουν» στον κυβερνοχώρο για τους κάτωθι λόγους: α) για εξερεύνηση ταυτότητας και πειραματισμό, β) για να αισθάνονται ότι ανήκουν κάπου, γ) για να αισθάνονται αποστασιοποιημένοι από τους γονείς και την οικογένεια και δ) λόγω των ματαιώσεων που έχουν βιώσει. Το να υποδύονται οι ανήλικοι ρόλους και να οικοδομούν ταυτότητες στην on-line αλληλεπίδρασή τους με άλλους είναι ένα χαρακτηριστικό της ηλικίας τους. Οι έφηβοι είναι στην ηλικία που ανακαλύπτουν την ταυτότητά τους, πειραματίζονται με αυτή, και προσπαθούν να βρουν ποιοι είναι και τι πραγματικά θέλουν.

Η online δημιουργία σχέσεων μέσω των chat rooms, έχει γίνει μέρος της κουλτούρας των νέων και προκύπτει και από τα ερευνητικά δεδομένα. Έρευνες (Roberts et al., 1999; Rosenbaum et al., 2000)³⁸⁰, δείχνουν ότι ένας μεγάλος αριθμός νέων χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για επικοινωνία με άλλους ανθρώπους και πολλοί νέοι βλέπουν το διαδίκτυο ως ένα δυναμικό εργαλείο που αυξάνει την σύνδεση και την επικοινωνία με άλλους ανθρώπους (Kaiser Family Foundation,

³⁷⁸ Turkle, S. (1984). *The second Self. Computers and the Human Spirit*. Simon & Schuster. INC. σελ.18.

³⁷⁹ Suler, J. (1998). *Adolescents in Cyberspace*. Rider University. Ανακτήθηκε στις 9-2-2005 από: <http://www.rider.edu/suler/psycyber/adoles.htm>

³⁸⁰ Κούρτη, Ε. (2003). *Η επικοινωνία στο διαδίκτυο*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

2001)³⁸¹. Σύμφωνα με Wellman et al. (1996)³⁸² οι υπολογιστές μπορούν να προσφέρουν ένα είδος κοινωνικότητας. Με την έρευνά τους έδειξαν ότι υπάρχει θετικό, συσσωρευτικό αποτέλεσμα ανάμεσα στην ένταση της χρήσης του διαδικτύου και στην πυκνότητα των κοινωνικών σχέσεων³⁸³. Ωστόσο υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις για τις επιπτώσεις της χρήσης του διαδικτύου στην κοινωνικότητα. Στις Η.Π.Α. παρατίθενται δύο ομαδικές μελέτες ως επιχείρημα για τα αποτελέσματα της απομόνωσης που επιφέρει το διαδίκτυο. Η on line έρευνα 4.000 χρηστών, την οποία διεξήγαγαν οι Nie & Erding (2000)³⁸⁴ και η μελέτη των Kraut et al. (1998)³⁸⁵ σε 169 οικογένειες κατά τα πρώτα χρόνια χρήσης του διαδικτύου. Οι Nie & Erding παρατήρησαν ότι όσοι έκαναν μεγάλη χρήση του διαδικτύου είχαν μειωμένη κοινωνική επαφή, ενώ για την πλειοψηφία των χρηστών δεν υπήρξε σημαντική αλλαγή. Οι Kraut et al. (2008) διαπίστωσαν ότι η μεγαλύτερη χρήση του διαδικτύου συνοδεύονταν με μείωση επικοινωνίας, με αύξηση κατάθλιψης και μοναξιάς. Οι DiMaggio et al. (2001)³⁸⁶, άσκησαν κριτική στις παραπάνω έρευνες επισημαίνοντας ότι τα αποτελέσματα συνδέονται μάλλον με την απειρία των χρηστών, παρά με το ίδιο το διαδίκτυο. Έχει παρατηρηθεί, ότι οι νέοι χρήστες ενός νέου μέσου βιώνουν υψηλά επίπεδα απογοήτευσης, διότι δεν το ελέγχουν πραγματικά και έρχονται σε ρήξη με τις συνήθειές τους. Επίσης παρόμοια ευρήματα επιβεβαιώνονται και σε έρευνα των Katz, Rice, Ronald & Aspden (2001)³⁸⁷ όπου οι χρήστες ανέφεραν αίσθημα άγχους, υπερφόρτωσης και δυσαρέσκειας.

³⁸¹ Kaiser Family Foundation. (2001). <http://www.kff.org>

³⁸² Wellman, B., Salaff, J., & Dimitrova, D. (1996). Computer networks as social networks; Collaborative work, telework, and virtual community. *Annual Review of Sociology*. Vol.22:213-238.

³⁸³ Στη βάση έρευνας 40.000 χρηστών στη Βόρεια Αμερική, η οποία διεξήχθη (1998) μέσω του δικτυακού τόπου National Geographic, βρέθηκε ότι η χρήση της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας αύξαινε την επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο και δεν υποκαθιστούσε άλλες μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Επίσης προχωρώντας την ερευνητική τους προοπτική οι Hampton & Wellman (2000) διεξήγαγαν μελέτη για το πιο προηγμένο καλωδιωμένο προάστιο του Καναδά, στην πρώτη αλληλεπιδραστική κοινότητα κατοικιών τη «Netville». Σε 120 ιδιοκτήτες προσφέρθηκε δωρεάν σύνδεση για δύο χρόνια με αντάλλαγμα να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης. Βρέθηκε ότι οι κάτοικοι του Netville οι οποίοι ήταν χρήστες του διαδικτύου είχαν μεγαλύτερο αριθμό ισχυρών κοινωνικών δεσμών γνωριμίας εντός και εκτός του προαστίου από ότι εκείνοι χωρίς σύνδεση με το διαδίκτυο. Από αυτό τον πειραματισμό προέκυψε ότι υπήρχε θετικό αποτέλεσμα ανάδρασης στην εντός διαδικτύου και εκτός κοινωνικότητα καθώς οι περισσότεροι χρήστες διατηρούσαν τους κοινωνικούς δεσμούς και την κοινωνική συμμετοχή.

³⁸⁴ Nie, J. & Erding, R. (2000). Internet and social life survey. Διαθέσιμο στο: <http://www.stanford.edu/group/siqss>

³⁸⁵ Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S, Mukhopadhyay, T. & Scherlis, W. (2008). Internet Paradox. A social technology that reduces involvement and psychological well-being. *American Psychologist*. Vol.53:1017-1031.

³⁸⁶ DiMaggio, P. J., Hargittai, E., Neuman, R., Robinson, J. (2001). Social implications of the internet. *Annual Review of Sociology*. Vol.27:307-36.

³⁸⁷ Katz, S., Rice, R. & Aspden, P. (2001). The Internet 1995-2000:access civic involment and the social interaction. *American Behavioral Scientist*. Vol.45.

Αν και οι περισσότερες μελέτες δεν στηρίζουν την άποψη ότι η χρήση του διαδικτύου οδηγεί σε μειωμένη κοινωνική αλληλεπίδραση και σε μεγαλύτερη κοινωνική απομόνωση, εντούτοις υπάρχουν ενδείξεις ότι υπό ορισμένες συνθήκες η χρήση του διαδικτύου μπορεί να λειτουργεί ως υποκατάστατο άλλων κοινωνικών δραστηριοτήτων. Ερευνητές όπως Wellman και Putnam, θεωρούν ότι η μελέτη της κοινωνικότητας μέσω διαδικτύου και εκτός διαδικτύου, πρέπει να ενταχθεί εντός του πλαισίου του μετασχηματισμού των προτύπων της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην κοινωνία και όχι ανεξάρτητα από αυτό. Οι Lenhart, Raine, & Lewis (2001)³⁸⁸ αναφέρουν ότι υπάρχουν έρευνες για τις online σχέσεις, οι οποίες εστιάζονται κυρίως για το πώς η ανωνυμία του διαδικτύου επηρεάζει την ποιότητα της κοινωνικότητας που αναπτύσσεται online (Lea & Spears, 1995³⁸⁹; Turkle, 1995³⁹⁰) και πως επηρεάζει τους offline κοινωνικούς δεσμούς (Kraut et al., 2008)³⁹¹. Η Kalish (1997)³⁹² υποστηρίζει ότι δεν ψάχνουν για συντρόφους στο διαδίκτυο μόνο ενήλικες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην προσωπική τους ζωή, αλλά και έφηβοι οι οποίοι βρίσκουν σε αυτό έναν ιδανικό τρόπο για να ξεκινήσουν μία σχέση χωρίς να φοβούνται την απόρριψη, αλλά και για να βρουν το θάρρος να ζητήσουν τη συνάντηση. Η εθνική έρευνα των Wolak, Mitchell, & Finkelhor (2002) επιβεβαίωσε τη συχνότητα των σχέσεων, βρίσκοντας ότι το 25% των χρηστών ηλικίας 10-17 έκαναν ευκαιριακές online σχέσεις 1 χρόνο πριν την συνέντευξη και το 14% είχε στενές σχέσεις ή φλερτ. Επίσης έχουν γίνει ποιοτικές έρευνες³⁹³ σε focus groups για τη συγκριτική μελέτη των χαρακτηριστικών της συζήτησης των ομάδων σε online επικοινωνία και σε ομάδες εκτός διαδικτύου.

³⁸⁸ Lenhart, A., Raine, L., & Lewis, O. (2001). Teenage Life Online: The Rise of the Instant-Message Generation and the Internet's Impact on Friendships and Family Relationships. Washington, D.C.:Pew Internet & American Life Project. Διαθέσιμο στο: <http://www.pewinternet.org>

³⁸⁹ Lea, M. & Spears, R. (1995). Love at First Byte? Building Personal Relationships over Computer Network. In Wood, J.T. & Duck, S. (Eds.). *Understudied Relationships: Off the Beaten Track*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp.197-236.

³⁹⁰ Turkle, S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York:Simon & Schuster.

³⁹¹ Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukhopadhyay, T. & Scherlis, W. (2008). Internet Paradox. A social technology that reduces involvement and psychological well-being. *American Psychologist*. Vol.53:1017-1031.

³⁹² Kalish, N. (1997). *Lost and found lovers: Facts & Fantasies of Rekindled Romances*. New York:/Avon, στην Κούρτη, Ε. (2003). *Η επικοινωνία στο διαδίκτυο*. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 218.

³⁹³ Schneider, S., Kerwin, J., Frechtling, J. (2002). Characteristics of the discussion in online and face to face focus groups. *Social Science Computer Review*. Vol.20(1).

Η Utz (2000)³⁹⁴ μελέτησε την ανάπτυξη φιλίας σε περιβάλλον MUDs³⁹⁵, ένα περιβάλλον σύγχρονης επικοινωνίας, με στόχο να μελετήσει κατά πόσο παίζουν πιο σημαντικό ρόλο η εξοικείωση με το μέσο και ο χρόνος, σύμφωνα με τη θεωρία του Walther (1992)³⁹⁶, ή κάποιοι άλλοι παράγοντες. Τα αποτελέσματά της επιβεβαιώνουν την άποψη του Walther καθώς φαίνεται ότι όσο περισσότερο τα άτομα μαθαίνουν το μέσο και ξεπερνούν την έλλειψη μη λεκτικών μηνυμάτων με την υιοθέτηση «γραφικών αναπαραστάσεων» για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, τόσο περισσότερες φιλίες αναπτύσσονται. Στη συγκεκριμένη έρευνα, δεν παρατηρήθηκε στο πέρασμα του χρόνου αξιολογή ανάπτυξη οικειότητας σε αυτές τις σχέσεις. Τα αποτελέσματα της έρευνας έρχονται σε αντίθεση με τα την έρευνα των Parks και Floyd (1996)³⁹⁷, οι οποίοι ήταν από τους πρώτους που μελέτησαν τη δημιουργία φιλικών σχέσεων μέσω διαδικτύου. Η έρευνά τους έγινε με ερωτηματολόγια τα οποία έστειλαν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε χρήστες (176 άτομα, ηλικίας 15-57 ετών, οι περισσότεροι άνδρες ανύπαντροι) περιβάλλοντος newsgroup και οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι η εμπειρία των ατόμων στις συγκεκριμένες ομάδες και η συνεχής επαφή με τα μέλη τους, ανεξάρτητα από τα δημογραφικά ή τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά ευνοούν την ανάπτυξη των προσωπικών τους σχέσεων.

Ερευνητές υποστηρίζουν ότι η online επαφή των ανθρώπων σε κοινότητες όπως τα MUDs και chats rooms, μπορεί να έχει θεραπευτικές συνέπειες. Επίσης η Turkle (1995) στην εργασία της για τους χρήστες των MUDs, οι οποίοι ξοδεύουν πάνω από 100 ώρες την εβδομάδα, υποστηρίζει ότι η χρήση του διαδικτύου μπορεί να είναι ωφέλιμη και παρόμοια με ψυχοθεραπεία. Τα MUDs, και άλλες με απευθείας συνδέσεις δραστηριότητες, μπορούν να προσφέρουν ένα μοναδικό τρόπο για εξέλιξη θεμάτων που έχουν σχέση με τη σεξουαλικότητα, την ταυτότητα, την αυτονομία, και την οικειότητα. Αυτό μπορεί να εξηγήσει το γιατί το διαδίκτυο είναι δελεαστικό για τα παιδιά και τους νέους οι οποίοι βρίσκονται στο κέντρο της αναζήτησης της ταυτότητας και της σεξουαλικότητάς τους (Tapscot, 1998)³⁹⁸.

Το θέμα της κοινωνικότητας των εφήβων και της απομόνωσής τους από το κοινωνικό περιβάλλον λόγω του διαδικτύου, απασχόλησε την επιστημονική

³⁹⁴ Utz, S. (2000). Social Information Processing in MUDs. The development of friendships in virtual worlds. *Journal of Online Behavior*. Vol.1(1).

³⁹⁵ Το 1979 δημιουργήθηκε το πρώτο MUD (Multi-User Dungeon) στο Πανεπιστήμιο του Έσσεξ, εισάγοντας τους χρήστες στην εικονική ή δυνητική πραγματικότητα.

³⁹⁶ Walther, J. B. (1992). Interpersonal Effects in Computer-Mediated Communication: A Relational Perspective. *Communication Research*. Vol.19:52-90.

³⁹⁷ Parks, M. R., & Floyd, K. (1996). *Making Friends in Cyberspace*. Journal of Communication. Maryland:International Communication Association, pp:80-94. <http://www.ascuse.org/jmcm/vol1/issue4/parks.html>, στην Κούρτη, Ε. (2003). ό.π.π., σελ.215.

³⁹⁸ Tapscott, D. (1998). *Growing Up Digital. The Rise of the Net Generation*. New York: McGraw Hill. Web site: <http://www.growingupdigital.com>.

κοινότητα με αντικρουόμενες απόψεις. Υπάρχουν συγγραφείς (Morahan-Martin & Schumacher, 2000)³⁹⁹, που χρησιμοποιούν τον όρο παθολογική χρήση του διαδικτύου και άλλοι (Caplan, 2002⁴⁰⁰; Shapira et al., 2000⁴⁰¹, 2003⁴⁰²) προβληματική χρήση του διαδικτύου. Αυτή η διαφορά είναι κάτι περισσότερο από σημασιολογική. Απεικονίζει τον προβληματισμό δεδομένης της κατάστασης της τρέχουσας έρευνας. Εκτός από το θέμα της κοινωνικότητας και της κοινωνικής απομόνωσης, το θέμα που ενδιαφέρει τους μελετητές είναι οι επιπτώσεις της προβληματικής ή παθολογικής χρήσης του διαδικτύου για τους ανηλίκους. Στο πλαίσιο της διακίνησης της παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου και της έκφρασης σεξουαλικότητας στα chats rooms οι Stein et al. (2001)⁴⁰³ συνηγορούν στη χρήση του όρου υπερβολική σεξουαλική διαταραχή «Hypersexual disorder» με την έννοια όχι της ικανοποίησης αλλά της προβληματικής χρήσης. Έρευνα του Davis (2001)⁴⁰⁴ παρουσίασε ένα συγκεκριμένο συμπεριφοριστικό πρότυπο Pathological Internet Use (παθολογική χρήση του διαδικτύου) το οποίο εστιάζεται σε σχετικές δυσκολοπροσάρμοστες καταστάσεις. Το πρότυπο που παρουσιάζει το χωρίζει σε: ειδική παθολογική χρήση του διαδικτύου και σε γενική παθολογική χρήση του διαδικτύου. Η ειδική παθολογική χρήση εστιάζεται σε χρήση με συγκεκριμένο σκοπό, όπως το διαδικτυακό sex ή το παιχνίδι, ενώ η γενική παθολογική χρήση αναφέρεται με ευρεία έννοια στη «σπατάλη χρόνου» σε δραστηριότητες στο διαδίκτυο, όπως επανειλημμένος έλεγχος των e-mails και το σερφάρισμα σε διάφορες ιστοσελίδες. Πολλοί ερευνητές μελέτησαν τα πιθανά συμπτώματα της χρήσης του διαδικτύου από τους ανηλίκους. Διάφορες μελέτες (Sanders et al., 2000⁴⁰⁵; Gross et al., 2002⁴⁰⁶;

³⁹⁹ Morahan-Martin, J. & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological Internet use among college students. *Computers in Human Behavior*. Vol.16(1):13-29.

⁴⁰⁰ Caplan, S. (2002). Problematic Internet use and psychosocial well-being: development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computers in Human Behavior*. Vol.18(5):553-575.

⁴⁰¹ Shapira, N., Goldsmith, T., Keck, P., Khosla, U. & McElroy, S. (2000). Psychiatric features of individuals with problematic internet use. *Journal of Affective Disorder*. Vol.66:283.

⁴⁰² Shapira, N., Lessig, M., Goldsmith, T., Szabo, S., Lazoritz, M., Gold, M., Stein, D. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*. Vol.17(4):207-216.

⁴⁰³ Stein D. J., Black, D. W., Shapira, N. A. & Sitzler, R. I. (2001). Hypersexual disorder and preoccupation with internet pornography. *American Journal of Psychiatry*. Vol.158:1590-1594.

⁴⁰⁴ Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*. Vol.17:187-195.

⁴⁰⁵ Sanders, C. E., Field, T. M., Diego, M. and Kaplan, M. (2000). The relationship of Internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence*. Vol.35:237-242.

⁴⁰⁶ Gross, E. F., Juvonen, J. & Gable, S. L. (2002). Internet use and well-being in adolescence. *Journal of Social Issues*. Vol.58:75-90.

Kraut et al., 2002⁴⁰⁷) έχουν εξετάσει εάν η νεολαία με καταθλιπτική συμπτωματολογία χρησιμοποιεί το διαδίκτυο περισσότερο συχνά σε σχέση με νέους χωρίς αυτά τα συμπτώματα. Πολλές μελέτες έχουν αναφέρει ότι ο μέσος αριθμός των ημερών την εβδομάδα που ένας νέος είναι online δεν διαφέρει σημαντικά από αυτούς με την καταθλιπτική συμπτωματολογία. Οι νέοι με συμπτώματα κατάθλιψης είναι πιο επιρρεπείς στην online επικοινωνία με αγνώστους και στην αποκάλυψη των προσωπικών πληροφοριών (Ybarra, Alexander, Mithell, (2005)⁴⁰⁸.

Τα τελευταία χρόνια μια όψη της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου η οποία παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον είναι ο «εθισμός» (Internet addiction). Είναι ένα είδος τεχνολογικού εθισμού ως υποσύνολο του συμπεριφοριστικού εθισμού και περιλαμβάνει υπερβολική ανθρώπινη αλληλεπίδραση με το μέσο, η οποία μπορεί να είναι παθητική όπως στην περίπτωση της τηλεόρασης ή ενεργητική όπως στην περίπτωση των computers games. Αυτή η αλληλεπίδραση θεωρείται ότι «συνήθως περιλαμβάνει χαρακτηριστικά πρόκλησης και ενίσχυσης, τα οποία μπορεί να συμβάλλουν στην προώθηση εθιστικών τάσεων» (Griffiths, 2000)⁴⁰⁹. Το ερώτημα που τίθεται από ερευνητές, είναι αν ο εθισμός στο διαδίκτυο είναι μια δυσλειτουργία ή είναι αποτέλεσμα άλλων προβλημάτων, όπως κατάθλιψη, σεξουαλική δυσλειτουργία ή μοναξιά. Η μελέτη των Pratarelli & Browne (2002)⁴¹⁰ συμπεραίνει ότι ο εθισμός στο διαδίκτυο μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολικές συμπεριφορές οι οποίες περιλαμβάνουν τη χρήση του διαδικτύου για σεξουαλικούς λόγους αλλά και για προσωπικούς ή επαγγελματικούς σκοπούς. Η αμερικανίδα ψυχολόγος Kimberly Young (1996)⁴¹¹, είναι η πρώτη που ανέφερε ότι η χρήση του διαδικτύου υπό ορισμένες προϋποθέσεις μπορεί να είναι εθιστική και πρότεινε ένα ερωτηματολόγιο με οκτώ κριτήρια (Young's Internet Addiction Scale), το οποίο χρησιμοποιείται ως εργαλείο στις έρευνες για τον εθισμό.

⁴⁰⁷ Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. & Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*. Vol.58(1):49-74.

⁴⁰⁸ Ybarra, M., Alexander, C., Mithell, K. (2005). Depressive symptomatology, youth Internet use, and online interactions: A national survey. *Journal of Adolescent Health*. Vol.36(1):9-18.

⁴⁰⁹ Griffiths, M. (2000). Sex on the Internet. In: von Feilitzen, C., & Carlsson, U., eds. *Children in the new media landscape*. Kungälv: UNESCO, pp.169-184.

⁴¹⁰ Pratarelli, M. E. & Browne, B. L. (2002). Confirmatory factor analysis of internet use and addiction. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.5:53-64.

⁴¹¹ Young KS. (1998). Internet Addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.1:237-244.

Η έρευνα που πραγματοποίησε η Μ.Ε.Υ του Πανεπιστημίου Αθηνών (2008)⁴¹² έδωσε σημαντικά στοιχεία όσον αφορά τον χρόνο που καταναλώνουν οι έφηβοι στο διαδίκτυο και έδειξε ότι το 1% των παιδιών εμφανίζουν συμπτώματα εξάρτησης. Τα αποτελέσματα διαφωνούν με ευρήματα της έρευνας των Siomos et al. (2008)⁴¹³ σε 85 σχολεία της Θεσσαλίας, σύμφωνα με τα οποία το 8,2% των μαθητών είναι εθισμένα. Βέβαια για να κριθεί ένα άτομο εθισμένο στο διαδίκτυο, πάσχον δηλαδή από μια ψυχική διαταραχή, πρέπει να πληροί ορισμένα συγκεκριμένα επιστημονικά κριτήρια τα οποία εκτός από την πολύωρη ημερήσια ενασχόληση με το διαδίκτυο σύμφωνα με τα στοιχεία ερευνών είναι τα ακόλουθα:

Εξιδανίκευση του μέσου. Ο χρήστης θεωρεί τον ηλεκτρονικό υπολογιστή ή το διαδίκτυο το σημαντικότερο «κεφάλαιο» της καθημερινότητάς του.

Τροποποίηση της διάθεσης. Σε όσους εθίζονται στα ηλεκτρονικά παιχνίδια παρουσιάζεται αύξηση της παραγωγής του νευροδιαβιβαστή του εγκεφάλου ντοπαμίνη, η οποία συνδέεται με την ευχαρίστηση.

Ανοχή. Το άτομο χρειάζεται σταδιακά όλο και περισσότερες ώρες χρήσης του υπολογιστή ώστε να νιώθει ευχαρίστηση.

Σύγκρουση. Ενώ το παιδί αισθάνεται ότι έχει πρόβλημα, δεν μπορεί να κάνει κάτι για να περιορίσει τη χρήση του υπολογιστή.

Ενασχόληση αρχικώς με ηπιότερες και όχι τόσο εθιστικές λειτουργίες του διαδικτύου, όπως είναι η αποστολή ηλεκτρονικών μηνυμάτων, και σταδιακή μετάβαση σε πιο διαδραστικές διαδικτυακές λειτουργίες όπως τα δωμάτια συνομιλιών (chat room), οι ομάδες ειδήσεων ή ακόμη και τα αποκαλούμενα κοινωνικά παιχνίδια.

Όλα αυτά έχουν, όπως είναι επόμενο, σοβαρές επιπτώσεις σε διάφορους τομείς της λειτουργικότητας του ατόμου. Μειώνεται ο χρόνος που περνάει ο έφηβος με την οικογένειά του, περιορίζονται τα χόμπι και οι κοινωνικές συναναστροφές του, αυξάνεται ο κίνδυνος εμφάνισης παχυσαρκίας, μυοσκελετικών προβλημάτων και οφθαλμικών παθήσεων λόγω των πολλών ωρών – ακινησίας - μπροστά στην οθόνη. Παράλληλα, οι εθισμένοι στο διαδίκτυο έφηβοι παραμελούν τη σωματική τους υγιεινή, ενώ κάνουν πολλές απουσίες στο σχολείο.

Σε έρευνα των Ghassemzadeh, Shahraray & Moradi (2008)⁴¹⁴ σε εφήβους στο Ιράν, το ποσοστό του εθισμού ανέρχεται στο 3,8%. Περιπτωσιολογική μελέτη των

⁴¹² Είκοσι αγόρια (14-16 ετών) με συμπτώματα εξάρτησης από το διαδίκτυο παρακολουθεί η επιστημονική ομάδα της Μονάδας Εφηβικής Υγείας της Β' Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών στο νοσοκομείο «Αγλαΐα Κυριακού». Εξειδικευμένες ομάδες με παιδοψυχολόγους και παιδοψυχιάτρους εφαρμόζουν γνωσιακές συμπεριφορικές θεραπείες και ψυχοθεραπεία. <http://www.dart.gov.gr/?q=node/105>. Ανακτήθηκε στις 28-11-2008.

⁴¹³ Siomos, K., Dafouli, E., Braimiotis, D., Mouzas, O., Angelopoulos, N. (2008). Internet Addiction among Greek Adolescent Students. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.11(6):653-657.

⁴¹⁴ Ghassemzadeh, L., Shahraray, M., Moradi, A. (2008). Prevalence of Internet Addiction and Comparison of Internet Addicts and Non-Addicts in Iranian High Schools. *CyberPsychol & Behavior*. Vol.11(6):731-733.

Orleans & Laney (2000)⁴¹⁵ σε 32 παιδιά-χρήστες Η/Υ έδειξε ότι η πολύ χρήση τα οδηγεί σε κοινωνική απομόνωση και περισσότερο τ' αγόρια. Μερικές κριτικές για την κακή χρήση του διαδικτύου συμφωνούν ότι το διαδίκτυο δεν είναι περισσότερο εθιστικό ή παθολογικό από ότι και η παρακολούθηση της τηλεόρασης, η τηλεφωνική επικοινωνία ή το να κάνεις διάφορες δραστηριότητες τον ελεύθερο χρόνο (Grohol, 1999)⁴¹⁶. Επίσης έρευνες για τον εθισμό στην παρακολούθηση της τηλεόρασης (Kubey & Csikszentmihalyi, 2002)⁴¹⁷ δεν έχουν προκαλέσει τόση δημόσια προσοχή όσο οι έρευνες για το διαδίκτυο. Το Σεπτέμβριο του 2003 έρευνα της ProQuest, μια ηλεκτρονική βάση δεδομένων, ανέκτησε 1047 αναφορές για τον εθισμό εκ των οποίων οι 66 ήταν σε επιστημονικά περιοδικά, ενώ για την τηλεόραση ανέκτησε 139 αναφορές εκ των οποίων οι 18 σε επιστημονικά περιοδικά. Επίσης η χρήση του κινητού τηλεφώνου θεωρείται υπερβολική. Οι νέοι ξοδεύουν πολύ χρόνο μιλώντας στο κινητό τηλέφωνο με φίλους, παραμελώντας τη μελέτη τους και τις σχέσεις με τα μέλη της οικογένειάς τους. Αυτό βέβαια δεν θεωρείται ακόμη εθισμός. Ο εθισμός του τηλεφώνου, όταν μπήκε ως θέμα στην έρευνα της ProQuest, ανέκτησε μόνο 19 αναφορές (citation) και καμία από αυτές δεν ήταν σε επιστημονικό περιοδικό.

Έρευνα των Lin & Tsai (2002)⁴¹⁸, σε 753 μαθητές Γυμνασίου στην Ταϊβάν εκ των οποίων οι 88 ταξινομήθηκαν ως εξαρτημένοι χρήστες του διαδικτύου, έδειξε ότι οι εξαρτημένοι χρήστες ξοδεύουν περισσότερο χρόνο on-line παρά αυτοί οι οποίοι δεν είναι εξαρτημένοι. Ενώ οι εξαρτώμενοι εμφανίζουν αρνητική επιρροή στην καθημερινότητα, στη σχολική επίδοση και στις σχέσεις με τους γονείς τους εν τούτοις και οι εξαρτώμενοι και οι μη εξαρτώμενοι βλέπουν τη χρήση του διαδικτύου ως μια ενίσχυση των σχέσεων. Η δημιουργία φιλικών σχέσεων μέσω διαδικτύου είναι μια δημοφιλή δραστηριότητα των νέων η οποία ενδεχομένως οδηγεί σε υπερβολική χρήση. Οι Wolak, Mitchell & Finkelhor (2003)⁴¹⁹ χρησιμοποίησαν τα ερευνητικά δεδομένα από μια εθνική έρευνα για τους χρήστες του διαδικτύου, ηλικίας 10-17 ετών, για να δείξουν τα χαρακτηριστικά των νέων που συνάπτουν σχέσεις με ανθρώπους που συναντούν στο διαδίκτυο. Τα κορίτσια είχαν συγκρούσεις με τους γονείς τους ή ήταν πολύ ενοχλημένες ή ήταν πιο επιρρεπείς από άλλα κορίτσια στο να έχουν στενές online σχέσεις. Τα αγόρια διαπιστώθηκε ότι είχαν χαμηλά επίπεδα

⁴¹⁵ Orleans, M. & Laney, M. (2000). Children's Computer Use in the Home. Isolation or Sociation? *Social Science Computer Review*. Vol.18(1):56-72.

⁴¹⁶ Grohol, J. (1999). Too much time online. Internet addiction or healthy social interactions. *CyberPsychology and Behavior*. Vol.2:395-402.

⁴¹⁷ Kubey, R. & Csikszentmihalyi, M. (2002). Television addiction is no mere metaphor. *Scientific American*. Vol. 286(2):79-86.

⁴¹⁸ Lin, S. S. J. Tsai, C-C. (2002). Sensation seeking and internet dependence of Taiwanese high school adolescents. *Computer in Human Behavior*. Vol.18:411-426.

⁴¹⁹ Wolak, Mitchell & Finkelhor. (2003)., όπ.π.

επικοινωνίας με τους γονείς ή ήταν πιο ενοχλημένα από άλλα αγόρια. Επίσης βρέθηκε να σχετίζεται η ηλικία, το φύλλο και οι απόψεις για τη χρήση του διαδικτύου. Τα παιδιά με αυτά τα χαρακτηριστικά είναι πιο επιρρεπή στη σεξουαλική εκμετάλλευση και σε άλλες αρνητικές επιπτώσεις του διαδικτύου.

Ο Holmes (1997)⁴²⁰ υποστηρίζει ότι δεν είναι σωστό να θεωρούμε ότι το διαδίκτυο δημιουργεί εθισμό, αλλά ότι οι άνθρωποι εθίζονται σε συγκεκριμένες συμπεριφορές. Π.χ., ο όρος «sex addict» δεν είναι ένας αναγνωρισμένος επιστημονικός όρος, αλλά χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάποιον ο οποίος έχει παθολογική σεξουαλική συμπεριφορά και είναι εθισμένος στο sex. Πολλοί από αυτούς τους ανθρώπους αγοράζουν πορνογραφικά περιοδικά και βίντεο. Δεν θεωρούμε ότι είναι εθισμένοι στα περιοδικά και στα βίντεο, αλλά στο sex, δηλ. στο περιεχόμενό τους.

Έχοντας υπόψη το παραπάνω πλαίσιο διαπιστώνουμε ότι το διαδίκτυο είναι ένα χώρος όπου οι έφηβοι καταναλώνουν αρκετό από τον ελεύθερο χρόνο τους και στις επόμενες ενότητες γίνεται αναλυτική καταγραφή των κινήτρων της χρήσης του διαδικτύου σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο.

2.2. Το ελληνικό ερευνητικό τοπίο όσον αφορά την χρήση του διαδικτύου από τους ανηλίκους

Οι έρευνες που αφορούν τους Έλληνες ανηλίκους χρήστες πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Safer Internet), από εθνικούς οργανισμούς και φορείς, όπως το Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας, το Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μελετών, την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, και σε επίπεδο επιστημονικών μελετών ή διδακτορικών διατριβών. Εστιάζονται κυρίως στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών, στον τρόπο χρήσης καθώς και στους κινδύνους που αντιμετωπίζουν.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του EU kids Online⁴²¹ από το 2000 έως το 2007⁴²² στην Ελλάδα⁴²³, έχουν πραγματοποιηθεί 29 εθνικές έρευνες που αφορούν τη σχέση των παιδιών και των νέων με τις νέες τεχνολογίες. Από αυτές οι 8 έχουν ασχοληθεί

⁴²⁰ Holmes, L. (1997). Pathological Internet use.
<http://www.mentalhealth.cinigo.com/health/library/weekly/aa92997.htm>

⁴²¹ «What do we Know about Children's Use of Online Technologies?» A report on Data Availability and Research Gaps in Europe (D1.1) <http://lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/Reports/Default.htm>

⁴²² Τα στοιχεία αφορούν τις έρευνες που έχει καταγράψει το δίκτυο EU kids Online έως το 2007 και μέχρι σήμερα δεν έχει ακόμη επικαιροποιηθεί.

⁴²³ Στο Ηνωμένο Βασίλειο πραγματοποιήθηκαν 50 έρευνες, στη Γερμανία και στο Βέλγιο 33, στην Σουηδία 27, Πορτογαλία και Δανία 19, Εσθονία 17, Γαλλία 15, Τσεχία 12, Ισπανία 14, Ισλανδία και Βουλγαρία 7.

αποκλειστικά με παιδιά, μία για παιδιά κάτω των έξι ετών και οι υπόλοιπες αφορούν τις ηλικιακές ομάδες 11-12 και 15-19. Οι έρευνες χρηματοδοτήθηκαν κυρίως ή από το κράτος (45%) ή από την Ευρωπαϊκή Ένωση (52%). Η θεματική ατζέντα των παραπάνω ερευνών, αφορά κυρίως το δημογραφικό προφίλ των χρηστών καθώς και τον τρόπο πρόσβασης και λιγότερο τους κινδύνους που ελλοχεύουν στις τεχνολογίες σύνδεσης. Συγκεκριμένα: το 38% των ερευνών αφορούν τον τρόπο πρόσβασης στο διαδίκτυο, ενώ μόλις το 10% (3 έρευνες) εξετάζουν τις ικανότητες/γνώσεις του πληθυσμού στη χρήση του διαδικτύου. Επιπλέον υπάρχει ελάχιστη διαθέσιμη έρευνα για την ερμηνεία και την αξιολόγηση του on line περιεχομένου. Δεν υπάρχει καμία έρευνα για τον αλφαριθμητισμό των γονέων στα μέσα και για τη στάση τους απέναντι στις νέες τεχνολογίες. Μία έρευνα εξετάζει τις ανησυχίες των γονέων για τις διαδικτυακές τεχνολογίες και δύο έρευνες αφορούν την επαγρύπνηση των γονέων για τους κινδύνους του διαδικτύου.

Σύμφωνα με έρευνα του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας⁴²⁴ (2008) στην Ελλάδα, η χρήση του διαδικτύου από τους νέους κινείται σε πολύ υψηλά επίπεδα της τάξης του 87% (το 2006 ήταν 56%), ποσοστό που αγγίζει το 88% της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με τα στοιχεία της τηλεφωνικής έρευνας (μέσω CATI και δομημένων συνεντεύξεων διάρκειας 10 λεπτών) του Παρατηρητηρίου, που διενεργήθηκε στην περιοχή της Αττικής, σε δείγμα παιδιών ηλικίας 10-15 ετών, διαπιστώθηκε ότι το 93% των παιδιών ηλικίας 10-15 ετών χρησιμοποιεί ηλεκτρονικό υπολογιστή, ενώ το ποσοστό του γενικού πληθυσμού ηλικίας 16-74 ανέρχεται σε 39%. Πρόκειται για μια σημαντική διαφορά, η οποία αναδεικνύει την υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών από τη νέα γενιά κυρίως σε αστικά κέντρα. Σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου, το 73% των παιδιών ηλικίας 10-15 ετών χρησιμοποιεί διαδίκτυο έναντι του 30% του γενικού πληθυσμού ηλικίας 16-74. Όσον αφορά τη συχνότητα 8 στα 10 το χρησιμοποίησαν μία φορά την εβδομάδα, ενώ το 36% το χρησιμοποιούν σχεδόν καθημερινά. Η συχνότητα αυξάνει με την ηλικία (3,01 ώρες οι συχνοί χρήστες). Το σπίτι αποτελεί τον κυριότερο τόπο πρόσβασης, ενώ σε ότι αφορά τους λόγους χρήσης του διαδικτύου από παιδιά αυτοί αφορούν κυρίως διασκέδαση (παίζουν, κατεβάζουν παιχνίδια, φωτογραφίες κ.λ.π.) ενώ μεγάλος αριθμός δηλώνει ότι το χρησιμοποιεί για αναζήτηση πληροφοριών για τα μαθήματα, αλλά και για την αποστολή e-mail. Σημειώνεται επίσης ότι χαμηλή είναι συνολικά (36%) η συμμετοχή των παιδιών σε websites κοινωνικής δικτύωσης

⁴²⁴ Το Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας (ΚτΠ) είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, με διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, το οποίο ιδρύθηκε με το Ν.3059/2002. Αποτελεί την κεντρική πηγή άντλησης έγκυρης πληροφόρησης καθώς και το βασικό φορέα διαμόρφωσης προτάσεων αναφορικά με την πορεία της χώρας προς την Ψηφιακή Ελλάδα και τη συμβολή των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στο οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι.

όπως facebook, youtube, my space, κ.λ.π. Επίσης διαπιστώθηκε υψηλή διείσδυση των κινητών τηλεφώνων.

Σύμφωνα με έρευνα ομάδας της safeNetHome⁴²⁵ και της καταναλωτικής οργάνωσης «Ε.ΚΑΤ.Ο»⁴²⁶, η οποία υλοποιήθηκε (δημοσιεύθηκε τον Αύγουστο 2006) σε συνεργασία με το ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης, η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου από τους εφήβους φθάνει το 2006, στο 70%. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 590 νέους 16-19 ετών από την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Λάρισα, τη Πάτρα, τα Χανιά και την Καβάλα. Το 30% των νέων δηλώνει ότι δε χρησιμοποιεί το διαδίκτυο, ενώ το 20% δεν γνωρίζει τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή. Οι περισσότεροι χρήστες δήλωσαν ότι ασχολήθηκαν με τον υπολογιστή γιατί τους βοηθάει στις σπουδές τους, ενώ έμαθαν να χρησιμοποιούν διαδίκτυο εμπειρικά κυρίως για διασκέδαση. Το 51% το χρησιμοποιεί για να «κατεβάζει μουσική» αν και γνωρίζουν ότι είναι απαγορευμένο. Το 38% των κοριτσιών και το 29% των αγοριών ανταλλάσσουν αρχεία μεταξύ τους, φωτογραφικό και μουσικό υλικό καθώς και φωτογραφίες. Η πλοήγηση στο διαδίκτυο γίνεται κυρίως από το σπίτι (44%), από το internet-cafe (25%), από τα πανεπιστήμια (21%) και από τον χώρο εργασίας (10%). Ιδιαίτερα δημοφιλή ανάμεσα στους φοιτητές είναι τα διαδικτυακά ημερολόγια (blogs). Το 21% των χρηστών δηλώνει ότι αγνοεί τους κινδύνους του διαδικτύου, ενώ ένα ποσοστό 60% δεν γνωρίζει που πρέπει να απευθυνθεί σε περίπτωση κινδύνου⁴²⁷. Σύμφωνα, με την παρούσα μελέτη, τα αγαπημένα sites με σειρά προτεραιότητας είναι: διαδικτυακά παιχνίδια πολέμου, ποδόσφαιρο, αυτοκίνητα (για τα αγόρια) και αστρολογία, μόδα (για τα κορίτσια). Επίσης τα αγόρια ομολογούν ότι τουλάχιστον μια φορά έχουν επισκεφτεί ιστοσελίδα στο διαδίκτυο με πορνογραφικό υλικό, ενώ αποτελεί θέμα συζήτησης η ανακάλυψη κάποιας περιέργης σελίδας με πρωταγωνιστές τους αγαπημένους τους ήρωες από τα κινούμενα σχέδια. Η εικόνα, λοιπόν, που προκύπτει για τη νέα γενιά των Ελλήνων είναι ελαφρώς διαφοροποιημένη από τα παιδιά της υπόλοιπης Ευρώπης, καθώς το internet είναι σχετικά νέο μέσο. Τα παιδιά χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να ανταλλάσσουν μηνύματα με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και να συζητούν στους χώρους ανοιχτής επικοινωνίας (chat-rooms).

Ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από ποιοτική έρευνα της Focus, για λογαριασμό του Ινστιτούτου Επικοινωνίας⁴²⁸, η οποία διεξήχθη από 13-18/4-2-2006,

⁴²⁵ SafeNetHome είναι ο Ελληνικός Κόμβος για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου και λειτουργεί στα πλαίσια της εκστρατείας επαγρύπνησης και ενημέρωσης για ασφαλέστερο διαδίκτυο και τελεί υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του προγράμματος Safer Internet Plus.

⁴²⁶ <http://www.ekato.org>

⁴²⁷ Γι αυτό και η ομάδα SafeNetHome θέτει σε λειτουργία την ανοικτή γραμμή βοήθειας 8011135286 όπου παρέχονται πληροφορίες από ειδικούς για θέματα ασφαλούς πλοήγησης στο διαδίκτυο.

⁴²⁸ <http://www.instofocom.gr>

με τη μορφή 11 ομαδικών συζητήσεων με μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου χρήστες διαδικτύου και με γονείς χρήστες και μη χρήστες μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου, με τουλάχιστον ένα παιδί στην οικογένεια που χρησιμοποιεί διαδίκτυο, ταξινόμησε και ερμήνευσε τα ευρήματα με δύο ερωτήματα:

- 1. Γιατί ορισμένοι γονείς κυρίως μη χρήστες διαδικτύου αλλά και χρήστες αρνούνται ή καθυστερούν τη χρήση από τα παιδιά τους;*
- 2. Γιατί ορισμένοι γονείς χρήστες του διαδικτύου ενθαρρύνουν τα παιδιά στη μάθησή τους.*

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας 4 είναι οι σημαντικοί λόγοι για τους οποίους οι γονείς είναι επιφυλακτικοί για τη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά τους: α) φοβούνται ότι μπορεί να οδηγήσει τα παιδιά σε απομόνωση, β) για οικονομικούς λόγους, γ) για την ποιότητα του περιεχομένου των ιστοσελίδων και δ) λόγω έλλειψης γνώσης γι' αυτό.

Αντίθετα οι γονείς χρήστες έχουν ξεκάθαρη εικόνα για ποιούς λόγους θέλουν τα παιδιά τους να μάθουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο: α) ενδιαφέρονται περισσότερο για τις νέες τεχνολογίες διότι πιστεύουν ότι οι χρήστες των νέων τεχνολογιών είναι καλύτερα εκπαιδευμένοι και πληροφορημένοι, έχουν περισσότερες γνώσεις και μπορούν να διερευνούν, να αξιολογούν και να συνθέτουν γνώσεις και πληροφορίες από πολλές πηγές στο διαδίκτυο, β) αποτελεί μέρος του σύγχρονου τρόπου ζωής και γ) για ψυχαγωγία και να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους.

Επίσης, σύμφωνα με έρευνα του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας⁴²⁹ (2000-2001), που πραγματοποιήθηκε σε 4.355 μαθητές από 161 σχολεία της χώρας, το 78,2% των μαθητών απαντά ότι χρησιμοποιεί Η/Υ με ισόποση κατανομή αγοριών και κοριτσιών, το 51,2% των παιδιών σχολικής ηλικίας επισκέπτεται συχνά το διαδίκτυο, κατά κύριο λόγο για ηλεκτρονικά παιχνίδια (76,9%) και για σχολικές εργασίες (49,3%). Επιπλέον 9 στους 10 μαθητές ηλικίας μεταξύ 7 και 17 ετών έχουν επισκεφθεί ιστοσελίδα με πορνογραφικό περιεχόμενο.

Σε έρευνα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας⁴³⁰ με θέμα «Έρευνα χρήσης τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας από τα νοικοκυριά, έτος 2006», παρατηρήθηκε ότι η πλειοψηφία των παιδιών ηλικίας 12-15 ετών χρησιμοποίησαν ηλεκτρονικό υπολογιστή ή το διαδίκτυο από το χώρο της εκπαίδευσης ή από την κατοικία τους. Ο κυριότερος λόγος για τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν το διαδίκτυο είναι για να «κατεβάσουν» και να παίξουν παιχνίδια, να ακούσουν μουσική ή να «κατεβάσουν» εικόνες. Η έρευνα έδειξε επίσης, ότι η πρόσβαση στο διαδίκτυο

⁴²⁹ Η έρευνα διεξήχθη με την αποστολή ερωτηματολογίων για τη διερεύνηση των τρόπων χρήσης του Η/Υ από τους μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. <http://www.kee.gr>.

⁴³⁰ http://www.infosociety.gr/infosoc/elGR/grafeiotypou/news/infosoc_news/news_greek/statistics_16-02-2007.htm (Ανακτήθηκε στις 20-1-2008).

κατανέμεται σχεδόν ομοιόμορφα στα δύο φύλα των παιδιών με μικρή διαφορά υπέρ των αγοριών (50,3%). Επίσης το 60% των παιδιών που χρησιμοποίησαν ηλεκτρονικό υπολογιστή ή το διαδίκτυο, κάνουν χρήση τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα αλλά όχι κάθε μέρα. Η έρευνα διενεργήθηκε σε ολόκληρη τη χώρα σε τελικό δείγμα 4.896 ιδιωτικών νοικοκυριών και ισάριθμα μέλη αυτών με κριτήριο την ύπαρξη ενός τουλάχιστον μέλους ηλικίας 16-74 ετών σε κάθε νοικοκυριό. Επιπλέον συμμετείχαν στην έρευνα 324 παιδιά ηλικίας 12-15 ετών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας για τη χρήση των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας από τα νοικοκυριά για το έτος 2008, που πραγματοποίησε η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία⁴³¹, παρατηρήθηκε ότι ο πληθυσμός ηλικίας 16-74 ετών που δεν έχει χρησιμοποιήσει ποτέ υπολογιστή μειώθηκε σε σχέση με προηγούμενες έρευνες κατά 4,8 ποσοστιαίες μονάδες. Για την ηλικιακή ομάδα 16-24 ετών η λήψη, η «διανομή» οπτικοακουστικού υλικού, δηλαδή μουσικής, ταινιών και παιχνιδιών αποτελεί τον κυριότερο λόγο πλοήγησης. 9 στα 10 άτομα ηλικίας 16-19 ετών, δηλαδή το 90,3%, έχουν χρησιμοποιήσει ηλεκτρονικό υπολογιστή, το 83,4% των ατόμων ηλικίας 16-19 ετών, έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο και το 98,4% έχουν χρησιμοποιήσει κινητό τηλέφωνο. Η μεγαλύτερη αύξηση της χρήσης των τεχνολογιών στον πληθυσμό ηλικίας 16-74 ετών, παρατηρήθηκε στην Αττική και ακολουθεί η Κεντρική Ελλάδα. Συγκρίνοντας τις δύο έρευνες παρατηρούμε τη σημαντική αύξηση των ανηλίκων χρηστών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της πανελλαδικής έρευνας του Ινστιτούτου Οπτικοακουστικών Μέσων (Ι.Ο.Μ.)⁴³² με θέμα «Δημιουργική και ασφαλής χρήση του διαδικτύου από νέους και νέες έως 18 ετών» που διεξήχθη την περίοδο 2006-2007, τα αγόρια έχουν έναν μέσο όρο περίπου διπλάσιο (7,15 ώρες) στην μέγιστη διάρκεια απασχόλησης μπροστά σε Η/Υ απ' ότι τα κορίτσια (4,75 ώρες). Η πλειονότητα των μαθητών έχει γνώση της σημασίας των προσωπικών δεδομένων ή δηλώνει ότι έχει άγνοια, συνεπώς αναπτύσσει μια καχύποπτη συμπεριφορά όταν του ζητούνται δεδομένα. Ιδιαίτερη διακριτή ως προς τον βαθμό ασφαλείας των μαθητών και την ανάπτυξη ριψοκίνδυνων συμπεριφορών είναι η βαθμίδα/κατεύθυνση εκπαίδευσης. Όσον αφορά τον κίνδυνο εθισμού τα αγόρια παρουσιάζουν υπερδιπλάσιο ποσοστό «υψηλού κινδύνου» σε σχέση με τα κορίτσια. Η ποιότητα των σχέσεων ανάμεσα σε γονείς και τους μαθητές που ανήκουν στην ομάδα υψηλού κινδύνου είναι σαφώς χειρότερη σε σχέση με τις ομάδες μετρίου και χαμηλού κινδύνου. Σχετικά με τις

⁴³¹ Περισσότερα στοιχεία αναφορικά με την έρευνα δημοσιεύονται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.statistics.gr> (κατηγορία: Στατιστικά στοιχεία/Κοινωνικές Στατιστικές/ Τεχνολογίες Πληροφόρησης και Επικοινωνίας).

⁴³² Το Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων επεξεργάζεται και αναπτύσσει πρωτοβουλίες οπτικοακουστικής παιδείας που στοχεύουν στην ενεργητική και παθητική προστασία των παιδιών και των νέων από την έκθεσή τους στα ΜΜΕ.

ρισοκίνδυνες συμπεριφορές που μπορεί να υιοθετήσουν οι μαθητές, δεν προκύπτει από την παραπάνω έρευνα ότι υιοθετούν μια συγκεκριμένη ρισοκίνδυνη συμπεριφορά, αλλά μάλλον υπάρχει μια τάση για ρισοκίνδυνες συμπεριφορές. Όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στους κινδύνους που ελλοχεύουν, στην πλειονότητά τους προστατεύονται από ρισοκίνδυνες πράξεις που θα μπορούσαν να τους φέρουν αντιμέτωπους με κοινωνικά ανεπιθύμητες συμπεριφορές, κοινωνική και ψυχική παθογένεια καθώς και αλλοιώσεις της συμπεριφοράς⁴³³.

Η έρευνα που πραγματοποίησε η Μ.Ε.Υ του Πανεπιστημίου Αθηνών (2008), έδωσε σημαντικά στοιχεία όσο αφορά τον χρόνο που καταναλώνουν οι έφηβοι στο διαδίκτυο καθώς και με τι ασχολούνται όταν βρίσκονται εντός και για το επίπεδο εθισμού τους:

- 53.4% χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο για χρονικό διάστημα > 1 έτος.
- 26% ανέφεραν καθημερινή χρήση και 8% χρήση > 20 ώρες εβδομαδιαίως.
- Τα αγόρια χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο σημαντικά περισσότερο από τα κορίτσια.
- Το 55% χρησιμοποιούν το δίκτυο για παιχνίδια, το 40% για τα e-mail, το 37,5% για επικοινωνία, το 10% για αγορές, το 4% για ενημέρωση σε θέματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, το 27% θέματα επιμόρφωσης, το 26% για ενημέρωση.
- Υπήρξε θετική συσχέτιση της χρήσης διαδικτύου και της διάσπασης προσοχής - υπερκινητικότητας, σύμφωνα με την κατάταξη στο SDQ.
- Το 1% των παιδιών εμφανίζουν συμπτώματα εξάρτησης από το διαδίκτυο.
- Το 18,2% (ένα στα πέντε 15χρονα παιδιά) παρουσίαζαν περιοδικά ή συχνά προβλήματα σχετικά με την κατάχρηση διαδικτύου (κατάσταση πριν το εθισμό).

Σύμφωνα με ευρήματα της έρευνας των Siomos et al. (2008)⁴³⁴ σε 85 σχολεία της Θεσσαλίας, το 70,8% των παιδιών είχε πρόσβαση στο διαδίκτυο και η πιο συχνή χρήση του διαδικτύου αφορούσε τα online βιντεοπαιχνίδια (50,9% των χρηστών) και τις υπηρεσίες πληροφοριών (46,8%). Το ποσοστό του εθισμού ανέρχεται σε ποσοστό 8,2%, με τα αγόρια να έχουν την πρωτοκαθεδρία (ποσοστό 6,2% σε σύγκριση με το 2% των κοριτσιών). Συνολικά μεταξύ των χρηστών η χαρακτηριζόμενη προβληματική χρήση του διαδικτύου (εθισμός, αλλά και συμπεριφορές επικίνδυνες οι οποίες όμως δεν έχουν καταλήξει ακόμη σε εθισμό) ήταν της τάξεως του 26,3% (18,1% για τα αγόρια και 8,2% για τα κορίτσια).

⁴³³ Αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας στο: Κατερέλος, Ι., Παπαδόπουλος, Π. (2009). *Οι έφηβοι και το Internet. Ασφαλής και Δημιουργική χρήση*. Ι.ΟΜ. Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.127.

⁴³⁴ Siomos, K., Dafouli, E., Braimiotis, D., Mouzas, O., Angelopoulos, N. (2008). Internet Addiction among Greek Adolescent Students. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.11(6):653-657.

Επίσης επισημαίνουμε ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει την 23η θέση σε κατάταξη που συνέταξαν ερευνητές του Χάρβαρντ όσον αφορά τις επιδόσεις των 30 χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) στη διείσδυση, την ταχύτητα και το κόστος των ευρυζωνικών δικτύων. Το Κέντρο Μπέρκμαν για το Διαδίκτυο και τη Κοινωνία στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ αξιολόγησε τις 30 χώρες σε διάφορες επιμέρους παραμέτρους της δικτύωσης, όπως διείσδυση, την ταχύτητα και το κόστος των ευρυζωνικών δικτύων χρησιμοποιώντας στοιχεία του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης αλλά και άλλων πηγών. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ η Ελλάδα έρχεται 23η στη γενική κατάταξη, οι επιδόσεις της όμως ποικίλουν στις τρεις βασικές συνιστώσες: έρχεται 27η στη διείσδυση των ευρυζωνικών δικτύων (ποσοστό χρηστών στο γενικό πληθυσμό), 23η όσον αφορά την ταχύτητα πρόσβασης και 13η από άποψη τιμών. Τις τρεις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν η Ιαπωνία, η Σουηδία και η Δανία, ενώ στις επτά τελευταίες, κάτω από την Ελλάδα, βρίσκονται η Σλοβακία, η Τσεχία, η Ιρλανδία, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Τουρκία και το Μεξικό.

Συμπερασματικά, ο έλληνας έφηβος χρήστης έχει συμπεριλάβει το διαδίκτυο στην καθημερινότητά του και παρά του ότι η χώρα μας δεν είναι στις πρώτες χώρες χρήσης του διαδικτύου, οι έφηβοι σημειώνουν πολύ υψηλά ποσοστά. Τα κίνητρα για τη χρήση συγκλίνουν σχεδόν σε όλες τις έρευνες και είναι για να παίξουν παιχνίδια, ν' ακούσουν μουσική, να επικοινωνήσουν, για να αναζητήσουν πληροφορίες, και για έχουν πρόσβαση σε πορνογραφικό περιεχόμενο. Επίσης παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές φύλου μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Η διαφορά των ποσοστών που παρατηρείται οφείλεται στη μεθοδολογία της κάθε έρευνας (ποσοτική, ποιοτική, κ.λ.π.), το διαφορετικό μέγεθος του κάθε δείγματος και ο χρόνος που διεξήχθη η έρευνα. Ακόμη απαιτείται περαιτέρω έρευνα της ηλικίας κάτω των 12 ετών, η οποία δεν έχει ακόμη διερευνηθεί όσο η εφηβική ηλικία. Επίσης, επισημαίνουμε την πολύ σημαντική απόκλιση στα αποτελέσματα των δύο ερευνών που πραγματοποιήθηκαν και έχουν δημοσιευθεί και αφορούν το ζήτημα του εθισμού. Στη μεν έρευνα του Πανεπιστημίου Αθηνών το ποσοστό ανέρχεται σε 1%, ενώ στην έρευνα του Σιώμου & συν. (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας) το ποσοστό ανέρχεται σε 8,2%, ενώ σε άλλες δύο έρευνες σε Χίο και Κω (υπό δημοσίευση) τα ποσοστά ανέρχονται πάνω από 11%. Αυτές οι αποκλίσεις χρειάζονται περαιτέρω συγκριτική μελέτη και διερεύνηση.

Επίσης παρατηρούμε ότι σε όλες σχεδόν τις έρευνες έχει αποτυπωθεί η αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο από τους ανηλίκους και συνεπώς τίθεται το ζήτημα της διαχείρισης της πληροφορίας από τον ανήλικο-χρήστη. Σύμφωνα με Δερτούζο (2001)⁴³⁵, η ανεύρεση των σωστών πληροφοριών στο περιβάλλον του

⁴³⁵ Δερτούζος, Μ. (2001). *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση*. Εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 151.

διαδικτύου είναι ένα πολύ δύσκολο έργο, γιατί οι περισσότερες από τις πληροφορίες που κυκλοφορούν, διογκωμένες από τις δικές μας ανάγκες και στόχους, είναι πληροφοριακά σκουπίδια και η πληροφοριακή υπερφόρτωση με ανούσια περιεχόμενα, οδηγεί στο φαινόμενο της «πληροφοριακής περίπτωσης»⁴³⁶. Ο πληροφοριακός υπερκορεσμός, ιδίως με ακατάλληλα, ασύνδετα και αλλοπρόσασλλα πληροφοριακά φορτία, αποτελεί απειλή του πολιτισμού μας καθώς οδηγεί στο λειτουργικό αναλφαβητισμό, την αβουλία και την αδρανοποίηση, σύμφωνα με την Καϊτατζή-Γουίτλοκ (2003)⁴³⁷.

2.3. Επισκόπηση ερευνών στο εξωτερικό ως προς τη χρήση του διαδικτύου

Σύμφωνα με τα στοιχεία του προγράμματος EU kids Online⁴³⁸, που τελεί υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 360 διακρατικές έρευνες (SAFT (Safty Awareness Facts and Tools) – Eurobarometer – Mediapro - WIP (World Internet Project) - Children and Their Changing Media Environment - Insafe Survey), πραγματοποιήθηκαν για τη μελέτη της χρήσης των νέων τεχνολογιών από τα παιδιά και τους νέους σε 21 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την ύπαρξη αξιολογής έρευνας όσον αφορά την πρόσβαση και τη χρήση του διαδικτύου, η υπάρχουσα γνώση σχετικά με το πεδίο έχει πολλά κενά, κυρίως σε σχέση με ορισμένα είδη κινδύνων, με τα μικρότερης ηλικίας παιδιά και με τις νέες/κινητές τεχνολογίες.

Σύμφωνα με τις προαναφερθείσες έρευνες⁴³⁹, διαπιστώθηκε ότι στη Δανία δεν υπάρχουν διαφορές φύλου ως προς την χρήση του διαδικτύου, σε αντίθεση με τα αποτελέσματα στην Πολωνία, Νορβηγία, Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Τσεχία, Σουηδία, Γαλλία, Πορτογαλία, Σλοβενία και Ολλανδία. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι η πρόσβαση των παιδιών στο διαδίκτυο γίνεται από τον δικό τους υπολογιστή και από το υπνοδωμάτιό τους και χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για αναζήτηση πληροφοριών, διασκέδαση, παιχνίδια και κοινωνική διασύνδεση, και για να μοιραστούν εμπειρίες με άλλους. Στην Ελλάδα το 46% το χρησιμοποιεί για e-mail, το 41% συνομιλεί σε chat-rooms. Στην Ελλάδα, τη Δανία, την Ιρλανδία, τη Σουηδία, τη Νορβηγία και την Ιταλία οι γονείς ενισχύουν τα παιδιά τους στη χρήση του διαδικτύου ως εκπαιδευτική πηγή και υποτιμούν την αξία του για κοινωνικές σχέσεις και διασκέδαση.

⁴³⁶ Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σ. (2003). *Η επικράτεια των πληροφοριών*. Εκδόσεις Κριτική, σελ. 408.

⁴³⁷ Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σ. (2003). *ό.π.π.*, σελ. 407.

⁴³⁸ EU kids Online. European Research on Cultural, Contextual and Risk Issues in Children's Safe Use of the Internet and New Media. Deliverable D7. 4a Annual Report 1. EC Safer Internet Programme. <http://lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/Reports/Default.htm> (Ανακτήθηκε 11-12-2008).

⁴³⁹ Comparing Children's Online Opportunities and Risks across Europe: Cross-national Comparisons for EU Kids Online (D3.2). EU kids Online, *ό.π.π.*

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ευροβαρόμετρου (2008) οι δραστηριότητες των παιδιών είναι τα επιγραφμικά παιχνίδια, η διαδικτυακή συζήτηση, πρόσβαση στις πορνογραφικές σελίδες (15%), και πρόσβαση σε σελίδες με βίαιο περιεχόμενο (9%).

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της U.S. Department of Commerce (2002)⁴⁴⁰, στις Η.Π.Α. έχει αυξηθεί αλματωδώς η χρήση του διαδικτύου και κυρίως από τους νέους, οι οποίοι είναι ενθουσιασμένοι με τη χρήση του. Μεταξύ 1998 και 2001 παρουσιάστηκε αύξηση από 4,1% σε 14,3% σε παιδιά ηλικίας 3-4 ετών, από 16,8% σε 38,9% σε παιδιά ηλικίας 5-9 ετών, από 39,2% σε 65,4% σε παιδιά ηλικίας 10-13 ετών και από 51,2 σε 75,6 σε παιδιά ηλικίας 14-17 ετών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας των Lenhart, Raine, & Lewis, (2001)⁴⁴¹ το 73% των νέων ηλικίας 12-17 ετών χρησιμοποιούν διαδίκτυο. Αλλά τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποίησε το Kaiser Family Foundation⁴⁴² το 2001, διαπιστώνουν ότι το 95% των νέων ηλικίας 15-17 ετών έχουν κάνει χρήση του διαδικτύου. Συγκεκριμένα: Το 94% έστειλε e-mail, το 94% έκανε αναζήτηση για σχολική εργασία, το 85% αναζήτησε πληροφορίες για ταινίες, μουσική και TV, το 81% έπαιξε παιχνίδια, το 80% κατέβασε μουσική, το 78% για να μάθει νέα, το 71% συμμετείχε σε chat room, το 50% για να δει τα σκορ των ομάδων και το 36% για να αγοράσει κάτι. Το 70% των ανηλίκων (ηλικίας 15-17 ετών) είχαν τυχαία πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό ενώ το 23% δήλωσε ότι αυτό συνέβαινε συχνά ή μάλλον συχνά.

Η έρευνα του Youth Internet Safety Survey (2004)⁴⁴³ σε 1501 χρήστες ηλικίας 10-17 ετών, από τον Αύγουστο του 1999 έως τον Φεβρουάριο του 2000, με τηλεφωνική συνέντευξη και υπό την επίβλεψη γονέα ή κηδεμόνα, έδειξε ότι οι νέοι χρησιμοποιούν το internet για μόρφωση, διασκέδαση, επικοινωνία (92%). Το 55% χρησιμοποίησε τα chat rooms, instant messages, e-mail ή άλλους τρόπους επικοινωνίας.

⁴⁴⁰ A nation Online: How Americans are expanding their use of the internet. Πραγματοποιήθηκε από το Σεπτέμβριο του 2001 έως τον Φεβρουάριο του 2002 σε δείγμα 57.000 νοικοκυριά των US. Διαθέσιμο στο <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn>, και στο άρθρο των Mitchell, K. J., Finkelhor, D. & Wollak, J. (2004). *Victimization of youths on the Internet*. In J.L.Mullings, J.W.Marquart & D.J.Hartley (Eds). *The Victimization of children: Emerging Issues* (pp:1-39). New York: The Haworth Maltreatment & Trauma Press.

⁴⁴¹ Lenhart, A., Raine, L. & Lewis, O. (2001). *Teenage Life Online: The rise of the instant-message generation and the Internet's impact on friendships and family relationships*. Washington, DC: Pew and American Life Project. Available from <http://www.edc.uoc.gr/horde/services/go.php?url=http%3A%2F%2Fwww.pewinternet.org%2F>.

⁴⁴² Kaiser Family Foundation, *Generation Rx.com: How Young People Use the Internet for Health Information*, 2001. <http://www.kff.org>

⁴⁴³ Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wollak, J. (2004). *Victimization of youths on the Internet.*, ό.π.

Έρευνα των Fleming, Greentree, Cocotti-Muller, Elias & Morrison (2006)⁴⁴⁴, σε 692 Αυστραλούς ηλικίας 13-16 ετών, έδειξε ότι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για σχολικές εργασίες (34% τα αγόρια, 36% τα κορίτσια), για να μιλήσουν με φίλους μέσω IM (28% τα αγόρια, 37% τα κορίτσια), μέσω e-mail (6% τα αγόρια, 13% τα κορίτσια), για να κατεβάσουν ή να παίξουν παιχνίδια (10% τα αγόρια, 3% τα κορίτσια), για να κατεβάσουν τραγούδια και βίντεο (6% τα αγόρια, 3% τα κορίτσια) και για πληροφορίες για TV και ταινίες (4% τα αγόρια, 2% τα κορίτσια).

Όπως ανέδειξε η έρευνα της Ρυθμιστικής Αρχής Τηλεπικοινωνιών Ofcom (Office of Communications)⁴⁴⁵, οι Βρετανοί ηλικίας 16 έως 24 ετών παρακολουθούν λιγότερη τηλεόραση⁴⁴⁶, διαβάζουν λιγότερο εφημερίδες, προτιμούν να ενημερώνονται από το διαδίκτυο και να δημοσιεύουν δικά τους κείμενα. Οι Βρετανοί νέοι περνούν τρεις ώρες την εβδομάδα σερφάροντας στο διαδίκτυο, 21 λεπτά περισσότερο από τον μέσο όρο, στέλνουν 42 περισσότερα μηνύματα SMS, ενώ αφιερώνουν επτά ώρες λιγότερες για να παρακολουθήσουν τηλεόραση. Μειωμένο είναι επίσης το ενδιαφέρον τους για περιοδικά, εφημερίδες και ραδιόφωνο. Επιπλέον, το 70% αυτής της ηλικιακής ομάδας, συγκριτικά με το 41% του γενικού πληθυσμού, έχουν χρησιμοποιήσει κάποιο δικτυακό τόπο κοινωνικής συναναστροφής, όπως το My Space, οι μισοί διαθέτουν κονσόλα βιντεοπαιχνιδιών ή/και mp3 player και ένας στους 5 νέους διαθέτει δικό του δικτυακό τόπο ή blog, σύμφωνα με το BBC. Βασικός παράγοντας για τη μετάβαση στα νέα μέσα στη Βρετανία, είναι η αυξημένη διάδοση των ευρυζωνικών συνδέσεων τις οποίες διαθέτει πλέον το 63% των νοικοκυριών.

Σύμφωνα με την έρευνα του Πανευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Κόμβων Ασφαλούς Διαδικτύου «Insafe» (τελεί υπό την αιγίδα της Κομισιόν), η οποία πραγματοποιήθηκε στις 6-7/2/2007, σε 37 χώρες με συμμετοχή 21.825 παιδιών και εφήβων (322 ελληνόπουλα). Τα παιδιά κάτω των 10 ετών δεν γνωρίζουν τους κινδύνους που εγκυμονούν οι συναντήσεις με άτομα που γνώρισαν μέσα από τα chat rooms, αφού περισσότερα από το 1/3 δήλωσαν ότι θα συναντούσαν τους άγνωστους συνομιλητές τους χωρίς να ενημερώσουν τους γονείς τους, ενώ τα ελληνόπουλα είναι πιο υποψιασμένα. Στις ηλικίες μεταξύ 14-17 χρόνων η έκθεση στους κινδύνους του διαδικτύου είναι μεγαλύτερη με το 22% των 17χρονων να δηλώνει ότι θα

⁴⁴⁴ Fleming, J. M., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, A. K., and Morrison, S. (2006). Safety in Cyberspace: Adolescents' Safety and Exposure Online. *Youth & Society*. Vol.38(2):135-154.

⁴⁴⁵ <http://www.ofcom.org.uk>

⁴⁴⁶ Η Γερμανία (στο γενικό πληθυσμό) κατέχει την πρώτη θέση όσον αφορά την παρακολούθηση τηλεόρασης, 14 ώρες την εβδομάδα κατά μέσο όρο, κυρίως λόγω της πληθώρας των δωρεάν τηλεοπτικών καναλιών. Η χαμηλότερη τηλεθέαση καταγράφεται στην Ιταλία, την Ισπανία και τη Σουηδία. Σύμφωνα με έρευνα της εταιρείας ερευνών JupiterResearch με τίτλο «Ευρωπαϊκή Έρευνα Καταναλωτικής Ζήτησης Μέσων 2006» η χρήση του διαδικτύου στην Ευρώπη ξεπέρασε τη χρήση του Τύπου(εφημερίδες-Περιοδικά). Βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση του διαδικτύου είναι η ηλικία των χρηστών και η πρόσβαση στις ευρυζωνικές συνδέσεις.

ξεχνούσαν να αναφέρουν μια συνάντηση με αγνώστους στους γονείς τους και το 24% των 18χρονων ότι θα πήγαιναν μόνοι τους. Από τα 322 Ελληνόπουλα, 8 στα 10 δηλώνουν ότι έχουν δικό τους υπολογιστή (82,30%), 6 στα 10 (62,73%) ότι «σερφάρουν» έως 5 ώρες εβδομαδιαίως, 2 στα 10 πως είναι online πάνω από 10 ώρες (22,98%) και 7 στα 10 ότι δεν συνομιλούν με αγνώστους στο διαδίκτυο και δεν θα τους συναντούσαν. Επίσης 1 στα 2 απαντά ότι δίνει πολλές προσωπικές πληροφορίες για τη ζωή του μέσα από τους ιστοχώρους κοινωνικής δικτύωσης, τα social networking sites, όπως το MySpace ή το Bebo. Ωστόσο, 1 στα 4 παιδιά θα έδινε τα στοιχεία του τραπεζικού λογαριασμού του πατέρα του μέσα από το διαδίκτυο, ενώ 5 στα 10 θα συμπλήρωναν μόνο βασικά στοιχεία (τηλέφωνο, διεύθυνση κ.λπ.) σε φόρμες ιστοχώρων. Στα δύο μόνο το ένα θα έλεγε στους γονείς ή στον δάσκαλο ότι έλαβε διαδικτυακά από φίλο φωτογραφία πορνογραφικού περιεχομένου, 8 στα 10 (80,43%) θα ζητούσαν από τη μητέρα τους να αγοράσει με πιστωτική κάρτα κάτι από το διαδίκτυο, το (6,52%) θα «δανείζονταν» την πιστωτική κάρτα του γονιού τους ή θα χρησιμοποιούσαν στοιχεία κάρτας που θα τους έδινε φίλος τους (13,4%) και 8 στα 10 Ελληνόπουλα ότι θα άκουγαν προσεκτικά τις συμβουλές των δασκάλων τους για ασφαλή χρήση του διαδικτύου.

Η εταιρεία λογισμικού Symantec⁴⁴⁷ πραγματοποίησε (2008) έρευνα σχετικά με τις διαδικτυακές συνήθειες παιδιών και ενηλίκων. Η εν λόγω έρευνα διεξήχθη από την εταιρεία Harris Interactive, στις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Μεγάλη Βρετανία, την Αυστραλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, τη Βραζιλία, την Κίνα και την Ιαπωνία. Σύμφωνα με τα ευρήματα, οι μισοί περίπου χρήστες του διαδικτύου (52%) απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση αν έχουν κάνει φίλους online. Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι από τους χρήστες που απάντησαν θετικά στην ερώτηση, το 46% υποστήριξε ότι οι online φίλοι είναι εξίσου ή περισσότερο σημαντικοί από τους φίλους του υλικού κόσμου. Όσον αφορά στις μικρές ηλικίες, τα παιδιά στις Η.Π.Α. ανέφεραν ότι αφιερώνουν 20 ώρες την εβδομάδα στο διαδίκτυο, ενώ το 41% των νέων 13-17 ετών είπαν ότι οι γονείς τους δεν έχουν ιδέα ποιες σελίδες επισκέπτονται. Το πλέον ανησυχητικό εύρημα της έρευνας είναι ότι μόλις ένας στους τρεις γονείς (33%) ελέγχει και παρακολουθεί συστηματικά τις online δραστηριότητες των παιδιών του⁴⁴⁸.

⁴⁴⁷ Πηγή: <http://www.symantec.com>

⁴⁴⁸ Σχολιάζοντας τα αποτελέσματα της έρευνας, η σύμβουλος διαδικτυακής ασφάλειας της Symantec, Marian Merritt είπε μεταξύ άλλων ότι «οι γονείς έχουν πλήρη άγνοια για τις δραστηριότητες των παιδιών τους στο internet». Από την πλευρά του, ο Senior Product Manager του Norton Dave Cole δήλωσε ότι «η αμφίδρομη επικοινωνία που προσφέρει η VoIP τηλεφωνία ή το IM ενσωματώθηκε τόσο γρήγορα σε διαδικτυακές δραστηριότητες όπως τα games και το e-commerce που δεν προλάβουμε καν να καταλάβουμε ότι ερχόμαστε σε επαφή με ξένους».

Οι Berson & Berson (2005)⁴⁴⁹ έκαναν συγκριτική ανάλυση της online συμπεριφοράς των εφήβων κοριτσιών ηλικίας 12 με 18 ετών στις Η.Π.Α. και στη Νέα Ζηλανδία. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από τις 2 online έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Η.Π.Α. και στην Νέα Ζηλανδία (Internet Safety Group, 2001). Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν ότι στην online επικοινωνία ένας σημαντικός αριθμός κοριτσιών εμπλέκονται σε επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών, αποστολή προσωπικών φωτογραφιών σε online παραλήπτες και κλείσιμο ραντεβού πρόσωπο με πρόσωπο. Πολλές έφηβες συνεχίζουν την προβληματική συμπεριφορά τους και εκτός διαδικτύου. Τα δεδομένα προτείνουν ότι υπάρχει ένα σφάλμα στην προληπτική επέμβαση για την συνειδητοποίηση και την ασφάλεια των νέων. Οι εφαρμογές αυτής της έρευνας άπτονται στην προετοιμασία των νέων για μια επιτυχημένο χειρισμό των δυνατοτήτων του διαδικτύου.

Το διαδίκτυο θεωρείται ένα νέο μέσο μαζικής επικοινωνίας, αλλά και πολιτικής αφύπνισης. Σύμφωνα με εθνική τηλεφωνική έρευνα των Pasek, Kenski et al. (2006)⁴⁵⁰ για το θετικό ρόλο των ΜΜΕ (τηλεόραση, ράδιο, εφημερίδες περιοδικά, κινηματογράφος, βίντεο) στην πολιτική δραστηριότητα και πολιτική αφύπνιση των νέων ηλικίας 14 έως 22 ετών, συμπεριελήφθη και η χρήση του διαδικτύου. Η έρευνα χρησιμοποίησε τα δεδομένα από προηγούμενη έρευνα του 2004⁴⁵¹ και οι ερευνητές ακολουθώντας την υπόθεση του Putnam (2000)⁴⁵² σχετικά με τις ευεργετικές επιδράσεις των κοινωνικών δεσμών στην πολιτική συμμετοχή, αποδεικνύουν ότι η κοινωνική δραστηριότητα είναι θετικά συνδεδεμένη με την πολιτική αφύπνιση. Αντίθετα με τον Putnam, βρήκαν ότι η χρήση των μέσων, είτε ως μέσα πληροφόρησης είτε ως μέσα διασκέδασης διευκολύνουν την πολιτική δέσμευση, εκτιμώντας ότι τα νέα μέσα είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά στην προώθηση της πολιτικής αφύπνισης. Την επίδραση της χρήσης του διαδικτύου στην πολιτική συμμετοχή των εφήβων (δείγμα 6.330 ηλικίας 16 ετών, στο Βέλγιο) μελέτησαν οι Quintelier & Vissers (2008)⁴⁵³. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα ο χρόνος που

⁴⁴⁹ Berson, I., & Berson, M. (2005). Challenging online behaviors of youth. Findings from a comparative analysis of young people in the United States and New Zealand. *Social Science Computer Review*. Vol.23(1): 29-38.

⁴⁵⁰ Pasek, J., Kenski, K., Romer, D., Jamieson, K. H. (2006). America's Youth and Community Engagement. *Communication Research*. Vol.33(3):115-135.

⁴⁵¹ Την πραγματοποίησε το 2004 η National Annenberg Risk Survey of Youth, υπό την εποπτεία του Adolescent Risk Communication Institute at the Annenberg Public Policy Center of the University of Pennsylvania. Πραγματοποιήθηκε από 27 Απριλίου έως 16 Σεπτεμβρίου 2004 με 1501 τηλεφωνικές συνεντεύξεις νέων ηλικίας 14 έως 22 ετών.

⁴⁵² Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York:Touchstone.

⁴⁵³ Quintelier, E., Vissers, S. (2008). The Effect of Internet Use on Political Participation. An Analysis of Survey Results for 16-Year-Olds in Belgium. *Social Science Computer Review*. Vol.26(4):411-427.

καταναλώνουν οι νέοι στο διαδίκτυο δεν επηρεάζει αρνητικά τη συμμετοχή τους στην δημόσια ζωή, δηλαδή δεν οδηγεί τους νέους σε κοινωνική απόσυρση και οι δραστηριότητές τους στο διαδίκτυο όπως, chatting, blogging, η αγορά ή η πώληση προϊόντων, επηρεάζουν με θετικό τρόπο την πολιτική εμπλοκή των νέων.

3. Ερευνητικά δεδομένα ως προς τους κινδύνους του διαδικτύου

Σύμφωνα με Magid (1998)⁴⁵⁴ δυνητικά τρεις είναι οι κίνδυνοι για τα παιδιά: α) όπως μέσα από τα παραδοσιακά μέσα έτσι και μέσω διαδικτύου τα παιδιά μπορούν να εκτεθούν σε ενοχλητικό υλικό το οποίο μπορεί να είναι σεξουαλικό ή βίαιο in nature, β) μέσα από τη δυνατότητα επικοινωνίας που τους παρέχει το διαδίκτυο μπορεί να πάρουν e-mail ή άλλα μηνύματα τα οποία τους δημιουργούν αμηχανία, ή είναι εχθρικά, ανατρεπτικά ή συνιστούν on line παρενόχληση και γ) στην περίπτωση που τα παιδιά δίνουν τα προσωπικά τους στοιχεία σε αγνώστους, γίνονται αντικείμενο ενός πιθανού κινδύνου να παρενοχληθούν και εκτός διαδικτύου. Σύμφωνα με τα στοιχεία και τις ανακοινώσεις της Ιντερπόλ⁴⁵⁵:

1. Το διαδίκτυο είναι επικίνδυνο για τα παιδιά διότι μέσω των chat rooms γίνεται προσπάθεια από αγνώστους για σεξουαλική συνέντευξη, σεξουαλική παρενόχληση, προώθηση σεξουαλικών εικόνων ή προσέλκυση για συνάντηση όπου μπορεί να προκύψει σεξουαλική επαφή.
2. Το διαδίκτυο επιτρέπει στους παιδόφιλους να δουν, να αγοράσουν, να πουλήσουν ή να ανταλλάξουν εικόνες, φιλμ, βίντεο που απεικονίζουν τη σεξουαλική κακομεταχείριση παιδιών.
3. Ιστοσελίδες με παραπλανητικό περιεχόμενο όπως "young model sites" όπου παρουσιάζονται παιδιά ως μοντέλα, αλλά όταν μπειs μπορείs να αποκτήσεις εικόνες με παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική εκμετάλλευση.

Το θεματικό δίκτυο EU Kids Online⁴⁵⁶, σύμφωνα με τα δεδομένα που συγκέντρωσε από την ερευνητική δραστηριότητα 25 ευρωπαϊκών χωρών⁴⁵⁷, ταξινόμησε ως ακολούθως τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στο διαδίκτυο. Οι περισσότερες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί στη Γερμανία, τη

⁴⁵⁴ Magid, L. J. (1998). *Child safety on the information highway*. National Center for Missing and Exploited Children. Διαθέσιμο: http://www.safekids.com/child_safety.htm (στη Valkenburg, 2001).

⁴⁵⁵ <http://www.interpol.int>

⁴⁵⁶ Το EU Kids Online είναι ένα θεματικό δίκτυο, το οποίο έχει ως στόχο να εντοπίσει και να συγκρίνει ερευνητικά δεδομένα και να διατυπώσει συμπεράσματα από τις εν εξελίξει έρευνες με θέμα τα παιδιά και τις διαδικτυακές τεχνολογίες στην Ευρώπη.

⁴⁵⁷ Οι 390 έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί και καταγραφεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν ταξινομηθεί σε βάση δεδομένων: <http://www.eukidsonline.net>

Μεγάλη Βρετανία και τη Δανία και οι λιγότερες στην Κύπρο, τη Βουλγαρία, την Πολωνία, την Ισλανδία, τη Σλοβενία και την Ιρλανδία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερευνών επικεντρώθηκε στους τρόπους χρήσης του διαδικτύου και μόνο το 1/3 στους διαδικτυακούς κινδύνους. Ελάχιστες έρευνες περιλαμβάνουν θέματα που αφορούν γονείς και αυτές υπάρχουν στις χώρες όπου έχει διεξαχθεί ο μεγαλύτερος αριθμός των ερευνών.

Πίνακας 4: Κίνδυνοι των παιδιών κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Είδη κινδύνων

Πρόσβαση σε βίαιο υλικό (τα παιδιά ως αποδέκτες)

Η μέση αντίδραση του 32% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Ηλεκτρονική παρενόχληση (τα παιδιά ως θύματα)

Η μέση αντίδραση του 15-20% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Αποστολή ενοχλητικών μηνυμάτων /παρενόχληση (τα παιδιά ως δράστες)

Η μέση αντίδραση του 12% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό (τα παιδιά ως αποδέκτες)

Η μέση αντίδραση του 40% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Λήψη ανεπιθύμητων σεξουαλικών σχολίων (τα παιδιά ως θύματα)

Η μέση αντίδραση του 25% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Συνάντηση με αγνώστους που γνώρισαν στο διαδίκτυο (τα παιδιά ως θύματα)

Η μέση αντίδραση του 9% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Παροχή προσωπικών πληροφοριών (τα παιδιά ως θύματα)

Η μέση αντίδραση του 50% των on line νέων της Ευρώπης που έχουν αντιμετωπίσει αυτόν τον κίνδυνο

Διαπιστώνουμε ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρά τις σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών, τα υπάρχοντα στοιχεία δείχνουν ότι για τους εφήβους που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, η ιεράρχηση των κινδύνων που αντιμετωπίζουν είναι αρκετά παρόμοια ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες. Η δημοσιοποίηση των προσωπικών πληροφοριών είναι η πιο ριψοκίνδυνη συμπεριφορά ακολουθούμενη από την παρακολούθηση πορνογραφικού υλικού. Έπεται η παρακολούθηση βίαιου ή ακατάλληλου υλικού. Το να πέσουν θύματα παρενόχλησης ή εκφοβισμού

(cyberbullying) είναι ο τέταρτος πιο διαδεδομένος κίνδυνος και ακολουθεί η πρόσληψη ανεπιθύμητων σεξουαλικών σχολίων, ενώ οι δια ζώσης συναντήσεις με διαδικτυακούς φίλους είναι ο λιγότερο διαδεδομένος.

Σε πολλές χώρες, υπάρχουν ενδείξεις ότι περίπου το 15%-20% των εφήβων που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, αναφέρουν ότι σ' ένα βαθμό αναστατώνονται, ανησυχούν ή νιώθουν ότι απειλούνται στο διαδίκτυο. Αν και οι γονείς υψηλότερης κοινωνικο-οικονομικής τάξης είναι πιο πιθανό να παρέχουν στα παιδιά τους πρόσβαση στο διαδίκτυο από εκείνους με χαμηλότερη, φαίνεται ότι τα παιδιά από οικογένειες χαμηλότερου στάτους είναι πιο εκτεθειμένα σε διαδικτυακούς κινδύνους.

Υπάρχουν ακόμη διαφορές μεταξύ των φύλων όσον αφορά τους κινδύνους, καθώς τα αγόρια είναι πιο πιθανό να έρθουν αντιμέτωπα (ή να δημιουργήσουν) κινδύνους που σχετίζονται με την παραγωγή υλικού, ενώ τα κορίτσια επηρεάζονται περισσότερο από κινδύνους σχετικά με το περιεχόμενο και τις διαδικτυακές επαφές. Τέλος, φαίνεται ότι οι έφηβοι μεγαλύτερης ηλικίας αντιμετωπίζουν περισσότερους διαδικτυακούς κινδύνους από τα παιδιά μικρότερης ηλικίας, αν και το ερώτημα πώς τα μικρότερα παιδιά αντιμετωπίζουν τους κινδύνους έχει πολύ λίγο απασχολήσει την έρευνα. Οι χώρες ταξινομήθηκαν με γνώμονα το βαθμό χρήσης του διαδικτύου και το βαθμό ύπαρξης διαδικτυακών κινδύνων. Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της χρήσης και των κινδύνων, με τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης να είναι υψηλής χρήσης – υψηλού κινδύνου και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης να είναι νέες στη χρήση και νέες στους κινδύνους.

Πίνακας 5: Χρήση του διαδικτύου από τους ανηλίκους και βαθμός επαφής με κινδύνους

Η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά (ανά χώρα)			
Βαθμός επαφής με διαδικτυακούς κινδύνους	Χαμηλός (<65%)	Μέσος (65%-85%)	Υψηλός (>85%)
Χαμηλός	Ιταλία Κύπρος	Γαλλία Γερμανία Αυστρία Βέλγιο	
Μέσος	Ελλάδα	Ιρλανδία Ισπανία Πορτογαλία	
Υψηλός		Βουλγαρία Τσεχία	Πολωνία Νορβηγία Μεγάλη Βρετανία Εσθονία Ισλανδία Ολλανδία Σλοβενία

Η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά παρουσιάζει αυξητική τάση, και ο αριθμός των γονέων που χρησιμοποιούν επίσης το διαδίκτυο τείνει να προσεγγίζει αυτόν των παιδιών. Οι διαφορές με βάση το φύλο φαίνεται ότι αμβλύνονται, αλλά οι κοινωνικο-

οικονομικές ανισότητες εξακολουθούν να είναι σημαντικές στις περισσότερες χώρες. Η ιεράρχηση των κινδύνων στους οποίους εκτίθενται τα παιδιά είναι παρόμοια ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη, και αφορούν τη δημοσιοποίηση προσωπικών πληροφοριών, η οποία αποτελεί την πιο ριψοκίνδυνη δραστηριότητα, ενώ η διαζώσης επαφή με διαδικτυακούς φίλους είναι ο λιγότερο διαδεδομένος αλλά πιο ύπουλος κίνδυνος. Τα παιδιά από οικογένειες χαμηλότερου κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου είναι περισσότερο εκτεθειμένα στους διαδικτυακούς κινδύνους. Τα αγόρια είναι πιο πιθανό να εκτεθούν σε διαδικτυακούς κινδύνους ή να εμπλακούν σε ριψοκίνδυνες δραστηριότητες ως παραγωγοί περιεχομένου, ενώ τα κορίτσια επηρεάζονται περισσότερο από κινδύνους σχετικούς με το περιεχόμενο και την επικοινωνία τους στο διαδίκτυο. Το μέγεθος του κινδύνου εξαρτάται από τη χρήση του ανηλίκου, από την ψυχοκοινωνική του σύνθεση και από την οικογενειακή δυναμική. Αυτοί που επιδίδονται σε επικίνδυνες συμπεριφορές αντιμετωπίζουν δυσκολίες και σε άλλους τομείς της ζωής τους. Οικογενειακό περιβάλλον με συγκρούσεις και με φτωχές σχέσεις γονέων-παιδιών σχετίζεται με την έκθεση των παιδιών σε έναν πλήθος κινδύνων στο διαδίκτυο (Wolak et al. 2003a⁴⁵⁸; Ybarra and Mitchell 2004b⁴⁵⁹). Η υψηλή σύγκρουση γονέων – παιδιών συσχετίζεται με υψηλή σεξουαλική θυματοποίηση στο διαδίκτυο (Wolak et al., 2003a). Η φτωχή συναισθηματική σχέση μεταξύ παιδιών και επιβλέποντος (φτωχοί συναισθηματικοί δεσμοί, σπάνια πειθαρχία και η έλλειψη ελέγχου) σχετίζονται με την αυξανόμενη σε απευθείας σύνδεση παρενόχληση (Ybarra et Mitchell, 2004b⁴⁶⁰). Αυτά τα στοιχεία συγκλίνουν με τα συμπεράσματα ερευνών που αφορούν στον πραγματικό κόσμο, όπου ο χαμηλός γονικός έλεγχος συσχετίζεται με αρνητικές συμπεριφορές, όπως η βία (Brendgen et al., 2001)⁴⁶¹, ο εκφοβισμός (Patterson, 2002⁴⁶² Steinberg et al., 2002⁴⁶³), ενώ ένα θετικό γονικό περιβάλλον μετριάζει την επίδραση της φτώχειας ή

⁴⁵⁸ Wolak, J., Mitchell, K. and Finkelhor, D. (2003a). Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships. *Journal of Adolescence*. Vol.26:105–119.

⁴⁵⁹ Ybarra, M. & Mitchell, K. (2004a). *Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol.45(7):1308–1316.

⁴⁶⁰ Ybarra, M. & Mitchell, K. (2004b). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*. Vol.27:319–336.

⁴⁶¹ Brendgen, M., Vitaro, F., Tremblay, E. R., and Lavoie, F. (2001). Reactive and Proactive Aggression: Predictions to Physical Violence in Different Contexts and Moderating Effects of Parental Monitoring and Caregiving Behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Vol.29(4):293–304.

⁴⁶² Patterson, R. G. and Fisher, A. P. (2002). *Recent developments in our understanding of parenting: Bidirectional effects, causal models, and the search for parsimony.* In *Handbook of parenting: Vol.5. Practical issues in parenting*, edited by M. H. Bornstein, 58–88. Mahwah, NJ: Erlbaum.

⁴⁶³ Steinberg, L. and Silk, S. J. (2002). *Parenting adolescents*. In *Handbook of parenting: Volume 1. Children and parenting*, edited by M. H. Bornstein, pp:103–134. Mahwah, NJ: Erlbaum.

άλλων δημογραφικών δεικτών (Barnow et al., 2001)⁴⁶⁴. Γονείς που μιλάνε για τους κινδύνους του διαδικτύου είχαν περισσότερο συνειδητοποιημένα παιδιά (Fleming et al., 2006)⁴⁶⁵. Οι περισσότεροι οικογενειακοί κανόνες σχετικά με το διαδίκτυο συσχετίζονται με λιγότερους κινδύνους κατά την επικοινωνία μέσω διαδικτύου (Liau et al., 2005)⁴⁶⁶. Η οικογενειακή συνοχή και οι κοινές δραστηριότητες οδηγούν σε λιγότερη έκθεση στο αρνητικό περιεχόμενο, όπως η πορνογραφία (Cho & Cheon, 2005)⁴⁶⁷.

4. Τα προβλήματα των ερευνών και εμπειρικών μελετών

Ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι η κριτική προσέγγιση των ερευνητικών και εμπειρικών δεδομένων που αφορούν τους ανηλίκους απέναντι στο παράνομο υλικό και στους κινδύνους του διαδικτύου και θα τονιστούν τα μεθοδολογικά προβλήματα αυτών των ερευνών. Από τη δεκαετία του 1990, ξεκίνησαν στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. ερευνητικές απόπειρες οι οποίες αρχικά ασχολήθηκαν με τη διερεύνηση του φαινομένου του διαδικτύου ως μέρος της ζωής των ανθρώπων και λόγω της μεγάλης και ταχύτατης διείσδυσής του σε πολλές δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, το θέμα έγινε τόσο δημοφιλές, ώστε να είναι σήμερα ένα από τα κύρια ζητήματα της επιστημονικής συζήτησης και αντικείμενο δημόσιου διαλόγου.

Σε μια ανασκόπηση των πρώτων μελετών που έχουν δημοσιευθεί, για τον κυβερνοχώρο και κυρίως για το θέμα της επικοινωνίας, ο Silver (2000)⁴⁶⁸ τις κατηγοριοποιεί σε 3 στάδια ή γενιές (stages or generations):

Το πρώτο στάδιο αφορά το δημοφιλές cyberculture («popular cyberculture»), στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και διακρίνεται από συλλογή δοκιμίων, βιβλίων και δημοσιογραφικών άρθρων τα οποία έχουν περιγραφικό χαρακτήρα ή εκλαϊκευμένη μορφή. Επίσης αυτή η περίοδος διακρίνεται από έναν περιορισμένο δυϊσμό (a limited dualism) με εχθρούς και φίλους του διαδικτύου. Ερευνητές όπως

⁴⁶⁴ Barnow, S., Lucht, M. and Freyberger, J. H. (2001). Influence of Punishment, Emotional Rejection, Child Abuse, and Broken Home on Aggression in Adolescent: An Examination of Aggressive Adolescents in Germany. *Psychopathology*. Vol.34(4):167–173.

⁴⁶⁵ Fleming, J. M., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, A. K., and Morrison, S. (2006). Safety in Cyberspace: Adolescents' Safety and Exposure Online. *Youth & Society*. Vol.38(2):135–154.

⁴⁶⁶ Liau, A. K., Khoo, A. and Ang, P. H. (2005). Factors Influencing Adolescents Engagement in Risky Internet Behavior. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.8(6): 513–520.

⁴⁶⁷ Cho, Chang-Hoan and Hongsik, John Cheon. (2005). Children's Exposure to Negative Internet Content: Effects of Family Context. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. Vol.49(4):488–509.

⁴⁶⁸ Silver, D. (2000). *Looking Backwards, Looking Forward: Cyberculture Studies 1990-2000*. Originally published in *Web studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*, edited by David Gauntlett (Oxford University Press, pp: 19-30).

(Kling, 1996⁴⁶⁹; Jones, 1997⁴⁷⁰; Rosenzweig, 1999⁴⁷¹) έχουν επισημάνει ότι αυτό το πρώιμο «δημοφιλές cybersculture» στάδιο, διακρίνεται από το πομπώδες ύφος και από ουτοπικά παραληρήματα. Από τη μια πλευρά βρίσκονται οι συγγραφείς οι οποίοι κατηγορούν (Sale, 1995⁴⁷²; Stoll, 1995⁴⁷³) το διαδίκτυο για πολιτική και οικονομική αλλοτρίωση καθώς και για κοινωνικό κατακερματισμό και από την άλλη πλευρά συγγραφείς⁴⁷⁴, μελετητές και πολιτικοί (Kapor and Barlow, 1990⁴⁷⁵; Rheingold, 1993⁴⁷⁶; Keegan, 1995⁴⁷⁷) οι οποίοι θεωρούν το διαδίκτυο ως ένα νέο «σύνορο» πολιτισμού, μια ψηφιακή περιοχή που θα επιφέρει ανάπτυξη στις επιχειρήσεις, θα ενθαρρύνει τη δημοκρατική συμμετοχή και θα μειώσει τις οικονομικές και κοινωνικές αδικίες.

Στο *δεύτερο στάδιο* στα μέσα της δεκαετίας του 1990 («cyberculture studies»), υπάρχει μεγάλη εισροή ακαδημαϊκών μελετών οι οποίες εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στις εικονικές κοινότητες, στις σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτές καθώς και στις online ταυτότητες. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά έργα αυτής της περιόδου είναι το βιβλίο «Virtual Community» του Rheingold (1993), στο οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει μια συνοπτική ιστορία του διαδικτύου, την ιστορία της εικονικής κοινότητας, Whole Earth Lctronic Link, της οποίας ο ίδιος ήταν μέλος, καθώς και παραδείγματα της αλληλεπίδρασης μεταξύ WELL και Internet. Επίσης αυτή την εποχή, σημαντικό είναι το έργο της Turkle (1995)⁴⁷⁸ «Life on the screen:Identity in the Age of the Internet» η οποία μέσα από μελέτες περίπτωσης αποκαλύπτει πως οι χρήστες των MUDs⁴⁷⁹ δημιουργούν την online ταυτότητα η οποία τους βοηθά και

⁴⁶⁹ Kling, R. (1996). *Computerization and Controversy: Value Conflicts and Social Choices*. Academic Press, pp:40-58.

⁴⁷⁰ Jones, S. (1997). *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety*. Sage Publication, pp:7-35.

⁴⁷¹ Rosenzweig, R. (1999). Live free or die? Death, life, survival, and sobriety on the information superhighway. *American Quarterly*. Vol.51(1):160-174.

⁴⁷² Sale, K. (1995). *Rebels Against the Future: The Luddites and their War on the Industrial Revolution: Lessons for the Computer Age*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.

⁴⁷³ Stoll, C. (1995). *Silicon Snake Oil: Second Thoughts on the Information Highway*. New York: Doubleday.

⁴⁷⁴ Αναφερόμενοι ως technofuturists.

⁴⁷⁵ Kapor, M. and Barlow, J. P. (1990). *Across the electronic frontier*. http://www.eff.org/Misc/Publications/Mitch_Kapor/electronic_frontier.eff

⁴⁷⁶ Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.

⁴⁷⁷ Keegan, P. (1995). *The digerati!* The New York Times Magazine, pp:38-45, 84-88.

⁴⁷⁸ Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.

⁴⁷⁹ Το 1978, οι Roy Trubshaw και Richard Bartle κατασκεύασαν ένα είδος παιχνιδιού για τους υπολογιστές το οποίο ονόμασαν MUD (Multi -User Domains or Dungeons). Ήταν ένα παιχνίδι κειμένου, το οποίο ο

στην πραγματική τους ζωή. Αυτή την περίοδο και άλλες επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η γλωσσολογία, η κοινωνική ψυχολογία, η εθνογραφία, προσέγγισαν το θέμα από διαφορετική οπτική. Π.χ. οι κοινωνιολόγοι προσεγγίζουν τις εικονικές κοινότητες ως «κοινωνικά δίκτυα» (Wellman, 1996)⁴⁸⁰ ή μέσα από τη θεωρία της αλληλεπίδρασης (Kollock & Smith, 1996)⁴⁸¹. Οι ανθρωπολόγοι (Escobar, 1994⁴⁸²; Downey & Dumit, 1998⁴⁸³) διατυπώνουν ένα νέο υποπεδίο μελέτης, τη cyborg⁴⁸⁴ ανθρωπολογία, αφιερωμένη στη μελέτη της διασταύρωσης ατόμων, κοινωνίας και δικτυωμένων υπολογιστών. Οι γλωσσολόγοι μελετούν τις μορφές γραψίματος και τους κώδικες που χρησιμοποιούνται (Danet et al. 1997⁴⁸⁵; Herring, 1996⁴⁸⁶) και οι φεμινίστριες αναλύουν την κατασκευή του φύλου μέσα στον κυβερνοχώρο (Cherny & Weise, 1996⁴⁸⁷; Hall, 1996⁴⁸⁸; Consalvo, 1997⁴⁸⁹).

Το τρίτο στάδιο στα τέλη της δεκαετίας του 1990, αφορά τις κρίσιμες μελέτες «critical cyberculture studies». Αυτή την περίοδο υπάρχει μια μεγάλη αύξηση

χρήστης το χειριζόταν με απλές εντολές τα οποία συνδύαζε την αίσθηση ενός φυσικού μέρους με μία αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο. Αυτό ήταν η βάση για τα προσφιλή σημερινά παιχνίδια Massively Multiplayer Online Games (MMOGs), όπως Dark Age, Word of Warcraft, Age of Conan, Warhammer.

⁴⁸⁰ Wellman, B., Salaff, J., & Dimitrova, D. (1996). Computer networks as social networks; Collaborative work, telework, and virtual community. *Annual Review of Sociology*. Vol.22:213-238.

⁴⁸¹ Kollock, P. & Smith, M. (1996). *Managing the virtual commons: Cooperation and conflict in computer communities. Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp:109-128. (ed. by Herring, S.).

⁴⁸² Escobar, A. (1994). Welcome to cyberia: Notes on the Anthropology of cyberculture. *Current Anthropology*. Vol.35(3):211-231.

⁴⁸³ Downey, D. L. & Dumit, J. (1998). *Cyborgs and Citadels: Anthropological Interventions in Emerging Sciences and Technologies*. NM: The School of American Research Press.

⁴⁸⁴ Ο όρος cyborg αποτελεί σύνθεση των λέξεων cybernetic και organism, του οργανισμού δηλαδή, που καθίσταται δυνατός λόγω των εξελίξεων της επιστήμης της κυβερνητικής (cybernetics). Πατέρας της κυβερνητικής είναι ο Nobert Wiener (1948), ο οποίος καθιέρωσε τον όρο κυβερνητική (από το ρήμα «κυβερνώ») για να ονομάσει την επιστήμη που αντιλαμβάνεται τους ζωντανούς οργανισμούς (π.χ. το ανθρώπινο νευρικό σύστημα) και τα τεχνητά συστήματα (π.χ. τα τηλεπικοινωνιακά συστήματα) ως ανάλογα, και μελετά τον έλεγχο των πληροφοριών μεταξύ τόσο των ένζων, όσο και των τεχνητών επικοινωνούντων συστημάτων. Για την έννοια του cyborg στο έργο της Donna Haraway, βλέπε το άρθρο της Μιχαηλίδου, Μ. (2004). Υβριδισμός και υποκειμενικότητα: Η φιγούρα του cyborg και το μεταβιομηχανικό υποκείμενο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.115Γ'.

⁴⁸⁵ Danet, B., Ruedenberg-Wright, L., Rosenbaum-Tamari, Y. (1997). Hmmm...Where's that smoke coming from? Writing, Play and Performance on Internet Relay Chat. *Journal of Computer-Mediated Communication*. Vol.2(4). Διαθέσιμο στο <http://jcmc.indiana.edu/vol2/issue4/danet.html>

⁴⁸⁶ Herring, S. (eds.) (1996). *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives*. John Benjamins Publishing Co, pp:81-106.

⁴⁸⁷ Cherny, L. & Weise, E.R. (eds.) (1996). *Wired Women: Gender and New Realities in Cyberspace*. Seal Press.

⁴⁸⁸ Hall, K. (1996). Cyberfeminism. Στη Herring, S. (1996). *Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp.147-170.

⁴⁸⁹ Consalvo, M. (1997). Cash cows hit the web: Gender and Communication technology. *Journal of Communication Inquiry*. Vol. 21(1):98-115.

μονογραφιών, μελετών και ερευνών. Το τοπίο θεωρείται χαοτικό και είναι δύσκολο να χαρτογραφηθεί. Αποτελείται από τους κάτωθι τέσσερις σημαντικούς τομείς, ο καθένας αλληλεξαρτώμενος από τον άλλον:

- Μελέτες για τις κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλληλεπιδράσεις που πραγματοποιούνται online.
- Μελέτη των ιστοριών που λέγονται για αυτές τις αλληλεπιδράσεις.
- Μελέτες που αναλύουν μια σειρά από κοινωνικές, πολιτισμικές, πολιτικές και οικονομικές εκτιμήσεις οι οποίες ενθαρρύνουν ή αποτρέπουν την πρόσβαση ατόμων ή ομάδων σε τέτοιες αλληλεπιδράσεις.
- Αξιολόγηση σκόπιμων, τυχαίων και εναλλακτικών αποφάσεων και διαδικασιών οι οποίες διαμορφώνουν την επαφή μεταξύ δικτύου και χρηστών.

Την τελευταία δεκαετία οι έρευνες επεκτάθηκαν στις όψεις και τις μορφές του ηλεκτρονικού εγκλήματος και συνεχίστηκαν ερευνώντας το παιδί-ανήλικο-νέο ως χρήστη αλλά και ως «θύμα» των νέων τεχνολογιών. Οι έρευνες πραγματοποιούνται είτε σε Πανεπιστήμια στο πλαίσιο ερευνητικών πρωτοκόλλων, είτε στο πλαίσιο χρηματοδοτούμενων δράσεων μεμονωμένων κρατών ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πραγματοποιήθηκαν 235 έως το 2007), είτε ερευνητικών κέντρων και δομών, είτε από τη βιομηχανία του διαδικτύου. Ο στόχος αυτών των ερευνών είναι η καταγραφή της έκτασης του φαινομένου της χρήσης του διαδικτύου, τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των χρηστών, οι κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της χρήσης του, καθώς και οι κίνδυνοι που διατρέχουν οι ανήλικοι χρήστες (παρενόχληση, εθισμός, κ.λ.π.). Όλο αυτό το ενδιαφέρον αντανakλά τόσο τις ιδεολογικές τάσεις της σύγχρονης εποχής όσο και τα επιστημονικά ρεύματα που τη σηματοδοτούν. Η ερευνητική τάση έχει διαφορετικές αφετηρίες ανάλογα με το κίνητρο, το στόχο και το φορέα που τη χρηματοδοτεί.

Συμπερασματικά, μπορούμε να επισημάνουμε ότι αυτή η έκρηξη σε ερευνητικό επίπεδο οφείλεται στους κάτωθι λόγους:

- Ο χώρος του διαδικτύου είναι ένας νέος χώρος, συνεχώς εξελισσόμενος, με πολλά πεδία ενδιαφέροντος ο οποίος δεν έχει κορεσθεί σε ερευνητικό επίπεδο.
- Η ευκολία της πραγματοποίησης των ερευνών, τόσο από θέμα κόστους όσο και από θέμα χρόνου. Οι online έρευνες και κυρίως οι έρευνες μέσω τηλεφώνου, θεωρούνται εύκολες και μη δαπανηρές, όμως επισφαλείς όσον αφορά τα αποτελέσματά τους.
- Το οικονομικό ενδιαφέρον της βιομηχανίας του διαδικτύου⁴⁹⁰ για τη χρηματοδότηση ερευνών που αφορούν κυρίως το προφίλ των χρηστών, τη

⁴⁹⁰ Το 2007 η Microsoft επένδυσε 15 δισεκατομμύρια δολάρια.

καταγραφή των στάσεων απέναντι στην τεχνολογία, καθώς και τις τάσεις που επικρατούν, με σκοπό την κυκλοφορία νέων προϊόντων. Επίσης το ενδιαφέρον για την προστασία των ανηλίκων εγείρει το ενδιαφέρον των εταιρειών για την παραγωγή φίλτρων και λογισμικών προστασίας.

- Η κατασκευή μιας ατμόσφαιρας ανασφάλειας και κινδύνου στη σύγχρονη κοινωνία, συντελεί στην αύξηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος κυρίως για τα παιδιά και τους εφήβους.

Τα προβλήματα που προκύπτουν από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που αφορούν τη διερεύνηση κυρίως της αρνητικής πλευράς του διαδικτύου (ηλεκτρονικό έγκλημα, παράνομο υλικό, πιθανοί κίνδυνοι, κ.λ.π.) για τους ανηλίκους, είναι:

- 1) Οι διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις (ποιοτικές, ποσοτικές έρευνες), το μέγεθος του δείγματος, τα ερευνητικά εργαλεία, και η επεξεργασία των δεδομένων δεν επιτρέπουν τη γενίκευση των αποτελεσμάτων.
- 2) Οι διαδυσκλιτικές έρευνες, ως μηχανισμοί συλλογής εμπειρικού υλικού παρουσιάζουν προβλήματα. Αυτές πραγματοποιούνται με ερωτηματολόγιο που «αναρτάται» στο δίκτυο, κυρίως μέσω Newsgroups. Το σημαντικότερο πρόβλημα αυτών των ερευνών αφορά την «ποιότητα» του δείγματος, η οποία έχει ως αντίκτυπο στην εγκυρότητα των αποτελεσμάτων και στη δυνατότητα γενίκευσής τους. Ένα δεύτερο μειονέκτημα είναι η δυνατότητα των χρηστών να δηλώνουν ψευδή στοιχεία λόγω της ανωνυμίας που παρέχει το διαδίκτυο στον ερωτώμενο, με συνέπεια να αλλοιώνεται το δείγμα. Επίσης ένα τρίτο μειονέκτημα, είναι οι αντιδράσεις των χρηστών («αγριεμένοι χρήστες»), οι οποίοι θεωρούν ότι το μήνυμα παραβιάζει τους κανόνες καλής συμπεριφοράς στο δίκτυο (netiquette) και οι οποίοι σύμφωνα με Collins and Berge (1994)⁴⁹¹, «νοιώθουν ότι κινδυνεύουν από κάποιον των κοινωνικών επιστημών που κόβει βόλτες στα δίκτυα». Επισημαίνεται βέβαια, ότι αυτές οι έρευνες έχουν σαφές πλεονέκτημα έναντι άλλου τύπου ερευνών, σε κόστος και στη δυνατότητα εμπλουτισμού του ερωτηματολογίου με οπτικοακουστικό υλικό, γεγονός το οποίο το καθιστά πιο ενδιαφέρον.
- 3) Τα δεδομένα που παράγονται από τις ερευνητικές προσπάθειες μέσα από εντελώς ανεξάρτητες μεταξύ τους καταγραφές, συγκροτούν σύνολα παρατηρήσεων ασύμβατα μεταξύ τους. Π.χ. πραγματοποιούνται έρευνες σε χώρες με διαφορετικό επίπεδο διείσδυσης της τεχνολογίας στον πληθυσμό καθώς και με άλλο επίπεδο ενημέρωσης, π.χ. Η.Π.Α., Ταϊβάν, Ελλάδα. Συνεπώς τα αποτελέσματα δεν μπορούν να τύχουν γενίκευσης σε κάθε πληθυσμό και σε κάθε χρονική στιγμή. Η

⁴⁹¹ Collins, M. P. & Berge, Z. L. (1994). Professional and Technical Moonlighters. *European Journal of Sociology*, στο Σκαρπέλος, Γ. (1999). *Terra Virtualis – Η κατασκευή του κυβερνοχώρου*. Εκδόσεις Νεφέλη, σελ. 44.

ασυμβατότητά τους οφείλεται τόσο στον διαφορετικό τρόπο, τόπο και χρόνο της κάθε καταγραφής, όσο και στην έλλειψη ενός σταθερού κώδικα παρατήρησης.

4) Η έρευνα σε διαφορετικά πληθυσμιακά μεγέθη παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις στα αποτελέσματα των ερευνών. Επίσης παρατηρείται περιορισμένος ο αριθμός μελετών μεγάλης κλίμακας, λόγω μεγάλου κόστους.

5) Ο σκοτεινός αριθμός των ζητημάτων με εγκληματικές προεκτάσεις, ο οποίος έχει αποτελέσει ένα ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης στην επιστήμη της εγκληματολογίας, περιορίζει τη διερεύνηση της ποσοτικής και ποιοτικής φαινομενολογίας του ζητήματος που ερευνάται. Είναι διαπιστωμένο ότι εταιρείες, τράπεζες, οργανισμοί, κ.λ.π. που πλήττονται από το ηλεκτρονικό έγκλημα δεν δημοσιοποιούν τις επιθέσεις που υφίστανται, για να μην πληγεί η αξιοπιστία τους και το κύρος τους.

6) Η διαφορετική νομοθεσία των χωρών όσον αφορά το προβληματικό και παράνομο περιεχόμενο του διαδικτύου και την κατηγοριοποίηση των κινδύνων, δημιουργεί προβλήματα στην οριοθέτηση των εννοιών που κάθε φορά διερευνώνται.

7) Οι διαφορετικές οριοθετήσεις των εννοιών που απαρτίζουν τα θέματα που ερευνώνται δυσχεραίνουν τη γενίκευση των αποτελεσμάτων των ερευνών.

8) Η ταχύτατη εξέλιξη των τεχνολογικών μέσων και οι εφαρμογές τους δημιουργούν ξεπερασμένα αποτελέσματα.

9) Η εσφαλμένη εκτίμηση των συμπερασμάτων των ερευνητικών δεδομένων η οποία δαιμονίζει τους μύθους και αποσπούν την προσοχή από τα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι. Η προσέγγιση των αριθμών πρέπει να θέτει τους κινδύνους στις πραγματικές τους διαστάσεις. Αυτό γίνεται εμφανές αν δούμε π.χ. τα στοιχεία της online victimization μελέτης (Finkelhor et al., 2000)⁴⁹², σύμφωνα με τα οποία το ένα στα πέντε ή το ένα στα επτά παιδιά έχουν σεξουαλική πρόσκληση (solicitation) μέσω διαδικτύου. Αν αυτά τα νούμερα εξετασθούν χωρίς πλαίσιο, δείχνουν ένα μαζικό φαινόμενο πρόσκλησης παιδιών για σεξουαλικές πράξεις. Επισημαίνεται, ότι η έννοια "solicitation" δεν χρησιμοποιείται με την ακριβή έννοια της πρόσκλησης σε ένα παιδί για σεξουαλική πράξη, αλλά με την ευρύτερη έννοια της επικοινωνίας σ' ένα ερωτικό περιβάλλον συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής παρενόχλησης και του φλερτ. Χωρίς πλαίσιο αυτά τα νούμερα δείχνουν μια μαζική παρενόχληση των παιδιών από ενηλίκους. Οι απειλές μέσω διαδικτύου δεν έχουν ξεπεράσει τις απειλές κατά των παιδιών εκτός διαδικτύου, ούτε έχει αποδειχθεί ότι συμβάλλουν στην αύξηση των τέτοιων εγκλημάτων. Αυτή η διαπίστωση έρχεται σε αντίθεση με τον μεγάλο αριθμό αναφορών για εγκλήματα κατά των παιδιών που

⁴⁹² Finkelhor, D., Mitchell, K. and Wolak, J. (2000). *Online Victimization: A Report on the Nation's Youth*. National Center for Missing and Exploited Children. <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/jvq/CV38.pdf>

έγιναν το 2006 στην Cyber Tipline⁴⁹³. Σύμφωνα με τα στοιχεία, έγιναν 62.365 καταγγελίες για παιδική πορνογραφία, 1087 για παιδική πορνεία, 564 για παιδικό σεξουαλικό τουρισμό,, 2145 για σεξουαλική κακοποίηση και 6334 για on line εκθέσεις σε σεξουαλικές πράξεις (The National Center for Missing and Exploited Children, 2006). Η αύξηση της δημοτικότητας του διαδικτύου στις Η.Π.Α. δεν συσχετίζεται με τη γενική αύξηση στις αναφερόμενες παραβάσεις. Έχει διαπιστωθεί ότι οι σεξουαλικές παραβάσεις κατά των παιδιών από το 1992 έως το 2006, μειώνονται σταθερά τα τελευταία 18 χρόνια. Στατιστικές δείχνουν ότι υπάρχει μία αλλαγή -53% στην έκθεση των παιδιών στις σεξουαλικές ενοχλήσεις (Calpin, 2006⁴⁹⁴; Finkelhor and Jones, 2008⁴⁹⁵). Επιπλέον το 44% των internet sexual offender κατά των παιδιών είναι γνωστοί στα θύματα (μέλη των οικογενειών) (Mitchell et al., 2005b)⁴⁹⁶. Σχετικά με το βλαβερό υλικό, οι μελέτες δείχνουν ότι το διαδίκτυο αυξάνει τον «κίνδυνο» να εκτεθούν τα παιδιά σε τέτοιο υλικό. Είναι υπό αμφισβήτηση όμως εάν αυτό το φαινόμενο είναι νέο ως αποτέλεσμα της χρήσης του διαδικτύου ή αφορά και άλλα ζητήματα κοινωνικού ή ψυχολογικού περιεχομένου. Στο ζήτημα της σεξουαλικής πρόσκλησης π.χ. έρευνες δείχνουν ότι δεν δημιουργείται άγχος στα παιδιά. Μεταξύ 2001 και 2005 το ποσοστό των ανηλίκων που δέχθηκαν σεξουαλική πρόσκληση μειώθηκε αν και αυτή η μείωση παρατηρήθηκε μεταξύ των λευκών και εκείνων που ζουν σε οικογένειες με υψηλό εισόδημα. Επίσης παρατηρήθηκε ότι περιπτώσεις παιδιών κάτω των 12 ετών είναι ανύπαρκτες (Wolak et al., 2008b)⁴⁹⁷.

Όσον αφορά το ερευνητικό τοπίο σε προηγμένες χώρες όπως Η.Π.Α, Ηνωμένο Βασίλειο, Αυστραλία, κ.λ.π., υπάρχει μια πρώιμη και οργανωμένη ερευνητική προσπάθεια για τη διερεύνηση της σχέσης εφήβου - διαδικτύου. Οι έρευνες κυρίως εστιάζουν στους τρόπους χρήσης του υπολογιστή (διασκέδαση, πληροφόρηση, αλληλεπίδραση, κατέβασμα προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας), στην έκθεση σε κινδύνους (πρόσβαση σε βλαβερό υλικό, παρενόχληση, εκφοβισμός) και στις αρνητικές συνέπειες (εθισμός, απομόνωση). Αντικείμενα έρευνας είναι τα παιδιά, οι

⁴⁹³ <http://www.cybertipline.com> (Σύμφωνα με έρευνα του The National Center for Missing and Exploited Children report on online victimization έδειξε ότι 1 στα 5 παιδιά ηλικίας 10-17 ετών έλαβαν ανεπιθύμητο σεξουαλική πρόκληση κατά τη διάρκεια του 2000. Από το 1998 έως το 2005 ο αριθμός των καταγγελιών μέσω της CyberTipline (γραμμή καταγγελιών) αυξήθηκε από 4.560 σε 70.768, δηλαδή αύξηση 1,452%).

⁴⁹⁴ Calpin, C. (2006). Child Maltreatment. US Department of Health & Human Services. (<http://www.acf.hhs.gov/programs/cb/pubs/cm06/cm06.pdf>).

⁴⁹⁵ Finkelhor, D. and Jones, L. (2008). *Updated Trends in Child Maltreatment, 2006*. Crimes Against Children Research Center. (<http://www.unh.edu/ccrc/Trends/index.html>).

⁴⁹⁶ Mitchell, K., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2005). Police posing as juveniles online to catch sex offenders: Is it working? Sexual abuse. *A Journal of Research and Treatment*. Vol.17(3):241-267.

⁴⁹⁷ Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. and Ybarra, M. (2008b). "Online "Predators" and Their Victims: Myths, Realities, and Implications for Prevention and Treatment. *American Psychologist*. Vol.63(2):111-128.

έφηβοι αλλά και οι φοιτητές των πανεπιστημίων. Επίσης οι περισσότερες έρευνες χρηματοδοτούνται είτε από ερευνητικά κέντρα ή από κρατικούς φορείς. Λίγα ερευνητικά δεδομένα υπάρχουν για την παραγωγή παράνομου υλικού από τους ανηλίκους, ενώ υπάρχει εκτενής έρευνα όσον αφορά τη συμμετοχή των παιδιών στο cyberbullying ως θύτες.

Το ερευνητικό τοπίο στην Ελλάδα υπολείπεται συγκριτικά με αυτό των άλλων χωρών, αλλά τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ενδιαφέρον. Τις ερευνητικές μελέτες μπορούμε να τις κατηγοριοποιήσουμε ως ακολούθως:

- 1) Έρευνες που πραγματοποιούνται στα πλαίσια χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως στα πλαίσια της δράσης «ασφαλές διαδίκτυο για τα παιδιά (Safer Internet)».
- 2) Έρευνες από εθνικούς οργανισμούς και φορείς, όπως Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας, Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μελετών, Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, κ.λ.π., ή Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, όπως οι Ν.Ε.Ο.Ι..
- 3) Έρευνες στατιστικού περιεχομένου από φορείς, όπως Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία.
- 4) Επιστημονικές έρευνες με δημοσιεύσεις επιστημόνων κυρίως για τις εκπαιδευτικές εφαρμογές του διαδικτύου, σε πολύ χαμηλό βέβαια ποσοστό συγκριτικά με άλλες χώρες.
- 5) Έρευνες στα πλαίσια διδακτορικών διατριβών. Σύμφωνα με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων του Ελληνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης στην αναζήτηση διδακτορικών διατριβών με αντικείμενο «έφηβοι και διαδίκτυο» σε οποιαδήποτε σχέση, βρέθηκε μόνο μία εγγραφή⁴⁹⁸ ενώ στην αναζήτηση με αντικείμενο «διαδίκτυο» βρέθηκαν 83 εγγραφές με θέματα που αφορούν τις εφαρμογές του διαδικτύου, καθώς και τις χρήσεις του κυρίως στην εκπαιδευτική διαδικασία (σε εφαρμογή συγκεκριμένων μαθημάτων, e-learning, κ.λ.π.).
- 6) Σε εκδοτικό επίπεδο υπάρχει μια γκάμα βιβλίων που αφορά το ηλεκτρονικό έγκλημα και τις σκοτεινές πλευρές του διαδικτύου.

⁴⁹⁸ Φραγκουλίδου, Φ. (2006). *Έφηβοι και Διαδίκτυο: Μελέτη των επιδράσεων του διαδικτύου στους έφηβους χρήστες*. Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Παν/μιο Θεσσαλίας.

Συμπεράσματα 2^{ου} Κεφαλαίου

Οι ανήλικοι στο διαδίκτυο αναζητούν πληροφορίες και ενημέρωση, διασκεδάζουν με διαδραστικά παιχνίδια, επικοινωνούν με άλλους χρήστες και ανταλλάσσουν απόψεις. Δηλαδή αποκτούν εμπειρίες και αναπαραστάσεις που τους βοηθούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Οι έρευνες για το προφίλ του έφηβου χρήστη σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο, συγκλίνουν όσον αφορά τον τρόπο χρήσης το οποίο αφορά την επικοινωνία μέσω chat-room, e-mail και blogs, τη διασκέδαση με ηλεκτρονικά παιχνίδια, το κατέβασμα μουσικής, ταινιών, κ.λ.π., την αναζήτηση πληροφοριών και την πρόσβαση σε πορνογραφικό περιεχόμενο. Παρατηρούμε ένα παγκοσμιοποιημένο προφίλ του έφηβου-χρήστη, το οποίο μπορούμε να το ερμηνεύσουμε ως απόρροια της ταχύτατης διείσδυσης του διαδικτύου στην καθημερινότητα των ανηλίκων, αλλά και της κατάργησης των ορίων του χρόνου και του τόπου, σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι διαφορές που εντοπίζονται στα αποτελέσματα των ερευνών, οφείλονται στο διαφορετικό σχεδιασμό τέτοιων ερευνών (χρόνος διεξαγωγής της έρευνας, ερευνητικά εργαλεία, μέγεθος και αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, πολιτιστικό επίπεδο της χώρας στην οποία διεξάγεται η έρευνα, βαθμός διείσδυσης του διαδικτύου). Οι διαφορές φύλου των χρηστών, με υπεροχή των αγοριών, προκύπτουν σε όλες σχεδόν τις έρευνες.

Οι κίνδυνοι που ενδέχεται ν' αντιμετωπίσει ο ανήλικος κατά την ενασχόλησή του με το διαδίκτυο, είναι η πρόσβαση σε βίαιο υλικό, η ηλεκτρονική παρενόχληση και εκφοβισμός, η πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό, η λήψη ανεπιθύμητων σεξουαλικών σχολίων, η εκτός διαδικτύου συνάντηση με αγνώστους που γνώρισαν στο διαδίκτυο και η παροχή προσωπικών πληροφοριών. Σε επίπεδο ευρωπαϊκών ερευνών, η δημοσιοποίηση των προσωπικών πληροφοριών είναι η πιο ριψοκίνδυνη συμπεριφορά ακολουθούμενη από την παρακολούθηση πορνογραφικού υλικού και έπεται η πρόσβαση σε βίαιο ή ακατάλληλο υλικό. Το να πέσουν θύματα παρενόχλησης ή εκφοβισμού (cyberbullying) είναι ο τέταρτος πιο διαδεδομένος κίνδυνος. Ακολουθεί η πρόσληψη ανεπιθύμητων σεξουαλικών σχολίων, ενώ οι διαζώσεις συναντήσεις με διαδικτυακούς φίλους είναι ο λιγότερο διαδεδομένος. Η έκθεση στους κινδύνους, δεν οφείλεται στη φύση του τεχνολογικού μέσου, αλλά είναι πολυπαραγοντικό ζήτημα που αφορά την ψυχοκοινωνική σύνθεση και την οικογενειακή δυναμική του ανηλίκου. Επίσης κάθε φορά που εμφανίζεται κάτι καινοτόμο με το οποίο σχετίζονται οι νεολαίοι, είναι συνήθως αυτό που δημιουργεί χάσμα μεταξύ αυτών και της προηγούμενης γενιάς, κατάσταση που οδηγεί τους ενήλικους να αισθάνονται ανησυχία, προβληματισμό και φόβο. Η μεγέθυνση των

κινδύνων που αφορούν το διαδίκτυο, καλλιεργείται από το αίσθημα ανασφάλειας και διακινδύνευσης το οποίο είναι διάχυτο στη σύγχρονη κοινωνία. Το ενδιαφέρον για τους κινδύνους είναι μεγάλο και ενισχύεται από τα άρθρα των έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων που οπτικοποιούν τις παρενέργειες των νέων τεχνολογιών, κατασκευάζουν συστήματα αναπαραστάσεων, τα διαχέουν στην κοινωνία, και διαμορφώνουν κλίμα φόβου και ανασφάλειας. Μέσα από την επιλεκτική προβολή των κινδύνων, δημιουργείται μια απειλούμενη ομάδα ανθρώπων, όπως είναι οι ανήλικοι. Το γεγονός αυτό δημιουργεί πίεση και οδηγεί την κοινωνία να υποστηρίξει και να αποδέχεται πολιτικές προστασίας για ενδεχόμενη χειραγώγηση του διαδικτύου και της ελευθερίας της έκφρασης. Οι σύγχρονες τάσεις για την προστασία του ανηλίκου έχει ως κύριους άξονες, την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, την πρωτοβουλία του Νέου Δικαίου, τον κρατικό πατερναλισμό και τα δικαιώματα των γονέων.

Κεφάλαιο 3^ο

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ- ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

*"Η ανθρώπινη ματιά έχει από μόνη της τη δύναμη να δίνει αξία στα πράγματα ` μόνο που έτσι τα κάνουν να κοστίζουν πιο πολύ".
Ludwig Wittgenstein*

Αν και υπάρχει μεγάλος ενθουσιασμός για το διαδίκτυο και γενικότερα για τις νέες τεχνολογίες, υπάρχει παράλληλα και μεγάλη ανησυχία. Αυτό μπορεί να είναι μια αντανάκλαση του φόβου πολλών ανθρώπων για τις νέες τεχνολογίες (Turkle, 1995)⁴⁹⁹. Τα ζητήματα της προστασίας των ανηλίκων αποτελούν θέματα μείζονος προτεραιότητας ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, στην ατζέντα των συζητήσεων σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Είναι γεγονός ότι οι νέες μορφές θυματοποίησης απαιτούν νέες παρεμβάσεις πρόληψης πέραν των παραδοσιακών μέτρων. Στην προστασία των ανηλίκων συμφωνούν όλοι. Εκεί που διαφωνούν είναι τα μέσα. Γιατί για πολλούς πρέπει να προστατευθεί η ελευθερία της έκφρασης και του λόγου καθώς και η ελεύθερη διακίνηση των απόψεων και των ιδεών μέσω του διαδικτύου.

Το θεσμικό πλαίσιο σε εθνικό επίπεδο περιλαμβάνει το νομοθετικό πλαίσιο το οποίο οριοθετεί τα προβλήματα και λειτουργεί σε προληπτικό και κατασταλτικό επίπεδο, την οργάνωση και τη λειτουργία εξειδικευμένων υπηρεσιών και αρχών σε κεντρικό επίπεδο εξουσίας με αντικείμενο την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου, εθνικές δράσεις για τη δημιουργία δικτύων για την ενημέρωση των μαθητών και των γονέων και την υλοποίηση προγραμμάτων και ερευνών για την καταγραφή των πτυχών και των παραμέτρων του φαινομένου. Κάθε χώρα θεσπίζει το νομικό πλαίσιο για την προστασία του ανηλίκου από το παράνομο και επιβλαβές περιεχόμενο του διαδικτύου, το οποίο κυρίως εστιάζεται στην καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας. Επίσης λειτουργούν ανεξάρτητες αρχές καθώς και εξειδικευμένα τμήματα στις αστυνομίες για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Το θεσμικό πλαίσιο σε διεθνές επίπεδο περιλαμβάνει δράσεις, πρωτοβουλίες και υλοποίηση προγραμμάτων μεταξύ των κρατών για την προστασία του ανηλίκου στον κόσμο του διαδικτύου και ευρύτερα για το ηλεκτρονικό έγκλημα. Αφετηρία αυτής της προσπάθειας αποτελεί η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού και η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά του εγκλήματος μέσω του

⁴⁹⁹ Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the Internet*. New York:Simon & Schuster.

διαδικτύου. Επίσης η Interpol προσέγγισε πρώτη το ζήτημα του ηλεκτρονικού εγκλήματος στο τρίτο διεθνές συμπόσιο για την απάτη το 1979 στο Παρίσι.

1. Εθνικές νομοθεσίες και πρωτοβουλίες: Συγκριτικές προσεγγίσεις

Σε διεθνές, ευρωπαϊκό αλλά και εθνικό επίπεδο γίνονται προσπάθειες για τη διαμόρφωση ενός πλέγματος προστασίας των ανηλίκων που χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες. Όμως επειδή η χρήση του διαδικτύου και των νέων τεχνολογιών από τα παιδιά είναι ένα νέο φαινόμενο, λίγες χώρες έχουν προχωρήσει σε θεσμοθέτηση ρυθμίσεων για παράνομες συμπεριφορές. Η εναρμονισμένη νομοθεσία αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προκλήσεων σχετικά με τη βία και την τεχνολογία.

Είναι ενδεικτικό ότι στον τομέα της παιδικής πορνογραφίας, το κανονιστικό και νομοθετικό πλαίσιο διαφέρει από χώρα σε χώρα. Η έκθεση Child Pornography: Model Legislation and Global Review (2007)⁵⁰⁰ του ICMEC (Κέντρου Αγνοουμένων Παιδιών – Θυμάτων Εκμετάλλευσης) εξέτασε τη νομοθεσία που αφορά την παιδική πορνογραφία στις 186 χώρες μέλη της Interpol. Η έκθεση εστίασε στη διερεύνηση του αν η κάθε εθνική νομοθεσία περιελάμβανε πέντε κριτήρια: ορισμό της παιδικής πορνογραφίας, ειδική πρόβλεψη για την παιδική πορνογραφία, ποινικοποίηση αδικημάτων που διαπράττονται μέσω υπολογιστή, ποινικοποίηση της κατοχής της παιδικής πορνογραφίας και απαιτήσεις για τους ISP σχετικά με την αναφορά πιθανών περιπτώσεων παιδικής πορνογραφίας στις αρχές. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι μόνο πέντε χώρες πληρούσαν όλα τα κριτήρια εκτός από αυτό που αφορούσε τους ISP, ενώ 95 χώρες δεν είχαν καμία νομοθεσία η οποία να αφορά την παιδική πορνογραφία. Από τις 91 χώρες που είχαν νομοθετικό πλαίσιο οι 55 δεν όριζαν την παιδική πορνογραφία, οι 27 δεν είχαν διατάξεις για αδικήματα που διαπράττονται μέσω υπολογιστή και οι 41 δεν ποινικοποιούσαν την κατοχή παιδικής πορνογραφίας, ανεξάρτητα από το αν υπήρχε πρόθεση διανομής. Σύμφωνα με την παραπάνω μελέτη, ίσχυε εθνική νομοθεσία η οποία αφορούσε τουλάχιστον ένα από τα πέντε κριτήρια.

Μέσα από συγκριτική επισκόπηση των νομοθεσιών προκύπτει ότι πληρέστερες νομοθεσίες υπάρχουν σε χώρες με υψηλό δείκτη ανάπτυξης, όπως ενδεικτικά: Η.Π.Α., Ηνωμένο Βασίλειο, Αυστραλία, Γερμανία, ενώ υπάρχουν χώρες (ενδεικτικά: Αργεντινή, Ινδία, Πακιστάν, Ρωσία) οι οποίες είτε δεν έχουν συμπεριλάβει ακόμη στη νομοθεσία τους ειδικές ρυθμίσεις για μορφές εγκλημάτων που τελούνται μέσω διαδικτύου, είτε έχουν ξεκινήσει πρόσφατα την ρύθμιση τέτοιων ζητημάτων π.χ. η

⁵⁰⁰ Child Pornography: Model Legislation and Global Review, 2007. Third Edition. International Centre for Missing and Exploited Children, σελ. 3-4, 7-27.

Τουρκία με τη θέσπιση του Νόμου 5671/2007 στον οποίο ορίζονται ποια αδικήματα συντελούνται μέσω διαδικτύου.

Ο παγκόσμιος χαρακτήρας του διαδικτύου απαιτεί εναρμόνιση της διεθνούς νομοθεσίας για την αντιμετώπιση του ηλεκτρονικού εγκλήματος μέσω συμβάσεων ή άλλων συνθηκών και οι αποσπασματικές νομοθετικές παρεμβάσεις ορισμένων κρατών δεν επαρκεί. Όμως τα προβλήματα που ανακύπτουν αφορούν το νομικό τομέα και τον τομέα της εφαρμογής του δικονομικού δικαίου και ιδιαίτερα το θέμα της δικαιοδοσίας το οποίο είναι ένα από τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι διωκτικές αρχές. Ο όρος δικαιοδοσία αναφέρεται στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου να δικάσει μια συγκεκριμένη υπόθεση καθώς και στην αρμοδιότητά των διωκτικών αρχών να διερευνήσουν μια εγκληματική συμπεριφορά. Το ζήτημα της δικαιοδοσίας στο διαδίκτυο καθορίζεται από τρεις διαφορετικές νομικές πηγές⁵⁰¹. Οι εθνικές νομοθεσίες οι οποίες καθορίζουν τους βασικούς κανόνες, οι διεθνείς συμφωνίες οι οποίες ρυθμίζουν το θέμα σε πολυεθνικό επίπεδο και οι αποφάσεις των δικαστηρίων.

Το World Economic Forum (World Economic Forum, 2007) χρησιμοποίησε τα στοιχεία της Executive Opinion Survey⁵⁰² για να αξιολογήσει τη νομοθεσία των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τη χρήση των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφόρησης (π.χ. ηλεκτρονικό εμπόριο, ψηφιακή υπογραφή, προστασία καταναλωτή). Η Κλίμακα που χρησιμοποιήθηκε κυμαίνονταν από το 1 (δεν υπάρχει) έως το 7 (καλά αναπτυγμένη και επιβεβλημένη). Βασισμένη σε αυτή την κλίμακα το EU Kids Online⁵⁰³ κατέταξε τις χώρες της Ε.Ε. στις κάτωθι 3 κατηγορίες (πίνακας 6):

Πίνακας 6: Κατηγοριοποίηση Νομοθεσιών Ευρωπαϊκών Χωρών

Νομοθεσία (καλά αναπτυγμένη και επιβεβλημένη)	Νομοθεσία (μετρίως αναπτυγμένη και επιβεβλημένη)	Νομοθεσία (καθόλου αναπτυγμένη)
Δανία (6.01)	Πορτογαλία (4.94)	Κύπρος (3.88)
Εσθονία (5.90)	Ιρλανδία (4.91)	Πολωνία (3.69)
Γερμανία (5.76)	Βέλγιο (4.85)	Ελλάδα (3.63)
Σουηδία (5.74)	Σλοβενία (4.82)	
Αυστρία (5.70)	Ισπανία (4.77)	
Νορβηγία (5.63)	Βουλγαρία (4.27)	
ΗνωμένοΒασίλειο (5.54)	Ιταλία (4.27)	
Ισλανδία (5.40)	Τσεχία (4.21)	
Ολλανδία (5.39)		

⁵⁰¹ Βλαχόπουλος, Κ. (2008). *Ηλεκτρονικό έγκλημα. Μορφές – Πρόληψη- Αντιμετώπιση*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.124.

⁵⁰²<http://www.insead.edu/v1/gittr/wef/main/analysis/showdataable.cfm?vno=2.18>

⁵⁰³ Θεματικό δίκτυο της ΕΕ που ερευνά πως χρησιμοποιούν τα παιδιά και οι νέοι το διαδίκτυο.

Ακόμη υπάρχουν χώρες (πίνακας 7) οι οποίες επιπροσθέτως με τη νομοθεσία τους έχουν θεσμικά όργανα που ρυθμίζουν το διαδίκτυο, ως ακολούθως:

Πίνακας 7: Θεσμικά όργανα ρύθμισης του διαδικτύου για τα παιδιά

Χώρα	Φορείς κρατικού ελέγχου*	Φορείς Αυτορρύθμισης	Βασική νομοθεσία
Ηνωμένο Βασίλειο	x	x	X
Αυστρία		x	X
Γερμανία	x	x	
Ιρλανδία	x	x	X
Ιταλία	x		X
Άλλες			X

*Αφορά κυρίως τη ρύθμιση του υλικού για παιδιά

Το θεσμικό πλαίσιο για να είναι αποτελεσματικό πρέπει να ανανεώνεται συνεχώς και να εναρμονίζεται με τις τεχνολογικές και τις κοινωνικές μεταβολές και η νομοθεσία να μπορεί να αντιμετωπίσει τις διαρκώς αναφύομενες προκλήσεις. Οι νέες υπηρεσίες μπορούν να δημιουργήσουν νέα προβλήματα όσον αφορά την εφαρμογή των νομοθετικών διατάξεων. Είναι όλο και πιο δύσκολο π.χ. να προσδιοριστεί η ευθύνη όταν πολλοί διαφορετικοί φορείς παρεμβαίνουν στην αλυσίδα επικοινωνιών (προμηθευτής δικτύου, παροχής πρόσβασης, παροχής υπηρεσιών, παροχής περιεχομένου). Τα προβλήματα αυτά είναι ακόμη μεγαλύτερα όταν οι κρίκοι αυτής της αλυσίδας βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες.

Σημαντικός παράγοντας για την αντιμετώπιση της διασυνοριακής εγκληματικότητας είναι η συνεργασία μεταξύ των υπηρεσιών επιβολής του νόμου και των αρμοδίων φορέων. Οι συντονισμένες προσπάθειες της Interpol και της Europol παίζουν σημαντικό ρόλο προκειμένου να διασφαλιστεί η ανταλλαγή πληροφοριών και τεχνογνωσίας μεταξύ των αστυνομικών δυνάμεων, πέρα από τις περιοχές δικαιοδοσίας. Η *Interpol* επικεντρώνεται κυρίως στην εγκληματικότητα που αφορά τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών στο διαδίκτυο και τα εγκλήματα οικονομικής και τεχνολογικής φύσεως, όπως η ηλεκτρονική τρομοκρατία, οι απάτες μέσω καρτών, οι επιθέσεις ιών, κ.λ.π.. Η *Europol* ασχολείται κυρίως με την εγκληματικότητα που αφορά τη διακίνηση ναρκωτικών και εικόνων παιδικής

πορνογραφίας στο διαδίκτυο. Επίσης στη Μεγάλη Βρετανία, ιδρύθηκε και λειτουργεί *διαδικτυακή αστυνομία* με σκοπό την πάταξη και την αντιμετώπιση της διαδικτυακής βίας και της κακοποίησης ιδιαίτερα των παιδιών - χρηστών. Ανησυχητικά είναι τα νούμερα, καθώς η αστυνομία απαντά σε περισσότερες από 100 κλήσεις κάθε μήνα από παιδιά που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και καταγγέλλουν σεξουαλική παρενόχληση ή βία. Το σήμα κινδύνου μεταδίδεται με το πάτημα ενός κουμπιού (σε κάποιο Link της σελίδας), το οποίο αυτόματα ενημερώνει μια ομάδα ειδικών αστυνομικών που είναι εκπαιδευμένοι στο να χειρίζονται τη διαδικτυακή κακοποίηση⁵⁰⁴.

Σε διεθνές επίπεδο, η Παγκόσμια Εικονική Ομάδα Δράσης (Global Virtual Taskforce) αποτελείται από αστυνομικές δυνάμεις από όλο τον κόσμο οι οποίες συνεργάζονται για την καταπολέμηση της διαδικτυακής κακοποίησης των παιδιών. Η λειτουργία της ξεκίνησε από το Ηνωμένο Βασίλειο και περιλαμβάνονται ως μέλη, η Υπηρεσία Μετανάστευσης και Τελωνείων των Η.Π.Α., η Αστυνομία της Αυστραλίας, η Καναδική Έφιππη Αστυνομία, το Κέντρο Προστασίας του Ηνωμένου Βασιλείου, η Ιταλική Αστυνομική Υπηρεσία Ταχυδρομείων και Τηλεπικοινωνιών και η Ιντερπόλ. Σκοπός αυτής της ομάδας είναι να εντοπιστούν οι δράστες που διαπράττουν εγκλήματα εκμετάλλευσης των παιδιών στο διαδίκτυο, μέσω καινοτόμων πρακτικών πρόληψης και καταπολέμησης του εγκλήματος. Παράλληλα με αυτές τις διεθνείς δράσεις, ιδρύονται και μη κυβερνητικές οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) που έχουν ως στόχο την προώθηση των πολιτικών προστασίας, μέσα από προγράμματα έρευνας, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης⁵⁰⁵. Επίσης ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών παίζει σημαντικό ρόλο στην αφύπνιση του κοινού σε παγκόσμιο επίπεδο για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Το 2006, δημοσιεύτηκε η μελέτη του Γενικού Γραμματέα του Ο.Η.Ε. σχετικά με το είδος και την έκταση της βίας κατά των παιδιών. Το Νοέμβριο του 2007 ο Ο.Η.Ε. σε συνέχεια της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Κοινωνία της Πληροφορίας⁵⁰⁶, συγκάλεσε το δεύτερο Φόρουμ για τη διακυβέρνηση του διαδικτύου⁵⁰⁷. Η ατζέντα περιελάμβανε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που αφορούσαν πολιτικές για τη χρήση των νέων τεχνολογιών, θέματα ασφάλειας και προστασίας παιδιών και ζητήματα που προκύπτουν από τη διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας στο διαδίκτυο.

⁵⁰⁴ <http://www.guardian.co.uk> (Ανακτήθηκε στις 25-2-2009).

⁵⁰⁵ Κατά την κριτική που ασκεί ο Castells, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις είναι οι πιο νεότερες, δυναμικές και αντιπροσωπευτικές μορφές συσσωμάτωσης κοινωνικών συμφερόντων. Τις θεωρεί «νέο-κυβερνητικές οργανώσεις» επειδή σε πολλές περιπτώσεις επιχορηγούνται άμεσα ή έμμεσα από τις κυβερνήσεις και αντιπροσωπεύουν τελικά μάλλον μια μορφή πολιτικής αποκέντρωσης παρά μια μορφή εναλλακτικής δημοκρατίας. Αντιπροσωπεύουν νόμιμα συμφέροντα, δύσκολα μπορούν να υποκαταστήσουν την έκφραση του δημόσιου αγαθού και να ρυθμίσουν ή να καθοδηγήσουν τη δικτυακή κοινωνία για λογαριασμό όλων μας. Βλέπε: Castells, Μ., όπ.π, σελ.317.

⁵⁰⁶ <http://www.igfbrazil2007.br/>

⁵⁰⁷ The Internet Governance Forum, στο site:<http://www.intgovforum.org>

2. Θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η κοινωνία των πληροφοριών, η ευρεία χρήση του διαδικτύου και των επιγραμμικών υπηρεσιών από αυξανόμενο αριθμό χρηστών καθώς και το ηλεκτρονικό έγκλημα, αποτελούν πρωτεύοντα θέματα στην πολιτική ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν έχουν ως σκοπό α) τη βελτίωση και διευκόλυνση του συντονισμού και της συνεργασίας μεταξύ των αρχών, μονάδων και εμπειρογνομώνων για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας στον κυβερνοχώρο, β) την κατάρτιση ενός συνεκτικού ευρωπαϊκού πλαισίου πολιτικής για τον συγκεκριμένο τομέα και γ) την ευαισθητοποίηση σχετικά με το κόστος και τους κινδύνους της εγκληματικότητας στον κυβερνοχώρο.

Σύμφωνα με τα άρθρα 163 έως 172 της **Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας** (ΕΚ), η ανάπτυξη και η διάδοση των νέων τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ), ήταν και είναι προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αποβλέπει επίσης στην ανάπτυξη εφαρμογών και περιεχομένου, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα πρωτοβουλίες που ενθαρρύνουν τους Ευρωπαίους να επωφεληθούν από την κοινωνία της πληροφορίας και να τους επιτρέψει να συμμετάσχουν σ' αυτήν. Το 1998, η Ευρωπαϊκή Ένωση ολοκλήρωσε την απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς των τηλεπικοινωνιών και έγινε προσπάθεια για την εναρμόνιση του ρυθμιστικού πλαισίου των τηλεπικοινωνιών και των κινητών επικοινωνιών έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η ασφάλεια των δικτύων, καθώς και η καταπολέμηση των παράνομων δραστηριοτήτων.

Για την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν σε διεθνές επίπεδο από το ηλεκτρονικό έγκλημα, το 2001 υπεγράφη στη Βουδαπέστη η **Σύμβαση** του Συμβουλίου της Ευρώπης **κατά του εγκλήματος μέσω του διαδικτύου**, με στόχο μεταξύ των άλλων την καταπολέμηση της παιδικής πορνογραφίας, προβλέποντας την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων του διαδικτύου. Μέχρι το Φεβρουάριο του 2008, η σύμβαση υπεγράφη μόνο από 18 από τα 45 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και από άλλες χώρες όπως Η.Π.Α., Καναδάς, Νότιος Αφρική και Ιαπωνία.

Οι άξονες που κινούνται οι πολιτικές (αποφάσεις, οδηγίες, συστάσεις, θεσμικά κείμενα) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρώπης, αφορούν τόσο τον τομέα της Κοινωνίας της Πληροφορίας, όσο και την προστασία του παιδιού από το παράνομο και επιβλαβές περιεχόμενο. Ιδιαίτερα το θέμα της προστασίας των ανηλίκων από το παράνομο και επιβλαβές περιεχόμενο των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των νέων τεχνολογιών, έχει τεθεί σε προτεραιότητα στις

ευρωπαϊκές πολιτικές και δράσεις, με στόχο την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υλοποιεί με πολλούς τρόπους τη στρατηγική της, η οποία εστιάζεται στην παροχή των κατάλληλων πληροφοριών στο χρήστη (ανήλικος, γονέας, εκπαιδευτικός, κ.λ.π) και στην παραγωγή λειτουργικών εργαλείων για την αντιμετώπιση του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου. Για αυτό το λόγο, δαπανώνται μεγάλα ποσά για την χρηματοδότηση πολυετών ερευνητικών προγραμμάτων με αντικείμενο την ασφάλεια του παιδιού και του εφήβου.

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει επισκόπηση των κυριότερων δράσεων που έχουν υλοποιηθεί στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφορούν το ηλεκτρονικό έγκλημα και την προστασία του ανηλίκου, θα αναπτυχθεί ένας προβληματισμός αναφορικά με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται αυτές οι δράσεις, καθώς και η αποτελεσματικότητά τους.

2.1. Ιστορικό των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το διαδίκτυο

Η φιλοσοφία της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το θέμα που διερευνούμε, βασίζεται στην άποψη ότι είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός ασφαλούς διαδικτυακού περιβάλλοντος, όπου το παιδί θα μπορεί να περιηγηθεί με ασφάλεια, χωρίς να θίγεται η ελευθερία και η αξιοπρέπειά του. Το άρθρο 1 του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ ορίζει ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη και ότι πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται. Επίσης το άρθρο 24 του ίδιου χάρτη, ορίζει ότι τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην προστασία και τη φροντίδα που απαιτούνται για την καλή διαβίωσή τους και ότι όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές, είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Η δραστηριότητα της ΕΕ για θέματα προστασίας ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1989, όταν το Συμβούλιο ενέκρινε την Οδηγία 89/552⁵⁰⁸ **«Τηλεόραση χωρίς σύνορα»** για το συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, σχετικά με την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων. Η Οδηγία αυτή θεωρήθηκε κεφαλαιώδους σημασίας, επειδή κατά τρόπο πρωτοποριακό αφιερώνει α) το κεφάλαιο V στην προστασία των ανηλίκων από τηλεοπτικά προγράμματα επιβλαβούς περιεχομένου ή διαφημιστικά μηνύματα στις τηλεοπτικές εκπομπές, που μπορούσαν να επηρεάσουν την ανάπτυξή τους και β) το

⁵⁰⁸ Η οποία αναθεωρήθηκε το 1997 με την Οδηγία 97/36 και συμπληρώθηκε το 2000 με την Οδηγία 2000/31.

κεφάλαιο VI στην αναγνώριση του δικαιώματος απάντησης των προσώπων των οποίων τα δικαιώματα θίγονται λόγω αναφοράς εσφαλμένων στοιχείων στη διάρκεια τηλεοπτικού προγράμματος.

Ωστόσο το πρώτο έγγραφο σε κοινοτικό επίπεδο, που αναφέρεται σε ζητήματα προστασίας των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στις οπτικοακουστικές και γενικά στις υπηρεσίες πληροφόρησης που προσφέρονται στο κοινό, ήταν η **Σύσταση 98/560/ΕΚ**⁵⁰⁹ του Συμβουλίου για την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής βιομηχανίας οπτικοακουστικών υπηρεσιών, και υπηρεσιών πληροφόρησης, σύμφωνα με το άρθρο 157 της ΣΕΚ. Η σύσταση καλούσε τον κλάδο της τηλεόρασης να εξετάσει νέες ψηφιακές μορφές γονικού ελέγχου και ζητούσε από τους παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών να αναπτύξουν κώδικες ορθής συμπεριφοράς και οδηγίες αυτορρύθμισης.

Πριν από τη σύσταση, το 1996 εγκρίθηκε το **Πράσινο Βιβλίο** (COM (96) 483) «για την προστασία των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στο πλαίσιο των οπτικοακουστικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών πληροφόρησης», του οποίου ο στόχος ήταν η εμβάθυνση της συζήτησης σχετικά με τις συνθήκες χάραξης ενός συνεκτικού πλαισίου προστασίας των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στον τομέα των οπτικοακουστικών υπηρεσιών.

Η επόμενη πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η **ανακοίνωση της Επιτροπής**, στις 18 Νοεμβρίου 1997⁵¹⁰, σχετικά με τη συνέχεια που πρέπει να δοθεί στο Πράσινο Βιβλίο και η οποία συνοδεύεται από πρόταση σύστασης του Συμβουλίου σχετικά με την προστασία των ανηλίκων.

Με την **απόφαση** του Συμβουλίου της 29^{ης} Μαΐου 2000⁵¹¹ για την καταπολέμηση της παιδικής πορνογραφίας στο διαδίκτυο, τα κράτη-μέλη καλούνται να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την ενθάρρυνση των χρηστών να ενημερώνουν τις αρχές επιβολής του νόμου, την αποτελεσματική έρευνα και ποινική δίωξη των δραστών και τη συνεργασία με τον κλάδο του διαδικτύου, για τη λήψη μέτρων με στόχο την εξάλειψη της παιδικής πορνογραφίας στο διαδίκτυο.

Η **απόφαση – πλαίσιο** 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 22ας Δεκεμβρίου 2003⁵¹², για την καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας, επικεντρώθηκε στη σημασία των ενεργειών των κρατών μελών για την αποσαφήνιση ορισμένων σημείων του ποινικού δικαίου τα οποία

⁵⁰⁹ ΕΕ L 270 της 7-10-98 σελ.48-55.

⁵¹⁰ COM(97) 570 τελικό.

⁵¹¹ ΕΕ L 138 της 9-6-2000, σελ.1-4.

⁵¹² ΕΕ L 13 της 20-1-2000, σελ.44-48.

ανφέρονται σε εγκλήματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και την ποινικοποίηση αυτών των εγκλημάτων.

Το Νοέμβριο του 2006, η Επιτροπή εξέδωσε **ανακοίνωση** σχετικά με την καταπολέμηση των ανεπίκλητων ηλεκτρονικών μηνυμάτων, του κατασκοπευτικού και του κακόβουλου λογισμικού (COM(2006) 688).

Το Δεκέμβριο του 2006, η **σύσταση** 2006/952/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, επικεντρώθηκε στην προστασία των ανηλίκων και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και στο δικαίωμα απάντησης σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής βιομηχανίας των οπτικοακουστικών υπηρεσιών και επιγραμμικών υπηρεσιών πληροφόρησης. Η σύσταση αναγνωρίζει την ανάγκη συνεχούς επαγρύπνησης για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο των νέων τεχνολογιών.

Στις 22 Μαΐου 2007 δημοσιεύτηκε η **ανακοίνωση** της Επιτροπής προς την κατεύθυνση γενικής πολιτικής, σχετικά με την καταπολέμηση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο (COM(2007) 267). Το Νοέμβριο του 2007, το Συμβούλιο υιοθέτησε τα συμπεράσματά της και υπογράμμισε την ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την ενίσχυση της κατάρτισης, της διασυνοριακής επιχειρησιακής συνεργασίας και της συνεργασίας στον ιδιωτικό τομέα.

Το Φεβρουάριο του 2008 η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθέτησε τη **διακήρυξη** (Deo/20-2-2008/2Ε) η οποία αφορά την προστασία της αξιοπρέπειας, της ασφάλειας και του ιδιωτικού απορρήτου των παιδιών στο διαδίκτυο. Τα κράτη μέλη καλούνται να συνεργαστούν προκειμένου να εξετάσουν κατά πόσο είναι εφικτή η διαγραφή περιεχομένου που έχουν δημιουργήσει παιδιά, καθώς και των ιχνών της διαδικτυακής τους δραστηριότητας, αν το περιεχόμενο αυτό μπορεί να τα βλάψει.

Στα πλαίσια των παραπάνω πολιτικών υλοποιήθηκαν και τα παρακάτω χρηματοδοτούμενα προγράμματα:

Πρόγραμμα DAPHNE (2000-2003) και **DAPHNE II** (2004-2008) με στόχο την εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της φυσικής και πνευματικής υγείας των παιδιών, των νεαρών ατόμων και των γυναικών, μέσω της λήψης προληπτικών μέτρων.

Πρόγραμμα STOP (1996-2000) και **STOP II** με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κρατών – μελών για την ανάπτυξη συντονισμένων πρωτοβουλιών για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών, την εξαφάνιση των ανηλίκων και της χρήσης των τεχνολογικών μέσων με σκοπό την εκμετάλλευση και την εμπορία ανθρώπων και παιδιών.

Το 1999 ξεκίνησε η υλοποίηση του κοινοτικού προγράμματος δράσης **Safer Internet** (1999-2005) (απόφαση αριθμ. 276/1999/ΕΚ)⁵¹³ για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του διαδικτύου το οποίο είχε τρεις άξονες: α) τη δημιουργία ασφαλέστερου περιβάλλοντος με την καθιέρωση ενός ευρωπαϊκού δικτύου απευθείας γραμμών, β) την ενθάρρυνση της αυτορρύθμισης, την εκπόνηση κωδίκων δεοντολογίας και την ανάπτυξη συστημάτων φιλτραρίσματος, και γ) τη διαβάθμιση και δράσεις ευαισθητοποίησης. Το πρόγραμμα συνεχίστηκε ως **Safer Internet Plus**⁵¹⁴ (2005-2008) και το 2009 εγκρίθηκε η συνέχισή του ως «**Ασφαλέστερο Διαδίκτυο (2009-2013)**»⁵¹⁵. Οι στόχοι⁵¹⁶ και οι δράσεις του νέου προγράμματος κατανέμονται στους παρακάτω άξονες:

- *Καταπολέμηση του παράνομου περιεχομένου και των επιβλαβών συμπεριφορών.* Αυτή η δράση αποσκοπεί στη μείωση του όγκου του παράνομου επιγραμμικού περιεχομένου και στην καταπολέμηση της διανομής υλικού παιδικής πορνογραφίας, των πρακτικών ηλεκτρονικής παρενόχλησης και ψυχολογικής χειραγώγησης με σκοπό τη σεξουαλική κακοποίηση (grooming). Το νέο πρόγραμμα προτείνει να διατεθούν στο ευρύ κοινό σημεία επαφής σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, με σκοπό την αποτελεσματική μείωση των καταχρήσεων. Προβλέπεται επίσης η καταπολέμηση των επιβλαβών συμπεριφορών με την αντιμετώπιση των ψυχολογικών και κοινωνιολογικών πτυχών, δίνοντας προτεραιότητα στην εφαρμογή τεχνικών λύσεων.
- *Προαγωγή ενός ασφαλέστερου επιγραμμικού περιβάλλοντος.* Οι εν λόγω δραστηριότητες αποσκοπούν στην ενθάρρυνση πρωτοβουλιών αυτορρύθμισης μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών. Έχουν στόχο την προσομοίωση της συμμετοχής παιδιών και εφήβων για την ανάπτυξη και εξεύρεση λύσεων στο θέμα της επιγραμμικής ασφάλειας.
- *Ευαισθητοποίηση κοινού.* Δράσεις που στοχεύουν στα παιδιά, στους γονείς και στους εκπαιδευτικούς. Πρόκειται για την ενίσχυση της διάδοσης κατάλληλων πληροφοριών στο μεγαλύτερο αριθμό χρηστών σχετικά με τους κινδύνους και τις μεθόδους πρόληψης.

⁵¹³ Το 2003 με την αριθμ. 1151/2003/ΕΚ τροποποιήθηκε για να συμπεριλάβει τις νέες μορφές τεχνολογίας επιγραμμικής σύνδεσης, την αλλαγή του δημοσιονομικού πλαισίου, και την προσθήκη των χωρών Μάλτα και Τουρκία. Ο τίτλος του προγράμματος διαμορφώνεται: «Για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του διαδικτύου μέσω της καταπολέμησης του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα».

⁵¹⁴ Οι δραστηριότητες του προγράμματος κατανέμονται σε τέσσερις γραμμές δράσης: α) καταπολέμηση παράνομου περιεχομένου β) αντιμετώπιση ανεπιθύμητου και επιβλαβούς περιεχομένου γ) προαγωγή ασφαλέστερου επιγραμμικού περιβάλλοντος και δ) δράσεις ευαισθητοποίησης.

⁵¹⁵ COM(2008) 106. Προϋπολογισμός 55 εκατομμυρίων ευρώ και θα καλύψει το χρονικό διάστημα από το 2009 έως το 2013.

⁵¹⁶ <http://www.europarl.europa.eu>.

- *Συγκρότηση βάσης γνώσεων.* Αυτή η βάση θα συγκροτείται από τις χρήσεις του επιγραμμικού περιβάλλοντος από τα παιδιά, καθώς και τους κινδύνους και τις συνέπειες που είναι εγγενείς σε αυτές τις χρήσεις. Η συγκρότηση της βάσης θα γίνει με τη συνεργασία εξειδικευμένων στον τομέα της επιγραμμικής ασφάλειας των παιδιών, σε ευρωπαϊκή κλίμακα.

Το παραπάνω πρόγραμμα διασφαλίζει τη συμβατότητα και τη συμπληρωματικότητα με τις άλλες πολιτικές, προγράμματα και δράσεις και κυρίως με την πρωτοβουλία «i210, μια κοινωνία της πληροφορίας για την ανάπτυξη και την απασχόληση», με τα προγράμματα έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης και με το πρόγραμμα DAPHNE III. Στα πλαίσια του ανωτέρω προγράμματος, αναπτύχθηκε η Διεθνής Ένωση Διαδικτυακών Γραμμών Επικοινωνίας (International Association of Internet Hotlines, **INHOPE**⁵¹⁷), η οποία έχει ως σκοπό την υποστήριξη και ενίσχυση της αποδοτικότητας των γραμμών βοήθειας στο διαδίκτυο καθώς και τη λήψη μέτρων σε περίπτωση αναφορών για παράνομο περιεχόμενο.

Συμπερασματικά, οι πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά την ασφάλεια του παιδιού σε περιβάλλον διαδικτύου είναι:

- Η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης των παιδιών στους κινδύνους που εγκυμονεί το διαδίκτυο.
- Η μείωση του χάσματος των γενεών.
- Η υποστήριξη των εθνικών σημείων επαφής ή δημιουργία ανοιχτών γραμμών επικοινωνίας.
- Το καλύτερο φιλτράρισμα των πληροφοριακών συστημάτων.
- Η θέσπιση μιας βάσης δεδομένων σε ευρωπαϊκό επίπεδο που θα συγκεντρώνει και θα αναλύει τις ηλεκτρονικές τάσεις και θα καθορίζει την επισήμανση ιστοσελίδων ως «ασφαλείς για παιδιά».
- Η καλύτερη συνεργασία μεταξύ των δικαστικών αρχών.

2.2. Αξιολόγηση των ευρωπαϊκών πολιτικών

Το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η υλοποίηση των δράσεων και των πολιτικών της ΕΕ είναι ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η πρόσβαση⁵¹⁸ του πολίτη στις νέες τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών από τις οποίες θ' αποκομίζει από αυτές το μεγαλύτερο δυνατό όφελος, καθώς και η δημιουργία ενός χώρου

⁵¹⁷ INHOPE. Γραμμή καταγγελιών για παράνομο περιεχόμενο στο διαδίκτυο. Ιδρύθηκε στις 23 Νοεμβρίου 1999. Είναι ο σύνδεσμος των Ανοιχτών Γραμμών Ίντερνετ παγκοσμίως και συντονίζει τις δραστηριότητες όλων των ανοιχτών γραμμών ανά την υφήλιο. Έχει 25 μέλη που καλύπτουν 23 χώρες. Στα πλαίσια αυτού του προγράμματος ιδρύθηκε και η ελληνική ανοιχτή γραμμή safeline.

⁵¹⁸ Πρωτοβουλία eEurope (2000).

ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης⁵¹⁹ για τα παιδιά. Η κύρια προτεραιότητα, όσον αφορά τα παιδιά, δόθηκε στην καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας.

Όπως προκύπτει από την έκθεση της τελικής αξιολόγησης⁵²⁰ της υλοποίησης του πολυετούς προγράμματος δράσης για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του διαδικτύου μέσω της καταπολέμησης του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα «*Safer Internet Plus*» (2003-2005), το πρόγραμμα ήταν αποτελεσματικό και η επιτυχία του οφείλεται στη δημιουργία 21 εθνικών ανοικτών τηλεφωνικών γραμμών και 23 κόμβων ευαισθητοποίησης σε όλα σχεδόν τα κράτη μέλη και διαπιστώθηκε πρόοδος σε ότι αφορά την αυτορρύθμιση του κλάδου, τους κώδικες δεοντολογίας και τις βέλτιστες πρακτικές. Στη σχετική έκθεση διατυπώνονται και συστάσεις οι οποίες αφορούν τη βελτίωση των τομέων της ορατότητας των ανοικτών τηλεφωνικών γραμμών, της συνεργασίας μεταξύ των ανοικτών τηλεφωνικών γραμμών και άλλων ενδιαφερομένων, την εστίαση της δράσης ευαισθητοποίησης σε συγκεκριμένες ομάδες στόχους, τη συμμετοχή των παιδιών και των νεαρών ατόμων στον εντοπισμό των προβλημάτων και την εξεύρεση λύσεων, στην αύξηση της ευαισθητοποίησης των τελικών χρηστών σχετικά με τις διαθέσιμες δυνατότητες φιλτραρίσματος βλαβερού περιεχομένου, την ενθάρρυνση λύσεων αυτορρύθμισης, χαρτογράφησης των δυνατοτήτων για μελλοντικές τεχνολογικές εξελίξεις και για επιλογές των χρηστών. Τις γενικές κατευθύνσεις του πολυετούς προγράμματος στηρίζει και ο Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Δεδομένων (European Data Protection Supervisor)⁵²¹, επισημαίνοντας όμως ότι το σύστημα αναφοράς το οποίο θα ενημερώνει για την ύπαρξη παράνομου ή επικίνδυνου δικτυακού περιεχομένου, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη το υπάρχον κανονιστικό πλαίσιο του Ευρωπαϊού Επόπτη Προστασίας Δεδομένων και τα εργαλεία φιλτραρίσματος ή απαγόρευσης πρόσβασης θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με επιφύλαξη, έχοντας πάντα υπόψη το ενδεχόμενο να προκαλέσουν τα αντίθετα αποτελέσματα, όπως για παράδειγμα να αποτρέψουν την πρόσβαση σε απολύτως νόμιμες πληροφορίες.

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα αυτών των δράσεων που υλοποιήθηκαν και χρηματοδοτήθηκαν⁵²² από την Ευρωπαϊκή Ένωση, διαπιστώνεται ότι ως επί το πλείστον είναι αποσπασματικές διότι δεν εντάσσονται π.χ. στο εκπαιδευτικό σύστημα της κάθε χώρας ως μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας και δεν είναι εμφανής η διάχυση της ενημέρωσης σε όλο τον ενδιαφερόμενο πληθυσμό (γονείς, μαθητές,

⁵¹⁹ Συνθήκη του Άμστερνταμ ΕΕ C 19 της 23.1.1999, σελ.1.

⁵²⁰ Ανακοίνωση της Επιτροπής COM (2006) 663.

⁵²¹ <http://www.edps.europa.eu/EDPSWEB/edps/pid/1?lang=el>

⁵²² Το πρόγραμμα Ασφαλέστερο Διαδίκτυο (2009-2013) χρηματοδοτήθηκε με 55 εκατομμύρια €.

κ.λ.π.. Επίσης διαπιστώθηκε⁵²³ η μικρή ανταπόκριση για συνεργασία των βιομηχανιών, των οργανισμών αυτορρύθμισης και των ενώσεων καταναλωτών. Επίσης απαιτείται περαιτέρω εξέταση των νομικών ζητημάτων που δεν καλύπτονται από κοινοτικές πρωτοβουλίες όσον αφορά ζητήματα του εφαρμοστέου δικαίου και της δικονομίας. Είναι φανερό ότι απαιτείται μεγαλύτερη διεθνής συνεργασία με κοινοποίηση των εμπειριών και των καλών πρακτικών μεταξύ των φορέων και των ενδιαφερομένων μερών σε διεθνές επίπεδο. Η ισχύουσα κοινοτική νομοθεσία σε συνδυασμό με τις δράσεις και τις πρωτοβουλίες, δείχνουν ότι τα ζητήματα προστασίας των ανηλίκων αποτελούν ζητήματα προτεραιότητας της Ε.Ε. και βέβαια αυτή η δραστηριότητα αντανakλά το κλίμα φόβου και διακινδύνευσης, που έχει δημιουργηθεί στην κοινωνία και σε αυτό το πλαίσιο χαράσσονται οι πολιτικές της.

Για την καταπολέμηση του παράνομου περιεχομένου σε περιβάλλον διαδικτύου, η συνεργασία μεταξύ κρατών μελών στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων διαδραματίζει βασικό ρόλο, λόγω του διεθνούς χαρακτήρα των νέων υπηρεσιών. Χάρη στη συνεργασία αυτή, τα κράτη μέλη θα μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα την παράνομη χρήση και το παράνομο περιεχόμενο. Εξάλλου, χάρη στην εσωτερική συνοχή θα ευρίσκονται σε πλεονεκτική θέση για να ενεργήσουν για την εξεύρεση λύσεων διεθνούς κλίμακας. Βέβαια μέχρι σήμερα τα μέτρα και οι πολιτικές σχεδιάζονται ερήμην του ανηλίκου χωρίς να ακούγεται η άποψή του σε επίσημο επίπεδο. Όμως υπάρχει μια τάση να ακούγεται η άποψη του παιδιού σε θέματα που το αφορούν. Για πρώτη φορά τον Ιούνιο του 2008 διοργανώθηκε στο Λονδίνο παγκόσμιο συνέδριο (The International Youth Advisory Congress on Internet Safety) από την Child Exploitation and Online Protection (Ceop) (Κέντρο προστασίας των παιδιών από την εκμετάλλευση το οποίο λειτουργεί από το 2006 και αποτελεί τμήμα της Βρετανικής Αστυνομίας) με θέμα την προστασία από τους κινδύνους στο διαδίκτυο στο οποίο οι σύνεδροι ήταν 150 παιδιά από 19 χώρες.

2.3. Οι πολιτικές και οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το ηλεκτρονικό έγκλημα και την προστασία του ανηλίκου⁵²⁴

Νόμοι

- Νόμος 2928/2001 για την τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων.

⁵²³ Σύμφωνα με το αριθμ. 399D0276 έγγραφο της ΕΕ.

⁵²⁴ <http://www.go-online.gr> (Ανακτήθηκε στις 5-7-2009).

- Νόμος 3251/2004 - Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τροποποίηση του Ν.2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις και άλλες διατάξεις.

Οδηγίες

- Οδηγία 95/46 για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικών δεδομένων.
- Οδηγία 98/84/ΕΚ για τη νομική προστασία των υπηρεσιών που βασίζονται ή συνίστανται στην παροχή πρόσβασης υπό όρους.
- Οδηγία 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Κανονισμοί

- Κανονισμός 460/2004 για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Ασφάλεια Δικτύων και Πληροφοριών.

Αποφάσεις

- Απόφαση 276/1999/ΕΚ.
- Απόφαση του Συμβουλίου με αριθμό 1999/С 362/06 για την καταπολέμηση της παιδικής πορνογραφίας στο Ίντερνετ.
- Απόφαση του Συμβουλίου με αριθμό 2000/375/ΔΕΥ για την καταπολέμηση της παιδικής πορνογραφίας στο Ίντερνετ.
- Απόφαση του Συμβουλίου με αριθμό 2000/С 8/06 σχετικά με προτροπές προς τα κράτη μέλη και την Επιτροπή ώστε να ληφθούν μέτρα για την προστασία των ανηλίκων στα οπτικοακουστικά μέσα και στο Ίντερνετ.
- Απόφαση του Συμβουλίου με αριθμό 2001/С 213/0301 σχετικά με την έκθεση αξιολόγησης της Επιτροπής για την εφαρμογή της σύστασης για την προστασία των ανηλίκων και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.
- Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου με αριθμό 2001/413/ΔΕΥ για την καταπολέμηση της απάτης και της πλαστογραφίας που αφορούν τα μέσα πληρωμής πλην των μετρητών.
- Απόφαση εφετείου που κρίνει ότι ο νόμος που ρυθμίζει και απαγορεύει την άμεση και ανεπιθύμητη διαφήμιση μέσω τηλεομοιοτυπικής μηχανής (ΦΑΞ) δεν αναφέρεται και στα ανεπιθύμητα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.
- Απόφαση 1151/2003/ΕΚ για την τροποποίηση της απόφασης αριθ. 276/1999/ΕΚ για ένα πολυετές κοινοτικό πρόγραμμα δράσης για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του Διαδικτύου μέσω της καταπολέμησης του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα.

- Η απόφαση πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου τροποποιεί και συμπληρώνει την απόφαση πλαίσιο 2000/375/ΔΕΥ για την καταπολέμηση της πορνογραφίας στο διαδίκτυο, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η αποκλίνουσα νομική προσέγγιση των κρατών μελών και να καταστεί περισσότερο αποτελεσματική η συνεργασία των δικαστικών αρχών και των αρχών επιβολής του νόμου σε θέματα καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας.

Ψηφίσματα

- Ψήφισμα του Συμβουλίου με αριθμό 2002/C 43/02 για την ασφάλεια δικτύων και συστημάτων πληροφοριών.
- Ψήφισμα του Συμβουλίου με αριθμό 2002/C 65/02 για την προστασία νέων από ηλεκτρονικά παιχνίδια.
- Ψήφισμα του Συμβουλίου 2003/C 48/01 για την ασφάλεια των δικτύων και των πληροφοριών.

Συστάσεις

- Σύσταση 2006/952/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου για την προστασία των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και για το δικαίωμα απάντησης σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής βιομηχανίας οπτικοακουστικών υπηρεσιών και επιγραμμικών υπηρεσιών πληροφόρησης.
- Σύσταση με αριθμό 98/560/ΕΚ για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής βιομηχανίας, υπηρεσιών πληροφόρησης μέσω της προώθησης εθνικών πλαισίων με σκοπό την επίτευξη συγκρίσιμου και αποτελεσματικού επιπέδου προστασίας των ανηλίκων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.
- Σύσταση του Συμβουλίου με αριθμό 9193/01 για την 24ωρη καταπολέμηση του ηλεκτρονικού εμπορίου.
- Σύσταση του Συμβουλίου με αριθμό 95/144/ΕΚ για τα κοινά κριτήρια ασφάλειας της τεχνολογίας πληροφοριών.

Ανακοινώσεις

- Ανακοίνωση της Επιτροπής με αριθμό COM/2001/0298 για την ασφάλεια δικτύων και πληροφοριών.
- Ανακοίνωση της Επιτροπής με αριθμό COM/2002/0152 για τα επακόλουθα μέτρα παρακολούθησης του πολυετούς κοινοτικού προγράμματος δράσης για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του Διαδίκτυου (Ίντερνεντ) μέσω της

καταπολέμησης του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα.

- Ανακοίνωση της Επιτροπής με αριθμό 2007/1710 σχετικά με το επιγραμματικό δημιουργικό περιεχόμενο στην ενιαία αγορά.
- Ανακοίνωση της Επιτροπής για την ευρωπαϊκή προσέγγιση σχετικά με τον γραμματισμό στα μέσα επικοινωνίας σε ψηφιακό περιβάλλον.

Προτάσεις

- Πρόταση απόφασης πλαισίου για τις επιθέσεις κατά των συστημάτων πληροφοριών με αριθμό COM/2002/0173-CNS2002/0086.
- Πρόταση Κανονισμού 2003.0063 για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Ασφάλεια Δικτύων και Πληροφοριών.

3. Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο

Η πρόσβαση στην Κοινωνία της Πληροφορίας και στις δυνατότητες και ευκαιρίες που προσφέρει, αποτελεί συνταγματικό δικαίωμα όλων των Ελλήνων, ωστόσο δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την συνεργασία κράτους, ιδιωτικού τομέα και των πολιτών. Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα προσπαθεί να εναρμονίσει τις πολιτικές της με αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θέματα προστασίας των ανηλίκων στο χώρο του διαδικτύου, αλλά κινείται με καθυστέρηση. Επικύρωσε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ν. 2101/1992), ενσωμάτωσε στο εσωτερικό δίκαιο και έθεσε σε εφαρμογή το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία (Ν. 3625/2007), ίδρυσε ανοικτές γραμμές για καταγγελίες στα πλαίσια προγραμμάτων της ΕΕ, οργάνωσε αρμόδιο τμήμα για το ηλεκτρονικό έγκλημα στην ελληνική αστυνομία και στο πλαίσιο του θεσμού «Συνήγορος του Πολίτη» ίδρυσε τον Συνήγορο του Παιδιού⁵²⁵ που έχει ως στόχο την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του παιδιού (έως 18 ετών).

Όμως παρ' όλες αυτές τις προσπάθειες, το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας σε ότι αφορά την προστασία των παιδιών σε περιβάλλον διαδικτύου είναι σε πολύ χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και με πολλά κενά. Σύμφωνα με δήλωση του Προϊσταμένου του Τμήματος Δίωξης του Ηλεκτρονικού Εγκλήματος της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής, το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο δεν προσφέρει επαρκή προστασία από τη διακίνηση της παιδικής πορνογραφίας και τα περιστατικά εκφοβισμού μέσω διαδικτύου. Η

⁵²⁵ Λειτουργεί από τον Ιούλιο του 2003. Συμμετέχοντας στο δημόσιο διάλογο που εγκαινίασε η Γενική Γραμματεία Επικοινωνίας, ο Συνήγορος του Παιδιού επισημαίνει την ανάγκη ενίσχυσης του θεσμικού πλαισίου που αφορά την προστασία των ανηλίκων από τα ΜΜΕ.

νομοθεσία π.χ. προβλέπει άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για υπόπτους άλλων κακουργημάτων, όμως δεν περιλαμβάνει τις περιπτώσεις εκβιασμού και διακίνησης παιδικής πορνογραφίας μέσω διαδικτύου.

Με το νόμο **3064/2002** εισήχθη στον Ποινικό Κώδικα το άρθρο 348 Α⁵²⁶ με στόχο την επιδίωξη της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, περί της καταστολής της εμπορίας προσώπων και της εκμετάλλευσης, της Σύμβασης της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας περί απαγόρευσης εργασίας των παιδιών, του Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του ΟΗΕ, της Σύμβασης της Βουδαπέστης του Συμβουλίου της Ευρώπης περί του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο.

Με το νόμο **3625/2007** πραγματοποιήθηκε η κύρωση και εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και **παιδική πορνογραφία**, που ενσωματώνεται στο εσωτερικό δίκαιο και προσαρτάται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στο πλαίσιο του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών. Παράλληλα στον ίδιο νόμο περιλαμβάνεται μια σειρά νέων διατάξεων, οι οποίες εναρμονίζουν την Ελληνική νομοθεσία προς το περιεχόμενο του παραπάνω πρωτοκόλλου και άλλα διεθνή νομοθετήματα για την καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας σε ένα σύνολο κατηγοριών (σεξουαλικός τουρισμός, ασέλγεια μεταξύ συγγενών, παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο, διανομή και χρήση υλικού παιδικής πορνογραφίας μέσω συστήματος Η/Υ ή με τη χρήση διαδικτύου, προστασία της ιδιωτικής ζωής του ανηλίκου, κ.λ.π). Το άρθρο 348^Α αντικαθίσταται και συγκεκριμένα: Όποιος με πρόθεση παράγει, προσφέρει, πωλεί ή με οποιονδήποτε τρόπο διαθέτει, διανέμει, διαβιβάζει, αγοράζει, προμηθεύεται ή κατέχει υλικό παιδικής πορνογραφίας ή διαδίδει πληροφορίες σχετικά με την τέλεση των παραπάνω πράξεων δια συστήματος ηλεκτρονικού υπολογιστή ή με τη χρήση διαδικτύου, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως τριακοσίων χιλιάδων ευρώ. Προσδιορίζεται ως τιμωρητέο υλικό παιδικής πορνογραφίας η αναπαράσταση ή η πραγματική ή εικονική αποτύπωση σε ηλεκτρονικό ή άλλο υλικό φορέα του σώματος ή μέρους του σώματος ανηλίκου, με τρόπο που προδήλως προκαλεί γενετήσια διέγερση. Η παιδική πορνογραφία τιμωρείται και όταν σκοπός του δράστη δεν είναι η αποκόμιση κέρδους, ο οποίος σκοπός όταν βέβαια υφίσταται, ορίστηκε ως επιβαρυντική περίπτωση.

Τα ζητήματα που ανακύπτουν στην ελληνική πραγματικότητα και αφορούν την προστασία του ανηλίκου από το επιβλαβές περιεχόμενο των νέων τεχνολογιών, αντιμετωπίζονται τόσο από το Σύνταγμα όσο και από μια σειρά κανόνων δικαίου. Τα

⁵²⁶ Αντικαταστάθηκε από το νόμο 3625/2007.

άρθρα 14 και 15 του **Συντάγματος** κατοχυρώνουν το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης των πολιτών δια των μέσων ενημέρωσης, αλλά και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου και των δικαιωμάτων της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Ενώ σύμφωνα με το άρθρο 5^ο, παρ.2, ο καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας και η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους, αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9Α και 19.

Οι Ελληνικοί ποινικοί νόμοι, σύμφωνα με το άρθρο 5 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα, εφαρμόζονται σε όλες τις πράξεις που τελέστηκαν στο έδαφος της επικράτειας, ακόμη και από αλλοδαπούς καθώς και για πράξη που χαρακτηρίζεται από αυτούς ως κακούργημα ή πλημμέλημα και που τελέστηκε στην αλλοδαπή από ημεδαπό, αν η πράξη αυτή είναι αξιόποινη και κατά τους νόμους της χώρας στην οποία τελέστηκε (άρθρο 6 του ΠΚ). Στην περίπτωση των εγκλημάτων που τελούνται στο διαδίκτυο, ως τόπος τέλεσης του εγκλήματος μπορεί να θεωρηθεί είτε ο τόπος από όπου η ηλεκτρονική σελίδα μπορεί να αναγνωσθεί, που αυτό στην πράξη σημαίνει κάθε χώρα στην οποία οι χρήστες μπορούν να έχουν πρόσβαση στο internet, είτε ο τόπος όπου φιλοξενείται από τον παροχέα πρόσβασης στο internet η συγκεκριμένη ηλεκτρονική σελίδα. Όσον αφορά γενικότερα το ηλεκτρονικό έγκλημα το νομικό πλαίσιο συμπληρώθηκε με νομοθεσία που αφορά παράνομες δραστηριότητες μέσω διαδικτύου, ιδρύθηκαν ανεξάρτητες αρχές (Αρχή προστασίας δεδομένων, Αρχή διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών) διότι δόθηκε προτεραιότητα κυρίως σε θέματα προστασίας προσωπικών δεδομένων και επικοινωνιών.

Σήμερα εφαρμόζεται το κοινό ποινικό δίκαιο ήτοι:

Ο Ν. **1805/88** αφορά εγκλήματα που διαπράττονται με ηλεκτρονικό υπολογιστή (computer crime). Στο βαθμό που τα προβλεπόμενα εγκλήματα (σχετικά άρθρα είναι τα 370Β, 370Γ, 386^Α) διαπράττονται και σε περιβάλλον διαδικτύου, τότε τα άρθρα αυτά εφαρμόζονται και στις συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Επειδή η χρήση του διαδικτύου προϋποθέτει χρήση του τομέα των τηλεπικοινωνιών σχετικοί νόμοι με το διαδίκτυο είναι:

Ο Ν. **1866/1989** για την ίδρυση Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεοράσεως και παροχή αδειών για την ίδρυση και λειτουργία τηλεοπτικών σταθμών
Ο Ν. **2251/1994** για την Προστασία των καταναλωτών (ΦΕΚ 191 Α'/ 16 Νοεμβρίου 1994).

Ο Ν. **2225/1994** για την προστασία της ελευθερίας της ανταπόκρισης και επικοινωνίας.

Ο Ν. **2472/1997** για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο

Ο Ν. **2774/1999** για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα, σε συνδυασμό με τον Ν. 2472/97 για την προστασία ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Ο Ν. **2867/2000** για την οργάνωση και λειτουργία τηλεπικοινωνιών και άλλες διατάξεις ο οποίος αντικατέστησε τον **Ν.2246/94** για την οργάνωση και λειτουργία του τομέα τηλεπικοινωνιών.

Ο Ν. **2819/2000** Προσθήκη στο Ν.2121/1993 περί νομικής προστασίας βάσεων δεδομένων.

Ο Ν. **3115/2003** τροποποίησε τον **2225/94** για την προστασία της ελευθερίας της ανταπόκρισης και επικοινωνίας και άλλες διατάξεις.

Ο Ν. **3411/2006** περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Ο Ν. **3625/2007** (ΦΕΚ.290/24-12-07) κύρωση και εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία.

Επίσης, τέθηκε σε ισχύ το **Π.Δ. 47/2005**, από την ΑΔΑΕ (Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου Επικοινωνιών) το οποίο αφορά τις διαδικασίες, τεχνικές και οργανωτικές εγγυήσεις για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών και τη διασφάλισή του. Αναμένεται να τεθεί σε ισχύ η συνθήκη που υπεγράφη στη Βουδαπέστη στις 23-11-2001, όπου υπάρχουν επεξηγήσεις και ρυθμίσεις γι όλα τα ηλεκτρονικά εγκλήματα.

Με το Π.Δ. **100/2004** ιδρύθηκε το τμήμα Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος στην Ελληνική Αστυνομία. Η υπηρεσία συνεργάζεται με άλλους συναρμόδιους φορείς (Interpol, Europol, Eurojust, Εισαγγελικές Αρχές, εκπροσώπους hotline γραμμών κ.λ.π.) για την καταπολέμηση του ηλεκτρονικού εγκλήματος και έχει να επιδείξει σημαντικό έργο.

Στα πλαίσια της ΕΕ η Ελλάδα συμμετέχει στο πρόγραμμα δράσης για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του διαδικτύου μέσω της καταπολέμησης του παράνομου και βλαβερού περιεχομένου στα παγκόσμια δίκτυα *Safer Internet Plus* (2003-2005) μέσω του οποίου υλοποιείται η δράση ανοικτή γραμμή (hotline) Safeline και ο Ελληνικός Κόμβος SafeNetHome. Από το 2003 λειτουργεί η **safeline** ανοικτή γραμμή (hotline) επικοινωνίας της οποίας ο βασικός ρόλος είναι ρόλος μεσολαβητού μεταξύ των πολιτών και των Ελληνικών Αστυνομικών Αρχών, λαμβάνοντας τις καταγγελίες των πρώτων και προωθώντας τις στις αρχές. Η δυνατότητα αυτή πηγάζει από τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών ως ατόμων και ως συνόλου που προκύπτουν από τους Ελληνικούς Νόμους και το Σύνταγμα της Ελλάδας. Το δικαίωμα της δημιουργίας της safeline προκύπτει από το Συνταγματικό (μεταξύ άλλων άρθρα 10,12) δικαίωμα των Ελλήνων πολιτών να αναφέρονται καθένας ή πολλοί μαζί, εγγράφως στις αρχές, ιδρύοντας ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία με σκοπό την προστασία των ατομικών και κοινωνικών

δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η safeline συνεργάζεται με φορείς Παροχής Υπηρεσιών Ιντερνετ, το Ακαδημαϊκό Δίκτυο «ΕΔΕΤ», το Σχολικό Δίκτυο, Ερευνητικά και Πολιτιστικά Ιδρύματα, Ενώσεις Κταναλωτών και την Ελληνική Αστυνομία για τον περιορισμό της ροής του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι σύμφωνα με τα στοιχεία των ανοικτών γραμμών σε διεθνές επίπεδο, το 2005 οι καταγγελίες που προωθήθηκαν σε αρμόδιους εθνικούς και διεθνείς φορείς ανέρχονται σε 65.000. Στην Ελλάδα στο 2008 οι καταγγελίες στην ελληνική ανοιχτή γραμμή (Safeline.gr) ανέρχονται σε 715.

Η **E.KAT.O** είναι η Πανελλήνια Καταναλωτική Οργάνωση, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα η οποία ιδρύθηκε στην Ελλάδα στις 26 Μαρτίου 1999 με έδρα την Θεσσαλονίκη. Κύριος στόχος της είναι η προστασία των καταναλωτών, η επιμόρφωση, η εκπαίδευσή τους και ειδικότερα η διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των καταναλωτών. Επίσης συντονίζει στην Ελλάδα την Ευρωπαϊκή Δράση SaferInternet και ενημερώνει γονείς και μαθητές για την ασφαλή πλοήγηση στο διαδίκτυο από Η/Υ και κινητό τηλέφωνο. Η ΕΚΑΤΟ υλοποιεί το έργο: Safe borders (Ασφαλή σύνορα) - Safe-internet (Ασφαλές Διαδίκτυο).

Η **Safenet** είναι ένα ελληνικό όργανο αυτορρύθμισης για το περιεχόμενο του διαδικτύου. Είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός και έχει ως σκοπό τη δημιουργία διαδικασιών για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου, ώστε να προστατεύονται τα παιδιά από την εκμετάλλευση δικτυακών τόπων με ακατάλληλο περιεχόμενο (πορνογραφικό, βίαιο, ρατσιστικό).

Το **Educanet**⁵²⁷ είναι ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης για τους κινδύνους στη χρήση του διαδικτύου που απευθύνεται σε νέους.

Το **OFSI**⁵²⁸ είναι το παρατηρητήριο για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Είναι ένας εικονικός χώρος όπου γονείς, εκπαιδευτικοί, βιβλιοθηκάριοι, τοπικές αρχές μπορούν να βρουν χρήσιμες και ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Παρέχει πρόσβαση σε κάθε είδους πληροφορία και συμβάλλει στην εκπαιδευτική και κοινωνικά σωστή χρήση του διαδικτύου.

Το **Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων** (Ι.Ο.Μ.) επεξεργάζεται και αναπτύσσει πρωτοβουλίες οπτικοακουστικής παιδείας που στοχεύουν στην ενεργητική και παθητική προστασία των παιδιών και των νέων από την έκθεσή τους στα ΜΜΕ. Με βάση την ευρωπαϊκή και διεθνή κινητικότητα στο ευρύ οπτικοακουστικό πεδίο, η Ελλάδα καλείται με τη σειρά της να επιδείξει μια ανάλογη δραστηριότητα που θα λειτουργεί δυνητικά ως ένα Media Literacy Center, δηλαδή, ένα δίκτυο εκμάθησης, εκπαίδευσης και προστασίας απέναντι στη λειτουργία και τις πρακτικές των ΜΜΕ με κύριους αποδέκτες τα παιδιά και τους νέους. Στο αναδυόμενο

⁵²⁷ <http://www.educanet.org>

⁵²⁸ http://www.ofsi.org/gr_index.php

ψηφιακό περιβάλλον όπου τα ΜΜΕ διαδραματίζουν αναμφισβήτητο κυρίαρχο ρόλο, είναι αναγκαία η λήψη μέτρων για την κριτική αντιμετώπιση της λειτουργίας τους ως εκπαιδευτικών, ενημερωτικών και ψυχαγωγικών μηχανισμών.

Το Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων (www.yperpth.gr) αναγνωρίζει την κρισιμότητα του ζητήματος και εφαρμόζει μέσω του **Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου** (www.sch.gr) μία συγκεκριμένη πολιτική προστασίας των μαθητών από την έκθεσή τους σε ακατάλληλο περιεχόμενο του διαδικτύου μέσα από το σχολείο. Η πολιτική είναι εναρμονισμένη με τη διεθνή πρακτική και τις νομικές απαιτήσεις και διαρθρώνεται σε πέντε άξονες:

1. Στον ορισμό των Πολιτικών Αποδεκτής Χρήσης του Διαδικτύου και των Σχολικών Εργαστηρίων Πληροφορικής από τα σχολεία και τους μαθητές. Για το σκοπό αυτό το Υπ.Ε.Π.Θ. έχει θεσμοθετήσει τα αρμόδια συλλογικά όργανα, αποτελούμενα από ειδικούς επιστήμονες, τα οποία έχουν την ευθύνη της χάραξης πολιτικής και διαχείρισης του περιεχομένου που διακινείται μέσω του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου και των υπηρεσιών του, όπως η υπηρεσία ελέγχου περιεχομένου (web filtering), οι χώροι συζητήσεων (forum), οι λίστες ηλεκτρονικής επικοινωνίας (mailing lists), η δημοσίευση ιστοσελίδων (web hosting), κλπ.
2. Στην ανάπτυξη και εφαρμογή τεχνικών (φίλτρα) που υλοποιούν τις πολιτικές αυτές. Αντίστοιχες τεχνικές εφαρμόζονται διεθνώς στα εκπαιδευτικά δίκτυα πολλών προηγμένων χωρών και αποτρέπουν με σημαντικό δείκτη επιτυχίας την πρόσβαση σε ιστοσελίδες που ανήκουν σε κατηγορίες όπως: «porn» (ιστοσελίδες με πορνογραφικό περιεχόμενο), «gambling» (ιστοσελίδες με τυχερά παιχνίδια), «drugs» (ιστοσελίδες που προωθούν τα ναρκωτικά), «aggressive» (ιστοσελίδες που προπαγανδίζουν την επιθετική συμπεριφορά και το ρατσισμό) και «violence» (ιστοσελίδες που προωθούν την βία). Επειδή η ταξινόμηση των ιστοσελίδων στις παραπάνω κατηγορίες γίνεται με τη χρήση αυτοματοποιημένης διαδικασίας (λόγω του τεράστιου πλήθους των ιστοσελίδων στο Διαδίκτυο), είναι πιθανό κάποια ιστοσελίδα να ταξινομηθεί λανθασμένα. Για το λόγο το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο ακολουθεί τη διεθνή πρακτική και παρέχει τη δυνατότητα στους χρήστες του να ενημερώνουν τους αρμόδιους τεχνικούς όταν διαπιστώσουν οποιαδήποτε δυσλειτουργία της υπηρεσίας, οι οποίοι πλέον χειρωνακτικά διορθώνουν τη βάση δεδομένων.
3. Στη διαρκή ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της σχολικής κοινότητας, καθώς οποιαδήποτε τεχνική λύση είναι αδύνατο να αποδώσει αν δεν είναι σωστά ενημερωμένη και ευαισθητοποιημένη η σχολική κοινότητα. Για το σκοπό αυτό το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο ενημερώνει τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και τους μαθητές μέσω του δικτυακού του τόπου (www.sch.gr/safe), μέσω του

ηλεκτρονικού περιοδικού (www.sch.gr/magazine) και μέσω της συμμετοχής του σε διάφορες εκδηλώσεις (ημερίδες, συνέδρια, κ.λ.π., www.sch.gr/docs).

4. Στη συνεργασία με ειδικές δράσεις για την ασφάλεια στο Διαδίκτυο όπως το Ελληνικό όργανο για την αυτορρύθμιση στο Διαδίκτυο (Safeline, www.safeline.gr) και την κοινοτική δράση για την προώθηση της ασφαλέστερης χρήσης του Διαδικτύου (Safer-Internet, www.saferinternet.gr).
5. Στη δημιουργία θετικής αντιπρότασης, δηλαδή στην ανάπτυξη αξιόλογου ή/και πιστοποιημένου εκπαιδευτικού υλικού στο οποίο αξίζει να έχουν πρόσβαση οι μαθητές και στη διανομή στην εκπαιδευτική κοινότητα του μέσω των εκπαιδευτικών και δικτυακών πυλών όπως: www.e-yliko.gr, www.sch.gr, www.neagenia.gr, www.kee.gr, www.greeklanguage.gr, www.pi-schools.gr, κλπ, οι οποίες λειτουργούν είτε υπό την άμεση ευθύνη του Υπ.Ε.Π.Θ. είτε υπό την ευθύνη εποπτευόμενων φορέων του.

Το παραπάνω πλαίσιο συμπληρώνεται από την εφαρμογή μεθόδων για την προστασία της υπηρεσίας ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (e-mail) των σχολείων, των εκπαιδευτικών και των μαθητών από απρόκλητη / διαφημιστική αλληλογραφία (spam) και από κακόβουλο λογισμικό (ιοί - viruses), όπως αναλυτικά παρουσιάζεται στις δικτυακές τοποθεσίες www.sch.gr/spam και www.sch.gr/virus.

4. Πρωτοβουλίες πρόληψης και αντιμετώπισης

Εκτός από την ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου που αφορά την προστασία των ανηλίκων στο διαδυκτιακό περιβάλλον, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται και στις καλές πρακτικές που προτείνονται και εφαρμόζονται. Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, υπάρχει κινητικότητα όσον αφορά τις πρωτοβουλίες και τις καλές πρακτικές για την προστασία των ανηλίκων, οι οποίες πραγματοποιούνται στο πλαίσιο προγραμμάτων ή πολιτικών με τρεις άξονες κατεύθυνσης είναι: Γονείς, παιδιά και εκπαιδευτικούς. Οι πολιτικές προστασίας – καλές πρακτικές προωθούνται μέσα από:

- «Πακέτα επαγρύπνησης»⁵²⁹ για την ενημέρωση γονέων, εκπαιδευτικών και κοινού.
- Διάθεση ενημερωτικού υλικού (φυλλάδια, έντυπα, κ.λ.π.).
- Διοργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων (ημερίδες, συνέδρια, διαφημιστικές καμπάνιες, κ.λ.π.).
- Συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων (Υπουργεία, φορείς, Μ.Κ.Ο.).

⁵²⁹ Αυτόν τον όρο χρησιμοποιεί ο ελληνικός κόμβος για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου (saferinternet.gr) για τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιεί.

- Κατασκευή παιχνιδιών με στόχο την ενημέρωση παιδιών και εφήβων (όπως «Wild Web Wood»⁵³⁰, «Resist»⁵³¹, κ.α.).
- Ενδιαφέρουσες ιστοσελίδες⁵³² με θέματα που αφορούν παιδιά και εφήβους.

Στα πλαίσια της Ψηφιακής Στρατηγικής (2006-2013) και με τη συνδρομή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υλοποιήθηκε στην Ελλάδα (η υλοποίηση της δράσης άρχισε από 1-9-2008 έως 30-11-2008) το έργο **γονείς.gr**⁵³³ το οποίο αφορούσε στην εκπαίδευση γονέων μαθητών υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας και Επικοινωνίας και στην ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Οι δικαιούχοι γονείς που συμμετείχαν στο πρόγραμμα είχαν δικαίωμα δωρεάν κατ' οίκον εκπαίδευση από ειδικούς εκπαιδευτές και πρόσβαση σε εκπαιδευτικά πακέτα αυτόνομης μάθησης μέσω διαδικτύου (e-learning).

Στην Ελλάδα όπως και σε άλλες χώρες, λειτουργεί **δίκτυο ανοικτών γραμμών (hotlines)** το οποίο δέχεται καταγγελίες για δικτυακούς τόπους ή υπηρεσίες νέων (newsgroups) που περιέχουν: εικόνες κακομεταχείρισης παιδιών οπουδήποτε στον κόσμο, ρατσιστικό και ξενοφοβικό περιεχόμενο που παραβαίνει τη νομοθεσία, ή άλλο παράνομο περιεχόμενο. Όλες αυτές οι ανοικτές γραμμές επικοινωνίας ανήκουν στην ένωση INHOPE⁵³⁴ η οποία διοργανώνει συνεδριάσεις και καταρτίζει τις κατευθυντήριες γραμμές.

Η **Ημέρα Ασφαλούς Διαδικτύου** είναι ετήσια εκδήλωση⁵³⁵ που διοργανώνεται από το ευρωπαϊκό δίκτυο διαδικτυακής ασφάλειας, INSAFE και συγχρηματοδοτείται από το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για ασφαλέστερη χρήση του διαδικτύου. 100 οργανισμοί σε περισσότερες από 50 χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο συμμετέχουν σε αυτή τη δράση και διοργανώνουν εκδηλώσεις, διαγωνισμούς⁵³⁶,

⁵³⁰ Το παιχνίδι σχεδιάστηκε για να βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν τους κανόνες της ασφάλειας στο διαδίκτυο: http://www.coe.int/t/dc/files/events/internet/default_en.asp

⁵³¹ *Resist (αντιστάσου)* είναι μια παραγωγή του Κέντρου Πρόληψης Εξαρτησιογόνων Ουσιών «Ελπίδα», με στόχο την ενημέρωση του εφήβου σε θέματα χρήσης αλκοόλ, καπνού και χαπιών και της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου και του Η/Υ. Τιμήθηκε με το Ευρωπαϊκό Βραβείο Πρόληψης 2008.

⁵³² Ενδεικτικά αναφέρουμε: Τον Φεβρουάριο του 2008, το Συμβούλιο της Ευρώπης έθεσε σε λειτουργία το site: www.wildwebwoods.org, για παιδιά ηλικίας 7-10 ετών. Πρόκειται για ένα διαδικτυακό παιχνίδι με το οποίο οι παίκτες μαθαίνουν την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Οι παίκτες πρέπει να φθάσουν σε μια ηλεκτρονική πόλη μέσα από επικίνδυνες αποστολές και λαβυρίνθους.

⁵³³ <http://www.goneis.gr>

⁵³⁴ Ιδρύθηκε στις 23 Νοεμβρίου 1999. Είναι ο σύνδεσμος Ανοικτών Γραμμών Ίντερνετ παγκοσμίως και συντονίζει τις δραστηριότητες όλων των ανοικτών γραμμών ανά την υφήλιο. Έχει 25 μέλη που καλύπτουν 23 χώρες. Υποστηρίζεται από το σχέδιο δράσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής "Safer Internet Action Plan".

⁵³⁵ Με πρωτοβουλία της αρμόδιας Επιτρόπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Κοινωνία της Πληροφορίας και τα Μέσα Επικοινωνίας κ. Viviane Reding το 2004 καθιερώθηκε η 6^η Φεβρουαρίου ως ημέρα ασφαλούς διαδικτύου.

⁵³⁶ Για το 2008 το θέμα του διαγωνισμού ήταν «Life online is what you make of IT» (Εσύ διαμορφώνεις την επιγραμμική ζωή).

φόρουμ⁵³⁷, κ.λ.π. με σκοπό την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των παιδιών καθώς και τη λήψη αποφάσεων σε θέματα προστασίας στο χώρο του διαδικτύου και των επιγραμμικών υπηρεσιών (ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης και κινητά τηλέφωνα).

Η **EUROPE DIRECT** είναι δωρεάν υπηρεσία τηλεφώνου (0080067891011) και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου την οποία μπορούν να χρησιμοποιούν οι πολίτες από οποιοδήποτε μέρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση για να βρίσκουν απαντήσεις σε ερωτήσεις για θέματα και πολιτικές της Ε.Ε., όπως για παράδειγμα σχετικά με τον τομέα ασφάλειας του διαδικτύου. Άρχισε να λειτουργεί το 2000 και διατίθεται σε 20 επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η ομάδα «Ομάδα Δράσης για την Ψηφιακή Ασφάλεια» **DART**⁵³⁸ (Digital Awareness & Response to Threats) έχει ως σκοπό την ενίσχυση της εμπιστοσύνης των χρηστών στα νέα τεχνολογικά μέσα. Άμεσος στόχος είναι η ενημέρωση των πολιτών, η πρόληψη αλλά και η αντιμετώπιση των κινδύνων που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες πληροφορικής και ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Η προσπάθεια έχει στόχο να ενώσει τις δυνάμεις των αρμόδιων φορέων, να συντονίσει τα μηνύματα, τις προσλαμβάνουσες καθώς και να ενδυναμώσει την εμπιστοσύνη των πολιτών στο γρήγορο διαδίκτυο.

Στη Νέα Υόρκη το 1999, η διευθύντρια του wiredSafety.org⁵³⁹ Parry Aftab, ίδρυσε τους **Teenangels**⁵⁴⁰, μια ομάδα εθελοντών ηλικίας 13-18 ετών, οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν από ειδικούς για την online ασφάλεια. Μετά την εκπαίδευσή τους συμμετείχαν σ' ένα μοναδικό πρόγραμμα, που υλοποιήθηκε στα σχολεία, για την ενημέρωση των παιδιών, γονιών και δασκάλων για την ασφαλή πλοήγηση στο διαδίκτυο⁵⁴¹.

⁵³⁷ Για πρώτη φορά το 2009 η Επιτροπή διοργάνωσε φόρουμ στις Βρυξέλες με θέμα την αύξηση της ευαισθητοποίησης από τους λιγότερο προφανείς επιγραμμικούς κινδύνους, όπου συμμετείχαν 30 παιδιά ηλικίας 14-17 ετών.

⁵³⁸ <http://www.dart.gov.gr> (υπό την αιγίδα του πρώην του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών).

⁵³⁹ Ο μεγαλύτερος οργανισμός για την online ασφάλεια και βοήθεια. Για πληροφορίες στο <http://www.wiredsafety.org>

⁵⁴⁰ <http://www.teenangels.org>

⁵⁴¹ Αντίστοιχη δράση υλοποιήθηκε και στην Ελλάδα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Δράσης SaferInternet. 40 εθελοντές απ' όλη την Ελλάδα, πραγματοποιούν περιπολίες στο διαδίκτυο για την προστασία των παιδιών και την ασφαλή πλοήγηση τους σ' αυτό. Οι εθελοντές είναι παιδιά μέχρι 18 ετών, τα οποία θέλουν να ενισχύσουν την προσπάθεια του Ελληνικού Κόμβου SafeNetHome για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Πρόκειται για παιδιά από διάφορες περιοχές της Ελλάδας τα οποία αφότου παρακολούθησαν τα εκπαιδευτικά σεμινάρια που παραδίδει η Ε.ΚΑΤ.Ο. από το 2001 στα σχολεία τους ή συμμετείχαν σε διαγωνισμούς, δήλωσαν εθελοντικά τη διάθεση τους, να βοηθήσουν από το 2004 και μετά στην προσπάθεια προστασίας των συνομήλικών τους ή και μικρότερων σε ηλικία παιδιών, από επιβλαβείς και ακατάλληλου περιεχομένου σελίδες στο διαδίκτυο. Οι «κυβερνοφύλακες», όταν εντοπίζουν κατά την πλοήγηση τους στο διαδίκτυο ιστοσελίδες ακατάλληλου ή επιβλαβούς περιεχομένου, όπως, πορνογραφικές σελίδες, σελίδες με βία, ρατσισμό ή τζόγο που δεν έχουν τις απαραίτητες ενδείξεις ή περιορισμούς ότι απευθύνονται σε ενήλικες ή περιέχουν γενικότερα παράνομο υλικό, τις καταγγέλλουν στην Ελληνική Καταναλωτική Οργάνωση. Αντίστοιχες ομάδες περιπολίας έχουν δημιουργηθεί στην Αμερική και τον Καναδά.

Το σύστημα του Πανευρωπαϊκού Οργανισμού **PEGI** – Pan European Game Information (www.pegi.info/et) έχει σχεδιαστεί για να παρέχει βοήθεια στους αγοραστές των βιντεοπαιχνιδιών (ειδικά στους γονείς) σχετικά με το εάν ένα παιχνίδι είναι κατάλληλο για ένα παιδί ή έναν έφηβο. Το σύστημα αποτελείται από δύο μέρη: Την κατάταξη του παιχνιδιού σε ηλικιακές ομάδες (3+,7+,12+,16+,18+) και τον χαρακτηρισμό του περιεχομένου (βία, τζόγος σεξ, φόβος, ναρκωτικά, ρατσισμός, χυδαία γλώσσα).

Το Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων (Ι.Ο.Μ.) και η Ένωση Εταιριών Διαφήμισης και Επικοινωνίας Ελλάδος (ΕΔΕΕ) σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου, υλοποιούν το ελληνικό Media Smart, ένα μη κερδοσκοπικό πρόγραμμα με στόχο την Παιδεία στα Μέσα Ενημέρωσης (medialiteracy). Το πρόγραμμα αναπτύσσει και παρέχει δωρεάν εκπαιδευτικό υλικό σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, με στόχο να διδαχθούν τα παιδιά να προσεγγίζουν κριτικά το περιεχόμενο των μέσων ενημέρωσης στην καθημερινή τους ζωή και να γίνουν σκεπτόμενοι καταναλωτές. Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 2002 στη Μεγάλη Βρετανία (www.mediasmart.org.uk). Έκτοτε, εφαρμόζεται σε επτά επιπλέον ευρωπαϊκές χώρες: Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο, Σουηδία, Φιλανδία, Ουγγαρία και Πορτογαλία. Περιλαμβάνει τουλάχιστον τρία τεύχη εκ των οποίων το πρώτο αφορά στη διαφήμιση και προσαρμόστηκε για τα ελληνικά δημοτικά σχολεία. Το πρώτο τεύχος στην Ελλάδα κυκλοφορεί με τον τίτλο «Δες τη διαφήμιση... έξυπνα!» Το πρόγραμμα προτείνεται κυρίως για τις ώρες της ευέλικτης ζώνης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει επίσης οδηγίες για γονείς και διασκεδαστικά, εκπαιδευτικά παιχνίδια για τα παιδιά. Το πρόγραμμα εποπτεύεται από μια Ομάδα Ειδημόνων (Media Smart Expert Group) που συστάθηκε ειδικά για το πρόγραμμα και απαρτίζεται από πολλούς διαφορετικούς φορείς. Στόχος της είναι η συνεισφορά στο πρόγραμμα και η προώθησή του έτσι ώστε τούτο να βρει τη μεγαλύτερη δυνατή αποδοχή, απήχηση και προβολή.

Η **UNICEF**, μεταξύ των άλλων δραστηριοτήτων και πρωτοβουλιών για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, έχει εκδώσει οδηγό με θέμα «*Τα ΜΜΕ και τα Δικαιώματα του Παιδιού*» για να βοηθήσει τους επαγγελματίες δημοσιογράφους που εργάζονται σε θέματα σχετικά με τα παιδιά, να κατανοήσουν τα δικαιώματά τους και να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή τους στα ΜΜΕ. Περιέχει ιδέες και προκλήσεις προς τους δημοσιογράφους και όσους αναζητούν δημοσιογραφική κάλυψη για τις ανάγκες των παιδιών, τα προβλήματα, τα επιτεύγματα και τις προσδοκίες τους.

4.1. Ενδεικτικές συμβουλές για γονείς

Στόχος της πρόληψης και της προστασίας των παιδιών είναι να βοηθηθούν ώστε όχι μόνο να μη γίνονται θύματα αλλά να μάθουν και τα ίδια να προστατεύουν τον εαυτό τους. Επειδή η καλύτερη προστασία είναι η πρόληψη, θεωρείται άμεσης προτεραιότητας η ενημέρωση τόσο των παιδιών-χρηστών όσο και των γονέων για τους κινδύνους που διατρέχουν κατά την πλοήγηση στο διαδίκτυο. Σε κάθε πρωτοβουλία πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες και ο σεβασμός των δικαιωμάτων τους.

Πολλοί φορείς που ασχολούνται με θέματα του διαδικτύου, παρέχουν συμβουλές στους γονείς για το πώς πρέπει να χειρίζονται τα θέματα της χρήσης του διαδικτύου και συνοψίζοντας αναφέρουμε τα εξής:

- Οι γονείς πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι δεν πρέπει να δαιμονοποιούν το διαδίκτυο, καθώς αποτελεί τμήμα της κουλτούρας των εφήβων και ακόμη, ότι καμία απαγόρευση της χρήσης διαδικτύου δεν μπορεί να φέρει αποτέλεσμα, μιας και ο έφηβος έχει πλέον εύκολη πρόσβαση στο διαδίκτυο.
- Οι γονείς από μικρή ηλικία πρέπει να βάζουν όρια στα παιδιά όχι μόνο στη χρήση του διαδικτύου, αλλά για πολλά θέματα. Τα όρια όταν στηρίζονται σε λογική βάση δεν καταπιέζουν τα παιδιά αλλά τα κατευθύνουν με ασφάλεια. Ο σεβασμός της προσωπικότητας των παιδιών από μικρή ηλικία είναι σημαντικός για την εφαρμογή πειθαρχίας.
- Οι γονείς να συζητούν με τα παιδιά τους για τους κινδύνους (με παραδείγματα) και τα οφέλη του διαδικτύου, να ενημερώνονται για το τι κάνουν τα παιδιά online, να βλέπουν τα sites που επισκέπτονται τα παιδιά, να συμβουλεύουν τα παιδιά να μη δίνουν προσωπικές πληροφορίες, να τα ενημερώνουν ότι το cyber bullying δεν είναι ανώνυμο, ότι αφήνει ίχνη και έχει συνέπειες για το θύμα και για το θύτη και να τα ενημερώνουν για το πώς να το αντιμετωπίσουν αν τους συμβεί.
- Να επιβλέπουν τα παιδιά όταν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και να μην τους επιτρέπουν να συναντούν κάποιον που γνώρισαν μέσω του Διαδίκτυο.
- Να έχουν τον ηλεκτρονικό υπολογιστή σε χώρους όπως το σαλόνι και όχι σε υπνοδωμάτια. Να ενδιαφέρονται για το πώς λειτουργεί το διαδίκτυο και ν' αφιερώνουν χρόνο για περιήγηση στον κυβερνοχώρο μαζί με τα παιδιά.
- Να εγκαθιστούν στον υπολογιστή συστήματα φιλτραρίσματος⁵⁴², τα οποία αποτρέπουν την πρόσβαση σε μη αποδεκτό περιεχόμενο το οποίο θεωρείται

⁵⁴² Είναι μία πρακτική η οποία δέχεται κριτική για δύο λόγους: Πρώτον γιατί κάποιος (ο γονέας, ο δάσκαλος, ο βιβλιοθηκονόμος ή ο εργοδότης) μπορεί να αποφασίζει για το αν ο τελικός χρήστης (παιδί, χρήστης βιβλιοθήκης ή εργαζόμενος) μπορεί ή όχι να έχει πρόσβαση σε ορισμένες μορφές περιεχομένου. Αυτό ενδέχεται να έχει επιπτώσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα των τελικών χρηστών, στην ελευθερία και

επικίνδυνο ή μπορεί να προκαλέσει ηθικές βλάβες στην ανάπτυξη των παιδιών. Τα φίλτρα συμπληρώνουν και δεν αντικαθιστούν την γονική επίβλεψη.

- Να ενημερώνονται για το που πρέπει να αποτανθούν σε περίπτωση καταγγελίας για βλαβερό και παράνομο περιεχόμενο.

Συμβόλαιο κανόνων συμπεριφοράς στο Internet⁵⁴³

Μεταξύ των παραπάνω συμβουλών η «Ομάδα Δράσης για την Ψηφιακή Ασφάλεια» προτείνει την υπογραφή ενός κοινού οικογενειακού κώδικα συμπεριφοράς στον οποίο θα πρέπει να συμφωνήσει όλη η οικογένεια. Η δημιουργία δηλαδή ενός διαφορετικού συμβολαίου για κάθε παιδί στην οικογένεια, με κανόνες χρήσης του διαδικτύου, κατάλληλους για την ηλικία του. Ενδεικτικά προτείνεται το κάτωθι:

Υπόσχομαι:

- Να συζητήσω με τους γονείς μου για να μάθω τους κανόνες χρήσης του διαδικτύου, που περιλαμβάνουν τις τοποθεσίες που επιτρέπεται να επισκεφθώ, τι μπορώ να κάνω, πότε μπορώ να συνδεθώ και για πόση ώρα μπορώ να παραμείνω συνδεδεμένος (____ λεπτά ή ____ ώρες).
- Ποτέ να μην αποκαλύπτω προσωπικά δεδομένα, όπως η διεύθυνση του σπιτιού, ο αριθμός τηλεφώνου, η διεύθυνση εργασίας των γονέων μου ή ο αριθμός τηλεφώνου, αριθμοί πιστωτικών καρτών ή το όνομα του σχολείου μου, χωρίς την άδεια των γονέων μου.
- Πάντα να ενημερώνω αμέσως τους γονείς μου εάν δω ή λάβω κάτι από το διαδίκτυο που να με ενοχλεί ή νοιώθω ότι με απειλεί. Σε αυτά συγκαταλέγονται μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, τοποθεσίες Web ή ακόμη και κάτι στην τακτική αλληλογραφία με διαδικτυακούς φίλους.
Ποτέ δεν θα συμφωνήσω να συναντήσω κάποιον που γνώρισα στο διαδίκτυο, χωρίς την άδεια των γονέων μου.
- Ποτέ δεν θα στείλω φωτογραφίες μου ή άλλων μελών της οικογένειας σε άλλους μέσω του διαδικτύου ή με την τακτική αλληλογραφία, χωρίς την άδεια των γονέων μου.

στην προστασία της ιδιωτικής ζωής. Για την περίπτωση των παιδιών, έχει ανοίξει μεγάλη συζήτηση για το αν και κατά πόσο οι γονείς και οι δάσκαλοι μπορούν να λαμβάνουν τεχνικά μέτρα για την προστασία τους. Ο δεύτερος λόγος κριτικής κατά του φιλτραρίσματος των πληροφοριών, αφορά στο γεγονός ότι το λογισμικό φιλτραρίσματος του υλικού δεν ανταποκρίνεται τόσο καλά όσο θα επιθυμούσε ο χρήστης που το έχει εγκαταστήσει. Εμφανίζεται σε σημαντικό βαθμό το φαινόμενο της «υπερ-απόφραξης» (over-blocking), στο πλαίσιο του οποίου το περιεχόμενο αποφράσσεται, όταν ο χρήστης θα επέτρεπε κανονικά στο παιδί να δει το σχετικό υλικό στο διαδίκτυο. Επίσης απαντάται το φαινόμενο της «υπο-απόφραξης» (under-blocking), δηλαδή υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες δεν φράσσεται η πρόσβαση σε κάποιο περιεχόμενο που ο χρήστης δεν θα επιθυμούσε να δει το παιδί.

⁵⁴³ <http://www.dart.gov.gr/?q=node/85> (Ανακτήθηκε στις 15-10-2008).

- Ποτέ δεν θα αποκαλύψω τους κωδικούς πρόσβασης στο διαδίκτυο σε κανέναν (ούτε και στους καλύτερούς μου φίλους), παρά μόνο στους γονείς μου.
- Να μην κάνω τίποτα που μπορεί να προσβάλει ή να εξοργίσει άλλους ή είναι παράνομο.
- Ποτέ δεν θα κάνω λήψη, δεν θα εγκαταστήσω και δεν θα αντιγράψω οτιδήποτε από κάποιο δίσκο ή από το διαδίκτυο χωρίς να πάρω άδεια.
- Ποτέ να μην κάνω κάτι στο διαδίκτυο που κοστίζει χρήματα, χωρίς την άδεια των γονέων μου.
- Να ενημερώσω τους γονείς μου για τα ονόματα σύνδεσης και συνομιλίας στο διαδίκτυο, τα οποία γράφω παρακάτω:
Όνομα (παιδιού) _____ Ημερομηνία _____
Γονέας ή κηδεμόνας _____ Ημερομηνία _____

4.2. Ενδεικτικές συμβουλές για παιδιά και εφήβους

Οι συμβουλές⁵⁴⁴ που απευθύνονται στα παιδιά είναι οι κάτωθι:

- Εξηγείτε στους γονείς σας τις εμπειρίες σας κατά την περιπλάνηση σας στο διαδίκτυο.
- Πάντα να μιλάτε στους γονείς σας ή σε κάποιον ενήλικα για εικόνες ή κείμενα που βρήκατε στο διαδίκτυο και σας ανησυχούν ή σας φοβίζουν.
- Διαφυλάσσετε τις προσωπικές σας πληροφορίες. Ποτέ μην δίνετε το όνομα σας, τη διεύθυνση σας, τη διεύθυνση και το όνομα του σχολείου σας, το τηλέφωνό σας, φωτογραφίες σας σε αγνώστους ακόμη και αν σας το ζητήσουν.
- Κρατάτε τον κωδικό εισόδου στον υπολογιστή σας μυστικό. Είναι σαν το κλειδί του σπιτιού σας: δεν θα το δανείζατε σε κανέναν.
- Μόνο με την άδεια και την παρουσία των γονιών σας μπορείτε να συμφωνήσετε να συναντήσετε κάποιον/κάποια που γνωρίσατε στο διαδίκτυο.
- Προσέχετε όταν μιλάτε διαμέσου chat-room ή e-mail. Διακόψτε τη συνομιλία όταν κάποιοι σας κάνουν να νιώθετε άβολα.
- Μην εμπιστεύεστε ότι διαβάζετε στο διαδίκτυο. Μάθετε να βλέπετε το περιεχόμενο με κριτικό μάτι.

⁵⁴⁴ <http://www.safeline.gr>. (Ανακτήθηκε στις 15-10-2009).

Όσον αφορά την ασφαλή χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης παραθέτουμε τις καλές πρακτικές που προτείνει ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την ασφάλεια Δικτύου και Πληροφοριών (ENISA)⁵⁴⁵:

- Δεν θα πρέπει να δίνετε σε κανέναν τον κωδικό πρόσβασης στο εικονικό προφίλ σας. Όποιος αποκτά πρόσβαση στο προφίλ σας μπορεί να διαχειριστεί πλήρως τα δεδομένα που εμφανίζονται σε αυτό.
- Πριν εγγραφείτε σε μια ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης αναζητήστε τη δήλωση περί απορρήτου και κατανοήστε πλήρως με ποιον τρόπο θα χρησιμοποιούνται από την ιστοσελίδα τα προσωπικά σας δεδομένα.
- Μην ανεβάζετε στο προφίλ σας φωτογραφίες όπου φαίνεται καθαρά η τοποθεσία στην οποία βρίσκεστε, ειδικότερα αν πρόκειται για το σπίτι σας, το σχολείο ή μέρη που συχνάζετε. Έτσι θα μειώσετε τις πιθανότητες εντοπισμού σας στον φυσικό κόσμο.
- Αν δεχθείτε ένα προσβλητικό ή ανεπιθύμητο μήνυμα, χρησιμοποιήστε την ενσωματωμένη μέθοδο καταγγελιών της ιστοσελίδας κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιείτε. Συνήθως αναφέρεται με τη λέξη «report».
- Να έχετε πάντα υπόψη σας ότι οι πληροφορίες που δημοσιεύετε στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης είναι δημόσια προσπελάσιμες, επομένως, καλό θα ήταν να μη δημοσιεύετε στοιχεία και φωτογραφίες που θα σας έφερναν σε δύσκολη θέση. Ακόμα και όταν διαγράψετε το προφίλ σας πολλές πληροφορίες δεν αφαιρούνται και ενδέχεται επίσης να τις συναντήσετε και αλλού στο διαδίκτυο.
- Να γνωρίζετε ότι από τη στιγμή που προσθέτετε στη λίστα των φίλων σας κάποιο άτομο (αποδοχή friend request), αυτό αποκτά πρόσβαση στα προσωπικά δεδομένα που εμφανίζονται στο προφίλ σας, μεταξύ των οποίων οι φωτογραφίες και τα στοιχεία επικοινωνίας σας.
- Από τη στιγμή που δημιουργείτε το εικονικό σας προφίλ θα πρέπει να πάτε στο μενού των ρυθμίσεων για τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων (συνηθέστερα θα το βρείτε στα αγγλικά ως privacy settings) και να αλλάξετε τις προεπιλεγμένες ρυθμίσεις. Στο μενού αυτό μπορείτε μεταξύ άλλων:
 - Να επιλέξετε αν οι επισκέπτες του προφίλ σας μπορούν να δουν αν είστε online ή όχι.

⁵⁴⁵ (ENISA) <http://www.enisa.europa.eu/>

- Να καθορίσετε ποιοι θα μπορούν να βλέπουν το εικονικό σας προφίλ ή συγκεκριμένα στοιχεία που περιλαμβάνονται σε αυτό (ημερομηνία γέννησης, φωτογραφία κ.α.)
- Να μπλοκάρτε την πρόσβαση συγκεκριμένων ατόμων στο προφίλ σας.
- Να ρυθμίσετε από ποιους χρήστες μπορείτε να λαμβάνετε προσωπικά μηνύματα και σχόλια.
- Να ρυθμίσετε αν θα εμφανίζεται το προφίλ σας στα αποτελέσματα αναζήτησης μέσω της ιστοσελίδας καθώς και τη μορφή που θα έχει (αν θα φαίνεται η φωτογραφία, τα στοιχεία επικοινωνίας κ.α.).

Συμπεράσματα 3^{ου} Κεφαλαίου

Σε διεθνές, ευρωπαϊκό αλλά και εθνικό επίπεδο γίνονται προσπάθειες για τη διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου προστασίας των ανηλίκων που χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες. Όμως επειδή η χρήση του διαδικτύου και των νέων τεχνολογιών από τα παιδιά είναι ένα νέο φαινόμενο, λίγες χώρες έχουν προχωρήσει σε θεσμοθέτηση ρυθμίσεων για παράνομες συμπεριφορές αποκλειστικά σε περιβάλλον διαδικτύου. Η εναρμόνιση των νομοθεσιών των χωρών είναι βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική διακρατική αντιμετώπιση του ηλεκτρονικού εγκλήματος και της προστασίας του ανηλίκου.

Σε διεθνές επίπεδο, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών καθώς και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση του κοινού για θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανηλίκου. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μία μεγάλη γκάμα δράσεων και πολιτικών, αποτελούμενη από χρηματοδοτούμενα προγράμματα, οδηγίες, κανονισμούς, αποφάσεις, ψηφίσματα, συστάσεις, ανακοινώσεις, προτάσεις έχουν ως στόχο την ασφαλή πλοήγηση του παιδιού στο διαδίκτυο και την προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών των νέων τεχνολογιών. Με μια κριτική ματιά αυτών των πολιτικών και δράσεων, διαπιστώνουμε ότι ως επί το πλείστον είναι αποσπασματικές, δεν αποτελούν μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η διάχυση της πληροφορίας δεν φθάνει στον τελικό αποδέκτη (παιδί - ανήλικος) και είναι εμφανής η απουσία της ενεργούς συμμετοχής των ανηλίκων στον εντοπισμό των κινδύνων και στην εξεύρεση λύσεων σε θέματα που τους αφορούν.

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα προσπαθεί να εναρμονίσει τις πολιτικές της με τη διεθνή πρακτική. Επικύρωσε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ν. 2101/1992), ενσωμάτωσε στο εσωτερικό δίκαιο και έθεσε σε εφαρμογή το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία (Ν. 3625/2007), ίδρυσε ανοικτή γραμμή για καταγγελίες (safeline.gr) στο πλαίσιο προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οργάνωσε τμήμα για τη δίωξη του ηλεκτρονικού εγκλήματος στην ελληνική αστυνομία, στο πλαίσιο του θεσμού «Συνήγορος του Πολίτη» ίδρυσε το Συνήγορο του Παιδιού που έχει ως στόχο την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του παιδιού (έως 18 ετών) και υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, λειτουργεί το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο. Όμως παρ' όλες αυτές τις προσπάθειες το νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας σε ό,τι αφορά την προστασία των παιδιών σε περιβάλλον διαδικτύου θεωρείται ότι είναι σε χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με άλλες χώρες.

Οι πρωτοβουλίες πρόληψης και αντιμετώπισης που προτείνονται ως καλές πρακτικές από ειδικούς και φορείς έχουν ως κύριους άξονες κατεύθυνσης, τα παιδιά,

τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς, των οποίων η αποτελεσματικότητά τους είναι υπό συνεχή διερεύνηση επειδή τα θέματα που αφορούν το διαδίκτυο είναι συνεχώς εξελισσόμενα.

Συμπεράσματα Μέρους Ι

Από τη συνθετική αξιολόγηση του εννοιολογικού, θεωρητικού, ερευνητικού και θεσμικού πλαισίου που αφορά τη διακίνηση του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο και τους πιθανούς κινδύνους για τους ανηλίκους - χρήστες, προκύπτουν συμπεράσματα τα οποία εστιάζονται στα εξής σημεία:

Η διακίνηση του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο ως μέρος του ηλεκτρονικού εγκλήματος, καθώς και οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν για τους ανηλίκους-χρήστες κατά την πλοήγησή τους σε αυτό, αναδεικνύονται ως κοινωνικά προβλήματα για τα οποία έχει ξεκινήσει ένας δημόσιος διάλογος σε πολλά επίπεδα. Η συζήτηση για τους κινδύνους και την προστασία των ανηλίκων δεν είναι απλώς το κάτοπτρο των «αντικειμενικών συνθηκών» που υπάρχουν στο σημερινό κοινωνικό πεδίο, αλλά είναι το αποτέλεσμα της νοηματικής κατηγοριοποίησης και της προβολής τους μέσω διαφόρων μηχανισμών, όπως ΜΜΕ, οργανώσεις μη κυβερνητικού χαρακτήρα, κοινωνικά κινήματα, δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς.

Η ραγδαία και ευρεία χρήση των νέων τεχνολογιών από όλο και περισσότερους ανθρώπους σε παγκόσμια κλίμακα, και κυρίως από παιδιά και εφήβους, δημιουργεί ένα νέο περιβάλλον κατηγοριοποίησης συμπεριφορών και κατασκευής αντικειμένων προστασίας. Παρά τις αντικειμενικές ενδείξεις, οι σύγχρονοι άνθρωποι που ζουν με τη μεγαλύτερη καταγεγραμμένη άνεση, από όλους τους ανθρώπους στην ιστορία της ανθρωπότητας, είναι αυτοί που νιώθουν περισσότερο απειλημένοι, ανασφαλείς και τρομαγμένοι, πιο επιρρεπείς στον πανικό και πιο φανατικοί με καθετί που σχετίζεται με την ανασφάλεια και την προστασία. Κίνδυνος και διακινδύνευση είναι έννοιες σύμβολα της σύγχρονης εποχής και προσδιορίζουν κάθε τύπο συμβάντος ατομικού ή συλλογικού, ελάσσονος σημασίας ή καταστροφικού. Έννοιες στενά συνδεδεμένες οι οποίες όμως δεν ταυτίζονται, διότι ο κίνδυνος είναι κατάσταση και η διακινδύνευση είναι επιλογή. Η διακινδύνευση προϋποθέτει τον κίνδυνο (όχι κατ' ανάγκη επίγνωση του κινδύνου) και αποτελεί, στη σύγχρονη κοινωνία μας τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε αυτό που μας ανησυχεί και μας προβληματίζει. Σύμφωνα με τη «μεταμοντέρνα» επιστημολογική προσέγγιση του ακραίου κονστρουκτιβισμού *«τίποτα δεν συνιστά από μόνο του διακινδύνευση»*, καθώς στη φύση και στην κοινωνία δεν υπάρχουν πραγματικές διακινδυνεύσεις. Ταυτόχρονα όμως, οτιδήποτε μπορεί να καταστεί διακινδύνευση, εφόσον τα πάντα εξαρτώνται από την υποκειμενική ερμηνεία των γεγονότων.

Σε κάθε κοινωνία κατασκευάζονται μύθοι οι οποίοι αφορούν κοινωνικά φαινόμενα, όπως είναι η εγκληματικότητα, η ανασφάλεια, οι κίνδυνοι, κ.λ.π.. Η μετατροπή ζητημάτων που έχουν σχέση με το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη σε μύθους, οφείλεται σε μια «συλλογική» και ενίοτε «ασυνείδητη» επιχείρηση στην

οποία συμμετέχουν πολιτικοί, φορείς επιβολής του νόμου και ομάδες συμφερόντων. Οι πιο σημαντικοί «μυθοπλάστες» είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, λόγω της δυνατότητάς τους να απευθύνονται στο ευρύ κοινό, να οπτικοποιούν τις παρενέργειες των νέων τεχνολογιών και να κατασκευάζουν συστήματα αναπαραστάσεων τα οποία διαχέουν στην κοινωνία. Τα μέσα κατέχουν τον προνομιακό ρόλο όχι μόνο στην κοινωνική κατασκευή και την αμφισβήτηση, αλλά και στην κριτική των κινδύνων και των αδυναμιών των θεσμικών αντιδράσεων για την αντιμετώπισή τους. Το εγκληματικό φαινόμενο δεν εξαρτάται μόνο από τους εγκληματίες ή από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου, αλλά και από τους μηχανισμούς καταγραφής.

Στην εποχή των τεχνολογικών ανακαλύψεων και εφαρμογών, το ζήτημα του ηλεκτρονικού εγκλήματος, της διακίνησης παράνομου υλικού και κυρίως θέματα προστασίας του ανήλικου από τους κινδύνους του διαδικτύου, βρίσκονται στην ατζέντα του πολιτικού και επιστημονικού διαλόγου. Ο προβληματισμός που έχει αναπτυχθεί περιβάλλεται τόσο από την ατμόσφαιρα ανασφάλειας που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη κοινωνία, όσο και από μηχανισμούς συλλογής και καταγραφής του ερευνητικού και εμπειρικού υλικού. Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί για τη διερεύνηση της σχέσης ανήλικος-διαδίκτυο, συντελούν στην αποτύπωση του φαινομένου, αλλά οι ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές των ευρημάτων, δεν επιτρέπουν τη γενίκευσή τους σε οποιοδήποτε κοινωνικό περιβάλλον και τον ορισμό μιας παγκόσμιας απειλής. Οι διαφορές άπτονται σε μια ποικιλία ζητημάτων όπως: στις διαφορετικές μεθόδους έρευνας (διερευνητικές, περιγραφικές, πειραματικές διαδικτυακές έρευνες), στην επιλογή και στο προσδιορισμό του ερευνητικού πληθυσμού, στα άνισα μεγέθη και στην αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος που κάθε φορά τίθεται υπό διερεύνηση, στον τόπο και στο χρόνο διεξαγωγής της κάθε έρευνας, στο βαθμό διείσδυσης του διαδικτύου ως επικοινωνιακό και χρηστικό εργαλείο στην καθημερινότητα του πληθυσμού που ερευνάται και στο βαθμό ενημέρωσης των υποκειμένων της έρευνας σε θέματα νέων τεχνολογιών. Επίσης οι διαφορετικές οριοθετήσεις των εννοιών που απαρτίζουν τα θέματα που ερευνώνται, ανάλογα με το νομοθετικό, κοινωνικό και πολιτιστικό υπόβαθρο της κάθε χώρας, καθώς και το διαφορετικό πλαίσιο το οποίο ορίζει την έννοια της παράνομης ή επικίνδυνης συμπεριφοράς, δυσχεραίνουν τη γενίκευση των εμπειρικών αποτελεσμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο. Υπάρχει λοιπόν μια καταγραφή των ζητημάτων σε επίπεδο φαινομενολογίας, όμως η ερμηνεία και η εκτίμηση των αποτελεσμάτων χωρίς πλαίσιο «δαιμονοποιεί» τα τεχνολογικά μέσα. Οι κίνδυνοι που ενδέχεται ν' αντιμετωπίσει ο ανήλικος κατά την ενασχόλησή του με το διαδίκτυο, είναι η πρόσβαση σε παράνομο, βλαβερό ή βίαιο υλικό, η ηλεκτρονική παρενόχληση, η πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, η συνάντηση με

αγνώστους εκτός διαδικτύου και η παροχή προσωπικών πληροφοριών. Η μονομερής προσέγγιση των αριθμών και των στατιστικών μεγεθών δεν θέτει τους εν δυνάμει κινδύνους στις πραγματικές τους διαστάσεις, αλλά σε πλαίσιο κινδυνολογίας και ανασφάλειας και έτσι αποσπάται η προσοχή από ζητήματα κοινωνικού και ψυχολογικού περιεχομένου τα οποία ίσως απασχολούν τους σημερινούς εφήβους.

Η σημαντικότερη συνέπεια αυτής της προβαλλόμενης εικόνας, είναι η αύξηση του φόβου για τη χρήση των νέων τεχνολογιών, η θυματοποίηση της ομάδας των ανηλίκων – χρηστών και η αντίληψη περί κυμάτων εγκληματικότητας και επικίνδυνων συμπεριφορών με επίκεντρο το διαδίκτυο. Η κοινωνία της διακινδύνευσης παράγει ανασφάλειες και έτσι δομείται ένα κράτος πρόληψης, ως μηχανισμός αντιμετώπισης των δυνητικών διακινδυνεύσεων, ένας νομικός μηχανισμός ποινικοποίησης νέων συμπεριφορών και ένα επιχειρηματικό ενδιαφέρον της βιομηχανίας του διαδικτύου για την κατασκευή εργαλείων προστασίας. Η εκμετάλλευση των πληροφοριακών πόρων και των τεχνολογιών, εκφράζεται πολιτικά και πολιτιστικά, διαμέσου της διπλής τάσης για κοινωνικό σχεδιασμό και διαχείριση από τη μια μεριά και για επιτήρηση και έλεγχο από την άλλη. Οι καινοτομίες στις τεχνολογίες της πληροφορικής και της επικοινωνίας, έχουν κατά κόρον αναλυθεί από μια στενή τεχνολογική οικονομική οπτική, πρέπει όμως να αναλυθεί και η σχέση τους με το σύστημα της πολιτικής και επιχειρηματικής εξουσίας. Μιας εξουσίας που ενδιαφέρεται για τον ανήλικο τόσο ως καταναλωτή των νέων τεχνολογικών εργαλείων, όσο και ως αντικείμενο προστασίας από τους κινδύνους του διαδικτύου.

Η ενδυνάμωση του φόβου και της δυσπιστίας καλλιεργείται επίσης και από το «ψηφιακό» χάσμα μεταξύ των εφήβων και της γενιάς των γονιών τους. Οτιδήποτε καινοτόμο και πρωτοποριακό δημιουργεί εντάσεις και συγκρούσεις στις σχέσεις τους. Η ταχύτατη αναδιάρθρωση του επικοινωνιακού πεδίου δεν έδωσε το περιθώριο στους γονείς να προσαρμοστούν άμεσα και να αφομοιώσουν τα νέα δεδομένα και αισθάνθηκαν ότι μπήκαν σε ένα χαοτικό περιβάλλον χωρίς τις επαρκείς γνώσεις για εποπτεία των δραστηριοτήτων των παιδιών τους.

Η εικονική πραγματικότητα, η κατασκευή ενός κοινού τόπου εμπειριών, διαμορφώνει νέες σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων και του περιβάλλοντος κόσμου. Το παραπάνω πλαίσιο που συμβολίζει και συγκροτεί τα στοιχεία μιας νέας πραγματικότητας, ήταν η αφορμή για την ανάγκη εμπειρικής υποστήριξης των ερωτημάτων μας. Τα βασικά ερωτήματα που καθοδήγησαν την έρευνά μας, ήταν να διαπιστώσουμε αν οι ανήλικοι γνωρίζουν ποιο είναι το παράνομο υλικό που διακινείται στο διαδίκτυο, αν αισθάνονται ότι κινδυνεύουν, αν ξέρουν να προστατεύονται, αν μοιράζονται τις ανησυχίες τους ως προς τους κινδύνους του διαδικτύου και αν η εικόνα είναι τόσο ανησυχητική όσο προβάλλεται.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ : ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

1. Σκοπός της ερευνητικής μελέτης

Ο βασικός στόχος της παρούσας ερευνητικής μελέτης εστιάζεται στην αποτύπωση του πως αντιλαμβάνονται οι μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του λεκανοπεδίου της Αττικής, το παράνομο υλικό που διακινείται στο διαδίκτυο και τους κινδύνους τους οποίους ενδέχεται ν' αντιμετωπίσουν κατά την πλοήγησή τους σε αυτό. Σκοπός μας είναι να διαπιστώσουμε πόσο φοβισμένος είναι ο μαθητής του συγκεκριμένου δείγματος και πόσο ευάλωτος στις αρνητικές εμπειρίες του διαδικτύου. Για να έχουμε συνολική εικόνα του προφίλ του συγκεκριμένου δείγματος των μαθητών συμπεριλήφθησαν στην έρευνα και ερωτήματα που αφορούν α) κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά β) τα κίνητρα της χρήσης και γ) οι πιθανές επιπτώσεις του διαδικτύου στη ζωή και στις σχέσεις τους.

2. Ερευνητικές υποθέσεις

Συγκεκριμένα, οι ερευνητικές υποθέσεις που θα εξεταστούν στα πλαίσια της εκπόνησης της παρούσας εμπειρικής διερεύνησης, είναι:

Ως προς τη χρήση

Ως προς τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων από τους μαθητές του δείγματος, η υπόθεσή μας είναι ότι θα παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά χρήσης υπολογιστή και πρόσβασης στο διαδίκτυο και θα αισθάνονται πολύ συνδεδεμένοι, με διαφορές μεταξύ των δύο φύλων. Ως προς τα κίνητρα πρόσβασης, υπόθεσή μας είναι ότι θα το χρησιμοποιούν για διασκέδαση, για ενημέρωση, για κοινωνική αλληλεπίδραση και όταν αισθάνονται ανία. Ως προς την επικοινωνία των μαθητών του δείγματος και την ασφάλεια του διαδικτύου, υπόθεσή μας είναι ότι οι μαθητές θ' αναζητούν φιλικές σχέσεις σε περιβάλλον διαδικτύου και ένα υψηλό ποσοστό θα αποκρύπτει τα πραγματικά του προσωπικά στοιχεία, με διαφορές μεταξύ των δύο φύλων.

Ως προς τους κινδύνους

1. Οι μαθητές του δείγματος θα γνωρίζουν ποιο υλικό θεωρείται παράνομο, με διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και κατά την πλοήγησή τους θα έχουν αντιμετωπίσει συχνά κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο και θα αισθάνονται ότι πάντα κινδυνεύουν.
2. Ως προς τη σεξουαλική έκφραση μέσα από το διαδίκτυο, υπόθεσή μας είναι ότι οι μαθητές θα έχουν πρόσβαση σε ιστοσελίδες πορνογραφικού περιεχομένου με διαφορές φύλου.
3. Ως προς τη σεξουαλική παρενόχληση, υπόθεσή μας είναι ότι θα παρατηρηθούν υψηλά ποσοστά του φαινομένου στο συγκεκριμένο δείγμα και ακόμη, ότι τα αγόρια θα παρενοχλούνται σε υψηλότερα επίπεδα από τα κορίτσια, ως πιο συχνοί χρήστες.

4. Ως προς τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, υπόθεσή μας είναι ότι α) θα παρατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα το «ανέβασμα» των φωτογραφιών και η διάδοση κακής φήμης β) θα υπάρχουν δυσάρεστα συναισθήματα από το βίωμα του ηλεκτρονικού εκφοβισμού και γ) οι μαθητές θα εξωτερικεύουν την αρνητική τους εμπειρία κυρίως σε φίλους.

Ως προς την τρωτότητα (vulnerability)

Οι μαθητές του δείγματος θα εκθέτουν τους εαυτούς τους περισσότερο συχνά σε ερωτικά sites, όταν έχουν δύσκολες σχέσεις με γονείς και καθηγητές. Υπόθεσή μας είναι ότι το πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους, συσχετίζεται αρνητικά με το πόσο καλές θεωρούν τις σχέσεις τους με τους γονείς και τους καθηγητές. Δηλαδή όσο πιο συχνά βλέπουν ερωτικά sites τόσο θεωρούν ότι είναι δυσκολότερες οι σχέσεις τους με γονείς και καθηγητές.

3. Επιλογή μεθόδου

Για την επιλογή της μεθόδου λάβαμε υπόψη μας το υλικό και την εμπειρία προηγούμενων ερευνών σε διεθνές επίπεδο. Επιλέξαμε ως μέθοδο το αυτοσυμπληρούμενο ερωτηματολόγιο με κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω ερωτηματολόγια:

1. Ερωτηματολόγιο το οποίο περιελάμβανε ερωτήσεις για τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία του δείγματος (ηλικία, φύλο, σχολείο, εκπαιδευτική βαθμίδα, τόπος διαμονής, επάγγελμα γονέων, αδέρφια, με ποιους συμβιώνουν).
2. Ερωτηματολόγιο το οποίο περιελάμβανε πρωτογενείς ερωτήσεις οι οποίες ήταν απόρροια της μελέτης του ευρύτερου ερευνητικού πλαισίου του θέματος και ερωτήσεις που προέκυψαν κατόπιν μελέτης της διεθνούς βιβλιογραφίας και συγκεκριμένα παρόμοιων ερωτηματολογίων που δόθηκαν σε ερευνητικές μελέτες των:
 - Flood, M. (2007). *Exposure to pornography among youth in Australia*. Journal of Sociology. Vol.43(1):45–60.
 - Peter, J., and Valkenburg, P. (2006). *Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Material on the Internet*. Communication Research. Vol.33(2):178–204.
 - Finn, J. (2004). *A survey of online harassment at a university campus*. Journal of interpersonal violence. Vol.19(4):468-483.

- Valkenburg, P., Soeters, K. (2001). Children Positive and Negative Experiences With the Internet, (An exploratory survey). Communication Research. Vol.28(5):652-675.

Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε μαθητές Γυμνασίων ή Λυκείων του Λεκανοπεδίου της Αττικής με συμπτωματική δειγματοληψία. Η διαδικασία διανομής, συμπλήρωσης και συλλογής διήρκεσε από τον Μάρτιο έως τον Μάιο του 2008.

Οι προϋποθέσεις για τη συμμετοχή των υποκειμένων στην έρευνα ήταν:

1. Τα άτομα να είναι μαθητές - μαθήτριες Γυμνασίου και Λυκείου
2. Η επιθυμία των μαθητών να συμμετέχουν στην παρούσα έρευνα

Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα ενημερώθηκαν για το σκοπό της και διαβεβαιώθηκαν για το απόρρητο και την ανωνυμία της διαδικασίας. Ακόμη, όλη η διαδικασία διεκπεραιώθηκε από την υποψήφια διδάκτορα, οπότε μειώθηκαν οι πιθανότητες για διαρροή πληροφοριών και διασφαλίστηκε πλαίσιο με αυξημένο κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ της ερευνήτριας και των μαθητών που πήραν μέρος στην έρευνα.

4. Δείγμα

Συνολικά τα άτομα που πληρούσαν τις προϋποθέσεις για τη συμμετοχή στην έρευνα και έλαβαν ερωτηματολόγιο ήταν 630. Από αυτά τα 102 (ποσοστό 13,6%) δεν απάντησαν, οπότε και εξαιρέθηκαν του δείγματος. Το τελικό δείγμα αποτέλεσαν 528 μαθητές, οι οποίοι απάντησαν σχεδόν σε όλες τις ερωτήσεις. Από αυτούς οι 262 (ποσοστό 49,6%) ήταν αγόρια και 266 (ποσοστό 50,4%) κορίτσια. Όλοι ήταν μαθητές Γυμνασίων και Λυκείων του Λεκανοπεδίου της Αττικής και συγκεκριμένα των δήμων: Αθηναίων, Αλίμου, Γλυφάδας, Αγ. Δημητρίου, Ηλιούπολης, Ελληνικού, Μοσχάτου Αργυρούπολης, Βούλας, Αμπελοκήπων, Ν. Σμύρνης, Χολαργού, Φιλαδέλφειας και Πειραιά. Το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της συμπτωματικής δειγματοληψίας (Σταλίκας, 2005), δηλαδή δόθηκε το ερωτηματολόγιο σε όσους μαθητές ήταν πρόσφοροι και άμεσα προσβάσιμοι από την ερευνήτρια κατά τη στιγμή της διεξαγωγής της έρευνας.

5. Διαδικασία

Η ερευνήτρια χορήγησε στους μαθητές το αυτο-συμπληρούμενο ερωτηματολόγιο της έρευνας εντός φακέλου, τον οποίο ο μαθητής παρέδιδε κλειστό (αυτοπροσώπως ή ταχυδρομικά) μετά τη συμπλήρωσή του, προκειμένου να διαφυλαχτεί το απόρρητο. Η διαδικασία διενεργήθηκε εκτός σχολικού περιβάλλοντος και ωραρίου, κατά την προσέλευση και αποχώρηση των μαθητών.

Η ερευνήτρια βρίσκονταν στη διάθεση των μαθητών για διευκρινιστικές ερωτήσεις, όπου χρειάστηκε. Παρατηρήσαμε την προθυμία των μαθητών να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια επειδή το θέμα (διαδίκτυο, κ.λ.π.) ήταν προσφιλές και δεν είχαν ξανασυμμετάσχει σε παρόμοια έρευνα.

Μετά την ολοκλήρωση της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων έγινε η διαδικασία αξιολόγησης των ερωτηματολογίων και σε ειδικούς πίνακες στο S.P.S.S. καταγράφηκαν και προσδιορίστηκαν τα αποτελέσματα της κάθε ερώτησης ξεχωριστά για το κάθε άτομο.

6. Τα όρια της έρευνας

Με την παρούσα έρευνα επιδιώξαμε την αποτύπωση της πρόσβασης των συγκεκριμένων μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του λεκανοπεδίου της Αττικής στο παράνομο και βλαβερό υλικό του διαδικτύου, πως αντιλαμβάνονται τους κινδύνους, πως τους αντιμετωπίζουν, αν πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους και ποιες είναι οι σχέσεις τους με το κοινωνικό τους περιβάλλον.

Τα ευρήματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης, αφορούν τα χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων μαθητών και μαθητριών του λεκανοπεδίου της Αττικής στο συγκεκριμένο χωροχρόνο. Το γεγονός αυτό δεν μας επιτρέπει να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα στον ελληνικό πληθυσμό των μαθητών. Ο καθορισμός του δείγματος σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικός για γενίκευση των αποτελεσμάτων της έρευνας σε όλον τον πληθυσμό των ελλήνων μαθητών, παρά την προσπάθεια που έγινε, με την επιλογή των περιοχών των σχολείων, να υπάρχει μια αντιπροσωπευτικότητα στα κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να αντληθεί ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών.

Επίσης, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης δεν μπορούν να καθορίσουν τις αιτιώδεις σχέσεις για τα φαινόμενα της διακίνησης του παράνομου υλικού, της σεξουαλικής παρενόχλησης και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Μια τέτοια προσπάθεια για την προσέγγιση συγκεκριμένων συνθηκών, οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην εκδήλωση των ανωτέρω φαινομένων θα προσέκρουε σε αρκετά μεθοδολογικά σημεία. Για να οριστεί μια αιτιώδης σχέση, θα απαιτείτο η παρακολούθηση σημαντικού αριθμού ανηλίκων για μεγάλο χρονικό διάστημα, έτσι, ώστε να καταστεί δυνατή η διάκριση ανάμεσα στις συνθήκες, οι οποίες προϋπήρχαν των φαινομένων και σε αυτές οι οποίες είναι αποτέλεσμά της. Ακόμη, για τα αποτελέσματα που προέκυψαν συνολικά από τη στατιστική ανάλυση και την ερμηνεία τους οφείλουμε να διατυπώσουμε ορισμένες επιφυλάξεις που αφορούν στην πιθανή διαπλοκή του τύπου αίτιο - αιτιατό μεταξύ ορισμένων μεταβλητών. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να οδηγηθούμε στη διατύπωση μιας γραμμικής αιτιολογικής υπόθεσης. Ο σχεδιασμός της παρούσας έρευνας επιτρέπει να

διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά και τα δυναμικά των μαθητών και των μαθητριών κατά τη διάρκεια της παρούσας ερευνητικής μελέτης. Βεβαίως, δεν αποτέλεσε στόχο της παρούσας έρευνας η εξειδικευμένη μελέτη ψυχολογικών παραγόντων που ενδεχομένως να επηρεάζουν τη σχέση των μαθητών με το διαδίκτυο και το παράνομο υλικό, γεγονός που θα απαιτούσε διαφορετικό ερευνητικό σχεδιασμό και εκτίμηση ποικίλων ακόμη παραγόντων για μια μελέτη αναδρομικού χαρακτήρα.

7. Στατιστική επεξεργασία

Μια σειρά από διεργασίες στατιστικής ανάλυσης εφαρμόστηκαν για την επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας. Χρησιμοποιήθηκε το Στατιστικό Πρόγραμμα για τις Κοινωνικές Επιστήμες SPSS for Windows 14.0 (SPSS, 2005) με το 5% ($p < 0,05$) επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας (Huberty & Morris, 1989). Οι στατιστικές αναλύσεις που αφορούσαν τα περιγραφικά χαρακτηριστικά των μεταβλητών έγιναν στα προγράμματα Excel και SPSS (SPSS, 2005; Γναρδέλλης, 2006), ενώ οι στατιστικές αναλύσεις που αφορούσαν τις συγκρίσεις των ποσοτικών και κατηγορικών μεταβλητών καθώς και τις συσχετίσεις των μεταβλητών εφαρμόστηκαν στο στατιστικό πακέτο SPSS, 14.0 (SPSS, 2005-Γναρδέλλης, 2006-Δαφέρμος, 2005). Συγκεκριμένα:

α) Κατά την ανάλυση για την περιγραφή των κοινωνικοδημογραφικών ερωτήσεων για τη στάση των μαθητών του δείγματος, χρησιμοποιήθηκαν περιγραφικά στοιχεία των κατανομών (μέσος όρος, διάμεσος, σταθερή απόκλιση (SD), τυπικό σφάλμα μέσης τιμής) των αγοριών και των κοριτσιών ως προς τις απαντήσεις τους σε κάθε ερώτηση.

β) Για τη σύγκριση των δύο κατανομών (απαντήσεις αγοριών και απαντήσεις κοριτσιών) που αφορούσαν τις ποσοτικές μεταβλητές, χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία t test, διότι οι έλεγχοι για την κανονικότητα των κατανομών με τον έλεγχο της κυρτότητας και λοξότητας της καμπύλης της κατανομής (Skewness & Kyrstosis) πιστοποίησαν ότι η υπόθεση της κανονικότητας των μεταβλητών γίνεται δεκτή. Δηλαδή οι κατανομές ήταν κανονικές (Γναρδέλλης, 2006). Τα κριτήρια ήταν: η τιμή $\geq \pm 2,00$ για τη λοξότητα (Skewness) και η τιμή $\geq \pm 5,00$ για την κυρτότητα (Kyrstosis) (Skordilis & Stavrou, 2005 - Δαφέρμος, 2005).

γ) Στις περιπτώσεις σύγκρισης κατηγορικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία χ^2 . Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε (Κατσουγιαννόπουλος, 1990; Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000; Ιωαννίδης, 2000):

- το χ^2 του Pearson για πίνακες 3x2 στις περιπτώσεις που λιγότερο από το 25% των αναμενόμενων τιμών ήταν < 5 , καμία από τις αναμενόμενες τιμές ήταν < 1 και το σύνολο των παρατηρήσεων ήταν > 24 (Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000)

- το χ^2 του Pearson για πίνακες 2x2 στις περιπτώσεις που όλες οι αναμενόμενες τιμές ήταν >10 (Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000)
- το χ^2 του Yates για πίνακες 2x2 στις περιπτώσεις που έστω και μία από τις αναμενόμενες τιμές ήταν μεταξύ του 5 και 10 (Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000)
- Στις περιπτώσεις που έστω και μία από τις αναμενόμενες τιμές ήταν <1 ή δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή του χ^2 χρησιμοποιήθηκε η ακριβής δοκιμασία κατά Fisher (Fisher's Exact Test). Οι υπολογιστικοί τύποι της δοκιμασίας αυτής είναι πολύπλοκοι, αλλά η δοκιμασία είναι εύκολο να εφαρμοστεί σε στατιστικά προγράμματα λογισμικού και όπου αυτό δεν ήταν δυνατόν χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης Likelihood Ratio (L.R.) (Γναρδέλλης, 2006 - Δαφέρμος, 2005).

δ) Για τη διερεύνηση της στατιστικής συσχέτισης των ποσοτικών μεταβλητών (Ahlbom & Norell, 1992) μεταξύ της ομάδας των αγοριών και των κοριτσιών, χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός συντελεστής συσχέτισης r του Pearson, (Ρούσσος-Τσαούσης, 2006 - Παρασκευόπουλος, 1993), μια και η κατανομή συχνοτήτων των τιμών τους ήταν κανονική (μόνο και σε ελάχιστες μεταβλητές υπήρχε απόκλιση). Συγκεκριμένα, με το συντελεστή συσχέτισης r του Pearson προσδιορίστηκε:

- η στατιστική συσχέτιση όλων των ποσοτικών μεταβλητών ανά δύο τόσο για την ομάδα των αγοριών, την ομάδα των κοριτσιών, όσο και για το σύνολο του δείγματος.

Οι διαφορές (P) για όλους τους δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν θεωρήθηκαν στατιστικά σημαντικές από το επίπεδο του 5% ($p < 0,05$).

Οι στατιστικές αναλύσεις που αφορούν τα περιγραφικά χαρακτηριστικά των μεταβλητών έγιναν στα προγράμματα Excel και SPSS (Γναρδέλλης, 2006 - Δαφέρμος, 2005), ενώ οι στατιστικές αναλύσεις που αφορούν τις συγκρίσεις των ποσοτικών και κατηγορικών μεταβλητών καθώς και τις συσχέτισεις των μεταβλητών εφαρμόστηκαν στο στατιστικό πακέτο SPSS (Γναρδέλλης, 2006 - Δαφέρμος, 2005).

8. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

8.1. Κοινωνικό - Δημογραφικό προφίλ του δείγματος

Το κοινωνικό-δημογραφικό προφίλ των μαθητών και των δύο ομάδων, παρουσιάζεται αναλυτικά στους πίνακες 1 και 2.

Η μέση ηλικία των μαθητών ήταν $16,36 \pm 1,27$, με εύρος 14-18 και δε διέφερε στατιστικά σημαντικά (T-Test=-0,596, P= 0,551), από τη μέση ηλικία των μαθητριών, η οποία ήταν $16,43 \pm 1,27$, με εύρος 14-18.

Ως προς το φύλο ήταν περίπου ισόποσα μοιρασμένοι μια και τα αγόρια ήταν 262 (ποσοστό 49,6%), και τα κορίτσια 266 (ποσοστό 50,4%). Στο σύνολό τους ήταν 528 μαθητές και μαθήτριες.

Ως προς το εκπαιδευτικό τους προφίλ οι 125 (23,7%) ήταν μαθητές του Γυμνασίου {63 (24,0%) αγόρια και 62 (23,3%) κορίτσια}, οι 370 (70,1%) ήταν μαθητές του Λυκείου {176 (67,3%) αγόρια και 194 (72,9%) κορίτσια}, οι 19 (ποσοστό 3,5%) ήταν μαθητές του ΕΠΑΛ {14 (5,3%) αγόρια και 5 (1,9%) κορίτσια} και οι 14 (2,7%) ήταν μαθητές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης {9 (3,4%) αγόρια και 5 (1,9%) κορίτσια}, με ενδεικτικής σημαντικότητας στατιστική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test (P= 0,096).

Πίνακας 1. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα κατά ηλικία και επίπεδο εκπαίδευσης.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Ηλικία				
Ελαχίστη-μεγίστη	14-18	14-18	14-18	
14 ετών	25 (9,5)	29 (10,9)	54 (10,2)	Fisher's Exact Test= 6,588 P= 0,252
15 ετών	35 (13,4)	29 (10,9)	64 (12,1)	
16 ετών	84 (32,1)	67 (25,2)	151 (28,6)	
17 ετών	64 (24,3)	87 (32,7)	151 (28,6)	
18 ετών	54 (20,7)	54 (20,3)	108 (20,5)	
Μέση Τιμή ($\bar{x} \pm SD$)	$16,36 \pm 1,27$	$16,43 \pm 1,27$	$16,40 \pm 1,27$	t=-0,596 P=0,551
Εκπαίδευση				
Γυμνάσιο	63 (24,0)	62 (23,3)	125 (23,7)	Fisher's Exact Test= 6,191 P= 0,096
Λύκειο	176 (67,3)	194 (72,9)	370 (70,1)	
ΕΠΑΛ	14 (5,3)	5 (1,9)	19 (3,5)	
Διαπολιτισμική Εκπ/ση	9 (3,4)	5 (1,9)	14 (2,7)	

X=Μέση Τιμή (Mean), SD=Σταθερή απόκλιση (Standard Deviation), t=T-Test

Όσον αφορά την οικογενειακή τους κατάσταση, τα μεγαλύτερα ποσοστά τόσο των αγοριών (81,2%) όσο και των κοριτσιών (85,7%) έχουν αδέρφια, χωρίς στατιστικά διαφορά μεταξύ τους (P= 0,197) στη σύγκρισή τους με το χ^2 του Pearson, και το 2,7% ανήκει σε πολύτεκνη οικογένεια. Ποσοστό (86,7%) ζει με τους γονείς, ο 1 στους 10 ζει μόνο με τη μητέρα, οι 2 στους 100 περίπου ζουν με

τον πατέρα και περίπου ο 1 στους 100 ζει με τον παππού και τη γιαγιά, ενώ 4 άτομα (3 μαθητές και 1 μαθήτρια ζουν μόνοι τους).

Ως προς το επάγγελμα του πατέρα, τα υψηλότερα ποσοστά μοιράζονται στους: ελεύθερος επαγγελματίας (34,9%), ιδιωτικός υπάλληλος (32,6%) και δημόσιος υπάλληλος (24,0%). Ποσοστό 5,3% των μαθητών οι πατεράδες τους είναι συνταξιούχοι, περίπου των 2 στους 100 είναι άνεργοι, ενώ 8 μαθητές επέλεξαν την επιλογή «άλλο» χωρίς όμως να διευκρινίσουν ακριβώς το επάγγελμα και 1 μαθητής απάντησε πως δεν γνωρίζει ποια είναι η επαγγελματική κατάσταση του πατέρα του.

Πίνακας 2. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα κατά οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα πατέρα και μητέρας.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Αδέλφια:				
Ναι	212 (81,2)	228 (85,7)	440 (83,5)	$\chi^2_p = 1,925$
Όχι	49 (18,8)	38 (14,3)	87 (16,5)	$P = 0,197$
Ανήκετε σε πολύτεκνη οικογένεια:				
Ναι	9 (3,4)	5 (1,9)	14 (2,7)	$\chi^2_p = 1,253$
Όχι	252 (96,6)	261 (98,1)	513 (97,3)	$P = 0,291$
Συμβίωση με:				
Γονείς	228 (87,4)	229 (86,1)	457 (86,7)	$\text{Fisher's Exact Test} = 4,171$ $P = 0,399$
Μητέρα	22 (8,4)	32 (12,0)	54 (10,2)	
Πατέρα	5 (1,9)	3 (1,1)	8 (1,5)	
Παππού και γιαγιά	3 (1,1)	1 (0,4)	4 (0,8)	
Μόνος(η)	3 (1,1)	1 (0,4)	4 (0,8)	
Επάγγελμα πατέρα:				
Ελεύθ. Επαγγελματίας	86 (33,7)	93 (36,0)	179 (34,9)	$\text{Fisher's Exact Test} = 4,932$ $P = 0,426$
Ιδιωτικός Υπάλληλος	75 (29,4)	92 (35,7)	167 (32,6)	
Δημόσιος Υπάλληλος	68 (26,7)	55 (21,3)	123 (24,0)	
Συνταξιούχος	16 (6,3)	11 (4,3)	27 (5,3)	
Άνεργος	5 (2,0)	3 (1,2)	8 (1,6)	
Άλλο – Δεν ξέρω	5 (2,0)	4 (1,6)	9 (1,8)	
Επάγγελμα μητέρας:				
Ελεύθ. Επαγγελματίας	52 (20,2)	48 (18,2)	100 (19,2)	$\text{Fisher's Exact Test} = 2,257$ $P = 0,862$
Ιδιωτικός Υπάλληλος	73 (28,3)	79 (29,9)	152 (29,1)	
Δημόσιος Υπάλληλος	62 (24,0)	71 (26,9)	133 (25,5)	
Οικιακά	56 (21,7)	55 (20,8)	111 (21,3)	
Συνταξιούχος	14 (5,4)	11 (4,2)	25 (4,8)	
Άλλο – Δεν ξέρω	1 (0,4)	0 (0,0)	1 (0,2)	

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

Ως προς το επάγγελμα της μητέρας τα υψηλότερα ποσοστά μοιράζονται στους: ελεύθερος επαγγελματίας (19,2%), ιδιωτικός υπάλληλος (29,1%), δημόσιος υπάλληλος (25,5%) και οικιακά (21,3%). Το 4,8% των μαθητών δήλωσε ότι η μητέρα τους είναι συνταξιούχος, ενώ 1 μαθητής επέλεξε την επιλογή «άλλο» χωρίς όμως να διευκρινίσει ακριβώς την επαγγελματική κατάσταση της μητέρας του.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (ποσοστό 97,9%) οι μαθητές και οι μαθήτριες του δείγματος χρησιμοποιούν υπολογιστή, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,545$). Στην ερώτηση όμως αν έχουν δικό τους υπολογιστή διαπιστώθηκε στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), ενώ στην ανάλογη ερώτηση για το κινητό τηλέφωνο δεν παρατηρήθηκε στατιστικά διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,493$). Οι 8 στους 10 μαθητές περίπου έχουν δικό τους υπολογιστή και 9 στους 10 δικό τους κινητό (πίνακας 3).

Ως προς την πρόσβαση των μαθητών και μαθητριών στο διαδίκτυο διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,035$). Μόνο 1 αγόρι και 2 κορίτσια στα 10 περίπου, δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, ενώ οι 8 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο (πίνακας 3).

Ως προς την χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) διαπιστώθηκε στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,002$). 7 αγόρια στα 10 και 5 κορίτσια στα 10 περίπου, χρησιμοποιούν το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ενώ 4 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος δεν το χρησιμοποιούν (πίνακας 3).

Ως προς την συμμετοχή τους σε chat-rooms, διαπιστώθηκε στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,002$). 5 αγόρια στα 10 και 4 κορίτσια στα 10 περίπου, συμμετέχουν σε chat-rooms, ενώ 6 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος δεν συμμετέχουν (πίνακας 3).

Ως προς την συμμετοχή τους σε forum, διαπιστώθηκε στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$). 4 αγόρια στα 10 και 4 κορίτσια στα 10 περίπου, συμμετέχουν σε forum ενώ 7 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος δεν συμμετέχουν (πίνακας 3).

Ως προς το αν γράφουν σε blogs, δεν διαπιστώθηκε στατιστικά διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,151$).

3 αγόρια στα 10 και 2 κορίτσια στα 10, περίπου, γράφουν σε blogs, ενώ 8 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος δεν γράφουν σε blogs (πίνακας 3).

Πίνακας 3. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά αν χρησιμοποιούν και έχουν δικό τους υπολογιστή και κινητό, αν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, αν χρησιμοποιούν e-mail, chat-rooms, forum, blogs και αν πηγαίνουν σε internet cafe.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (50,6)	266 (49,4)	528 (100,0)	
Χρησιμοποιείς υπολογιστή;				
Ναι	258 (98,5)	259 (97,4)	517 (97,9)	$\chi^2_p = 0,790$
Όχι	4 (1,5)	7 (2,6)	11 (2,1)	$P = 0,545$
Έχεις δικό σου υπολογιστή;				
Ναι	233 (88,9)	205 (77,1)	438 (83,0)	$\chi^2_p = 13,138$
Όχι	29 (11,1)	61 (22,9)	90 (17,0)	$P = 0,000$
Έχεις δικό σου κινητό;				
Ναι	251 (95,8)	258 (97,0)	509 (96,4)	$\chi^2_p = 0,540$
Όχι	11 (4,2)	8 (3,0)	19 (3,6)	$P = 0,493$
Έχεις πρόσβαση στο διαδίκτυο;				
Ναι	226 (86,3)	211 (79,3)	437 (82,8)	$\chi^2_p = 4,452$
Όχι	36 (13,7)	55 (20,7)	91 (17,2)	$P = 0,035$
Χρησιμοποιείς e-mail;				
Ναι	172 (65,6)	139 (52,3)	311 (58,9)	$\chi^2_p = 9,780$
Όχι	90 (34,4)	127 (47,7)	217 (41,1)	$P = 0,002$
Συμμετέχεις σε chat-rooms;				
Ναι	137 (52,3)	103 (38,7)	240 (45,5)	$\chi^2_p = 9,801$
Όχι	125 (47,7)	163 (61,3)	288 (54,5)	$P = 0,002$
Συμμετέχεις σε forum;				
Ναι	98 (37,4)	50 (18,8)	148 (28,0)	$\chi^2_p = 22,536$
Όχι	164 (62,6)	216 (81,2)	380 (72,0)	$P = 0,000$
Γράφεις σε blogs;				
Ναι	68 (26,0)	55 (20,7)	123 (23,3)	$\chi^2_p = 2,057$
Όχι	194 (74,0)	211 (79,3)	405 (76,7)	$P = 0,151$
Πηγαίνεις σε internet cafe;				
Ναι	180 (68,7)	106 (40,0)	286 (54,3)	$\chi^2_p = 43,733$
Όχι	82 (31,3)	159 (60,0)	241 (45,7)	$P = 0,000$
Σε ποιο χώρο του σπιτιού βρίσκεται ο υπολογιστής;				
Στο δωμάτιό μου	179 (74,9)	155 (64,6)	334 (69,7)	

Σαλόνι-καθιστικό	31 (13,0)	46 (19,2)	77 (16,1)	Fisher's Exact Test = 9,648 P= 0,130
Κουζίνα	10 (4,2)	8 (3,3)	18 (3,7)	
Γραφείο γονιών	8 (3,3)	18 (7,5)	26 (5,4)	
Δωμάτιο αδελφού/ής	6 (2,5)	7 (2,9)	13 (2,7)	
Παντού (είναι φορητός)	5 (2,1)	6 (2,5)	11 (2,3)	

 $\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson, Fisher's Exact Test=η τιμή του όπως αποδίδεται από το S.P.S.S.
 =====

Ως προς το αν πηγαίνουν σε internet cafe, διαπιστώθηκε στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$). 7 αγόρια στα 10 και 4 κορίτσια στα 10 περίπου, πηγαίνουν σε internet café, ενώ 5 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος δεν πηγαίνουν, (πίνακας 3).

Τα μεγαλύτερα ποσοστά των ανηλίκων του δείγματος έχουν υπολογιστή στο δωμάτιό τους (ποσοστό 69,7%). Άλλες συνηθισμένες θέσεις που βρίσκεται ο υπολογιστής μέσα στο σπίτι είναι το σαλόνι-καθιστικό (ποσοστό 16,1%), το γραφείο των γονιών (ποσοστό 5,4%), η κουζίνα (ποσοστό 3,7%), το δωμάτιο του αδελφού(ής) (ποσοστό 2,7%) και τέλος ένα ποσοστό της τάξης του 2,3% έχουν φορητό υπολογιστή. Ως προς το χώρο που βρίσκεται ο υπολογιστής μέσα στο σπίτι δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκρισή τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,130$).

8.2. Η σχέση των μαθητών με τον υπολογιστή και το διαδίκτυο

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν τον υπολογιστή κάθε μέρα διαπιστώθηκε ότι 6 αγόρια στα 10 τον χρησιμοποιούν καθημερινά (ποσοστό 61,5%) ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 40,6%) με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$). 5 στους 10 μαθητές περίπου χρησιμοποιούν καθημερινά τον υπολογιστή. Στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$) διαπιστώθηκε και στην ερώτηση αν αισθάνονται συνδεδεμένοι με τον υπολογιστή. Συγκεκριμένα, 4 αγόρια στα 10 και 2 κορίτσια στα 10, περίπου, αισθάνονται συνδεδεμένοι με τον υπολογιστή, 3 μαθητές και μαθήτριες για το σύνολο του δείγματος (πίνακας 4).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο κάθε μέρα διαπιστώθηκε ότι ποσοστό 52,7% των αγοριών το χρησιμοποιεί κάθε μέρα, ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 31,2%) με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους

με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$). Στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$) διαπιστώθηκε και στην ερώτηση αν αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο. Συγκεκριμένα, το 31,8% αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο (πίνακας 4).

Πίνακας 4. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς τη σχέση τους με τον υπολογιστή και το διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Χρησιμοποιείς υπολογιστή κάθε μέρα;				
Ναι	161 (61,5)	108 (40,6)	269 (50,9)	$\chi^2_p = 23,079$
Όχι	101 (38,5)	158 (59,4)	259 (49,1)	$P = 0,000$
Αισθάνεσαι συνδεδεμένος με τον υπολογιστή;				
Ναι	109 (41,6)	63 (23,7)	172 (32,6)	$\chi^2_p = 19,325$
Όχι	153 (58,4)	203 (76,3)	356 (67,4)	$P = 0,000$
Χρησιμοποιείς διαδίκτυο κάθε μέρα;				
Ναι	138 (52,7)	83 (31,2)	221 (41,9)	$\chi^2_p = 24,366$
Όχι	124 (47,3)	183 (68,8)	307 (58,1)	$P = 0,000$
Αισθάνεσαι συνδεδεμένος με το διαδίκτυο;				
Ναι	101 (38,5)	67 (25,2)	168 (31,8)	$\chi^2_p = 10,862$
Όχι	161 (61,5)	199 (74,8)	360 (68,2)	$P = 0,000$
$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson				

Στην ερώτηση πόσες ώρες την ημέρα χρησιμοποιούν τον υπολογιστή διαπιστώθηκε ότι τα μισά αγόρια περίπου τον χρησιμοποιούν πάνω από 4 ώρες την ημέρα (ποσοστό 47,4%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 34,3%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,669$). 16 μαθητές (ποσοστό 9,2%) και 8 μαθήτριες (ποσοστό 7,0%) χρησιμοποιούν καθημερινά τον υπολογιστή πάνω από 15 ώρες την ημέρα, στο σύνολό τους δηλαδή 24 άτομα (ποσοστό 8,4%), (πίνακας 5).

Στην ερώτηση πόσες ώρες την εβδομάδα χρησιμοποιούν τον υπολογιστή διαπιστώθηκε ότι πάνω από τα μισά αγόρια χρησιμοποιούν πάνω από 10 ώρες την εβδομάδα τον υπολογιστή (ποσοστό 55,1%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 31,7%), με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους

με το L.R. (Likelihood Ratio) ($P=0,000$). 68 μαθητές (ποσοστό 28,8%) και 33 μαθήτριες (ποσοστό 14,3%) χρησιμοποιούν εβδομαδιαία τον υπολογιστή πάνω από 21 ώρες την εβδομάδα, στο σύνολό τους δηλαδή 101 άτομα (ποσοστό 21,6%), (πίνακας 6).

Πίνακας 5. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς τις ώρες/ημέρα που χρησιμοποιούν υπολογιστή.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	173 (60,3)	114 (39,7)	287 (100,0)	
1 ώρα/ημέρα	14 (8,1)	11 (9,6)	25 (8,7)	
2/ώρες/ημέρα	44 (25,4)	40 (35,1)	84 (29,3)	
3/ώρες/ημέρα	33 (19,1)	24 (21,1)	57 (19,9)	
4/ώρες/ημέρα	20 (11,6)	15 (13,2)	35 (12,2)	
5/ώρες/ημέρα	14 (8,1)	7 (6,1)	21 (7,3)	
6/ώρες/ημέρα	9 (5,2)	3 (2,6)	12 (4,2)	Fisher's Exact Test = 9,528 P = 0,669
7/ώρες/ημέρα	4 (2,3)	2 (1,8)	6 (2,1)	
8/ώρες/ημέρα	4 (2,3)	2 (1,8)	6 (2,1)	
9/ώρες/ημέρα	2 (1,2)	0 (0,0)	2 (0,7)	
10/ώρες/ημέρα	8 (4,6)	2 (1,8)	10 (3,5)	
12/ώρες/ημέρα	3 (1,7)	0 (0,0)	3 (1,0)	
14/ώρες/ημέρα	2 (1,2)	0 (0,0)	2 (0,7)	
>από 15/ώρες/ημέρα	16 (9,2)	8 (7,0)	24 (8,4)	

Fisher's Exact Test=η τιμή του όπως αποδίδεται από το S.P.S.S.

Πίνακας 6. Κατανομή των μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς τις ώρες/εβδομάδα που χρησιμοποιούν υπολογιστή.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	236 (50,5)	231 (49,5)	467 (100,0)	
1 ώρα/εβδομάδα	1 (0,4)	11 (4,8)	12 (2,6)	
2/ώρες/εβδομάδα	8 (3,4)	28 (12,1)	36 (7,7)	
3/ώρες/εβδομάδα	12 (5,1)	25 (10,8)	37 (7,9)	
4/ώρες/εβδομάδα	11 (4,7)	25 (10,8)	36 (7,7)	
5/ώρες/εβδομάδα	13 (5,5)	16 (6,9)	29 (6,2)	
6/ώρες/εβδομάδα	12 (5,1)	17 (7,4)	29 (6,2)	L.R. = 88,639 P = 0,000
7/ώρες/εβδομάδα	13 (5,5)	12 (5,2)	25 (5,4)	
8/ώρες/εβδομάδα	9 (3,8)	7 (3,0)	16 (3,4)	
9/ώρες/εβδομάδα	2 (0,8)	3 (1,3)	5 (1,1)	
10/ώρες/εβδομάδα	25 (10,6)	14 (6,1)	39 (8,4)	
11/ώρες/εβδομάδα	2 (0,8)	0 (0,0)	2 (0,4)	
12/ώρες/εβδομάδα	7 (3,0)	5 (2,2)	12 (2,6)	
14/ώρες/εβδομάδα	11 (4,7)	9 (3,9)	20 (4,3)	
15/ώρες/εβδομάδα	12 (5,1)	9 (3,9)	21 (4,5)	

16/ώρες/εβδομάδα	6 (2,5)	1 (0,4)	7 (1,5)
17/ώρες/εβδομάδα	0 (0,0)	1 (0,4)	1 (0,2)
18/ώρες/εβδομάδα	2 (0,8)	0 (0,0)	2 (0,4)
19/ώρες/εβδομάδα	3 (1,3)	2 (0,9)	5 (1,1)
20/ώρες/εβδομάδα	12 (5,1)	5 (2,2)	17 (3,6)
21/ώρες/εβδομάδα	7 (3,0)	8 (3,5)	15 (3,2)
>από 22/ώρες/εβδομάδα	68 (28,8)	33 (14,3)	101 (21,6)

L.R. = δείκτης Likelihood Ratio

Στην ερώτηση πόσες ώρες την ημέρα έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι 3 στα 10 αγόρια περίπου μπαίνουν στο διαδίκτυο πάνω από 4 ώρες την ημέρα (ποσοστό 31,1%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 21,0%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,233$). 16 μαθητές (ποσοστό 11,3%) και 7 μαθήτριες (ποσοστό 8,1%) μπαίνουν καθημερινά στο διαδίκτυο πάνω από 15 ώρες την ημέρα, στο σύνολό τους δηλαδή 23 άτομα (ποσοστό 10,1%), (πίνακας 7).

Πίνακας 7. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς τις ώρες/ημέρα που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	141 (62,1)	86 (37,9)	227 (100,0)	
1 ώρα/ημέρα	23 (16,3)	17 (19,8)	40 (17,6)	
2/ώρες/ημέρα	41 (29,1)	28 (32,6)	69 (30,4)	
3/ώρες/ημέρα	19 (13,5)	17 (19,8)	36 (15,9)	
4/ώρες/ημέρα	14 (9,9)	6 (7,0)	20 (8,8)	
5/ώρες/ημέρα	6 (4,3)	4 (4,7)	10 (4,4)	
6/ώρες/ημέρα	5 (3,5)	1 (1,2)	6 (2,6)	Fisher's Exact Test = 14,402 P = 0,233
7/ώρες/ημέρα	4 (2,8)	2 (2,3)	6 (2,6)	
8/ώρες/ημέρα	1 (0,7)	4 (4,7)	5 (2,2)	
9/ώρες/ημέρα	1 (0,7)	0 (0,0)	1 (0,4)	
10/ώρες/ημέρα	7 (5,0)	0 (0,0)	7 (3,1)	
12/ώρες/ημέρα	3 (2,1)	0 (0,0)	3 (1,3)	
14/ώρες/ημέρα	1 (0,7)	0 (0,0)	1 (0,4)	
>από 15/ώρες/ημέρα	16 (11,3)	7 (8,1)	23 (10,1)	

Fisher's Exact Test=η τιμή του όπως αποδίδεται από το S.P.S.S.

Πίνακας 8. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς τις ώρες/εβδομάδα που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	204 (50,6)	199 (49,4)	403 (100,0)	

1 ώρα/εβδομάδα	10 (4,9)	18 (9,0)	28 (6,9)	
2/ώρες/εβδομάδα	18 (8,8)	37 (18,6)	55 (13,6)	
3/ώρες/εβδομάδα	14 (6,9)	21 (10,6)	35 (8,7)	
4/ώρες/εβδομάδα	9 (4,4)	15 (7,5)	24 (6,0)	
5/ώρες/εβδομάδα	8 (3,9)	12 (6,0)	20 (5,0)	
6/ώρες/εβδομάδα	8 (3,9)	9 (4,5)	17 (4,2)	L.R.= 65,865
7/ώρες/εβδομάδα	15 (7,4)	13 (6,5)	28 (6,9)	P = 0,011
8/ώρες/εβδομάδα	9 (4,4)	5 (2,5)	14 (3,5)	
9/ώρες/εβδομάδα	7 (3,4)	1 (0,5)	8 (2,0)	
10/ώρες/εβδομάδα	11 (5,4)	9 (4,5)	20 (5,0)	
12/ώρες/εβδομάδα	4 (2,0)	5 (2,5)	9 (2,2)	
13/ώρες/εβδομάδα	1 (0,5)	0 (0,0)	1 (0,2)	
14/ώρες/εβδομάδα	6 (2,9)	8 (4,0)	14 (3,5)	
15/ώρες/εβδομάδα	9 (4,4)	9 (4,5)	18 (4,5)	
16/ώρες/εβδομάδα	2 (1,0)	2 (1,0)	4 (1,0)	
17/ώρες/εβδομάδα	1 (0,5)	1 (0,5)	2 (0,5)	
18/ώρες/εβδομάδα	0 (0,0)	1 (0,5)	1 (0,2)	
19/ώρες/εβδομάδα	2 (1,0)	1 (0,5)	3 (0,7)	
20/ώρες/εβδομάδα	10 (4,9)	2 (1,0)	12 (3,0)	
21/ώρες/εβδομάδα	5 (2,5)	6 (3,0)	11 (2,7)	
>από 22/ώρες/εβδομάδα	55 (27,0)	24 (12,1)	79 (19,6)	

L.R.= δείκτης Likelihood Ratio

Στην ερώτηση πόσες ώρες την εβδομάδα έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι τα μισά αγόρια περίπου μπαίνουν στο διαδίκτυο πάνω από 10 ώρες την εβδομάδα (ποσοστό 46,7%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 29,6%), με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το L.R. (Likelihood Ratio) ($P=0,011$). 55 μαθητές (ποσοστό 27,0%) και 24 μαθήτριες (ποσοστό 12,1%) μπαίνουν εβδομαδιαία στο διαδίκτυο πάνω από 21 ώρες την εβδομάδα, στο σύνολό τους δηλαδή 79 άτομα (ποσοστό 19,6%), (πίνακας 8).

Στην ερώτηση για την έναρξη της χρήσης του υπολογιστή διαπιστώθηκε ότι 4 στα 10 αγόρια περίπου ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν τον υπολογιστή πριν κλείσουν τα 10 τους χρόνια (ποσοστό 41,2%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 22,4%), με στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των στη σύγκριση των ποσοστών τους με τον δείκτη Likelihood Ratio ($P=0,006$), (πίνακας 9).

Πίνακας 9. Κατανομή των μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς την ηλικία έναρξης της χρήσης του υπολογιστή.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	260 (49,7)	263 (50,3)	523 (100,0)	
Από 3 ετών	4 (1,5)	1 (0,4)	5 (1,0)	

Από 4 ετών	1 (0,4)	0 (0,0)	1 (0,2)	
Από 5 ετών	6 (2,3)	5 (1,9)	11 (2,1)	
Από 6 ετών	5 (1,9)	4 (1,5)	9 (1,7)	
Από 7 ετών	12 (4,6)	4 (1,5)	16 (3,1)	
Από 8 ετών	19 (7,3)	7 (2,7)	26 (5,0)	L.R.= 33,461
Από 9 ετών	18 (6,9)	12 (4,6)	30 (5,7)	P= 0,006
Από 10 ετών	42 (16,3)	26 (9,9)	68 (13,0)	
Από 11 ετών	19 (7,3)	33 (12,4)	52 (9,9)	
Από 12 ετών	40 (15,4)	41 (15,6)	81 (15,5)	
Από 13 ετών	38 (14,6)	49 (18,6)	87 (16,6)	
Από 14 ετών	24 (9,2)	22 (8,4)	46 (8,8)	
Από 15 ετών	20 (7,7)	44 (16,7)	64 (12,2)	
Από 16 ετών	6 (2,3)	7 (2,7)	13 (2,5)	
Από 17 ετών	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	
Από 18 ετών	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	

L.R.= δείκτης Likelihood Ratio

Στην ερώτηση για την έναρξη της χρήσης του διαδικτύου διαπιστώθηκε ότι 2 στα 10 αγόρια περίπου ξεκίνησαν να το χρησιμοποιούν πριν κλείσουν τα 10 τους χρόνια (ποσοστό 16,5%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 12,6%), με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με τον δείκτη Likelihood Ratio ($P=0,044$), (πίνακας 10).

Πίνακας 10. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς την ηλικία έναρξης της χρήσης του διαδικτύου.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	260 (49,8)	262 (50,2)	522 (100,0)	
Από 4 ετών	2 (0,8)	0 (0,0)	2 (0,4)	
Από 5 ετών	0 (0,0)	2 (0,8)	2 (0,4)	
Από 6 ετών	4 (1,5)	1 (0,4)	5 (1,0)	
Από 7 ετών	3 (1,2)	9 (0,0)	3 (0,6)	
Από 8 ετών	6 (2,3)	1 (0,4)	7 (1,3)	L.R.= 25,434
Από 9 ετών	6 (2,3)	2 (0,8)	8 (1,5)	P= 0,044
Από 10 ετών	22 (8,5)	18 (6,8)	40 (7,7)	
Από 11 ετών	12 (4,6)	10 (3,8)	22 (4,2)	
Από 12 ετών	30 (11,5)	31 (11,8)	61 (11,7)	
Από 13 ετών	45 (17,3)	38 (14,5)	83 (15,9)	
Από 14 ετών	50 (19,2)	49 (18,7)	99 (19,0)	
Από 15 ετών	35 (13,5)	52 (19,8)	87 (16,6)	
Από 16 ετών	23 (8,8)	23 (8,8)	46 (8,8)	
Από 17 ετών	3 (1,2)	6 (2,3)	9 (1,7)	
Από 18 ετών	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	

L.R.= δείκτης Likelihood Ratio

8.3. Κίνητρα χρήσης του διαδικτύου

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο όταν βαριούνται, διαπιστώθηκε ότι 7 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν όταν βαριούνται (ποσοστό 72,9%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε ελαφρώς υψηλότερο (ποσοστό 73,9%), χωρίς στατιστικά διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,802$). 7 στους 10 μαθητές περίπου χρησιμοποιούν το διαδίκτυο όταν βαριούνται, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο όταν δεν έχουν με ποιόν να παίξουν, διαπιστώθηκε ότι μόνο 2 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν όταν δεν έχουν με ποιόν να παίξουν (ποσοστό 20,4%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 13,7%) με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,051$). 2 στους 10 μαθητές περίπου χρησιμοποιούν το διαδίκτυο όταν δεν έχουν με ποιόν να παίξουν, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο όταν δεν έχουν τι να κάνουν, διαπιστώθηκε ότι 4 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν όταν δεν έχουν τι να κάνουν (ποσοστό 42,9%) ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε υψηλότερο (ποσοστό 44,9%) με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,067$). 4 στους 10 μαθητές περίπου χρησιμοποιούν το διαδίκτυο όταν δεν έχουν τι να κάνουν, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο επειδή είναι διασκεδαστικό διαπιστώθηκε ότι 8 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν επειδή το βρίσκουν διασκεδαστικό (ποσοστό 78,8%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 71,4%) με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,063$). 8 στους 10 μαθητές περίπου χρησιμοποιούν το διαδίκτυο επειδή το βρίσκουν διασκεδαστικό, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο «επειδή με χαλαρώνει», διαπιστώθηκε ότι 4 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν επειδή τα χαλαρώνει (ποσοστό 47,1%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 38,1%) με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,046$). 4 στους 10 μαθητές περίπου χρησιμοποιούν το διαδίκτυο επειδή τους χαλαρώνει, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο «επειδή με βοηθάει να ξεχνιέμαι», διαπιστώθηκε ότι τα μισά αγόρια περίπου το χρησιμοποιούν γι' αυτό το λόγο (ποσοστό 53,8%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε λίγο χαμηλότερο

(ποσοστό 48,2%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,234$), (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο επειδή αυτό είναι συναρπαστικό, διαπιστώθηκε ότι 6 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν επειδή αυτό είναι συναρπαστικό (ποσοστό 61,9%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε αρκετά χαμηλότερο (ποσοστό 40,2%), με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρίσκουν πληροφορίες/ επικοινωνούν με τους τραγουδιστές, ηθοποιούς και γενικά τα είδωλά τους/ να κατεβάζουν μουσική, ταινίες, παιχνίδια διαπιστώθηκε ότι 4 αγόρια στα 10 τον χρησιμοποιούν για αυτό το λόγο (ποσοστό 45,4%) ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε αρκετά υψηλότερο (ποσοστό 56,8%) με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,013$). Οι μισοί μαθητές περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρίσκουν πληροφορίες/ επικοινωνούν με τους τραγουδιστές, ηθοποιούς και γενικά τα είδωλά τους/ να κατεβάζουν μουσική, ταινίες, παιχνίδια, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρίσκουν πληροφορίες για τα χόμπι τους, διαπιστώθηκε ότι 7 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό, (ποσοστό 67,9%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε αρκετά χαμηλότερο (ποσοστό 54,7%), με στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,003$). Πάνω από τους μισούς μαθητές περίπου (περίπου 6 στους 10) του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρίσκουν πληροφορίες για τα χόμπι τους, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές τους εργασίες διαπιστώθηκε ότι 6 αγόρια στα 10 το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 59,2%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε αρκετά υψηλότερο (ποσοστό 73,5%) με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,001$). Πάνω από τους μισούς μαθητές περίπου (περίπου 7 στους 10) του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές τους εργασίες, (πίνακας 11).

Πίνακας 11. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς τα κίνητρα που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Το χρησιμοποιώ όταν βαριέμαι:				
Ναι	175 (72,9)	173 (73,9)	348 (73,4)	$\chi^2_p = 0,062$
Όχι	65 (27,1)	61 (26,1)	126 (26,6)	$P = 0,802$
Το χρησιμοποιώ όταν δεν έχω με ποιον να παίξω:				
Ναι	49 (20,4)	32 (13,7)	81 (17,1)	$\chi^2_p = 3,800$
Όχι	191 (79,6)	202 (86,3)	393 (82,9)	$P = 0,051$
Το χρησιμοποιώ όταν δεν έχω τι να κάνω:				
Ναι	103 (42,9)	105 (44,9)	208 (43,9)	$\chi^2_p = 0,184$
Όχι	137 (57,1)	129 (55,1)	266 (56,1)	$P = 0,067$
Το χρησιμοποιώ επειδή είναι διασκεδαστικό:				
Ναι	189 (78,8)	167 (71,4)	356 (75,1)	$\chi^2_p = 3,453$
Όχι	51 (21,2)	67 (28,6)	118 (24,9)	$P = 0,063$
Το χρησιμοποιώ επειδή με χαλαρώνει:				
Ναι	113 (47,1)	89 (38,1)	202 (42,6)	$\chi^2_p = 3,967$
Όχι	127 (52,9)	145 (61,9)	272 (57,4)	$P = 0,046$
Το χρησιμοποιώ επειδή με βοηθάει να ξεχνιέμαι:				
Ναι	129 (53,8)	113 (48,2)	242 (51,1)	$\chi^2_p = 1,413$
Όχι	111 (46,2)	121 (51,8)	232 (48,9)	$P = 0,234$
Το χρησιμοποιώ επειδή είναι συναρπαστικό:				
Ναι	148 (61,9)	94 (40,2)	242 (51,2)	$\chi^2_p = 22,355$
Όχι	91 (38,1)	140 (59,8)	231 (48,8)	$P = 0,000$
Το χρησιμοποιώ επειδή βρίσκω πληροφορίες/ επικοινωνώ με τους τραγουδιστές, ηθοποιούς και γενικά τα είδωλά μου/κατεβάζω μουσική, ταινίες, παιχνίδια:				
Ναι	109 (45,4)	133 (56,8)	242 (51,1)	$\chi^2_p = 6,184$
Όχι	131 (54,6)	101 (43,2)	232 (48,9)	$P = 0,013$
Το χρησιμοποιώ επειδή βρίσκω πληροφορίες για τα χόμπι μου				
Ναι	163 (67,9)	128 (54,7)	291 (61,4)	$\chi^2_p = 8,731$
Όχι	77 (32,1)	106 (45,3)	183 (38,6)	$P = 0,003$
Το χρησιμοποιώ επειδή βρίσκω πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες				
Ναι	142 (59,2)	172 (73,5)	314 (66,2)	$\chi^2_p = 10,892$
Όχι	98 (40,8)	62 (26,5)	160 (33,8)	$P = 0,001$

Το χρησιμοποιώ από περιέργεια

Ναι	91 (37,9)	83 (35,5)	174 (36,7)	$\chi^2_p = 0,305$
Όχι	149 (62,1)	151 (64,5)	300 (63,3)	$P = 0,581$

Το χρησιμοποιώ επειδή μου αρέσει να δουλεύω με υπολογιστή

Ναι	156 (65,0)	120 (51,3)	276 (58,2)	$\chi^2_p = 9,167$
Όχι	84 (35,0)	114 (48,7)	198 (41,8)	$P = 0,002$

Το χρησιμοποιώ για να κάνω νέους φίλους

Ναι	98 (40,8)	83 (35,5)	181 (38,2)	$\chi^2_p = 1,444$
Όχι	142 (59,2)	151 (64,5)	293 (61,8)	$P = 0,229$

Το χρησιμοποιώ για να γνωρίσω παιδιά από άλλες χώρες

Ναι	79 (32,9)	79 (33,8)	158 (33,3)	$\chi^2_p = 0,038$
Όχι	161 (67,1)	155 (66,2)	316 (66,7)	$P = 0,846$

Το χρησιμοποιώ για να επικοινωνώ με e mail

Ναι	132 (55,0)	108 (46,1)	240 (50,6)	$\chi^2_p = 3,709$
Όχι	108 (45,0)	126 (53,9)	234 (49,4)	$P = 0,054$

Το χρησιμοποιώ για να μιλώ γι' αυτό με φίλους

Ναι	123 (51,2)	110 (47,1)	233 (49,2)	$\chi^2_p = 0,853$
Όχι	117 (48,8)	124 (52,9)	241 (50,8)	$P = 0,356$

Το χρησιμοποιώ επειδή οι φίλοι μου επίσης χρησιμοποιούν το διαδίκτυο

Ναι	108 (45,0)	91 (38,9)	199 (41,9)	$\chi^2_p = 1,816$
Όχι	132 (55,0)	143 (61,1)	275 (58,1)	$P = 0,177$

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

=====

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο από περιέργεια διαπιστώθηκε ότι 4 αγόρια στα 10 περίπου το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 37,9%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε λιγότερο (ποσοστό 35,5%) χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,581$). 4 μαθητές στους 10 περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο από περιέργεια, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι 7 αγόρια περίπου στα 10 το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 65,0%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (ποσοστό 51,3%) με στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,002$). Πάνω από τους μισούς μαθητές περίπου (περίπου 6 στους 10) του δείγματος το χρησιμοποιούν επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με διαδίκτυο, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να κάνουν νέους φίλους, διαπιστώθηκε ότι 4 αγόρια στα 10 περίπου το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 40,8%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε λιγότερο (ποσοστό 35,5%) χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,229$). 4 μαθητές στους 10 περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να κάνουν νέους φίλους, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες διαπιστώθηκε ότι 3 αγόρια στα 10 περίπου τον χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 32,9%) ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε λίγο υψηλότερο (ποσοστό 33,8%) χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,846$). 3 μαθητές περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να επικοινωνούν με e-mail διαπιστώθηκε ότι πάνω από τα μισά αγόρια το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 55,0%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε χαμηλότερο (46,1%), με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,054$). Πάνω από τους μισούς μαθητές περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να επικοινωνούν με e-mail, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να μιλούν γι' αυτό με φίλους, διαπιστώθηκε ότι πάνω από τα μισά αγόρια περίπου το χρησιμοποιούν για το λόγο αυτό (ποσοστό 51,2%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε λίγο χαμηλότερο (ποσοστό 47,1%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,356$). Οι μισοί μαθητές περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να μιλούν γι' αυτό με φίλους, (πίνακας 11).

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο «επειδή οι φίλοι μου επίσης χρησιμοποιούν το διαδίκτυο (internet)», διαπιστώθηκε ότι περίπου τα μισά αγόρια το χρησιμοποιούν γι' αυτό το λόγο (ποσοστό 45,5%), ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό βρέθηκε λίγο χαμηλότερο (ποσοστό 38,9%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,177$). 4 μαθητές στους 10 περίπου του δείγματος χρησιμοποιούν τον διαδίκτυο επειδή οι φίλοι τους επίσης το χρησιμοποιούν, (πίνακας 11).

Ως προς τις φιλικές σχέσεις που έχουν προκύψει μέσα και μέσω του διαδικτύου, πάνω από τους μισούς μαθητές και μαθήτριες απάντησαν καταφατικά, με τα αγόρια

να υπερτερούν (ποσοστό 57,7%) με σημαντική διαφορά απέναντι στα κορίτσια στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,019$), (πίνακας 12).

Οι 2 στους 10 περίπου (ποσοστό 17,6%) έχουν δώσει τα προσωπικά τους στοιχεία σε άγνωστους χρήστες του διαδικτύου, με σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,040$), (πίνακας 12).

Πίνακας 12. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς το αν έχουν αποκτήσει διαδικτυακούς φίλους και αν έχουν δώσει τα προσωπικά τους στοιχεία.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Έχεις αποκτήσει φίλους μέσω διαδικτύου;				
Ναι	138 (57,7)	110 (47,0)	248 (52,4)	$\chi^2_p = 5,460$
Όχι	101 (42,3)	124 (53,0)	225 (47,6)	$P = 0,019$
Έχεις δώσει τα προσωπικά σου στοιχεία (όνομα, τηλέφωνο, ηλικία, κ.λ.π.) σε αγνώστους χρήστες του διαδικτύου;				
Ναι	51 (21,2)	33 (14,0)	84 (17,6)	$\chi^2_p = 4,235$
Όχι	190 (78,8)	203 (86,0)	393 (82,4)	$P = 0,040$

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

8.4. Αρνητικές εμπειρίες κατά τη χρήση του διαδικτύου

Στην ερώτηση αν κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο αντιμετώπισαν κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο, διαπιστώθηκε ότι περίπου τόσο τα μισά αγόρια (ποσοστό 48,1%) όσο και τα μισά κορίτσια (ποσοστό 48,7%) περίπου, δεν ανέφεραν ότι αντιμετώπισαν κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,839$). 3 μαθητές στους 10 περίπου του δείγματος ανέφεραν ότι αντιμετώπισαν κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο (πίνακας 13).

Στην ερώτηση αν κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο έχουν αισθανθεί ότι κινδυνεύουν, διαπιστώθηκε ότι πάνω από τα μισά αγόρια (ποσοστό 59,9%) και πάνω από τα μισά κορίτσια (ποσοστό 58,3%) ανέφεραν ότι δεν αισθάνθηκαν να κινδυνεύουν, με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,017$). Μόνο 2 μαθητές στους 10 περίπου του δείγματος ανέφεραν ότι αισθάνθηκαν να κινδυνεύουν κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, (πίνακας 13).

Πίνακας 13. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά ασυνήθιστων εμπειριών που έχουν βιώσει στην πρόσβασή τους στο διαδίκτυο

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	242 (51,3)	230 (48,7)	472 (100,0)	
Κατά την πλοήγησή σου στο διαδίκτυο έχεις αντιμετωπίσει κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο;				
Ποτέ	116 (48,1)	112 (48,7)	228 (48,4)	
Σπάνια	48 (19,9)	46 (20,0)	94 (20,0)	Fisher's Exact Test = 1,480 P= 0,839
Μερικές φορές	46 (19,1)	49 (21,3)	95 (20,2)	
Συχνά	22 (9,1)	18 (3,8)	40 (8,5)	
Πάντα	9 (3,7)	5 (2,2)	14 (3,0)	

Κατά την πλοήγησή σου στο διαδίκτυο έχεις αισθανθεί ότι κινδυνεύεις;

Ποτέ	145 (59,9)	134 (58,3)	279 (59,1)	
Σπάνια	49 (20,2)	56 (24,3)	105 (22,2)	Fisher's Exact Test = 11,943 P= 0,017
Μερικές φορές	19 (7,9)	26 (11,3)	45 (9,5)	
Συχνά	12 (5,0)	11 (4,8)	23 (4,9)	
Πάντα	17 (7,0)	3 (1,3)	20 (4,2)	

Αν ναι, θα μπορούσες να το περιγράψεις;

Όχι, δεν μπορώ	19 (7,3)	13 (5,0)	32 (6,2)	
Πολλά τα περίεργα	0 (0,0)	2 (0,8)	2 (0,4)	
Τίποτα πολύ περίεργο	1 (0,4)	0 (0,0)	1 (0,2)	
Μερικά δημοσιεύματα	0 (0,0)	2 (0,8)	2 (0,4)	Fisher's Exact Test = 15,225 P= 0,576
Περίεργες ερωτήσεις στα Chat Rooms	0 (0,0)	1 (0,4)	1 (0,2)	
Διαφημιστικά Links που οδηγούν σε πορνοσελίδες ή υπερχρεώσεις	11 (4,3)	8 (3,0)	19 (3,7)	
Σκηνές βίας με ζώα	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	
Ιοί	18 (7,0)	11 (4,2)	29 (5,6)	
Άχρηστες πληροφορίες	2 (0,8)	1 (0,4)	3 (0,6)	
Σεξουαλική Παρενόχληση	4 (1,6)	6 (2,3)	10 (1,9)	
Κολλάει	1 (0,4)	2 (0,8)	3 (0,6)	
Ανάρμοστη συμπεριφορά	0 (0,0)	2 (0,8)	2 (0,4)	
Περίεργα μηνύματα-Spam	2 (0,8)	6 (2,3)	8 (1,5)	
Τυχερά Παιχνίδια	2 (0,8)	2 (0,8)	4 (0,8)	
Φασιστικά Sites	0 (0,0)	1 (0,4)	1 (0,2)	
Βία	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	

Ως προς τις αρνητικές εμπειρίες που τους προέκυψαν κατά τη χρήση του διαδικτύου, διαπιστώθηκε ότι περίπου τα μισά αγόρια (ποσοστό 48,7%) απάντησαν θετικά, ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό ήταν χαμηλότερο (ποσοστό 29,7%) και μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών βρέθηκε στατιστικά πάρα πολύ σημαντική

διαφορά στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), (πίνακας 14).

Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι 5 περίπου μαθητές στους 10 εκτέθηκαν σε πορνογραφικό υλικό με ενηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, πάνω από τα μισά αγόρια (ποσοστό 56,6%) απάντησαν θετικά σ' αυτή την ερώτηση, ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό ήταν χαμηλότερο (31,9%) και μεταξύ των βρέθηκε στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$). Επίσης, στην ίδια ερώτηση αλλά για πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους, διαπιστώθηκε ότι 3 περίπου μαθητές στους 10 εκτέθηκαν σε πορνογραφικό υλικό με ενηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, 92 αγόρια (ποσοστό 38,1%) απάντησαν θετικά σ' αυτή την ερώτηση, ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό ήταν χαμηλότερο (17,1%) και μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών βρέθηκε στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), (πίνακας 14).

Πίνακας 14. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά αρνητικών εμπειριών που έχουν βιώσει στην πρόσβασή τους στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	

Σημείωσε αυθόρμητα ποιες από τις παρακάτω αρνητικές εμπειρίες σου προέκυψαν κατά τη χρήση του διαδικτύου:

Έκθεση σε σκηνές βίας:

Ναι	118 (48,7)	68 (29,7)	186 (39,5)	$\chi^2_p = 17,922$
Όχι	124 (51,2)	161 (70,3)	285 (60,5)	$P = 0,000$

Έκθεση σε πορνογραφικό υλικό με ενηλίκους:

Ναι	137 (56,6)	73 (31,9)	210 (44,6)	$\chi^2_p = 34,250$
Όχι	105 (43,4)	156 (68,1)	261 (55,4)	$P = 0,000$

Έκθεση σε πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους:

Ναι	92 (38,1)	39 (17,1)	131 (27,8)	$\chi^2_p = 28,229$
Όχι	150 (61,9)	190 (82,9)	340 (72,2)	$P = 0,000$

Σεξουαλική παρενόχληση (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.):

Ναι	64 (26,5)	53 (23,1)	117 (24,8)	$\chi^2_p = 0,687$
Όχι	178 (73,5)	176 (76,9)	354 (75,2)	$P = 0,407$

Άλλη αρνητική εμπειρία:

Ναι	10 (4,1)	10 (4,4)	20 (4,2)	$\chi^2_y = 0,010$
Όχι	232 (95,9)	219 (95,6)	451 (95,8)	$P = 0,899$

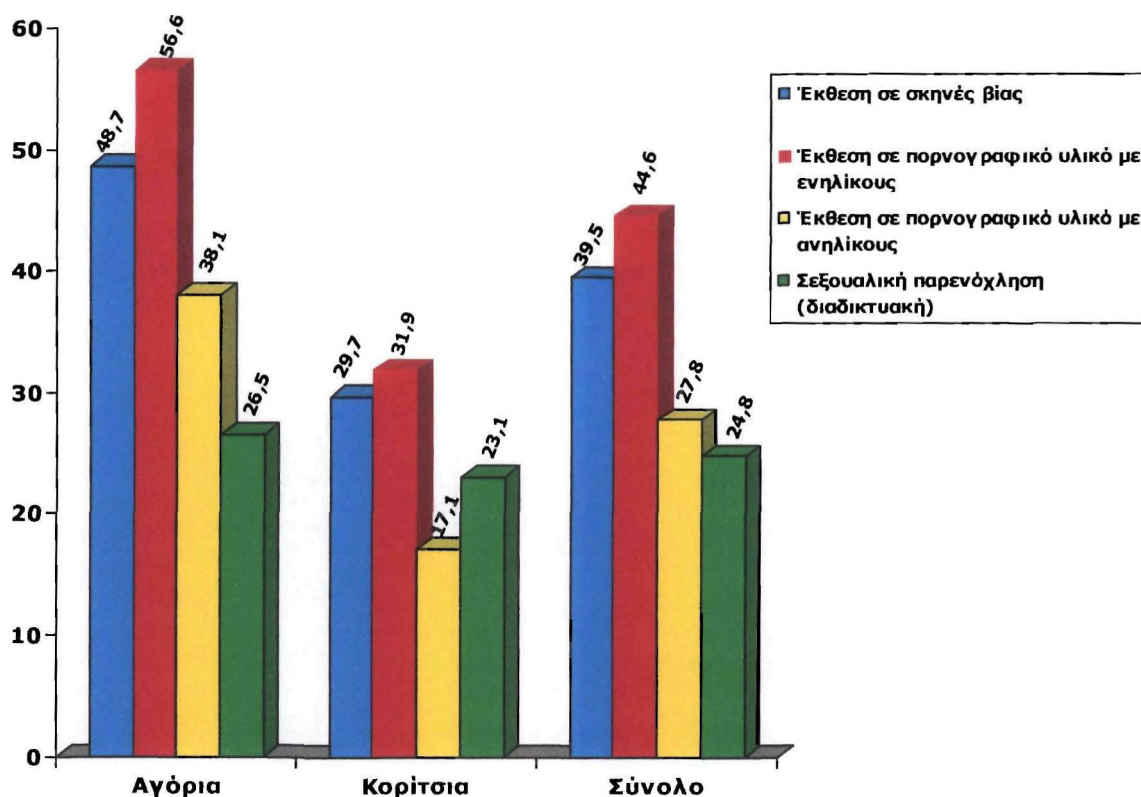
Αν ναι, θα μπορούσες να την περιγράψεις;

Παραμορφωμένοι νεκροί	0 (0,0)	2 (0,8)	2 (0,4)	Fisher's Exact Test = 8,553 P= 0,815
Άτομα που σου σπάνε τα νεύρα	1 (0,4)	0 (0,0)	1 (0,2)	
Ενοχλητικοί σε Chat Rooms	3 (1,2)	1 (0,4)	4 (0,8)	
Απειλές Ξυλοδαρμού	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	
Παρακολούθηση κινήσεων	1 (0,4)	0 (0,0)	1 (0,2)	
Βρίζουν θρησκείες	0 (0,0)	1 (0,4)	1 (0,2)	
Ιοί	1 (0,4)	2 (0,8)	3 (0,6)	
E-mail για εξαπάτηση	1 (0,4)	2 (0,8)	3 (0,6)	
Πορνογραφικό υλικό με ζώα	1 (0,4)	0 (0,0)	1 (0,2)	
Παιχνίδια με βία	1 (0,4)	1 (0,4)	2 (0,4)	

=====

$\chi^2_{\gamma} = \chi^2$ με διόρθωση κατά Yates.

=====

Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι ένα ποσοστό της τάξης του 24,8% των μαθητών ανέφεραν σεξουαλική παρενόχληση (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.). Πιο συγκεκριμένα, 3 στα 10 αγόρια περίπου (ποσοστό 26,5%) απάντησαν θετικά σ' αυτή την ερώτηση, ενώ για τα κορίτσια το ποσοστό ήταν χαμηλότερο (ποσοστό 23,1%) και μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,407$). Ένα μικρό ποσοστό (4,2%) των μαθητών του δείγματος απάντησε ότι βίωσε μια αρνητική

εμπειρία που δεν την εμπεριείχαν οι ερωτήσεις. Στην προτροπή να σημειώσουν ποια ήταν αυτή η εμπειρία απάντησαν τις παρακάτω περιπτώσεις: παραμορφωμένοι νεκροί (2 κορίτσια), άτομα που σου σπάνε τα νεύρα (1 αγόρι), ενοχλητικοί στα chat rooms 4 (3 αγόρια και 1 κορίτσι), απειλές ξυλοδαρμού 2 (1 αγόρι και 1 κορίτσι), παρακολούθηση κινήσεων (1 αγόρι), να βρίζουν θρησκείες 1 κορίτσι, ιοί 3 (1 αγόρι και 2 κορίτσια), e-mail για εξαπάτηση 3 (1 αγόρι και 2 κορίτσια), πορνογραφικό υλικό με ζώα (1 αγόρι), παιχνίδια με βία 2 (1 αγόρι και 1 κορίτσι), (πίνακας 14).

Στην ερώτηση αν τους έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτούς στο διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι ποσοστό της τάξης του 15,0% των αγοριών είχαν αυτή την εμπειρία. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μικρότερο, της τάξης του 10,7%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,146$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Ο 1 στους 10 από τους μαθητές και τις μαθήτριες δήλωσαν ότι είχαν την εμπειρία κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτούς στο διαδίκτυο (πίνακας 15).

Πίνακας 15. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά προσωπικών εμπειριών που έχουν βιώσει στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Σου έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός σου να διαδίδει μία κακή φήμη για σένα στο διαδίκτυο:				
Ναι	38 (15,0)	28 (10,7)	66 (12,8)	$\chi^2_p = 2,114$
Όχι	215 (85,0)	233 (89,3)	448 (87,2)	$P = 0,146$
Σου έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός σου να «ανεβάζει» φωτογραφίες σου στο διαδίκτυο χωρίς την έγκρισή σου:				
Ναι	45 (17,8)	43 (16,5)	88 (17,1)	$\chi^2_p = 0,156$
Όχι	208 (82,2)	218 (83,5)	426 (82,9)	$P = 0,693$
Σου έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός σου να σου στέλνει απειλητικά μηνύματα:				
Ναι	27 (10,7)	18 (6,9)	45 (8,8)	$\chi^2_p = 2,292$
Όχι	226 (89,3)	243 (93,1)	469 (91,2)	$P = 0,130$
Σου έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός σου να σε εκβιάζει:				
Ναι	16 (6,3)	19 (7,3)	35 (6,8)	$\chi^2_p = 0,185$
Όχι	237 (93,7)	242 (92,7)	479 (93,2)	$P = 0,667$
Σου έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός σου να σε παρενοχλεί σεξουαλικά:				
Ναι	34 (13,4)	38 (14,6)	72 (14,0)	$\chi^2_p = 0,134$
Όχι	219 (86,6)	223 (85,4)	442 (86,0)	$P = 0,714$

Στην ερώτηση αν τους έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να «ανεβάζει» φωτογραφίες τους στο διαδίκτυο χωρίς την έγκρισή τους, διαπιστώθηκε ότι ποσοστό της τάξης του 17,8% των αγοριών είχε αυτή την εμπειρία. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μικρότερο και είναι της τάξης του 16,5%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,693$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Οι 2 στους 10 περίπου των μαθητών του δείγματος δήλωσαν ότι είχαν την εμπειρία κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να «ανεβάζει» φωτογραφίες τους στο διαδίκτυο χωρίς την έγκρισή τους, (πίνακας 15).

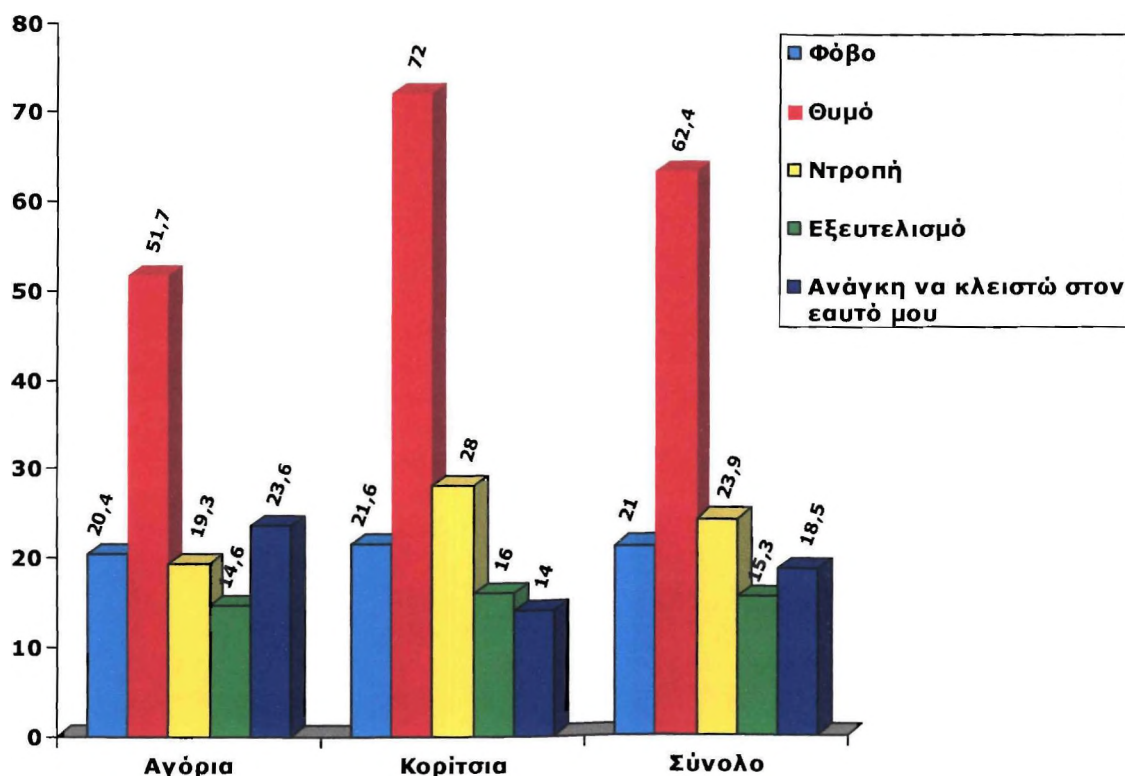
Στην ερώτηση αν τους έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να τους στέλνει απειλητικά μηνύματα, διαπιστώθηκε ότι ποσοστό της τάξης του 10,7% των αγοριών είχε αυτή την εμπειρία. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μικρότερο και είναι της τάξης του 6,9%. Στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,130$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Ο 1 στους 10 περίπου από τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος δήλωσε ότι είχε την εμπειρία κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να τους στέλνει απειλητικά μηνύματα, (πίνακας 15).

Στην ερώτηση αν τους έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να τους εκβιάζει, δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων (6,3% για τα αγόρια και 7,3 % για τα κορίτσια). Το 6,8 % του δείγματος δήλωσε ότι είχε αυτή την εμπειρία, (πίνακας 15).

Παρόμοια ήταν και τα αποτελέσματα στην ερώτηση αν τους έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να τους παρενοχλεί σεξουαλικά, με τη διαφορά ότι τα ποσοστά ήταν πιο υψηλά και στα δύο φύλα (αγόρια 13,4% κορίτσια 14,6%). Το 14% του δείγματος δήλωσε ότι είχε την εμπειρία κάποιος άγνωστος ή γνωστός τους να τους παρενοχλεί σεξουαλικά, (πίνακας 15).

Ως προς το συναίσθημα που ένοιωσαν για την ανωτέρω βιωματική εμπειρία, οι μαθητές και οι μαθήτριες απάντησαν ότι ένοιωσαν φόβο σε ποσοστό 21,0%, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,845$), θυμό σε ποσοστό 62,4%, με στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,004$), ντροπή σε ποσοστό 23,9%, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,164$), εξευτελισμό σε ποσοστό 15,3%, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,790$), την ανάγκη να κλειστούν στον εαυτό τους σε ποσοστό 18,5%, με στατιστικά ενδεικτικής

σημαντικότητας διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,090$), (πίνακας 16).

Στην προτροπή να σημειώσουν άλλο συναίσθημα απάντησαν τα παρακάτω: Ότι δεν μπορούν να με αγγίξουν 5 μαθητές (3 αγόρια και 2 κορίτσια), να βγάλω άτομο από το MSN 1 μαθήτρια, μίσος και επιθυμία για εκδίκηση 6 μαθητές (5 αγόρια και 1 κορίτσι) και τέλος αηδία ένοιωσαν 2 κορίτσια.

Πίνακας 16. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά συναισθημάτων που ένοιωσαν από βιωμένες αρνητικές εμπειρίες κατά τη χρήση του διαδικτύου.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	

Αν ναι, τι έχεις αισθανθεί;

Φόβο:

Ναι	19 (20,4)	22 (21,6)	41 (21,0)	$\chi^2_p = 0,037$
Όχι	74 (79,6)	80 (78,4)	154 (79,0)	$P = 0,845$

Θυμό:

Ναι	46 (51,7)	72 (72,0)	118 (62,4)	$\chi^2_p = 8,286$
Όχι	43 (48,3)	28 (28,0)	71 (37,6)	$P = 0,004$

Ντροπή:

Ναι	17 (19,3)	28 (28,0)	45 (23,9)	$\chi^2_p = 1,938$
Όχι	71 (80,7)	72 (72,0)	143 (76,1)	$P = 0,164$

Εξευτελισμός:

Ναι	13 (14,6)	16 (16,0)	29 (15,3)	$\chi^2_p = 0,070$
Όχι	76 (85,4)	84 (84,0)	160 (84,7)	$P = 0,790$

Νοιώθω την ανάγκη να κλειστώ στον εαυτό μου:

Ναι	21 (23,6)	14 (14,0)	35 (18,5)	$\chi^2_p = 2,873$
Όχι	68 (76,4)	86 (86,0)	154 (81,5)	$P = 0,090$

Άλλο (μπορείς να το αναφέρεις):

Δεν μπορούν να με αγγίξουν	3 (1,2)	2 (0,8)	5 (1,0)	$\text{Fisher's Exact Test} = 5,894$ $P = 0,419$
Να βγάλω άτομο από το MSN	0 (0,0)	1 (0,4)	1 (0,2)	
Μίσος - Εκδίκηση	5 (2,0)	1 (0,4)	6 (1,2)	
Αηδία - Ενόχληση	0 (0,0)	2 (0,8)	2 (0,4)	
Τίποτε δεν ένοιωσα	2 (0,8)	1 (0,4)	3 (0,6)	
Δεν απάντησαν	101 (39,7)	105 (39,7)	206 (39,8)	

=====

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

=====

Ως προς το αν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν κατά τη χρήση του διαδικτύου την ανέφεραν σε κάποιον, ποσοστό 50,0% των αγοριών και των κοριτσιών απάντησε καταφατικά, με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ τους, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,064$). Από αυτούς που την ανέφεραν, οι μισοί περίπου τη μοιράστηκαν με τον συναισθηματικό τους σύντροφο, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,221$), οι 6 στους 10 την ανέφεραν στο φίλο τους με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,001$), οι 6 στους 10 στη φίλη τους με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), οι 4 στους 10 στη μητέρα τους με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), οι 3 στους 10 στον πατέρα τους χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,613$) και οι 3 στους 10 στον αδελφό τους χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,661$), οι 3 στους 10 στην

αδελφή τους με στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,002$)

Πίνακας 17. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά αν ανέφεραν και σε ποιόν μια βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	

Αν είχες κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφερες σε κάποιον;

Ναι	98 (45,6)	113 (54,6)	211 (50,0)	$\chi^2_p = 3,423$
Όχι	117 (54,4)	94 (45,4)	211 (50,0)	$P = 0,064$

Αν ναι, σε ποιόν;

Στο αγόρι μου/ στο κορίτσι μου:

Ναι	46 (45,1)	64 (53,3)	110 (49,5)	$\chi^2_p = 1,496$
Όχι	56 (54,9)	56 (46,7)	112 (50,5)	$P = 0,221$

Στο φίλο μου:

Ναι	73 (70,9)	60 (50,0)	133 (59,6)	$\chi^2_p = 10,033$
Όχι	30 (29,1)	60 (50,0)	90 (40,4)	$P = 0,001$

Στη φίλη μου:

Ναι	37 (36,3)	89 (74,2)	126 (56,8)	$\chi^2_p = 10,862$
Όχι	65 (63,7)	31 (25,8)	96 (43,2)	$P = 0,000$

Στη μητέρα μου:

Ναι	22 (21,6)	55 (45,8)	77 (34,7)	$\chi^2_p = 14,327$
Όχι	80 (78,4)	65 (54,2)	145 (65,3)	$P = 0,000$

Στον πατέρα μου:

Ναι	25 (24,5)	33 (27,5)	58 (26,1)	$\chi^2_p = 0,255$
Όχι	77 (75,5)	87 (72,5)	164 (73,9)	$P = 0,613$

Στον αδελφό μου:

Ναι	26 (26,5)	28 (23,9)	54 (25,1)	$\chi^2_p = 0,191$
Όχι	72 (73,5)	89 (76,1)	161 (74,9)	$P = 0,661$

Στην αδελφή μου:

Ναι	18 (18,2)	44 (37,3)	62 (28,6)	$\chi^2_p = 9,630$
Όχι	81 (81,8)	74 (62,7)	155 (71,4)	$P = 0,002$

Στον(ην) καθηγητή/τρια:

Ναι	13 (12,7)	11 (9,2)	24 (10,8)	$\chi^2_p = 0,732$
Όχι	89 (87,3)	109 (90,8)	198 (89,2)	$P = 0,392$

Αν σε κάποιον άλλον, σε ποιόν;

Στις Αρχές	2 (2,0)	0 (0,0)	2 (0,9)
Σε Ξαδέλφια	2 (2,0)	1 (0,9)	3 (1,4)

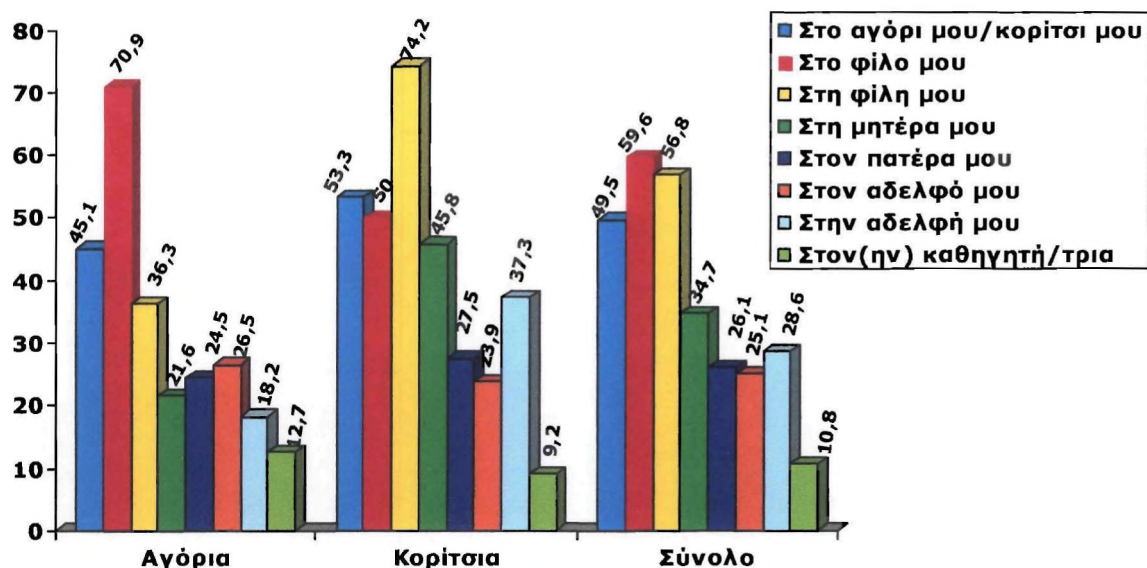
=====

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

=====

και ο 1 στους 10 στον καθηγητή/τρια τους, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,392$). 2 αγόρια και 1 κορίτσι επέλεξαν να το μοιραστούν με ξαδέλφια τους και 2 αγόρια το μοιράστηκαν με τις Αρχές (πίνακας 17).

Σε ποιόν ανέφερες την αρνητική σου εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου;

=====

Πίνακας 18. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά λόγων που δεν ανέφεραν τη βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο.

=====

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	

=====

Αν αυτή την εμπειρία δεν την ανέφερες, γιατί δεν το έκανες;

Γιατί δεν το θεώρησα σοβαρό πρόβλημα:

Ναι	74 (52,1)	54 (46,1)	128 (49,4)	$\chi^2_p = 0,911$
Όχι	68 (47,9)	63 (53,9)	131 (50,6)	$P = 0,340$

Γιατί δεν ήθελα να δώσω περισσότερη σημασία:

Ναι	63 (44,7)	65 (55,6)	128 (49,6)	$\chi^2_p = 3,025$
Όχι	78 (55,3)	52 (44,4)	130 (50,4)	$P = 0,082$

Από ντροπή:

Ναι	13 (9,2)	14 (12,1)	27 (10,5)	$\chi^2_p = 0,549$
Όχι	128 (90,8)	102 (87,9)	230 (89,5)	$P = 0,458$

Από φόβο:

Ναι	9 (6,4)	10 (8,6)	19 (7,4)	$\chi^2_Y = 0,196$
Όχι	132 (93,6)	106 (91,4)	238 (92,6)	$P = 0,658$

Το χειρίστηκα μόνος/ -η μου:

Ναι	83 (58,9)	59 (50,9)	142 (55,3)	$\chi^2_P = 1,649$
Όχι	58 (41,1)	57 (49,1)	115 (44,7)	$P = 0,199$

Δεν ήξερα σε ποιόν να το αναφέρω:

Ναι	22 (15,6)	15 (12,9)	37 (14,4)	$\chi^2_P = 0,369$
Όχι	119 (84,4)	101 (87,1)	220 (85,6)	$P = 0,544$

$\chi^2_P = \chi^2$ του Pearson

Ως προς το γιατί αυτή την αρνητική εμπειρία που βίωσαν κατά τη χρήση του διαδικτύου οι μαθητές και οι μαθήτριες δεν την ανέφεραν σε κάποιον, μισά περίπου αγόρια και κορίτσια του δείγματος απάντησαν ότι δεν το έκαναν επειδή δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα (ποσοστό 49,4%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,340$), μισά περίπου αγόρια και κορίτσια του δείγματος απάντησαν ότι δεν το έκαναν επειδή δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία (ποσοστό 49,6%), με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,082$). Ο 1 στους 10 δεν μοιράστηκε την αρνητική αυτή εμπειρία από ντροπή, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,458$), ένα ποσοστό της τάξης του 7,4% δεν μοιράστηκε την αρνητική εμπειρία από φόβο, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,658$), ένα ποσοστό της τάξης του 55,3% δεν μοιράστηκε την αρνητική αυτή εμπειρία γιατί επέλεξε να το χειριστεί μόνος/η, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,199$) και ένα ποσοστό της τάξης του 14,4% δεν μοιράστηκε την αρνητική αυτή εμπειρία γιατί δεν ήξερε σε ποιόν θα μπορούσε να την αναφέρει, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,544$), (πίνακας 18).

8.5. Παράνομο υλικό στο διαδίκτυο

Στην ερώτηση αν θεωρούν την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, διαπιστώθηκε ότι περίπου 8 στα 10 αγόρια (ποσοστό 82,0%) τη θεωρούν παράνομο υλικό. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι υψηλότερο και είναι της τάξης του 95,0%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών

στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά πάρα πολύ σημαντική. Οι 9 στους 10 μαθητές και μαθήτριες δήλωσαν ότι θεωρούν την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, (πίνακας 19).

Στην ερώτηση αν θεωρούν τις δημοπρασίες που διενεργούνται στο διαδίκτυο παράνομο υλικό, διαπιστώθηκε ότι περίπου 2 στα 10 αγόρια (ποσοστό 23,4%) τις θεωρούν παράνομο υλικό. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μικρότερο και είναι της τάξης του 15,7%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,027$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά σημαντική. Οι 2 στους 10 μαθητές και μαθήτριες περίπου, δήλωσαν ότι θεωρούν τις δημοπρασίες που διενεργούνται στο διαδίκτυο παράνομο υλικό, (πίνακας 19).

Στην ερώτηση αν θεωρούν τη διακίνηση ναρκωτικών που διακινούνται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, διαπιστώθηκε ότι περίπου 8 στα 10 αγόρια (ποσοστό 79,3%) τη θεωρούν παράνομο υλικό. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μεγαλύτερο και είναι της τάξης του 87,7%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,010$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά σημαντική. Οι 8 στους 10 μαθητές και μαθήτριες, περίπου, δήλωσαν ότι θεωρούν τη διακίνηση ναρκωτικών που διακινούνται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, (πίνακας 19).

Στην ερώτηση αν θεωρούν τις οικονομικές απάτες που διαπράττονται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, διαπιστώθηκε ότι περίπου 7 στα 10 αγόρια (ποσοστό 71,5%) τις θεωρούν παράνομο υλικό. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μεγαλύτερο και είναι της τάξης του 73,9%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,530$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Οι 7 στους 10 μαθητές και μαθήτριες περίπου, δήλωσαν ότι θεωρούν τις οικονομικές απάτες που γίνονται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, (πίνακας 19).

Πίνακας 19. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά τη στάση των απέναντι στο παράνομο υλικό που διακινείται στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Θεωρείς την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό;				
Ναι	210 (82,0)	248 (95,0)	458 (88,6)	$\chi^2_p = 21,564$
Όχι	46 (18,0)	13 (5,0)	59 (11,4)	$P = 0,000$
Θεωρείς τις δημοπρασίες που διενεργούνται στο διαδίκτυο παράνομο υλικό;				
Ναι	60 (23,4)	41 (15,7)	101 (19,5)	$\chi^2_p = 4,911$
Όχι	196 (16,6)	220 (84,3)	416 (80,5)	$P = 0,027$

Θεωρείς τη διακίνηση ναρκωτικών που διακινούνται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό;

Ναι	203 (79,3)	229 (87,7)	432 (83,6)	$\chi^2_p = 6,705$
Όχι	53 (20,7)	32 (12,3)	85 (16,4)	$P = 0,010$

Θεωρείς τις οικονομικές απάτες που γίνονται στο διαδίκτυο παράνομο υλικό;

Ναι	183 (71,5)	193 (73,9)	376 (72,7)	$\chi^2_p = 0,395$
Όχι	73 (28,5)	68 (26,1)	141 (27,3)	$P = 0,530$

Θεωρείς τις αγορές που γίνονται στο διαδίκτυο παράνομο υλικό;

Ναι	54 (21,1)	49 (18,8)	103 (19,9)	$\chi^2_p = 0,436$
Όχι	202 (78,9)	212 (81,2)	414 (80,1)	$P = 0,509$

Πιστεύεις ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο;

Ναι	61 (24,2)	63 (24,8)	124 (24,5)	$\chi^2_p = 0,024$
Όχι	191 (75,8)	191 (75,2)	382 (75,5)	$P = 0,876$

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

Στην ερώτηση αν θεωρούν τις αγορές που πραγματοποιούνται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, διαπιστώθηκε ότι περίπου 2 στα 10 αγόρια (ποσοστό 21,1%) τις θεωρούν παράνομο υλικό. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μικρότερο και είναι της τάξης του 18,8%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,509$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Οι 2 στους 10 μαθητές και μαθήτριες περίπου, δήλωσαν ότι θεωρούν τις αγορές που πραγματοποιούνται μέσα από το διαδίκτυο παράνομο υλικό, (πίνακας 19).

Στην ερώτηση αν θεωρούν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο, διαπιστώθηκε ότι περίπου 2 στα 10 αγόρια (ποσοστό 24,2%) το θεωρούν παράνομο. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι της τάξης του 24,8%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,876$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Οι 2 στους 10 μαθητές και μαθήτριες επί του συνόλου του δείγματος περίπου, δήλωσαν ότι θεωρούν παράνομο το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας από το διαδίκτυο, (πίνακας 19).

8.6. Πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό μέσω διαδικτύου

Στην ερώτηση πόσο συχνά βλέπουν πορνογραφικό υλικό κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι περίπου 4 στα 10 αγόρια (ποσοστό 37,9%) εβδομαδιαίως έχουν πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό.

Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι πολύ μικρότερο και είναι της τάξης του 7,8%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το L.R. (Likelihood Ratio) ($P=0,000$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά πάρα πολύ σημαντική. Οι μισοί μαθητές και μαθήτριες δήλωσαν ότι ποτέ δεν είδαν πορνογραφικό υλικό κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, (πίνακας 20).

Στην ερώτηση πόσο συχνά βλέπουν εικόνες στις οποίες εμφανίζονται γυμνά σώματα κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι περίπου 4 στα 10 αγόρια (ποσοστό 42,0%) εβδομαδιαίως βλέπουν εικόνες στις οποίες εμφανίζονται γυμνά σώματα κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι πολύ μικρότερο και είναι της τάξης του 9,1%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το L.R. (Likelihood Ratio) ($P=0,000$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά πάρα πολύ σημαντική. Περίπου οι μισοί μαθητές και μαθήτριες του δείγματος δήλωσαν ότι ποτέ δεν είδαν εικόνες στις οποίες εμφανίζονται γυμνά σώματα, κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, (πίνακας 20).

Στην ερώτηση πόσο συχνά βλέπουν εικόνες με ανθρώπους που κάνουν sex, κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, διαπιστώθηκε ότι περίπου 4 στα 10 αγόρια (ποσοστό 44,0%) εβδομαδιαίως βλέπουν τέτοιες εικόνες. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι πολύ μικρότερο και είναι της τάξης του 7,0%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το L.R. (Likelihood Ratio) ($P=0,000$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά πάρα πολύ σημαντική. Πάνω από τους μισούς μαθητές και μαθήτριες δήλωσαν ότι ποτέ δεν είδαν εικόνες με ανθρώπους που κάνουν sex κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο, (πίνακας 20).

Πίνακας 20. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά τη συχνότητα που έχουν πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό στο διαδίκτυο.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	

Πόσο συχνά βλέπεις πορνογραφικό υλικό κατά την πλοήγησή σου στο διαδίκτυο:

Ερωτικά sites;

Ποτέ	67 (27,6)	182 (78,8)	249 (52,5)	
Λιγότερο από μία φορά το μήνα	35 (14,4)	21 (9,1)	56 (11,8)	L.R. = 141,315
Μερικές φορές το μήνα	49 (20,2)	10 (4,3)	59 (12,4)	P= 0,000
Μία φορά την εβδομάδα	21 (8,6)	3 (1,3)	24 (5,1)	
Μερικές φορές την εβδομάδα	23 (9,5)	5 (2,2)	28 (5,9)	
Κάθε μέρα	48 (19,8)	10 (4,3)	58 (12,2)	

Εικόνες στις οποίες εμφανίζονται γυμνά σώματα;

Ποτέ	55 (22,6)	168 (72,7)	223 (47,0)	
Λιγότερο από μία φορά το μήνα	36 (14,8)	25 (10,8)	61 (12,9)	L.R. = 137,003
Μερικές φορές το μήνα	50 (20,6)	17 (7,4)	67 (14,1)	P= 0,000

Μία φορά την εβδομάδα	24 (9,9)	6 (2,6)	30 (6,3)
Μερικές φορές την εβδομάδα	27 (11,1)	5 (2,2)	32 (6,8)
Κάθε μέρα	51 (21,0)	10 (4,3)	61 (12,9)

Εικόνες με ανθρώπους που κάνουν sex;

Ποτέ	68 (28,0)	192 (83,1)	260 (54,9)	
Λιγότερο από μία φορά το μήνα	26 (10,7)	16 (6,9)	42 (8,9)	L.R. = 167,403
Μερικές φορές το μήνα	42 (17,3)	7 (3,0)	49 (10,3)	P= 0,000
Μία φορά την εβδομάδα	21 (8,6)	2 (0,9)	23 (4,9)	
Μερικές φορές την εβδομάδα	29 (11,9)	5 (2,2)	34 (7,2)	
Κάθε μέρα	57 (23,5)	9 (3,9)	66 (13,9)	

L.R.= δείκτης Likelihood Ratio

Στην ερώτηση αν έχουν λάβει πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο e-mail τους διαπιστώθηκε ότι έχουν λάβει περίπου 4 στα 10 αγόρια (ποσοστό 39,4%). Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι πολύ μικρότερο και είναι της τάξης του 18,5%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά πάρα πολύ σημαντική. 3 στους 10 περίπου μαθητές και μαθήτριες δήλωσαν ότι έχουν λάβει πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο e-mail τους. Στην ερώτηση πόσο συχνά προκύπτει αυτή η εμπειρία το 1 στα 4 αγόρια απάντησε ότι αυτό συμβαίνει καθημερινά (ποσοστό 27,1%), ενώ για τα κορίτσια το ανάλογο ποσοστό είναι περίπου κατά το ήμισυ μικρότερο (ποσοστό 14,9%), δηλαδή στο σύνολο του δείγματος ποσοστό της τάξης του 23,1% λαμβάνει σε καθημερινή βάση πορνογραφικά μηνύματα στο e-mail του, (πίνακας 21).

Πίνακας 21. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά αν έχουν λάβει πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο e-mail τους.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Έχεις λάβει μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο e mail σου :				
Ναι	97 (39,4)	43 (18,5)	140 (29,3)	$\chi^2_p = 24,366$
Όχι	149 (60,6)	189 (81,5)	338 (70,7)	P= 0,000

Αν ναι, πόσο συχνά;

Κάθε μέρα	26 (27,1)	7 (14,9)	33 (23,1)	
Μία φορά την εβδομάδα	10 (10,4)	2 (4,3)	12 (8,4)	
Μερικές φορές την εβδομάδα	8 (8,3)	5 (10,6)	13 (9,1)	
Μερικές φορές το μήνα	16 (16,7)	9 (19,1)	25 (17,5)	Fisher's Exact Test = 5,066
Λιγότερο από μία φορά το μήνα	36 (37,5)	24 (51,1)	60 (42,0)	P = 0,280

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

Πίνακας 22. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά αν έχουν λάβει πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο κινητό τους.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Έχεις λάβει μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο κινητό σου :				
Ναι	132 (51,2)	57 (22,1)	189 (36,6)	$\chi^2_p = 23,079$
Όχι	126 (48,8)	201 (77,9)	327 (63,4)	$P = 0,000$
Αν ναι, πόσο συχνά;				
Κάθε μέρα	17 (12,8)	9 (15,0)	26 (13,5)	
Μία φορά την εβδομάδα	14 (10,5)	1 (1,7)	15 (7,8)	
Μερικές φορές την εβδομάδα	10 (7,5)	1 (1,7)	11 (5,7)	
Μερικές φορές το μήνα	29 (21,8)	8 (13,3)	37 (19,2)	Fisher's Exact Test = 11,646
Λιγότερο από μία φορά το μήνα	63 (47,4)	41 (68,3)	104 (53,9)	$P = 0,017$
$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson				

Στην αντίστοιχη ερώτηση για το κινητό τηλέφωνο, αν έχουν λάβει δηλαδή, πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο κινητό τους, διαπιστώθηκε ότι περίπου 5 στα 10 αγόρια (ποσοστό 51,2%) έχουν λάβει πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο κινητό τους. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι πολύ μικρότερο και είναι της τάξης του 22,1%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$) βρέθηκε διαφορά στατιστικά πάρα πολύ σημαντική. 4 στους 10 περίπου μαθητές και μαθήτριες δήλωσαν ότι έχουν λάβει πορνογραφικά μηνύματα ή εικόνες με σεξουαλικό περιεχόμενο στο κινητό τους. Στην ερώτηση πόσο συχνά προκύπτει αυτή η εμπειρία, ποσοστό της τάξης του 12,8% των ανήλικων μαθητών απάντησε ότι αυτό συμβαίνει καθημερινά, ενώ για τα κορίτσια το ανάλογο ποσοστό είναι υψηλότερο (ποσοστό 15,0%), δηλαδή στο σύνολο του δείγματος ποσοστό της τάξης του 13,5% λαμβάνει σε καθημερινή βάση πορνογραφικά μηνύματα στο κινητό του, (πίνακας 22).

8.7. Λήψη απειλητικών, προσβλητικών και φοβικών μηνυμάτων μέσω e-mail

Στην ερώτηση αν έχουν λάβει μηνύματα στο e-mail τους από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν και τα οποία είναι απειλητικά, διαπιστώθηκε ότι μόνο το 1 στα 10 αγόρια (ποσοστό 11,2%) έχει λάβει μηνύματα στο e-mail του από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν και τα οποία είναι απειλητικά. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι πολύ μικρότερο και είναι της τάξης του 6,5%. Μεταξύ των μαθητών και των

μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,077$) βρέθηκε στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά. Το 8,9% του δείγματος δήλωσε ότι έχει λάβει μηνύματα στο e-mail από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει και τα οποία είναι απειλητικά, (πίνακας 23).

Στην ερώτηση αν έχουν λάβει μηνύματα στο e-mail τους από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν και τα οποία είναι προσβλητικά, διαπιστώθηκε ότι μόνο τα 2 στα 10 αγόρια περίπου (ποσοστό 17,4%) έχουν λάβει τέτοια μηνύματα. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια ανέρχεται στο 15,7%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,619$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Ποσοστό της τάξης του 16,6% του δείγματος δήλωσε ότι έχει λάβει μηνύματα στο e-mail από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει και τα οποία είναι προσβλητικά, (πίνακας 23).

Στην ερώτηση αν έχουν λάβει μηνύματα στο e-mail τους από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν και τα οποία τους δημιουργήσαν φόβο, διαπιστώθηκε ότι το 7,5% των αγοριών έχουν λάβει τέτοια μηνύματα. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι 7,7%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,873$) δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Ποσοστό της τάξης του 7,7% από το σύνολο του δείγματος, δήλωσε ότι έχει λάβει μηνύματα στο e-mail από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει και τα οποία τους δημιουργήσαν φόβο, (πίνακας 23).

=====

Πίνακας 23. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς την εμπειρία των να λαμβάνουν απειλητικά, προσβλητικά, φοβικά μηνύματα στο e-mail τους.

=====

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	241 (51,3)	229 (48,7)	470 (100,0)	
=====				
Παίρνεις ή έχεις πάρει μηνύματα στο e-mail σου από κάποιον που ξέρεις ή δεν ξέρεις, και τα οποία είναι απειλητικά;				
Ναι	27 (11,2)	15 (6,5)	42 (8,9)	$\chi^2_p = 3,124$
Όχι	214 (88,8)	214 (93,5)	428 (91,1)	$P = 0,077$

=====

Παίρνεις ή έχεις πάρει μηνύματα στο e-mail σου από κάποιον που ξέρεις ή δεν ξέρεις, και τα οποία είναι προσβλητικά;

=====

Ναι	42 (17,4)	36 (15,7)	78 (16,6)	$\chi^2_p = 0,247$
Όχι	199 (82,6)	193 (84,3)	392 (83,4)	$P = 0,619$

=====

Παίρνεις ή έχεις πάρει μηνύματα στο e-mail σου από κάποιον που ξέρεις ή δεν ξέρεις, και τα οποία σου δημιουργούν φόβο;

=====

Ναι	18 (7,5)	18 (7,7)	36 (7,7)	$\chi^2_p = 0,025$
Όχι	223 (92,5)	211 (92,1)	434 (92,3)	$P = 0,873$

=====

Άλλο:

Είναι πρόστυχα-βρισιές	4 (1,6)	9 (3,4)	13 (2,5)	Fisher's Exact Test = 5,413 P= 0,225
E-mail-Αλλουσίδες	0 (0,0)	3 (1,1)	3 (0,6)	
LETTERS Γνωριμίας	2 (0,8)	4 (1,5)	6 (1,2)	
Ερωτικής εξομολόγησης	3 (1,2)	2 (0,8)	5 (1,0)	

 $\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson
=====

Από τον πίνακα 24 φαίνεται ότι μόνο 2 στα 10 αγόρια περίπου (ποσοστό 16,2%) και το 14,4% των κοριτσιών (χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά), γνωρίζουν κάποιο φίλο/η που να έχει λάβει μηνύματα στο e mail του από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν, και τα οποία είναι απειλητικά, (πίνακας 24).

Στην ερώτηση αν γνωρίζουν κάποιο φίλο/η που να έχει λάβει μηνύματα στο e-mail του από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν και τα οποία είναι προσβλητικά, διαπιστώθηκε ότι μόνο τα 2 στα 10 αγόρια περίπου (ποσοστό 22,4%) γνωρίζουν κάποιο φίλο/η που να έχει λάβει τέτοια μηνύματα. Το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια είναι μεγαλύτερο και είναι της τάξης του 29,5%. Μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,062$) βρέθηκε στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά. Ποσοστό της τάξης του 26,0% από το σύνολο του δείγματος δήλωσαν ότι γνωρίζουν κάποιο φίλο/η που να έχει λάβει μηνύματα στο e-mail του από κάποιον που ξέρουν ή δεν ξέρουν και τα οποία είναι προσβλητικά, (πίνακας 24).

=====

Πίνακας 24. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά την εμπειρία φίλων των ανηλίκων να λαμβάνουν απειλητικά, προσβλητικά, φοβικά μηνύματα στο e-mail τους.

=====

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	259 (49,5)	264 (50,5)	523 (100,0)	
=====				
Γνωρίζεις κάποιον/α φίλο/η σου που παίρνει ή έχει πάρει μηνύματα στο e-mail του/της από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει τα οποία είναι απειλητικά;				
Ναι	42 (16,2)	38 (14,4)	80 (15,3)	$\chi^2_p = 0,335$
Όχι	217 (83,8)	226 (85,6)	443 (84,7)	$P = 0,562$

Γνωρίζεις κάποιον/α φίλο/η σου που παίρνει ή έχει πάρει μηνύματα στο e-mail του/της από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει τα οποία είναι προσβλητικά;

Ναι	58 (22,4)	78 (29,5)	136 (26,0)	$\chi^2_p = 3,475$
Όχι	201 (77,6)	186 (70,5)	387 (74,0)	$P = 0,062$

Γνωρίζεις κάποιον/α φίλο/η σου που παίρνει ή έχει πάρει μηνύματα στο e-mail του/της από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει τα οποία του δημιουργούν φόβο;

Ναι	36 (13,9)	37 (14,0)	73 (14,0)	$\chi^2_p = 0,001$
Όχι	223 (86,1)	227 (86,0)	450 (86,0)	$P = 0,969$

 $\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson
=====

Στην ερώτηση αν κάποιος φίλος/η αισθάνθηκε φόβο από μηνύματα που έλαβε στο e-mail του από κάποιον που ξέρει ή δεν ξέρει, το ποσοστό τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια ήταν περίπου 14% χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά, (πίνακας 24).

8.8. Επικοινωνία για τους κινδύνους του διαδικτύου

Στην ερώτηση με ποιους ανταλλάσσεις απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου, διαπιστώθηκε ότι ποσοστό της τάξης του 28,4% ανταλλάσσουν απόψεις με τον συναισθηματικό τους σύντροφο, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,620$), οι 7 στους 10 με τους φίλους τους με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), οι 4 στους 10 περίπου με τα αδέλφια τους με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), οι 4 στους 10 περίπου με τους γονείς τους με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), οι 3 στους 10 περίπου με τους καθηγητές τους χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,624$) και ο 1 στους 10 περίπου δεν ανταλλάσσει απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με κανέναν, με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,000$), (πίνακας 25).

=====

Πίνακας 25. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά των ατόμων με τους οποίους ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου.

=====

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	

=====

Με ποιους ανταλλάσσεις απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου;

Με το αγόρι μου / με το κορίτσι μου:

Ναι	68 (27,4)	75 (29,4)	143 (28,4)	$\chi^2_p = 0,245$
Όχι	180 (72,6)	180 (70,6)	360 (71,6)	$P = 0,620$

Με τους φίλους μου:

Ναι	159 (63,1)	198 (76,7)	357 (70,0)	$\chi^2_p = 11,309$
Όχι	93 (36,9)	60 (23,3)	153 (30,0)	$P = 0,000$

Με τ' αδέρφια μου:

Ναι	74 (29,6)	114 (44,2)	188 (37,0)	$\chi^2_p = 11,587$
Όχι	176 (70,4)	144 (55,8)	320 (63,0)	$P = 0,000$

Με τους γονείς μου:

Ναι	71 (28,2)	124 (48,1)	195 (38,2)	$\chi^2_p = 21,362$
Όχι	181 (71,8)	134 (51,9)	315 (61,8)	$P = 0,000$

Με τους καθηγητές:

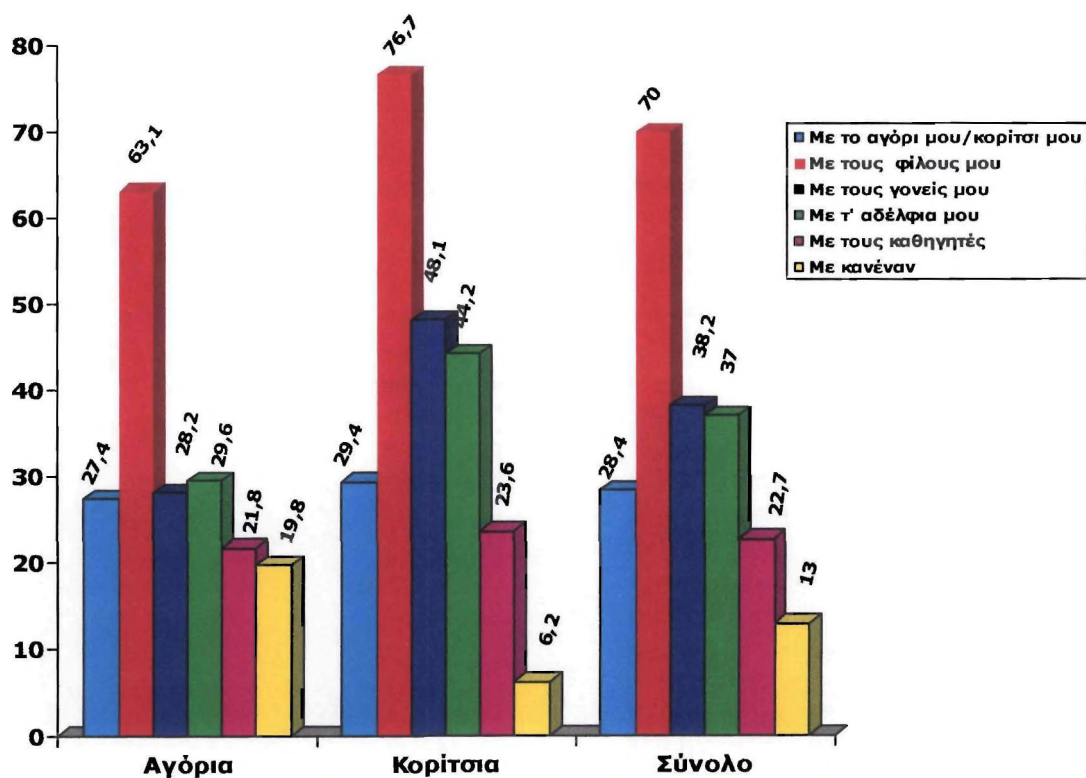
Ναι	55 (21,8)	61 (23,6)	116 (22,7)	$\chi^2_p = 0,240$
Όχι	197 (78,2)	197 (76,4)	394 (77,3)	$P = 0,624$

Με κανέναν:

Ναι	50 (19,8)	16 (6,2)	66 (13,0)	$\chi^2_p = 20,847$
Όχι	202 (80,2)	241 (93,8)	443 (87,0)	$P = 0,000$

$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson

=====

Με ποιους ανταλλάσεις απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου;

8.9. Γονείς και διαδίκτυο

Πάνω από τους μισούς γονείς των μαθητών και μαθητριών του δείγματος (ποσοστό 52,0%) χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,427$), οι 3 στους 10 γονείς των μαθητών και μαθητριών του δείγματος τους ενθαρρύνουν για τη χρήση του διαδικτύου, με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,080$) και ποσοστό 18,8% των γονέων επιβλέπουν τα παιδιά τους όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο, ποσοστό χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το χ^2 του Pearson ($P=0,180$), (πίνακας 26).

Πίνακας 26. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά τη γνώση και τη χρήση του διαδικτύου από τους γονείς.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	262 (49,6)	266 (50,4)	528 (100,0)	
Οι γονείς σου χρησιμοποιούν διαδίκτυο;				
Ναι	126 (50,2)	137 (53,7)	263 (52,0)	$\chi^2_p = 0,630$
Όχι	125 (49,8)	118 (46,3)	243 (48,0)	$P = 0,427$
Οι γονείς σου σε ενθαρρύνουν για τη χρήση του διαδικτύου;				
Ναι	89 (36,5)	73 (29,1)	162 (32,7)	$\chi^2_p = 3,070$
Όχι	155 (63,5)	178 (70,9)	333 (67,3)	$P = 0,080$
Όταν «σερφάρεις» στο διαδίκτυο οι γονείς σου σε επιβλέπουν;				
Ναι	39 (16,5)	49 (21,3)	88 (18,8)	$\chi^2_p = 1,794$
Όχι	198 (83,5)	181 (78,7)	379 (81,2)	$P = 0,180$
$\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson				

8.9. Επιρροή του διαδικτύου στη ζωή των μαθητών

Το 27,6% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρεί ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους, με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,024$). Ποσοστό της τάξης του 25,0% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους, με στατιστικά σημαντική διαφορά

μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,049$). Ένα ποσοστό της τάξης του 8,0% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους, με στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,003$). Ένα ποσοστό της τάξης του 16,7% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,000$). Ένα ποσοστό της τάξης του 12,3% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,161$). Ένα ποσοστό της τάξης του 13,8% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,520$). Ένα ποσοστό της τάξης του 13,2% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,158$). Ένα ποσοστό της τάξης του 11,0% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,001$). Ένα ποσοστό της τάξης του 17,6% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,926$). Ένα ποσοστό της τάξης του 13,0% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους, με ενδεικτικής σημαντικότητας στατιστική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,086$), (πίνακας 27).

=====

Πίνακας 27. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, κατά την επιρροή του διαδικτύου στη ζωή τους.

=====

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	238 (50,6)	232 (49,4)	470 (100,0)	

=====

Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι το διαδίκτυο:

Επηρεάζει τη ζωή σου;

Καθόλου	59 (24,8)	58 (25,0)	117 (24,9)	Fisher's Exact Test = 11,226 P= 0,024
Λίγο	55 (23,1)	64 (27,6)	119 (25,3)	
Μέτρια	56 (23,5)	48 (20,7)	104 (22,1)	
Αρκετά	48 (20,2)	57 (24,6)	105 (22,3)	
Υπερβολικά	20 (8,4)	5 (2,2)	25 (5,3)	

Επηρεάζει την καθημερινότητά σου;

Καθόλου	66 (27,6)	70 (30,0)	136 (28,8)	Fisher's Exact Test = 9,504 P= 0,049
Λίγο	56 (23,4)	53 (22,7)	109 (23,1)	
Μέτρια	59 (24,7)	50 (21,5)	109 (23,1)	
Αρκετά	41 (17,2)	55 (23,6)	96 (20,3)	
Υπερβολικά	17 (7,1)	5 (2,1)	22 (4,7)	

Επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές σου;

Καθόλου	159 (66,5)	185 (79,4)	344 (72,9)	Fisher's Exact Test = 16,162 P= 0,003
Λίγο	32 (13,4)	23 (9,9)	55 (11,7)	
Μέτρια	22 (9,2)	13 (5,6)	35 (7,4)	
Αρκετά	11 (4,6)	10 (4,3)	21 (4,4)	
Υπερβολικά	15 (6,3)	2 (0,9)	17 (3,6)	

Επηρεάζει τις επιδόσεις σου στο σχολείο;

Καθόλου	94 (39,3)	131 (56,2)	225 (47,7)	Fisher's Exact Test = 25,239 P= 0,000
Λίγο	59 (24,7)	53 (22,7)	112 (23,7)	
Μέτρια	28 (11,7)	28 (12,0)	56 (11,9)	
Αρκετά	30 (12,6)	14 (6,0)	44 (9,3)	
Υπερβολικά	28 (11,7)	7 (3,0)	35 (7,4)	

Επηρεάζει τις σχέσεις σου με τους συμμαθητές σου;

Καθόλου	133 (55,6)	144 (61,8)	277 (58,7)	Fisher's Exact Test = 6,537 P= 0,161
Λίγο	47 (19,7)	35 (15,0)	82 (17,4)	
Μέτρια	26 (10,9)	29 (12,4)	55 (11,7)	
Αρκετά	19 (7,9)	20 (8,6)	39 (8,3)	
Υπερβολικά	14 (5,9)	5 (2,1)	19 (4,0)	

Επηρεάζει τις σχέσεις σου με τους φίλους σου;

Καθόλου	137 (57,3)	132 (56,7)	269 (57,0)	Fisher's Exact Test = 3,253 P= 0,520
Λίγο	43 (18,0)	42 (18,0)	85 (18,0)	
Μέτρια	22 (9,2)	31 (13,3)	53 (11,2)	
Αρκετά	22 (9,2)	19 (8,2)	41 (8,7)	
Υπερβολικά	15 (6,3)	9 (3,9)	24 (5,1)	

Επηρεάζει τις σχέσεις σου με το άλλο φύλο;

Καθόλου	129 (54,0)	138 (59,2)	267 (56,6)	Fisher's Exact Test = 6,596 P= 0,158
Λίγο	48 (20,1)	46 (19,7)	94 (19,9)	
Μέτρια	25 (10,5)	24 (10,3)	49 (10,4)	
Αρκετά	14 (5,9)	16 (6,9)	30 (6,4)	
Υπερβολικά	23 (9,6)	9 (3,9)	32 (6,8)	

Επηρεάζει τις σχέσεις σου με τους γονείς σου;

Καθόλου	130 (54,4)	160 (68,7)	290 (61,4)	
Λίγο	45 (18,8)	32 (13,7)	77 (16,3)	Fisher's Exact Test = 18,001
Μέτρια	31 (13,0)	22 (9,4)	53 (11,2)	P= 0,001
Αρκετά	15 (6,3)	16 (6,9)	31 (6,6)	
Υπερβολικά	18 (7,5)	3 (1,3)	21 (4,4)	

Επηρεάζει την κοινωνικότητά σου;

Καθόλου	114 (47,7)	119 (51,1)	233 (49,4)	
Λίγο	59 (24,7)	53 (22,7)	112 (23,7)	Fisher's Exact Test = 0,934
Μέτρια	23 (9,6)	21 (9,0)	44 (9,3)	P= 0,926
Αρκετά	23 (9,6)	24 (10,3)	47 (10,0)	
Υπερβολικά	20 (8,4)	16 (6,9)	36 (7,6)	

Επηρεάζει την υγεία σου;

Καθόλου	127 (53,1)	133 (57,1)	260 (55,1)	
Λίγο	49 (20,5)	47 (20,2)	96 (20,3)	Fisher's Exact Test = 8,121
Μέτρια	30 (12,6)	25 (10,7)	55 (11,7)	P= 0,086
Αρκετά	11 (4,6)	19 (8,2)	30 (6,4)	
Υπερβολικά	22 (9,2)	9 (3,9)	31 (6,6)	

Fisher's Exact Test=η τιμή του όπως αποδίδεται από το S.P.S.S.

=====

8.10. Η αναπαράσταση των μαθητών για τις σχέσεις τους

Το 3,3% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με το άλλο φύλο δεν είναι καθόλου καλές σε αντίθεση με το 43,7% που θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με το άλλο φύλο είναι πολύ καλές, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,167$), (πίνακας 28).

Ένα ποσοστό της τάξης του 1,5% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους φίλους δεν είναι καθόλου καλές σε αντίθεση με το 68,6% που θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους φίλους είναι πολύ καλές, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,309$), (πίνακας 28).

Ένα ποσοστό της τάξης του 6,9% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους καθηγητές δεν είναι καθόλου καλές σε αντίθεση με το 25,7% που θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους καθηγητές είναι πολύ καλές, με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,050$), (πίνακας 28).

Ένα ποσοστό της τάξης του 5,5% των μαθητών και των μαθητριών του δείγματος θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τα αδέρφια δεν είναι καθόλου καλές σε αντίθεση με το 58,5% που θεωρούν ότι οι σχέσεις τους είναι πολύ καλές, με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,090$), (πίνακας 28).

Και τέλος, το 3,3% θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους γονείς δεν είναι καθόλου καλές σε αντίθεση με το 55,3% που θεωρούν ότι οι σχέσεις τους με τους γονείς είναι πολύ καλές, χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων, στη σύγκριση των ποσοστών τους με το Fisher's Exact Test ($P=0,611$), (πίνακας 28).

Πίνακας 28. Κατανομή των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς την αναπαράσταση που έχουν οι ανήλικοι για τις σχέσεις τους.

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο	Διαφορά
Σύνολο	256 (49,5)	261 (50,5)	517 (100,0)	

Πώς θα χαρακτήριζες τις σχέσεις σου με:

Το άλλο φύλο;

Καθόλου καλές	11 (4,3)	6 (2,3)	17 (3,3)	Fisher's Exact Test = 6,416 $P= 0,167$
Λίγο καλές	5 (1,9)	5 (1,9)	10 (1,9)	
Μέτριες	29 (11,3)	40 (15,3)	69 (13,3)	
Αρκετά καλές	89 (34,6)	107 (40,8)	196 (37,8)	
Πολύ καλές	123 (47,9)	104 (39,7)	227 (43,7)	

Τους φίλους σου;

Καθόλου καλές	5 (1,9)	3 (1,1)	8 (1,5)	Fisher's Exact Test = 4,761 $P= 0,309$
Λίγο καλές	3 (1,2)	3 (1,1)	6 (1,2)	
Μέτριες	12 (4,7)	5 (1,9)	17 (3,3)	
Αρκετά καλές	69 (26,8)	63 (24,0)	132 (25,4)	
Πολύ καλές	168 (65,4)	188 (71,8)	356 (68,6)	

Τους καθηγητές σου;

Καθόλου καλές	25 (9,7)	11 (4,2)	36 (6,9)	Fisher's Exact Test = 9,448 $P= 0,050$
Λίγο καλές	20 (7,8)	15 (5,7)	35 (6,8)	
Μέτριες	63 (24,5)	62 (23,8)	125 (24,1)	
Αρκετά καλές	82 (31,9)	107 (41,0)	189 (36,5)	
Πολύ καλές	67 (26,1)	66 (25,3)	133 (25,7)	

Τα αδέρφια σου;

Καθόλου καλές	16 (7,0)	9 (3,9)	25 (5,5)	Fisher's Exact Test = 7,996 $P= 0,090$
Λίγο καλές	12 (5,3)	4 (1,7)	16 (3,5)	
Μέτριες	18 (7,9)	27 (11,7)	45 (9,8)	
Αρκετά καλές	52 (22,9)	52 (22,5)	104 (22,7)	
Πολύ καλές	129 (56,8)	139 (60,2)	268 (58,5)	

Τους γονείς σου;

Καθόλου καλές	11 (4,3)	6 (2,3)	17 (3,3)	Fisher's Exact Test = 2,707 P= 0,611
Λίγο καλές	13 (5,1)	9 (3,4)	22 (4,3)	
Μέτριες	25 (9,8)	24 (9,2)	49 (9,5)	
Αρκετά καλές	68 (26,6)	75 (28,7)	143 (27,7)	
Πολύ καλές	139 (54,3)	147 (56,3)	286 (55,3)	

Fisher's Exact Test=η τιμή του όπως αποδίδεται από το S.P.S.S.
=====

9. Κυριότερες συσχετίσεις

Στους πίνακες 29,30,31 μπορούμε να παρατηρήσουμε τις κυριότερες συσχετίσεις των εξεταζόμενων μεταβλητών. Στον πίνακα 29, παρατηρούμε ότι η **ηλικία** συσχετίζεται αρνητικά με την έκθεση των ανηλίκων σε σκηνές βίας, σε πορνό ενηλίκων, σε διαδικτυακή σεξουαλική παρενόχληση, καθώς και στην συχνότητα λήψης σεξουαλικών μηνυμάτων στο e-mail τους. Το **φύλο** συσχετίζεται θετικά με την έκθεση σε σκηνές βίας, σε πορνό ενηλίκων και ανηλίκων, στη λήψη σεξουαλικών μηνυμάτων στο e-mail τους καθώς και στη συχνότητά της, στη διαδικτυακή σεξουαλική παρενόχληση, ενώ αρνητικά συσχετίζεται με τη διαδικτυακή παρακολούθηση ερωτικών sites, με το να ανταλλάσσουν απόψεις με τους γονείς τους για τους διαδικτυακούς κινδύνους, καθώς και με το να κοινωνούν με τη μητέρα τους βιωμένες αρνητικές διαδικτυακές εμπειρίες. Το **επάγγελμα της μητέρας** συσχετίζεται αρνητικά με την έκθεση των ανηλίκων σε σκηνές με πορνό ενηλίκων, με το να κοινωνούν με τη μητέρα τους βιωμένες αρνητικές διαδικτυακές εμπειρίες και θετικά με την διαδικτυακή σεξουαλική παρενόχληση, ενώ το **επάγγελμα του πατέρα** συσχετίζεται αρνητικά με τη λήψη σεξουαλικών μηνυμάτων στο e-mail τους. Το να είναι μέλη πολύτεκνης οικογένειας συσχετίζεται αρνητικά με τη διαδικτυακή παρακολούθηση ερωτικών sites. Ο χώρος του σπιτιού όπου βρίσκεται ο υπολογιστής συσχετίζεται θετικά με την έκθεση των ανηλίκων σε σκηνές με πορνό ενηλίκων, με την πρόσβαση σε ερωτικά sites, με το να κοινωνούν με τη μητέρα τους βιωμένες αρνητικές διαδικτυακές εμπειρίες, με τη διαδικτυακή σεξουαλική παρενόχληση και αρνητικά με το να έχουν λάβει εκβιαστικά μηνύματα στο e-mail τους.

Στον πίνακα 30, παρατηρούμε ότι η **έκθεση σε υλικό πορνογραφικού περιεχομένου** τόσο ενηλίκων όσο και ανηλίκων συσχετίζεται θετικά με το βίωμα της σεξουαλικής διαδικτυακής παρενόχλησης και της αίσθησης διαδικτυακού κινδύνου, με την έκθεση των ανηλίκων σε σκηνές βίας, με τη λήψη μηνυμάτων που δημιουργούν φόβο αλλά και με τη λήψη σεξουαλικών μηνυμάτων, με το να μην κοινωνείται μια αρνητική διαδικτυακή εμπειρία από ντροπή και φόβο, και τέλος με την υποκειμενική αίσθηση των ανηλίκων του δείγματος ότι το διαδίκτυο επηρεάζει

τις σχέσεις τους με τους γονείς, το άλλο φύλο και την υγεία τους. Ακόμη, συσχετίζεται αρνητικά με την δυνατότητα να περιγράψουν οι μαθητές του δείγματος μια περίεργη ή ασυνήθιστη διαδικτυακή εμπειρία.

Και τέλος, στο πίνακα 31, παρουσιάζονται οι στατιστικά πάρα πολύ σημαντικές συσχετίσεις της **διαδικτυακής σεξουαλικής παρενόχλησης** με τις εξεταζόμενες μεταβλητές του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 29. Συσχέτιση με τον παραμετρικό συντελεστή συσχέτισης r του Pearson κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών των μαθητών του δείγματος με μεταβλητές του ερωτηματολογίου.

	Έκθεση σε σκηνές βίας	Έκθεση σε σκηνές με πορνό ενηλίκων	Έκθεση σε σκηνές με πορνό ανηλίκων	Διαδικτυακή παρακολούθηση ερωτικών sites	Διαδικτυακή παρακολούθηση εικόνων με γυμνά σώματα	Διαδικτυακή παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ	Λήψη στο e-mail σεξουαλικών μηνυμάτων	Συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων	Ανταλλαγή απόψεων για διαδικτυακούς κινδύνους με τους γονείς	Επικοινωνία για αρνητική διαδικτυακή εμπειρία με τη μητέρα τους	Εκβιαστικά μηνύματα στο e-mail τους	Σεξουαλική παρενόχληση
Ηλικία	-,131**	-,088*						-,085 ^{MS}				-,090*
Φύλο	,206***	,244***	,234***	-,287***	-,303***	-,336***	,247***	,223***	-,192***	-,135**		,093*
Συμβίωση με:							-,079 ^{MS}	-,118**	,109*			
Επάγγελμα μητέρας		-,096*								-,107*		,093*
Επάγγελμα πατέρα							-,096*					
Πολύτεκνη οικογένεια				-,099*	-,078 ^{MS}							
Χώρος υπολογιστή		,104*		,166***	,109*	,130**				,132**	-,127**	,091*

Πίνακας 30. Συσχέτιση με τον παραμετρικό συντελεστή συσχέτισης r του Pearson της έκθεσης των μαθητών σε πορνογραφικό υλικό με μεταβλητές του ερωτηματολογίου.

	Δυνατότητα περιγραφής ασυνήθιστης διαδικτυακής εμπειρίας	Αίσθηση διαδικτυακού κινδύνου	Έκθεση σε σκηνές βίας	Έκθεση σε σκηνές με πορνό ανηλίκων	Σεξουαλική δικτυακή παρενόχληση	Λήψη στο e-mail τους φοβικών μηνυμάτων	Λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων	Δεν κοινωνούν μια αρνητική διαδικτυακή εμπειρία από ντροπή	Δεν κοινωνούν μια αρνητική διαδικτυακή εμπειρία από φόβο	Επιρροή του διαδικτύου στη σχέση τους με γονείς	Επιρροή του διαδικτύου στη σχέση τους με το άλλο φύλο	Επιρροή του διαδικτύου στην υγεία τους
Έκθεση σε πορνογραφικό υλικό με ενηλίκους	-,218***	,429***	,634***	,759***	,510***	,532***	,567***	,302***	,289***	,412***	,351***	,425***
Έκθεση σε πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους	-,218***	,381***	,633***	-	,556***	,555***	,609***	,290***	,279***	,374***	,315***	,385***

MS (Marginally significant)= διαφορά ενδεικτική σημαντικότητας ($0,05 < P < 0,10$), *= Σημαντική διαφορά σε επίπεδο 5% ($P < 0,005$), **= Πολύ σημαντική διαφορά σε επίπεδο 1% ($P < 0,01$), ***= Πάρα πολύ σημαντική διαφορά σε επίπεδο 1%. Όπου δεν σημειώνεται τίποτε η διαφορά είναι μη στατιστικά σημαντική.

Πίνακας 31. Συσχέτιση της σεξουαλικής δικτυακής παρενόχλησης των ανήλικων μαθητών με τις μεταβλητές του ερωτηματολογίου που εξετάστηκαν με τον παραμετρικό συντελεστή συσχέτισης r του Pearson.

Σεξουαλική δικτυακή παρενόχληση	r	Σεξουαλική δικτυακή παρενόχληση	r
χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail	,515***	χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες	,441***
χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους	,522***	χρήση του διαδικτύου από περιέργεια	,508***
χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν	,541***	χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή	,487***
χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται	,545***	χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους	,526***
χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν	,526***	χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες	,508***
χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τί άλλο να κάνουν	,486***	κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές βίας	,530***
χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό	,469***	χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει	,476***
χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες	,449***	χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται	,496***
χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό	,520***	χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους	,491***
κατά τη χρήση του διαδικτύου τους συνέβη κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο	,380***	θα μπορούσαν να περιγράψουν το περίεργο ή ασυνήθιστο που τους συνέβη κατά τη χρήση του διαδικτύου	-,202***
κατά τη χρήση του διαδικτύου έχουν αισθανθεί να κινδυνεύουν	,410***	γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο	,215***
λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων	,588***	κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές με πορνό ενηλίκων	,510***
κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές με πορνό ανηλίκων	,556***	κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ερωτικών sites	,311***
κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων	,285***	κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ	,272***
έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους	,558***	να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιούργησαν φόβο	,586***
έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους	,541***	γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν απειλητικά	,178***
λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων	,233***	συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων	,357***
να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτόν στο διαδίκτυο	,215***	να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να ανεβάζει φωτογραφίες του/της στο διαδίκτυο	,219***
να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα μέσα από το διαδίκτυο	,150***	να νοιώσουν ντροπή από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.)	,279***
να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από το διαδίκτυο	,175***	να νοιώσουν εξευτελισμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.)	,342***
να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον/την παρενοχλεί σεξουαλικά μέσα από το διαδίκτυο	,346***	να νοιώσουν την ανάγκη να κλειστούν στον εαυτό τους κατόπιν της βιωμένης αρνητικής εμπειρίας τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.)	,327***

να νοιώσουν φόβο από τη βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.)	,285***	να νοιώσουν θυμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.)	,315***
το να κοινωνήσουν την βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου,	,508***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο αγόρι/κορίτσι τους	,275***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο φίλο τους	,282***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους	,269***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους	,224***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους	,215***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους	,205***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους	,239***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τρια τους	,245***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα	,265***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία	290***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή	,253***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο	,259***	όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ές τους	,288***
όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν	,364***	με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους	,250***
με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους	,184***	κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία	,474***
οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου	,160***	οι γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο	,172***
όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν	,431***	απέκτησαν δικτυακούς φίλους	,503***
		σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους	,269***
σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους	,286***	σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους	,393***
σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο	,290***	σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους	,320***
σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους	,323***	σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους	,292***
σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους	,382***	σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο	,323***
σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους	,368***	πώς είναι οι σχέσεις τους με το άλλο φύλο	-,164***

MS (Marginally significant)= διαφορά ενδεικτική σημαντικότητας ($0,05 < P < 0,10$), * = Σημαντική διαφορά σε επίπεδο 5% ($P < 0,005$), ** = Πολύ σημαντική διαφορά σε επίπεδο 1% ($P < 0,01$), *** = Πάρα πολύ σημαντική διαφορά σε επίπεδο 1%. Όπου δεν σημειώνεται τίποτε η διαφορά είναι μη στατιστικά σημαντική.

10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ

10.1. Η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων από τους μαθητές

Ως προς τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων από τους μαθητές του δείγματος, αναδεικνύεται το υψηλό επίπεδο χρήσης του υπολογιστή και πρόσβασης στο διαδίκτυο, η συμμετοχή τους σε chat room, forums, blogs και γενικά το διαδίκτυο είναι ένα κομμάτι της καθημερινής τους ζωής. Συγκεκριμένα, το 97,9% του δείγματος χρησιμοποιεί υπολογιστή, το 83% έχει δικό του υπολογιστή, το 96,4% έχει κινητό και το 82,8% έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο, με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων. Όσον αφορά τη διαφορά φύλου, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις της EU Kids Online που ταξινόμησε τις έρευνες ευρωπαϊκών χωρών, οι διαφορές με βάση το φύλο, φαίνεται ότι αμβλύνονται. Και σε χώρες όπως η Δανία, δεν υπάρχουν διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς την χρήση του διαδικτύου. Σε ελληνικό επίπεδο, με τη δωρεάν χορήγηση του υπολογιστή στους μαθητές του Γυμνασίου και με την αύξηση της ευρυζωνικότητας, εκτιμούμε ότι οι διαφορές μεταξύ φύλων θα περιοριστούν.

Παρατηρήθηκε, ότι η συμμετοχή σε forums και blogs είναι της τάξης του 28% και 23,3% αντίστοιχα, ενώ η συμμετοχή σε chat rooms και internet café είναι υψηλότερη της τάξης του 45,5% και 54,3% αντίστοιχα. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι στα chat rooms η σχέση των συμμετοχόντων είναι πιο διαδραστική και συνεπώς πιο ενδιαφέρουσα για τους εφήβους. Τα δε internet café, τείνουν να εξελιχθούν σε χώρο διασκέδασης αντικαθιστώντας τους παραδοσιακούς χώρους αναψυχής π.χ. καφετέρια. Στην παρούσα μελέτη δεν συμπεριελήφθησαν οι νέες φόρμες κοινωνικής δικτύωσης facebook, youtube, my space, κ.λ.π. διότι κατά την εποχή που σχεδιάζονταν η έρευνα (2007) δεν ήταν τόσο διαδεδομένες σε αυτές τις ηλικίες. Σημειώνεται, ότι σύμφωνα με την έρευνα του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2008), είναι χαμηλή συνολικά (36%) η συμμετοχή των ανηλίκων σε websites κοινωνικής δικτύωσης, στην Ελλάδα.

Όσον αφορά το χρόνο που καταναλώνουν οι μαθητές του δείγματος, διαπιστώθηκε ότι σχεδόν το 50% χρησιμοποιεί τον υπολογιστή κάθε μέρα και το 41,3% πλοηγείται στο διαδίκτυο κάθε μέρα, ενώ το 31,8% δήλωσε ότι αισθάνεται συνδεδεμένο με το διαδίκτυο. Τα αγόρια αισθάνονται περισσότερο συνδεδεμένα με το διαδίκτυο σε σχέση με τα κορίτσια, με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά. Αυτό το ποσοστό σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να το εκλάβουμε ως απόδειξη εθισμού, (υπάρχουν συγκεκριμένα επιστημονικά κριτήρια για τη διάγνωση του εθισμού), απλώς είναι μια ενδεικτική τάση της διασύνδεσης της καθημερινότητας του εφήβου με το μέσο. Επίσης τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με το πόσες ώρες την ημέρα και την εβδομάδα χρησιμοποιούν τον υπολογιστή και το

διαδίκτυο. Αυτά τα ευρήματα (πίνακες 5-8) τα αντιμετωπίζουμε με επιφύλαξη, διότι είναι πολύ σχετικός ο ακριβής υπολογισμός του χρόνου από τα παιδιά και το διαπιστώσαμε και από τα ερωτήματά τους κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

Τα αποτελέσματά μας όσον αφορά τη χρήση, συμφωνούν και με τα αποτελέσματα ελληνικών μελετών όπως π.χ. α) του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2008), σύμφωνα με την οποία η χρήση του διαδικτύου από τους νέους κινείται σε πολύ υψηλά επίπεδα της τάξης του 87% (το 2006 το ποσοστό ήταν 56%), ποσοστό που αγγίζει το 88% της Ευρωπαϊκής Ένωσης και β) της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (2008), σύμφωνα με την οποία το 90,3% ηλικίας 16-19 ετών έχει χρησιμοποιήσει ηλεκτρονικό υπολογιστή και το 83,4% έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, σχετικά με το χώρο στον οποίο βρίσκεται ο υπολογιστής στο σπίτι, με υψηλότερο ποσοστό 69,7% να κατέχει το υπνοδωμάτιο και να έπονται με διαφορά το σαλόνι-καθιστικό, το γραφείο των γονιών, κ.λ.π. Το υπνοδωμάτιο ως χώρος ενασχόλησης με τον υπολογιστή και πρόσβασης στο διαδίκτυο, εγείρει την ανησυχία των γονέων σχετικά με δυνατότητα επίβλεψης των παιδιών. Στις συμβουλές που παρέχονται στο πλαίσιο των καλών πρακτικών, συνιστάται ο υπολογιστής να είναι εκτός υπνοδωματίου για να μπορεί ο γονέας ανά πάσα στιγμή να έχει την εποπτεία. Στο ερώτημα από ποια ηλικία χρησιμοποιούν υπολογιστή το μεγαλύτερο ποσοστό των αγοριών απάντησε από 10 ετών (16,3%) και των κοριτσιών από 13 ετών (18,6%) και από ποια ηλικία χρησιμοποιούν το διαδίκτυο τα αγόρια απάντησαν από 14 ετών (19,7%) και τα κορίτσια από 15 ετών (19,8%). Διαφορές σε σχέση με το χρόνο έναρξης χρήσης υπολογιστή και ενασχόλησης με το διαδίκτυο εντόπισε και ο Gross (2002).

10.2. Κίνητρα πρόσβασης στο διαδίκτυο

Ως προς τα κίνητρα πρόσβασης των μαθητών του δείγματος στο διαδίκτυο, η υπόθεσή μας επαληθεύτηκε μιας και το χρησιμοποιούν όταν αισθάνονται ανία, για διασκέδαση, για ενημέρωση και για κοινωνική αλληλεπίδραση.

Από τη γκάμα των ερωτημάτων που τέθηκαν για ποιούς λόγους χρησιμοποιούν το διαδίκτυο τα υψηλότερα ποσοστά που καταγράφηκαν πάνω από 50% είναι: όταν βαριέμαι για να περνάει ο χρόνος μου, επειδή είναι διασκεδαστικό, για να βρίσκω πληροφορίες για χόμπι, σχολικές εργασίες, κ.λ.π. για να κατεβάζω μουσική, ταινίες, παιχνίδια, για να επικοινωνώ με e-mail, επειδή μου αρέσει να δουλεύω με υπολογιστή. Αξίζει να επισημανθεί ότι τόσο η ανία που αισθάνεται ο έφηβος όσο και η δημιουργική ενασχόληση με την τεχνολογία είναι ισχυρά κίνητρα ενασχόλησής του με το διαδίκτυο.

Επισημαίνουμε ότι στα ερωτήματα για ποιούς λόγους χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και στα οποία οι θετικές απαντήσεις των κοριτσιών υπερτερούν των αγοριών είναι:

α) *όταν βαριέμαι για να περνάει ο χρόνος μου* (αγόρια 72,9% - κορίτσια 73,9%, χωρίς στατιστικά διαφορά μεταξύ τους),

β) *όταν δεν έχω τι να κάνω* (αγόρια 42,9% - κορίτσια 44,9% με στατιστικά ενδεικτικής σημαντικότητας διαφορά μεταξύ τους),

γ) *γιατί βρίσκω πληροφορίες/ επικοινωνώ με τους τραγουδιστές, ηθοποιούς και γενικά με τα είδωλά ή πρότυπα/ για να κατεβάζω μουσική, ταινίες, παιχνίδια* (αγόρια 45,4% - κορίτσια 56,8% με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους), και

δ) στο ερώτημα *γιατί βρίσκω πληροφορίες για τις σχολικές τους εργασίες* (αγόρια 59,2%- κορίτσια 73,5%), με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ τους. Αυτή η υπεροχή των κοριτσιών σε αυτή την κατηγορία, άπτεται της κατασκευής των στερεοτύπων και των ρόλων και συμφωνεί με τα αποτελέσματα των Fleming et al. (2006) σε 692 Αυστραλιανούς μαθητές ηλικίας 13-16 ετών, που έδειξε ότι τα κορίτσια υπερτερούν στη χρήση του διαδικτύου για σχολικές εργασίες (34% τα αγόρια, 36% τα κορίτσια).

10.3. Αναζήτηση φίλων στο διαδίκτυο

Ως προς την αναζήτηση φίλων η υπόθεσή μας επαληθεύτηκε. Πιο συγκεκριμένα, το 38,2% απάντησε ότι χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για την αναζήτηση νέων φίλων και στην ερώτηση εάν έχουν αποκτήσει νέους φίλους, το 52,4% απάντησε καταφατικά με τα αγόρια να υπερτερούν (ποσοστό 57,7%) με σημαντική διαφορά έναντι των κοριτσιών. Το αποτέλεσμα μας επιβεβαιώνεται από τα ερευνητικά δεδομένα μελετών, όπως των Wellman et al., 1996; Roberts et al., 1999, Rosenbaum et al., 2000, σύμφωνα με τα οποία ένας μεγάλος αριθμός των νέων χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για επικοινωνία με άλλους ανθρώπους και για την ανάπτυξη ενός είδους «κοινωνικότητας».

10.4. Παροχή προσωπικών πληροφοριών σε αγνώστους μέσω διαδικτύου

Διαπιστώθηκε ότι το 82,4% του δείγματός μας δεν έχει δώσει τα προσωπικά του στοιχεία σε αγνώστους, με σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων στη σύγκριση των ποσοστών τους.

Τα αποτελέσματα της μελέτης μας, συμφωνούν με τα στοιχεία της Pew Internet Project Survey (2000), όπου διαπιστώθηκε ότι το ¼ των χρηστών έδιναν ψεύτικα στοιχεία σχετικά με τα προσωπικά τους δεδομένα. Όμως, το παρόν αποτέλεσμα

δεν συμφωνεί με τα αποτελέσματα ερευνητικής μελέτης του Παν/μίου του Τελ Αβίβ (2008) όπου διαπιστώθηκε ότι το 73% των εφήβων είχαν δώσει προσωπικές πληροφορίες στο διαδίκτυο, ούτε με τα αποτελέσματα της μελέτης των Berson, et al. (1999) σύμφωνα με τα οποία στην online επικοινωνία ένας σημαντικός αριθμός κοριτσιών εμπλέκονται σε επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών αλλά ούτε και με τα συγκριτικά δεδομένα των μελετών σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU Kids Online) σύμφωνα με τα οποία η παροχή προσωπικών πληροφοριών είναι η πιο ριψοκίνδυνη συμπεριφορά μεταξύ των εφήβων (50% κατά μέσο όρο).

10.5. Διακίνηση παράνομου υλικού

Η υπόθεσή μας ότι οι μαθητές του δείγματος θα γνωρίζουν ποιό υλικό του διαδικτύου θεωρείται παράνομο, με διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, επαληθεύτηκε ως προς την παιδική πορνογραφία, τις οικονομικές απάτες, τις δημοπρασίες, τη διακίνηση ναρκωτικών και δεν επαληθεύτηκε ως προς το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και βίντεο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν ποσοστά της τάξης του 11,4% που απάντησαν ότι η παιδική πορνογραφία δεν είναι παράνομο υλικό, ότι η διακίνηση ναρκωτικών (16,4%) και οι οικονομικές απάτες (27,3%) δεν είναι παράνομες δραστηριότητες. Επίσης διαπιστώθηκε, ότι το 76,5% των παιδιών θεωρούν το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας ότι δεν είναι παράνομη δραστηριότητα, αποτέλεσμα που συμφωνεί με την έρευνα της safeNetHome και της καταναλωτικής οργάνωσης «Ε.ΚΑΤ.Ο», όπου διαπιστώθηκε ότι το 51% χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για να «κατεβάζει μουσική» αν και γνωρίζουν ότι είναι απαγορευμένο. Διαπιστώθηκε δηλαδή, ότι ο κίνδυνος τον ανήλικο να παραβεί τη νομοθεσία που αφορά την πνευματική ιδιοκτησία κατά τη διάρκεια της πλοήγησής του στο διαδίκτυο είναι μεγάλος και σε αυτό το ζήτημα οφείλει η εκπαιδευτική κοινότητα να αναλάβει δράσεις ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης.

10.6. Έκθεση σε πορνογραφικό περιεχόμενο

Ως προς την πρόσβαση σε σελίδες πορνογραφικού ή ερωτικού περιεχομένου, η υπόθεσή μας επαληθεύτηκε, διότι διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές του δείγματος μας έχουν πρόσβαση σε ερωτικά sites, σε εικόνες με γυμνά σώματα και σε ανθρώπους που κάνουν sex, με τα αγόρια να υπερτερούν των κοριτσιών με πολύ σημαντική διαφορά. Επισημαίνουμε ότι σε αυτή την ενότητα των ερωτημάτων μας, θεωρούμε

την πρόσβαση εκούσια, ενώ στην ενότητα των κινδύνων θεωρούμε την έκθεση ακούσια.

Σχετικά με τη συχνότητα πρόσβασης, οι απαντήσεις στην κλίμακα Likert κυμάνθηκαν σε ποσοστό από 47% έως 54,9% περίπου στο ποτέ, ενώ από 8,8 - 14,1% κυμάνθηκαν στην απάντηση μερικές φορές το μήνα, με λιγότερο από μια φορά το μήνα, ενώ από 4,9% έως 6,8% κυμάνθηκαν οι απαντήσεις μία φορά την εβδομάδα έως μερικές φορές την εβδομάδα και στο 12,2% με 13,9% κυμάνθηκαν οι απαντήσεις στο κάθε μέρα.

Διαπιστώνουμε δηλαδή, ότι οι χρήστες έχουν πρόσβαση σε σεξουαλικό υλικό ακόμη και κάθε μέρα, με τα αγόρια να εκτίθενται συχνότερα από ότι τα κορίτσια. (Όλα τα ποσοστά που αφορούν τα κορίτσια κυμαίνονται κάτω του 10%). Συμπεραίνουμε ότι η σεξουαλική αναζήτηση και έκφραση μέσω διαδικτύου υφίσταται και μεταξύ των ελλήνων μαθητών, αφού η εφηβεία είναι η περίοδος αναζήτησης της σεξουαλικότητας και της κοινωνικής ταυτότητας (Tapscot, 1998). Τα ευρήματά μας συμφωνούν με τα ερευνητικά δεδομένα άλλων μελετών Sabina, Wolak & Finkelhor (2008), Lo & Wei (2005), Goodson et al. (2001), Ybarra & Mitchell (2005).

10.7. Έκθεση σε κινδύνους

Σχετικά με το αν έχουν αντιμετωπίσει κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο κατά την πλοήγηση στο διαδίκτυο, προκύπτει ότι το 48,4% απαντά ποτέ, το 8,5% συχνά, το 3% απαντά πάντα, ενώ οι απαντήσεις σπάνια ή μερικές φορές κυμαίνονται περίπου στο 20%. Στο ερώτημά μας αν θα μπορούσαν να το περιγράψουν, το 6,4% απαντά ότι δεν μπορεί να το περιγράψει, ενώ το 5,6% αναφέρεται σε ιούς, και το 3,7% αναφέρεται σε διαφημιστικά που προωθούν πορνογραφικό υλικό.

Όσον αφορά τους κινδύνους το 81,3% δεν αισθάνεται ότι κινδυνεύει, ενώ το 4,9% απαντά συχνά και το 4,2% πάντα με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των φύλων.

Συμπεραίνουμε ότι οι ανήλικοι του δείγματός μας δεν αντιμετωπίζουν συχνά κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο και δεν αισθάνονται ότι κινδυνεύουν κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο. Συνεπώς η υπόθεσή μας, η οποία βασίστηκε στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα κινδυνολογίας, *ότι συχνά θα έχουν αντιμετωπίσει κάτι περίεργο και ασυνήθιστο και θα αισθάνονται ότι πάντα κινδυνεύουν* δεν επαληθεύεται. Το αποτέλεσμα μας δεν συμφωνεί με τις διαπιστώσεις του EU Kids Online σύμφωνα με τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες περίπου 15%-20% των εφήβων που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, αναφέρουν ότι σ' ένα βαθμό αναστατώνονται, ανησυχούν ή νιώθουν ότι απειλούνται στο διαδίκτυο.

10.8. Αρνητικές εμπειρίες

Στις αρνητικές εμπειρίες (έκθεση σε σκηνές βίας, έκθεση σε πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους και ενηλίκους, σεξουαλική παρενόχληση) τα μεγαλύτερα ποσοστά με διαφορά φύλου και με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά καταγράφονται στην έκθεση σε πορνογραφικό υλικό με ενηλίκους (44,6%) (αγόρια 48,7%-κορίτσια 29,7%) και στις σκηνές βίας (39,5%) (αγόρια 48,7% - κορίτσια 29,7%). Σημειωτέον, ότι συμπεριλάβαμε το πορνογραφικό υλικό με ενηλίκους στις αρνητικές εμπειρίες με την έννοια ότι ένας ανήλικος δεν διαθέτει τη δυνατότητα να επεξεργαστεί ανεξέλεγκτα τέτοιο υλικό. Επίσης θεωρούμε ακούσια την έκθεση σε αυτό το υλικό. Αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό 27,8% της πρόσβασης σε πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους (αγόρια 38,1%- κορίτσια 17,1%) και η σεξουαλική παρενόχληση σε ποσοστό 24,8% (αγόρια 26,5%-κορίτσια 23,1%). Πιστεύουμε ότι η πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό με ανηλίκους χρήζει πιο εμπειριστατωμένης έρευνας σε ελληνικό επίπεδο για να διαπιστωθεί αν πράγματι το υλικό αφορά παιδιά, με ποιόν τρόπο γίνεται η πρόσβαση και σε ποια sites. Επισημαίνουμε ότι έκθεση σε υλικό πορνογραφικού περιεχομένου τόσο ενηλίκων όσο και ανηλίκων συσχετίζεται θετικά με το βίωμα της σεξουαλικής διαδικτυακής παρενόχλησης και της αίσθησης του διαδικτυακού κινδύνου, με την έκθεση των ανηλίκων σε σκηνές βίας, με τη λήψη μηνυμάτων που δημιουργούν φόβο, αλλά και με τη λήψη σεξουαλικών μηνυμάτων, με το να μην αναφέρουν μια αρνητική διαδικτυακή εμπειρία από ντροπή και φόβο και τέλος με την υποκειμενική αίσθηση των μαθητών του δείγματος ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς, το άλλο φύλο και την υγεία τους. Ακόμη, συσχετίζεται αρνητικά με τη δυνατότητα να περιγράψουν οι μαθητές του δείγματος, μια περίεργη ή ασυνήθιστη διαδικτυακή εμπειρία.

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ιεράρχηση των κινδύνων, η παρακολούθηση πορνογραφικού υλικού είναι στη δεύτερη θέση, μετά τη δημοσιοποίηση των προσωπικών πληροφοριών, έπεται η παρακολούθηση βίαιου ή ακατάλληλου υλικού και το να πέσουν θύματα παρενόχλησης ή εκφοβισμού (cyberbullying) είναι ο τέταρτος πιο διαδεδομένος κίνδυνος. (Στην έρευνά μας για τη δημοσιοποίηση των προσωπικών τους στοιχείων σε αγνώστους, όπως προαναφέραμε το ποσοστό ανέρχεται στο 17,6%). Τα δεδομένα μας, όσον αφορά την πρόσβαση σε πορνογραφικό υλικό, συμφωνούν με την έρευνα των Wolak et al. (2006) σύμφωνα με την οποία το 42% των νέων είχαν εκτεθεί σε πορνογραφικό υλικό, ενώ δεν συμφωνούν με την πιο πρόσφατη μελέτη των Sabina, Wolak, Finkelhor (2008) σύμφωνα με την οποία το 93% των αγοριών και το 62% των κοριτσιών απάντησαν ότι είχαν εκτεθεί σε πορνογραφικό

υλικό κυρίως στην ηλικία 14-17 ετών και με τη μελέτη των Fleming et al. (2006) σύμφωνα με την οποία 92,5% αγόρια ηλικίας 13-16 ετών εκτέθηκαν σε πορνογραφία, 61,3% κορίτσια και σε εικόνες βίας το 76,9% των αγοριών.

10.9. Διακίνηση σεξουαλικού υλικού μέσω e-mail και κινητού

Όσον αφορά τη διακίνηση μηνυμάτων ή εικόνων με σεξουαλικό περιεχόμενο μέσω e-mail, διαπιστώθηκε ότι ποσοστό 29,3% (αγόρια 39,4%, κορίτσια 18,5%) έχει λάβει τέτοιο περιεχόμενο, με στατιστικά πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των φύλων. Η συχνότητα είναι κυρίως λιγότερο από μια φορά το μήνα, αλλά υψηλό ποσοστό 23,1% (αγόρια 27,1%, κορίτσια 14,9%) καταγράφεται και στην απάντηση σε καθημερινή βάση. Στη συχνότητα μερικές φορές την εβδομάδα έως λιγότερο από μία φορά το μήνα υπερτερούν τα κορίτσια. Πιο αυξημένο ποσοστό, 36,6% καταγράφεται στην ερώτηση που αφορά τη λήψη τέτοιων μηνυμάτων μέσω κινητού τηλεφώνου και αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι το κινητό είναι πιο εύχρηστο τεχνολογικό εργαλείο. Τα ευρήματα συμφωνούν με την άποψη του Magid (1998) σύμφωνα με την οποία μέσα από τη δυνατότητα επικοινωνίας που παρέχει το διαδίκτυο στους ανηλίκους, μπορεί να πάρουν e-mail ή άλλα μηνύματα τα οποία να τους δημιουργούν αμηχανία, ή είναι εχθρικά, ανατρεπτικά ή να συνιστούν on line παρενόχληση. Επίσης τα συγκεκριμένα αποτελέσματα, ενισχύονται με τη μελέτη των Quayle & Taylor (2003), για τη σεξουαλική έκφραση των παιδιών και των νέων μέσω των νέων τεχνολογιών.

10.10. Ηλεκτρονικός εκφοβισμός (Cyberbullying)

Τα αποτελέσματα για το τι είδους μηνύματα που έχουν λάβει μέσω e-mail από κάποιον γνωστό ή άγνωστο και τι έχουν αισθανθεί κυμαίνονται ως εξής: υπερτερούν τα προσβλητικά (16,6%) (αγόρια 17,4%, κορίτσια 15,7%), ακολουθούν αυτά τα οποία περιέχουν απειλές (8,9%) (αγόρια 11,2%, κορίτσια 6,5%) και ακολουθούν αυτά που δημιουργούν φόβο 7,7% (αγόρια 7,5%, κορίτσια 7,7%), ενώ μεγαλύτερα είναι τα ποσοστά για φίλους που λαμβάνουν παρόμοια e-mail (από 14% έως 26%). Στις ερωτήσεις που συνιστούν ηλεκτρονικό εκφοβισμό τα ποσοστά ανάλογα με την κατηγορία κυμαίνονται από 17,1% ανέκδοτα φωτογραφιών χωρίς έγκριση, 14% σεξουαλική παρενόχληση, 12,8% διάδοση κακής φήμης, 8,8% αποστολή απειλητικών μηνυμάτων, έως 6,8% εκβιασμός. Όσον αφορά τα συναισθήματα υπερτερεί ο θυμός με 62,4%, ακολουθεί το αίσθημα της ντροπής 23%, έπεται το αίσθημα «να κλειστώ στον εαυτό μου» 18,5% και με το μικρότερο ποσοστό ο εξευτελισμός 15,3%. Διαπιστώνουμε ότι

στην έκφραση των συναισθημάτων υπερτερούν τα κορίτσια εκτός της απάντησης «να κλειστώ στον εαυτό μου» στην οποία υπερτερούν τα αγόρια.

Παρατηρούμε ότι τα συμπεράσματα της έρευνάς μας είναι χαμηλότερα από αυτά των αντίστοιχων ερευνών (βλέπε σχετικό πίνακα με τις έρευνες του *Cyber bullying*) ενώ συγκλίνουν κατά προσέγγιση με την έρευνα των Graig et al. (2007), σύμφωνα με την οποία το 16% των αγοριών και το 22% των κοριτσιών υπήρξαν θύματα cyberbullying, των Aricak et al. (2008), σύμφωνα με την οποία ποσοστό 5,9% ήταν θύματα και των Slonje & Smith (2008) με ποσοστό 11,7%.

Όσον αφορά την εμπειρία της σεξουαλικής παρενόχλησης επισημαίνουμε τα εξής: Στην έρευνά μας τέθηκε 2 φορές το ερώτημα. Στην ενότητα των αρνητικών εμπειριών ζητήθηκε να απαντήσουν αυθόρμητα αν τους προέκυψε η σεξουαλική παρενόχληση (μέσω chat room, e-mail, κ.λ.π.) ως αρνητική εμπειρία, το 24,8% απάντησε θετικά με υπεροχή των αγοριών. Στην ενότητα της παρενόχλησης και του εκφοβισμού ζητήθηκε να απαντήσουν ως βίωμα, αν κάποιος γνωστός ή άγνωστος τους έχει παρενοχλήσει σεξουαλικά, το ποσοστό ανέρχεται σε 14% με υπεροχή των κοριτσιών χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους. Το αποτέλεσμα μας συμφωνεί με τη μελέτη των Goodson, McCormick & Evans (2001), που διαπιστώνει ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο επιρρεπή στη σεξουαλική παρενόχληση.

10.11. Εξωτερίκευση των αρνητικών εμπειριών

Σχετικά με το αν μοιράστηκαν την αρνητική εμπειρία τους με κάποιον, ποσοστό 50% απάντησε ότι τη μοιράστηκε με κάποιον με διαφορά φύλου (υπέρ των κοριτσιών), συνεπώς η υπόθεσή μας επαληθεύτηκε. Στο ερώτημα με ποιόν, το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά τους φίλους 59,6%, ενώ το μικρότερο τους καθηγητές 10,6%. Αξιοσημείωτη είναι η διαφορά μεταξύ μητέρας 54,7% και πατέρα 26,1%. Σε όλες σχεδόν τις έρευνες οι έφηβοι κυρίως με τους φίλους τους μοιράζονται τις εμπειρίες τους. Ο λόγος για τον οποίο αυτή την εμπειρία δεν την μοιράστηκαν με άλλους είναι γιατί το χειρίστηκαν μόνοι τους (55,3%), γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία (49,6%), γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα (49,4%), δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν (14,4%), από ντροπή 10,5%, ενώ το μικρότερο ποσοστό έχει η απάντηση από φόβο (7,4%). Για τους κινδύνους του διαδικτύου συζητούν με τους φίλους τους (70%), με τους γονείς τους (38,2%), με τ' αδέρφια τους (37%), αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό 22,7% με κανέναν. Είναι διαπιστωμένο και από άλλες διεθνείς έρευνες ότι οι φίλοι είναι τα άτομα τα οποία εμπιστεύονται περισσότερο και τελευταία επιλογή οι καθηγητές του σχολείου τους. Αξιοσημείωτο όμως είναι και το γεγονός ότι ένα ποσοστό απαντά

«με κανέναν». Σε όλες τις απαντήσεις υπερτερούν τα κορίτσια εκτός της απάντησης «με κανέναν».

Οι γονείς δεν ενθαρρύνουν τη χρήση του διαδικτύου (67%) στο δείγμα μας, αν και ποσοστό 52% είναι οι ίδιοι χρήστες και σε ποσοστό 81,2% δεν επιβλέπουν τα παιδιά τους όταν σερφάρουν στο διαδίκτυο. Αυτό το εύρημα αντικατοπτρίζει το χάσμα των γνώσεων μεταξύ των παιδιών και των γονέων σε θέματα νέων τεχνολογιών, γεγονός που δυσχεραίνει την ουσιαστική επιτήρηση των παιδιών.

10.12. Επιρροή του διαδικτύου στη ζωή των μαθητών

Όσον αφορά σε ποιο βαθμό η χρήση του διαδικτύου επηρεάζει πτυχές της ζωής των μαθητών του δείγματος, τα υψηλότερα ποσοστά των απαντήσεων κυμάνθηκαν μεταξύ του καθόλου, λίγο και μέτρια, ενώ η απάντηση υπερβολικά κυμαίνεται κάτω του 7%. Η συμπεριφορά και οι σχέσεις των παιδιών επηρεάζονται από το διαδίκτυο και μπορεί σε κάποιους να παρατηρηθούν αλλαγές στη ζωή τους, στις σχέσεις με τους φίλους τους και την οικογένεια, αλλά και στις επιδόσεις τους στο σχολείο. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θα χαρακτήριζαν τις σχέσεις τους με τους φίλους, τους γονείς, τ' αδέρφια πολύ καλές και με τους καθηγητές αρκετά καλές.

Η υπόθεσή μας ότι οι μαθητές του δείγματος θα εκθέτουν τους εαυτούς τους περισσότερο συχνά σε ερωτικά sites, όταν έχουν δύσκολες σχέσεις με γονείς και καθηγητές επαληθεύτηκαν εφόσον το πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους συσχετίζεται αρνητικά με το πόσο καλές θεωρούν τις σχέσεις τους με τους γονείς και τους καθηγητές. Δηλαδή όσο πιο συχνά βλέπουν ερωτικά sites τόσο θεωρούν ότι είναι δυσκολότερες οι σχέσεις τους με γονείς και καθηγητές.

11. Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της εμπειρικής έρευνας

Με τα αποτελέσματα της παρούσας εμπειρικής διερεύνησης, σκιαγραφούμε το προφίλ των συγκεκριμένων μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του λεκανοπεδίου της Αττικής, που αποτελούσαν το δείγμα, στο συγκεκριμένο χρόνο που διεξήχθη η έρευνα (2008), για όλα τα παραπάνω ζητήματα. Τα ευρήματα, λόγω των ορίων και των περιορισμών της έρευνας δεν είναι ικανά για γενίκευση, όμως δίνουν μια βάση για περαιτέρω συζήτηση και διερεύνηση.

Οι μαθητές του συγκεκριμένου δείγματος είναι χρήστες του υπολογιστή και του διαδικτύου με υψηλά ποσοστά και με σημαντική διαφορά μεταξύ των φύλων, αξιοποιούν τις δυνατότητες που τους παρέχει το διαδίκτυο συμμετέχοντας σε chat room, blog, forum, πηγαίνουν σε internet café, αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και ο χώρος από τον οποίο έχουν πρόσβαση είναι κυρίως το

υπνοδωμάτιό τους. Τα κίνητρα της χρήσης είναι κυρίως η ανία, η αναζήτηση πληροφοριών για τα χόμπι τους, τα είδωλά τους, για να «κατεβάσουν» μουσική, ταινίες, παιχνίδια, για σχολικές εργασίες, η επιθυμία τους να αποκτήσουν φίλους και επειδή το θεωρούν συναρπαστικό και διασκεδαστικό. Κατά την πλοήγησή τους, μερικές φορές αντιμετωπίζουν κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο, **αλλά δεν αισθάνονται ότι κινδυνεύουν**. Εκτίθενται μερικές φορές σε πορνογραφικό υλικό κυρίως με ενηλίκους, λιγότερο με ανηλίκους, σε σκληρές βίας και δηλώνουν ότι έχουν παρενοχλεί σεξουαλικά μέσω e-mail ή στα chat-rooms. Ένα μικρό ποσοστό έχει πάρει μηνύματα στο e-mail του τα οποία είναι προσβλητικά, αλλά γνωρίζει και φίλους στους οποίους έχει συμβεί το ίδιο. Λιγότερο από μια φορά το μήνα, έχουν πάρει μηνύματα στο e-mail και στο κινητό με σεξουαλικό περιεχόμενο. **Γνωρίζουν** (πιο ενημερωμένα εμφανίζονται τα κορίτσια) **ποιο είναι το παράνομο υλικό** που διακινείται στο διαδίκτυο (παιδική πορνογραφία, διακίνηση ναρκωτικών, οικονομικές απάτες), αλλά δεν γνωρίζουν ότι το κατέβασμα μουσικής, ταινιών, κ.λ.π. είναι παράνομη δραστηριότητα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι **δεν δίνουν τα προσωπικά τους στοιχεία σε αγνώστους**, εν αντιθέσει με τα ποσοστά που καταγράφονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τους έχει συμβεί κάποιος να ανεβάζει φωτογραφίες τους χωρίς την έγκρισή τους ή να διαδίδει κάποια κακή φήμη γι αυτούς στο διαδίκτυο και έχουν αισθανθεί κυρίως θυμό. Την **αρνητική εμπειρία** που βίωσαν στο διαδίκτυο, το 50% την **ανέφερε** σε κάποιον, κυρίως σε φίλους, και από τους γονείς κυρίως στη μητέρα και ως τελευταία επιλογή σε καθηγητή του σχολείου. Αυτοί που δεν την ανέφεραν το έκαναν γιατί το χειρίστηκαν μόνοι τους, δεν ήθελαν να δώσουν στο περιστατικό περισσότερη σημασία ή γιατί δεν το θεώρησαν πρόβλημα. Για τους **κινδύνους του διαδικτύου συζητούν** πρωτίστως με τους φίλους τους, με τους γονείς και τα αδέρφια τους, με τους καθηγητές και ένα σημαντικό ποσοστό με κανέναν. Οι **γονείς στην πλειοψηφία τους δεν τους ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου** και όταν σερφάρουν δεν τους επιβλέπουν. Οι μαθητές του δείγματος, πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει αρκετά τη ζωή τους και την καθημερινότητά τους, λιγότερο τις επιδόσεις τους στο σχολείο και την κοινωνικότητά τους. Οι μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα σημείωσαν ότι έχουν **πολύ καλές σχέσεις** με γονείς, αδέρφια και φίλους και αρκετά καλές με τους καθηγητές τους. Επίσης διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές του δείγματος εκθέτουν τους εαυτούς τους περισσότερο συχνά σε ερωτικά sites, όταν έχουν δύσκολες σχέσεις με γονείς και καθηγητές.

Μέσα από το πρίσμα των ευρημάτων της παρούσας έρευνας, εκτιμούμε ότι απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση για την πρόσβαση των ανηλίκων σε περιεχόμενο με υλικό παιδικής πορνογραφίας, την ενασχόλησή τους με φόρμες κοινωνικής

δικτύωσης (Facebook, κ.λ.π.), το βίωμα της σεξουαλικής παρενόχλησής τους σε διαδικτυακό περιβάλλον καθώς και την εμβάθυνση στο φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, στο πλαίσιο μιας νέας τάσης που φαίνεται να αναπτύσσεται μεταξύ των εφήβων.

Οι αριθμοί και οι στατιστικές σε θέματα που αφορούν το διαδίκτυο την ώρα που τα διαπραγματευόμαστε μπορεί να είναι ξεπερασμένα. Είναι τέτοια η δυναμική της τεχνολογικής εξέλιξης που το σήμερα είναι κιόλας χθες. Σε αυτή τη συνεχώς εξελισσόμενη πραγματικότητα, το ηλεκτρονικό έγκλημα και η διακίνηση του παράνομου υλικού στο διαδίκτυο υφίστανται και η κοινωνία ανησυχεί για τη σχέση του ανηλίκου με την τεχνολογία. Οι προβαλλόμενοι κίνδυνοι στις μη πραγματικές τους διαστάσεις, καθιστούν το διαδίκτυο ως μέσο υπονόμευσης της ασφάλειας του χρήστη και την κοινωνία μια φοβική κοινωνία, όσον αφορά τους κινδύνους της ψηφιακής εποχής. Το ερευνητικό ενδιαφέρον για την ποιότητα της διάδρασης του ανηλίκου με το διαδίκτυο, ίσως πρέπει να εστιαστεί, αφενός στην «ενδυνάμωσή» του ως χρήστη, έτσι ώστε να έχει τη δυνατότητα να διαχειρίζεται τις πληροφορίες και να τις μετατρέπει σε γνώσεις και αφετέρου στις σχέσεις του σε επίπεδο οικογένειας, σχολικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Και όλα αυτά, με την υποστήριξη ενός ισχυρού θεσμικού και κοινωνικού πλαισίου, ικανού να εναρμονιστεί με τις αλλαγές και τις προκλήσεις της εποχής. Σε αυτή την εξέλιξη της κοινωνικής πραγματικότητας, μήπως τελικά οφείλουμε να επαναδιατυπώσουμε το ερώτημα «Τι κάνει ο ανήλικος στο διαδίκτυο;» σε «Ποιος ανήλικος ρισκάρει στο διαδίκτυο;».

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ραγδαία εξέλιξη των νέων τεχνολογιών και η ευρεία διάχυσή τους στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων δημιουργούν ριζοσπαστικές αλλαγές στους περισσότερους τομείς της ανθρώπινης δράσης. Σε αυτή τη συνεχώς εξελισσόμενη πραγματικότητα, το ηλεκτρονικό έγκλημα και η διακίνηση παράνομου υλικού στο διαδίκτυο υφίστανται. Ο τρόπος εφαρμογής και αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών σε αρκετές περιπτώσεις, δημιουργεί πρόσφορο περιβάλλον για την εκδήλωση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και διάπραξης εγκλημάτων. Η διακίνηση παράνομου υλικού και ιδιαίτερα της παιδικής πορνογραφίας, αναδεικνύεται σ' ένα σημαντικό ζήτημα που εγείρει προβληματισμό και ανησυχία. Η εύκολη πρόσβαση, η ανωνυμία, η παραποίηση της ταυτότητας και η μυστικότητα που δυνητικά προσφέρει το διαδίκτυο, το καθιστούν ένα περιβάλλον όπου ο χρήστης αισθάνεται ασφαλής για να αναπτύξει κάθε είδους δραστηριότητα.

Ο ανήλικος επιθυμώντας το νέο, το καινοτόμο, το άγνωστο και το προκλητικό αναδεικνύεται σ' ένα δεινό χρήστη της τεχνολογίας, ενώ παράλληλα η κοινωνία ανησυχεί για τη σχέση του κυρίως με το διαδίκτυο. Οι ανήλικοι αξιοποιούν τις δυνατότητες που τους παρέχει και το χρησιμοποιούν με διάφορους τρόπους και με διαφορετικά κίνητρα. Η σεξουαλική παρενόχληση, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, η πρόσβαση σε παράνομο ή βίαιο υλικό, η επικοινωνία με αγνώστους, η παροχή προσωπικών πληροφοριών είναι σύμφωνα με τα βιβλιογραφικά και ερευνητικά δεδομένα οι επικρατέστεροι κίνδυνοι από τους οποίους ενδεχομένως απειλείται ο ανήλικος-χρήστης.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με την ανακύκλωση των στερεοτύπων και την παροχή αποσπασματικής και εκλαϊκευμένης γνώσης, παίζουν σημαντικό ρόλο στην κατασκευή των κινδύνων και του αισθήματος ανασφάλειας που διακατέχει τη σύγχρονη κοινωνία της διακινδύνευσης. Στην ιστορία της ανθρωπότητας, ίσως κανένα άλλο τεχνολογικό εργαλείο δεν έχει δαιμονοποιηθεί και στοχοποιηθεί τόσο, όσο το διαδίκτυο. Παρόλη την προσπάθεια για ποσοτικοποίηση του φαινομένου, η προβληματική χρήση του διαδικτύου από τους ανηλίκους έχει διερευνηθεί και έχει καταγραφεί ότι δεν οφείλεται στο μέσο αλλά κυρίως σε άλλους παράγοντες όπως οι ρωγμές της διαπροσωπικής επικοινωνίας και στις σχέσεις τους με το περιβάλλον. Σύμφωνα με τα ευρήματα της εμπειρικής μας διερεύνησης, οι μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του λεκανοπεδίου της Αττικής, του συγκεκριμένου δείγματος, είναι χρήστες του υπολογιστή και του διαδικτύου με υψηλά ποσοστά

και με πάρα πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των φύλων, αξιοποιούν τις δυνατότητες που τους παρέχει το διαδίκτυο συμμετέχοντας σε chat room, blog, forum, πηγαίνουν σε internet café, αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και ο χώρος από τον οποίο έχουν πρόσβαση είναι κυρίως το υπνοδωμάτιό τους. Τα κίνητρα της χρήσης είναι κυρίως η ανία, η αναζήτηση πληροφοριών για τα χόμπι τους, τα είδωλά τους, για να «κατεβάσουν» μουσική, ταινίες, παιχνίδια, για σχολικές εργασίες, η επιθυμία τους να αποκτήσουν φίλους και επειδή το θεωρούν συναρπαστικό και διασκεδαστικό. Κατά την πλοήγησή τους, μερικές φορές αντιμετωπίζουν κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο, αλλά δεν αισθάνονται ότι κινδυνεύουν. Εκτίθενται μερικές φορές σε πορνογραφικό υλικό κυρίως με ενηλίκους, λιγότερο με ανηλίκους, σε σκηνές βίας και δηλώνουν ότι έχουν παρενοχλεί σεξουαλικά μέσω e-mail ή στα chat-rooms. Ένα μικρό ποσοστό έχει πάρει μηνύματα στο e-mail του τα οποία είναι προσβλητικά, αλλά γνωρίζει και φίλους στους οποίους έχει συμβεί το ίδιο. Λιγότερο από μια φορά το μήνα, έχουν πάρει μηνύματα στο e-mail και στο κινητό με σεξουαλικό περιεχόμενο. Γνωρίζουν (πιο ενημερωμένα εμφανίζονται τα κορίτσια) ποιο είναι το παράνομο υλικό που διακινείται στο διαδίκτυο (παιδική πορνογραφία, διακίνηση ναρκωτικών, οικονομικές απάτες), αλλά δεν γνωρίζουν ότι το κατέβασμα μουσικής, ταινιών, κ.λ.π. είναι παράνομη δραστηριότητα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι δεν δίνουν τα προσωπικά τους στοιχεία σε αγνώστους, εν αντιθέσει με τα ποσοστά που καταγράφονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τους έχει συμβεί κάποιος να ανεβάζει φωτογραφίες τους χωρίς την έγκρισή τους ή να διαδίδει κάποια κακή φήμη γι αυτούς στο διαδίκτυο και έχουν αισθανθεί κυρίως θυμό. Την αρνητική εμπειρία που βίωσαν στο διαδίκτυο, το 50% την ανέφερε σε κάποιον, κυρίως σε φίλους, και από τους γονείς κυρίως στη μητέρα και ως τελευταία επιλογή σε καθηγητή του σχολείου. Αυτοί που δεν την ανέφεραν, το έκαναν γιατί το χειρίστηκαν μόνοι τους, δεν ήθελαν να δώσουν στο περιστατικό περισσότερη σημασία ή γιατί δεν το θεώρησαν πρόβλημα. Για τους κινδύνους του διαδικτύου συζητούν πρωτίστως με τους φίλους τους, με τους γονείς και τα αδέρφια τους, με τους καθηγητές και ένα σημαντικό ποσοστό με κανέναν. Οι γονείς στην πλειοψηφία τους δεν τους ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου και όταν σερφάρουν δεν τους επιβλέπουν. Οι μαθητές του δείγματος πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει αρκετά τη ζωή τους και την καθημερινότητά τους, λιγότερο τις επιδόσεις τους στο σχολείο και την κοινωνικότητά τους. Οι μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα σημείωσαν ότι έχουν πολύ καλές σχέσεις με γονείς, αδέρφια και φίλους και αρκετά καλές με τους καθηγητές τους. Οι μαθητές του δείγματος οι οποίοι εκθέτουν τους εαυτούς τους περισσότερο συχνά σε ερωτικά sites, θεωρούν ότι έχουν δύσκολες σχέσεις με γονείς και καθηγητές.

Μέσα από το πρίσμα των ευρημάτων της παρούσας έρευνας, εκτιμούμε ότι απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση για την πρόσβαση των ανηλίκων σε περιεχόμενο με υλικό παιδικής πορνογραφίας, την ενασχόλησή τους με φόρμες κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, κ.λ.π.), το βίωμα της σεξουαλικής παρενόχλησής τους σε διαδικτυακό περιβάλλον καθώς και την εμβάθυνση στο φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, στο πλαίσιο μιας νέας τάσης που φαίνεται να αναπτύσσεται μεταξύ των εφήβων. Οι ανήλικοι του δείγματός μας φαίνονται ενημερωμένοι για το παράνομο υλικό του διαδικτύου, εμφανίζονται με αυτοπεποίθηση και δεν ανησυχούν για τους «εν δυνάμει» κινδύνους.

Όσο ενθαρρυντικά και αν είναι τα αποτελέσματα της οποιαδήποτε έρευνας, τα θέματα της προστασίας των ανηλίκων θα είναι πάντα στην αιχμή των συζητήσεων και η αναζήτηση λύσεων θα γίνεται ερήμην της γενιάς των εφήβων. Και είναι αυτή η γενιά που μεγάλωσε με το τηλεκοντρόλ της τηλεόρασης και των play stations και συνεχίζει με το ποντίκι του υπολογιστή. Είναι η γενιά με την καλύτερη τεχνολογική γνώση, η γενιά για την οποία η σύγχρονη κοινωνία μέσα από θεσμούς και μηχανισμούς και για διαφορετικούς λόγους πασχίζει να την προστατέψει από τους κινδύνους και να τη θέσει «εντός ορίων». Αλλά ποιος άραγε είναι αυτός που θα θέσει τα όρια; Οι φορείς κοινωνικού ελέγχου, ο αδαής γονέας και εκπαιδευτικός, ο «γκουρού» της πληροφορικής ή οι εταιρείες των νέων τεχνολογιών; Αυτό το ερώτημα πρέπει να συντροφεύει τις όποιες πρωτοβουλίες προστασίας και μάλιστα στο πλαίσιο μιας διαρκούς σύγκρουσης και ισχυρής αντίφασης δύο θεμελιωδών δικαιωμάτων: της ελευθερίας της έκφρασης και της προστασίας της αξιοπρέπειας και της προσωπικής ζωής. Δύο δικαιωμάτων που ο συγκερασμός τους κρίνεται αναγκαίος όσο και δύσκολος. Η παιδεία και ο πολιτισμός, ίσως είναι οι μηχανισμοί που μπορούν να ενδυναμώσουν τον ανήλικο χρήστη έτσι ώστε να θέτει ο ίδιος τα όρια, να επεξεργάζεται τις πληροφορίες και τα πληροφοριακά σκουπίδια και να μην εισηγείται άκριτα ότι βλέπει. Η διαρκής διαβούλευση μεταξύ του νομοθέτη και της κοινωνίας είναι αναγκαία και απαραίτητη προϋπόθεση για να είναι οποιαδήποτε επιλογή προστασίας αποτελεσματική.

Και ίσως σε αυτό το νέο διαδικτυακό περιβάλλον, επιβάλλεται να αναστοχαστούμε το περιεχόμενο εννοιών, αξιών και συμπεριφορών, όπως επικοινωνία, σχέσεις, φιλία, αγάπη, παιχνίδι, κίνδυνος και έλεγχος, γιατί όπως έγραψε και ο Ulrich Beck *«Οι βεβαιότητες έχουν κατακερματιστεί σε ερωτήματα και τώρα στροβιλίζονται στα μυαλά των ανθρώπων»*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adam, A. (2001). Cyberstalking and Internet pornography: Gender and the gaze. *Ethics and Information Technology*. Vol.4:133-142.
- Adelman, R. (1996). The constitutionality of Congressional Efforts to Ban Computer –Generated Child Pornography. *Computer & Info*.Vol.14:483.
- Ahlbom, A. & Norell S. (1992). *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Επιδημιολογία*. (Μετάφραση: Δημολιάτης, Γ., Χουλιάρη, Σ. & Αναστασόπουλος Π.). Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
- Agatston, P., Kowalski, R., Limber, S. (2007). Students Perspectives on Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health*. Vol.41:S59-S60.
- Aisbett, K. (2001). *The Internet at Home: A Report on Internet Use in the Home*. Sydney: Australian Broadcasting Authority.
- Akdeniz, Y. (1997). The regulation of pornography on the internet. *Journal of Information, Law and Technology*, 1.
(http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1997_1/akdeniz1/)
- Alexy, E., Burgess, A., Baker, T. (2005). Internet Offenders, Traders, Travelers, and Combination Trader-Travelers. *Journal of Interpersonal Violence*. Sage Publication. Vol.20(7):804-812.
- Anderson, K. (1999). *Internet dependency among college students: Should we be concerned?* (<http://www.rpi.edu/anderk4/research.html>).
- Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglou, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., Mwmmmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology Behavior*. Vol.11(3):253-261.
- Baltieri, D. A., Saadeh, A., Abdo, C.H.N. (1999). Pedophilia – a perversion. Bibliographic review. *Journal Brasillero de Psiquiatria*. Vol.48(5):217-219.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Barak A. and Fisher, W. A. (2002). Toward an Internet-driven, theoretically-based, innovative approach to sex education. *Journal of Sex Research*. Vol.38:324-332.
- Barak, A. (2005). Sexual Harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*. Vol.23:77-92.
- Barnow, S., Lucht, M. and Freyberger, J. H. (2001). Influence of Punishment, Emotional Rejection, Child Abuse, and Broken Home on Aggression in Adolescent: An Examination of Aggressive Adolescents in Germany. *Psychopathology*. Vol.34(4):167-173.
- Baron, L. and Strauss, M. A. (1989). *Four theories of rape in American society: A state-level analysis*. New Havenb, CT: Yale University Press.
- Baron, M. and Kimmel, M. (2000). Sexual violence in the pornography media: Towards a sociological explanation. *Journal of Sex Research*. Vol.37:161-168.

- Bauman, Z. (1997). *Η Μετανεοτερικότητα και τα δεινά της*. Εκδόσεις Ψυχογιός.
- Bauman, Z. (2007). *Ρευστός φόβος*. Εκδόσεις Πολύτροπον.
- Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publication.
- Beck, U. (1999). *Τι είναι παγκοσμιοποίηση; Λανθασμένες αντιλήψεις και απαντήσεις*. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Bequai, A. (2001). *Organized Crime Goes Cyber. Computers & Security*. Vol.20:475-478.
- Beran, T. and Li, Q. (2005). Cyber-Harassment. A study of a new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*. Vol.32(3):265-277.
- Berger, D. (2005). The Making of a Molester. *The New York Times Magazine*. <http://www.nytimes.com>
- Berry-Dee, C. & Morris, S. (2007). *www.dolofonia.com. Τα σκοτεινά μονοπάτια του ηλεκτρονικού εγκλήματος*. Εκδόσεις LECTORΣΕΙΡΑ.
- Berson, I. & Berson, M. (2005). Challenging online behaviors of youth. Findings from a comparative analysis of young people in the United States and New Zealand. *Social Science Computer Review*. Vol.23(1):29-38.
- Blumer, H. (1971). Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems*. Vol.18:298-306.
- Bonino, S., Ciairano, S., Rabaglietti, E. & Cattelino, E. (2006). Use of pornography and self-reported engagement in sexual violence among adolescents. *European Journal of Developmental Psychology*. Vol.3(3):265-288.
- Bourdieu, P. (1998). *Για την τηλεόραση*. Εκδόσεις Πατάκη.
- Brendgen, M., Vitaro, F., Tremblay, E. R. and Lavoie, F. (2001). Reactive and Proactive Aggression: Predictions to Physical Violence in Different Contexts and Moderating Effects of Parental Monitoring and Caregiving Behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Vol.29(4):293-304.
- Bryand, J. and Zillman, D. (eds). (1994). *Media Effects: Advances in Theory and Research*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
- Burke, D. (1997). The Criminalization of Virtual Child Pornography: A Constitutional Question. *Harvard Journal on Legislation*. Vol.34:439-441.
- Calpin, C. (2006). Child Maltreatment. US Department of Health & Human Services. (<http://www.acf.hhs.gov/programs/cb/pubs/cm06/cm06.pdf>).
- Cameron, K. Salazar, L., Bernhardt, J., Burgess-Whitman, N., Wingood, G. and DiClemente, R. (2005). Adolescents' experience with sex on the web: results from online focus groups. *Journal of Adolescence*. Vol. 28(4):535-540.
- Campagna, D. & Poffenberger, D. (1988). *The sexual trafficking of children: An investigation of the child sex trade*. Dover, Mass: Auburn House Pub. Co.

Caplan, S. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computers in Human Behavior*. Vol.18(5):553-575.

Car, J. (2004). *Child abuse, child pornography and the internet*: UK:NCH.

Carnes, P. J. (2003). The anatomy of arousal: Three Internet portals. *Sexual and Relationship Therapy*. Vol.18:309-328.

Carvalheira, A., Gomes, A. F. (2003). Cybersex in Portuguese Chat-rooms: A Study of Sexual Behaviors Related to Online Sex. *Journal of Sex & Marital Therapy*. Vol.29(5):345-360.

Cassidy, W., Jackson, M., Brown, K. (2009). Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? Students' Experiences with Cyber- Bullying. *School Psychology International*. Sage Publication. Vol.30(4):383-402.

Castells, M. (2005). *Ο γαλαξίας του διαδικτύου. Στοχασμοί για το Διαδίκτυο, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία*. Εκδόσεις Καστανιώτη.

Castoriadis, C. (1985). *Reflections on Rationality and Development*. Thesis Eleven. No10/11.

Check, J. (1995). *Teenage training: the effects of pornography on adolescent males*, pp.89-91 στο Lederer, J. and R. Delgado (eds). *The Price We Pay: The Case Against Racist Speech, Hate Propaganda, and Pornography*. New York: Hill and Wang.

Cherny, L. & Weise, E. R. (eds.) (1996). *Wired Women: Gender and New Realities in Cyberspace*. Seal Press.

Chisholm, J. F. (2006). Cyberspace violence against girls and adolescent females. *Annals of the New York Academy of Sciences*. Vol.1087:74-89.

Cho, Chang-Hoan and Hongsik, John Cheon. (2005). Children's Exposure to Negative Internet Content: Effects of Family Context. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. Vol.49(4):488-509.

Çigdem Topçu, Özgür Erdur-Baker, and Yesim Çapa-Aydin. (2008). Examination of Cyberbullying Experiences among Turkish Students from Different School Types. *Cyberpsychology & Behavior*. Vol.11(6):643-648.

Cline, V.(2007). *Pornography's Effects on Adults and Children. The Porn Problem & Solutions*. <http://www.obscenitycrimes.org/clineart.cfm>

Collins, M. P. & Berge Z. L. (1994). Professional and Technical Moonlighters. *European Journal of Sociology*, στο Σκαρπέλος, Γ. (1999). *Terra Virtualis – Η κατασκευή του κυβερνοχώρου*. Εκδόσεις Νεφέλη.

Collins, P. (2005). Child Sexual Abuse and the Paraphilias. Στο Cooper, S., Estes, R., Giardino, A., Kellogg, N. & Vieth, V. (Ed.s). *Medical and Legal Aspects of Child Sexual Exploitation*. Saint Louis: GW Medical Publishing.

Consalvo, M. (1997). Cash cows hit the web: Gender and Communication technology. *Journal of Communication Inquiry*. Vol. 21(1):98-115.

Cooper, A., Putman, D., Planchon, L. & Boies, S. (1999). Online Sexual Compulsivity: Getting Tangled in the Net. *Sexual Addiction and Compulsivity*. Vol.6(2):79-104.

Cooper, A., Scherer, C. R., Boies, S. C. & Cordon, B. L. (1999). Sexuality on the internet: From sexual exploration to pathological expression. *Professional Psychology: Research and Practice*. Vol.30:154-164.

Cornwell, B. & Lundgren, D. C. (2001). Love on the Internet: Involvement and misrepresentation in romantic relationship in cyberspace vs replace. *Computers in Human Behavior*. Vol.17:197-211.

Cottle, S. (1998). *Επικοινωνία και «Κοινωνία της Διακινδύνευσης»* στη συλλογή: *Επικοινωνία και Κοινωνία. Από τον εικοστό πρώτο αιώνα*. (2000). Επιμέλεια: Στέλιος Παπαθανασόπουλος. Εκδόσεις Καστανιώτη.

Cowan G. and Campbell, R. (1994). Racism and sexism in interracial pornography. A content analysis. *Psychology of Women Quarterly*. Vol.18:323-338.

Cunneen, C. and Stubbs, J. (2000). Male violence, male fantasy and the commodification of women through the Internet. *Domestic Violence: Global Responses*. Vol.5:5-28.

Dake, K. *Myths of Nature: Culture and the Social Construction of Risk*, στο Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Εκδόσεις Παπαζήση.

Danet, B., Ruedenberg - Wright, L., Rosenbaum - Tamari, Y. (1997). Hmmm...Where's that smoke coming from? Writing, Play and Performance on Internet Relay Chat. *Journal of Computer-Mediated Communication*. Vol.2(4). (<http://jcmc.indiana.edu/vol2/issue4/danet.html>)

Davis, L., McShane, M. D. & William, F. P. (1995). Controlling computer access to pornography: Special conditionals for sex offenders. *Federal Probation*. Vol.59(2):43-48.

Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*. Vol.17:187-195.

Davis, R. *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Political System*, στην Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σ. (2003). *Η επικράτεια των πληροφοριών*. Εκδόσεις Κριτική.

Dehue, F., Bolman, C., Volllink, T. (2008). Cyberbullying: youngsters' experiences and parental perception. *Cyberpsychol Behavior*. Vol.11(2):217-223.

Demetriou, C., Silke, A. (2003). A criminological Internet "sting" : Experimental evidence of illegal and deviant visits on website trap. *British Journal of Criminology*. Vol.43(1):213-222.

DiMaggio, P. J., Hargittai, E., Neuman, R., Robinson, J. (2001). Social implications of the internet. *Annual Review of Sociology*. Vol.27:307-36.

Dines, G., Jensen, R. and Russo, A. (1998). *Pornography: The production and consumption of inequality*. New York: Routledge.

Downey, D. L. & Dumit, J. (1998). *Cyborgs and Citadels: Anthropological Interventions in Emerging Sciences and Technologies*. NM: The School of American Research Press.

Durkin, K. F. (1997). Misuse of the internet by pedophiles: implications for law enforcement and probation practice. *Federal Probation*. Vol.61(3):14-18.

Edwards, L. (2000). *Pornography and the internet*. Oxford:Hart, pp:275-308.

Escobar, A. (1994). Welcome to cyberia: Notes on the Anthropology of cyberculture. *Current Anthropology*. Vol.35(3):211-231.

Ess, C. (1996). Philosophical Approaches to Pornography, Free Speech, and CMC Cyberspace as Plato's Republic: Or Why This Special Issue? *Computer-Mediated Communication Magazine*.Vol.3(1).

Ewald, F. (2000). *Κείμενο της 294^{ης} διάλεξης στο Université de tous les savoirs που δόθηκε στις 20-10-2000*.

Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse*. New York: Free Press.

Finkelhor, D. and Jones, L. (2008). *Updated Trends in Child Maltreatment*, 2006. Crimes Against Children Research Center.
(<http://www.unh.edu/ccrc/Trends/index.html>).

Finkelhor, D., Mitchell, K. and Wolak, J. (2000). Online Victimization: A Report on the Nation's Youth. National Center for Missing and Exploited Children.

Finn, J. (2004). A survey of online harassment at a university campus. *Journal of interpersonal violence*. Vol.19(4):468-483.

Fisher, W. and Barak, A. (2000). Online Sex Shops: Phenomenological, Psychological, and Ideological Perspectives on Internet Sexuality. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.3(4):575-589.

Fitzgerald, L., Gelfand, M. & Drasgow, F. (1995). Measuring Sexual Harassment: Theoretical and Psychometric Advances. *Basic and Applied Social Psychology*. Vol.17.

Fitzgerald, L., Drasgow, F. & Magley, V. (1999). Sexual Harassment in the Armed Forces: A test of an Integrated Model. *Military Psychology*. Vol.11:329-343.

Fleming, J. M., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, A. K., and Morrison, S. (2006). Safety in Cyberspace: Adolescents' Safety and Exposure Online. *Youth & Society*. Vol.38(2):135-154.

Flood, M. (2007). Exposure to pornography among youth in Australia. *Journal of Sociology*. The Australian Sociological Association. Vol.43(1):45-60.

Forsberg, M. (2001). Does pornography influence sexual activities? pp:159-161, στο C. Von Feilitzen and Carlsson, U. (eds.) *Children in the New Media Landscape: Games, Pornography, Perceptions*. Goteberg. Sweden: UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen.

Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The birth of prison*. Harmondworth, Penguin.

- Freeman-Longo, R. E. (2000). Children, teens, and sex on the internet. *Sexual Addiction and Compulsivity*. Vol.7:75-90.
- Garcia, L. T. & Milano, L. (1990). A content analysis of erotic videos. *Journal of Psychology and Human Sexuality*. Vol.3:95a-103.
- Gauntlett, D. (edited). (2000). *Web.studies. Rewing Media Studies for the Digital Age*. London:Arnold.
- Ghassemzadeh, L., Shahraray, M., Moradi, A. (2008). Prevalence of Internet Addiction and Comparison of Internet Addicts and Non-Addicts in Iranian High Schools. *CyberPsychol & Behavior*. Vol.11(6):731-733.
- Giddens, A. (1996). *Οι συνέπειες της νεοτερικότητας*. Εκδόσεις Κριτική.
- Goodson, P., McCormick, D. & Evans, A. (2001). Searching for sexually explicit materials on the Internet: An exploratory study of college students' behaviour and attitudes. *Archives of Sexual Behavior*. Vol.30(2):101-118.
- Gossett, J. L. & Byrne, L. (2002). "CLICK HERE": A content analysis of Internet rape sites. *Gender & Society*. Vol.16:689-709.
- Grabosky, P. (2001). Old wine in new bottles. *Social & Legal Studies*. Vol.10:223.
- Graham, G. (1999). Internet. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση. Εκδόσεις Περίπλους, σελ. 202-203.
- Graig, W., Pepler, D., Blais, J. (2007). Responding to Bullying. What Works? *School Psychology International*. Sage Publication. Vol.28(4):465-477.
- Griffith, M. D., Rogers, M. E. & Sparrow, P. (1998). Crime and IT(part II): "Stalking the net" . *Probation Journal*. Vol.45:138-141.
- Griffiths, M. (2000). Sex on the Internet. In: von Feilitzen, C., & Carlsson, U., eds. Children in the new media landscape. Kungälv: UNESCO, pp.169-184.
- Grohol, J. (1999). Too much time online. Internet addiction or healthy social interactions. *CyberPsychology and Behavior*. Vol.2:395-402.
- Gross, E. F., Juvonen, J. & Gable, S. L. (2002). Internet use and well-being in adolescence. *Journal of Social Issues*. Vol.58:75-90.
- Gusson, M. (2002). *Σύγχρονη εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Hall, K. (1996). Cyberfeminism. Στη Herring, S. (1996). Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp.147-170.
- Hamman, R. (1996). *Cyborgasms. Cybersex amongst Multiple-Selves and Cyborgs in the Narrow-Bandwidth Space of America Online Chat Rooms* (paper). (<http://www.cybersoc.com/>)
- Harrison, C. (2006). Cyberspace and Child Abuse Images. A Feminist Perspective. *Journal of Woman and Social Work*. Vol.21(4):365-379.

Heimbach, M. J. (2002). *Internet Child Pornography*. Prepared Statement. Congressional Testimony Before the Subcommittee on Crime, Terrorism, and Homeland Security. Committee on the Judiciary. United States House of Representatives. (<http://fbi.gov/congress>).

Herring, S. (eds.) (1996). *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives*. Jonh Benjamins Publishing Co, pp.81-106.

Hick, St. and Halpin, E. (2001). *Children's Rights and the Internet*. ANNALS, AAPSS, 575.

Hill, C. P. (1991). *Black feminist thought*. New York: Routledge.

Hinduja, S. & Patchin, J. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Sage Publications (Corwin Press).

Hinduja, S. and Patchin, W. J. (2005). Research summary: Cyberbullying victimization. Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents. (<http://www.cyberbullying.us>).

Hoffman, D. L. and Novak, T. P. (1995). A Detailed Critique of the Time Article: 'On a Screen Near You: Cyberporn'. *Hot Wired*, στο <http://hotwired.wired.com/special/pornscare/hoffman.html>

Holmes, L. (1997). Pathological Internet use.

Huberty, C. J., and Morris, J. D. (1989), "Multivariate Analysis Versus Multiple Univariate Analyses," *Psychological Bulletin*, 105,pp. 302-308.

Hughes, D. (1999). The Internet and Global Prostitution Industry, στο Paasonen, S. (2006). E-mail from Nancy Nutsucker. *European Journal of Cultural Studies*. Sage publication. Vol.9(4):403-420.

Hurewitz, B. & Lo, A. (1993). Computer related crime. *American Criminal Law Rewiew*. Vol.30:495-521.

Ivey, G. & Simpson, P. (1998). The psychological life of pedophiles: A phenomenology study. *South African Journal of Psychology*. Vol.28(1):15-20.

Jenkins, P. (2001). *Beyond Tolerance: Child Pornography on the Internet*. New York and London: New York University Press.

Johansson, T. and Hammaré, N. (2007). Hegemonic masculinity and pornography: young people's attitudes toward and relations to pornography. *Journal of Men's Studies*. Vol.15(1):57-70.

Jones, S. (1997). *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety*. Sage Publication.

Julio Cesar Fontana-Rosa. (2001). Legal Competency in a Case of Pedophilia: Advertising on the Internet. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol.45(1):118-128.

Kaiser Family Foundation. (2001). *Generation Rx.com: How Young People Use the Internet for Health Information*. Meno Park, CA:Henry J. Kaiser Family Foundation. (<http://www.kff.org>).

Kalish, N. (1997). *Lost and found lovers: Facts & Fantasies of Rekindled Romances*. New York:/Avon, στην Κούρτη, Ε. (2003). *Η επικοινωνία στο διαδίκτυο*. Ελληνικά Γράμματα.

Kapor, M. and Barlow, J. P. (1990). *Across the electronic frontier*. http://www.eff.org/Misc/Publications/Mitch_Kapor/electronic_frontier.eff

Katz, S., Rice, R. & Aspden, P. (2001). The Internet 1995-2000:access civic involment and the social interaction. *American Behavioral Scientist*. Vol.45.

Keegan, P. (1995). *The digerati!* The New York Times Magazine, pp.38-45, 84-88.

Kelley, K., Dawson, L. & Musialowski, D. M. (1989). *Three faces of sexual explitiness: The good, the bad, and the useful*. Στο Zillman, D. & Bryant, J. (Eds.) *Pornography: Research advances and policy consideration*,. Hillsdale, NJ:Lawrence Erlbaum, pp.57-91.

Kelly, L., Regan, S., & Burton, C. (2000). Sexual exploitation : A new discovery or one part of a continuum of sexual abuse in childhood? στο Harrison, C. (2006). Cyberspace and child Abuse Images. A Feminist Perspective. *Journal of Woman and Social Work*. Vol.21 (4):365-379.

Kennedy-Souza, B. L. (1998). Internet addiction disorder. *Interpesonal Computing and Technology*. Vol.6:1-2.

Kibby, M. and Costello, B. (2001). Between the Image and the Act: Interactive Sex Entertainment on the Internet. *Sexualities:Studies in Culture and Society*. Vol.4(3):353-69.

King, S. (1999). Internet gambling and pornography. Illustrative examples of the psychological consequences of communication anarchy. *Cyber Psychology & Behavior*. Vol.2:175-193.

Kleinhans, C. (2004). Virtual Child Porn: The Law and the Semiotics of the Image. *Journal of visual culture*. Sage Publication. Vol.3(1):17-34.

Kling, R. (1996). *Computerization and Controversy: Value Conflicts and Social Choices*. Academic Press, pp.40-58.

Kollock, P. & Smith, M. (1996). *Managing the virtual commons: Cooperation and conflict in computer communities. Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp.109-128. (ed. by Herring, S.).

Kovel, J. (1983). *Against the State of Nuclear Terror*. London, Pan.

Kowalski, R., Limber, S. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescents Health*. Vol.41:S22-S30.

Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. & Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*. Vol.58(1):49-74.

Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S, Mukhopadhyay, T. & Scherlis, W. (2008). Internet Paradox. A social technology that reduces involvement and psychological well-being. *American Psychologist*. Vol.53:1017-1031.

Kubey, R. & Csikszentmihalyi, M. (2002). Television addiction is no mere metaphor. *Scientific American*. Vol. 286(2):79-86.

Lamott, F. (1993). *Alltagsmythen und Politik*. Στη Λαμπροπούλου, Ε. (2001). *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία ελέγχου*. Εκδόσεις Κριτική.

Lane, F. S. (2000). *Obscene Profits: The Entrepreneurs of Pornography in the Cyber Age*. New York:Routledge.

Lane, F. S. (2001). *Obscene Profits: The Entrepreneurs of Pornography in the Cyber Age*. New York:Routledge.

Langevin, R., Curnoe, S. (2004). The use of pornography during the commission of sexual offenses. *International journal of offender therapy and comparative. Criminology*. Vol.48(5):572-86.

Lanning, K. (1992). *Child Molesters: A Behavioral Analysis*. Washington, DC: National Center for Missing and Exploited Children, pp:24-26.

Lea, M. & Spears, R. (1995). Love at first byte? Building personal relationships over computer networks. Στο Wood, T. J. & Duck, S. (Eds.) *Understudied relationships: Off the beaten track*. Newbury Park, CA: Sage, pp.197-233.

Lenhart, A., Raine, L., & Lewis, O. (2001). Teenage Life Online: The rise of the instant-message generation and the Internet's impact on friendships and family relationships. Washington, DC: Pew and American Life Project.

Levy, N. (2002). Virtual child pornography: The eroticization of inequality. *Ethics and Information Technology*. Vol.4(4):319-323.

Li, Q. and Davey, M. R. (1996). Pornography as a source of sex information for college students in fraternities and sororities. *J. Health Ed*. Vol.27:165-169.

Li, Q. (2006). Cyber bullying in Schools. A research of Gender Differences. *School Psychology International*. Sage Publications. Vol.27(2):157-170.

Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*. Vol.23(4):1777-1791.

Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*. Vol.50(3):223-234.

Li, Q. (2008). Cyberbullying in schools: An examination of preservice teachers' perception. *Canadian Journal of Learning and Technology*. Vol.34(2):75-90.

Liau, A. K., Khoo, A. and Ang, P. H. (2005). Factors Influencing Adolescents Engagement in Risky Internet Behavior. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.8(6): 513-520.

Lin, H. S., and Lin, S. H. (1996, July). Sexual knowledge, attitudes and behavior of Taiwan high school and junior college students. Paper presented at the Asian Sex Symposium, Taipei, Twain.

Lin, S. S. J. Tsai, C-C. (2002). Sensation seeking and internet dependence of Taiwanese high school adolescents. *Computer in Human Behavior*. Vol.18:411-426.

Linz, D. (1989). Exposure to sexually explicit materials and attitudes toward rape: A comparison of study results. *Journal of Sex Research*. Vol.26:50-84.

Lippmann, W. (1925). *The Phantom Public*. New York, Harcourt, Brace and Co.

Livingstone, S. and Bober, M. (2004). *UK Children Go Online: Surveying the Experiences of Young People and their Parents*. Swindon: Economic and Social Research Council.

Magid, L. J. (1998). *Child safety on the information highway*. National Center for Missing and Exploited Children. (http://www.safekids.com/child_safety.htm)

Malamuth, N. & Spinner, B. (1980). A longitudinal content analysis of sexual violence in the best selling erotic magazines. *Journal of Sex Research*. Vol 26:226-237.

Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia*. Harcourt, Brace and World, New York. Harcourt, Brace & World.

Marisol Del-Teso-Cravioto. (2008). Gender and sexual identity authentication in language use: the case of chat rooms. *Discourse Studies*. Sage Publications. Vol.10(2):251-270.

Marshall, S. (1995). *On – line child pornography busted*. USA Today. A1.

Matchen, J. & DeSouza, E. (2000). The sexual harassment of faculty members by students. *Sex Roles*. Vol.41:295-306.

McCabe, K. A., and Gregory, S. S. (1998). Recognizing the illegal activities of computer users. *Social Science Computer Review*. Vol.16(4):419-422.

McCulloch, H. (2005). Personal communication between Interpol General Secretariat Assistant Director and ECPAT International. Bangkok, Thailand.

McFarlane, M., Bull, S. S., Reitmeijer, C. A. (2000). The Internet as a newly emerging risk environment for sexually transmitted diseases. *Journal of the American Medical Association*. Vol.284:443-446.

McGuinness, T. M. (2007). Dispelling the myth of bullying. *Psychosocial Nursing and Mental Health Services*. Vol.45(10):19-22.

Mc Lelland, M. (2000). No climax, no point, no meaning? Japanese women's boy-love sites on the internet. *Journal of Commercial Inquiry*. Vol.24(3).

McMaster, L. E., Connolly, J., Pepler, D. & Craig, W. M. (2002). Peer to peer sexual harassment in early adolescence: A developmental perspective. *Development and Psychopathology*. Vol.14:91-105.

McNair, B. (1996). *Mediated Sex: Pornography and Postmodern Culture*. London: Arnold.

Mehta, M. & Plaza, D. (1997). Content Analysis of Pornographic Images Available on the Internet. *The Information Society*. Vol.13:153-161.

Mehta, M. (2001). Pornography in Usenet: A study of 9,800 randomly selected images. *Cyberpsychology and Behavior*. Vol.4(6):695-703.

Mesch, GS. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology Behavior*. Vol.12(4):387-393.

Mitchell, K., Finkelhor, D. and Wollak, J. (2003). The exposure of youth to unwanted sexual material on the internet: A national survey of risk, impact and prevention. *Youth & Society*. Vol.34:330-358.

Mitchell, K., Finkelhor, D. & Wollak, J. (2004). *Victimization of youths on the Internet*. In J.L.Mullings, J.W.Marquart & D.J.Hartley (Eds).The Victimization of children: Emerging Issues (pp:1-39). New York:The Haworth Maltreatment & Trauma Press.

Mitchell, K., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2005). Police posing as juveniles online to catch sex offenders: Is it working?Sexual abuse. *A Journal of Research and Treatment*. Vol.17(3):241-267.

Mitchell, K., Wolak, J., Finkelhor, D. (2007). Trends in Youth Reports of Sexual Soliciatios, Harassment and Unwanted Exposure to Pornography on the Internet. *Journal of Adolescent Health*. Vol.40(2):116-126.

Mitnick, K., Simon, W. (2003). *Η τέχνη της απάτης. Ο ανθρώπινος παράγοντας στην ασφάλεια*. Εκδόσεις Ωκεανίδα.

MNet (Media Awareness Network). (2001). *Young Canadians in a Wired World*. (http://www.media-awareness.ca/english/special_initiatives/surveys/index.cfm).

Morahan-Martin, J. (1999). The relationship between loneliness and Internet use and abuse. *CyberPsychology and Behavior*. Vol.2:431-440.

Morahan-Martin, J. & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological Internet use among college students. *Computers in Human Behavior*. Vol.16(1):13-29.

Morahan-Martin, J. & Schumacher, P. (2003). Loneliness and social uses of the Internet. *Computers and Human Behavior*. Vol.19(6):659-671.

Morahan-Martin, J. (2005). Internet abuse. Addiction? Disorder? Symptom? Alternative Explanations? *Social science computer review*. Vol.23(1):39-48.

Mulvey, L. (1995). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen*. Vol.16:6-19.

Μηράουν, Ν. (1999). *Η δικτατορία στον κυβερνοχώρο. Το τέλος της δημοκρατίας στην εποχή της πληροφορικής*. Εκδόσεις Καστανιώτη.

Nie, J. & Erding, R. (2000). Internet and social life survey. (<http://www.stanford.edu/group/siqss>).

Nosko, A., Wood, E. and Desmarais, S. (2007). Unsolicited online sexual material: what affects our attitudes and likelihood to search for more? *The Canadian Journal of Human Sexuality*.Vol.16(1-2):1-10.

O'Connell, R. (2003). *A Typology of Cyber sexploitation and On-line Grooming Practices*. UK: Cyberspace Research Unit. University of Central Lancashire, p.4.

O'Donohue, W., Downs, K. & Yeater, E. (1998). Sexual Harassment: A review of the Literature. *Aggression and Violent Behavior*. Vol.3(2):11-128.

Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.

Orleans, M. & Laney, M. (2000). Children's Computer Use in the Home. Isolation or Socation? *Social Science Computer Review*. Vol.18(1):56-72.

Ortega, P., Calmaestra, J., Merchan, J. M. (2008). Cyberbullying. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*. Vol.8(2):183-192.

Paasonen, S. (2006). E-mail from Nancy Nutsucker. *European Journal of Cultural Studies*. Sage Publication. Vol.9(4):403-420.

Palmer, T. & Stacey, I. (2004). *Just one click: Sexual abuse of children and young people through the internet and mobile phone technology*. UK:Barnardo's, p.23.

Paludi, M. & Paludi, C. (2003). *Academic and workplace sexual harassment: A handbook of social science, legal, cultural and management perspective*. Westport, CT:Praeger.

Parker, D. (1998). *Fighting Computer Crime*. WILEY. New York.

Parks, M. R. & Floyd, K. (1996). *Making Friends in Cyberspace*. Journal of Communication. Maryland: International Communication Association, pp:80-94. ([http://www.ascuse.org/jmcm/vol1/issue 4/parks.html](http://www.ascuse.org/jmcm/vol1/issue%204/parks.html))

Pasek, J., Kenski, K., Romer, D., Jamieson, K. H. (2006). America's Youth and Community Engagement. *Communication Research*. Vol.33(3):115-135.

Patchin, J. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard. A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol.4(2):148-169.

Patterson, M. (2005). *On a sordid trail. The Star- Ledger*. New Jersey, p.1. (<http://www.nj.com>).

Patterson, R. G. and Fisher, A. P. (2002). *Recent developments in our understanding of parenting: Bidirectional effects, causal models, and the search for parsimony.* In Handbook of parenting: Vol.5. *Practical issues in parenting*, edited by M. H. Bornstein, 58-88. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Paulson, A. (2003). Internet Bullying. (<http://cosmonitor.com/2003/1230/p11s01-legn.html>).

Peter, J., Valkenburg, P. (2006). Adolescent's Exposure to Sexually Explicit Material on the Internet. *Communication Research*. Sage Publication. Vol.33:178-204.

Peter, J., Valkenburg, P. M. (2008). Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Internet Material, Sexual Uncertainty, and Attitudes Toward Uncommitted Sexual Exploration Is There a Link? *Communication Research*. Vol.35(5):579-601.

Petrocelli, W. & Repa, B. K. (1998). *Sexual harassment on the job : What is it and how to stop it* (40thed.) Berkley. CA:Nolo.

Pinkney, S. (2000). Τα παιδιά ως προνοιακά υποκείμενα στην αναδομημένη κοινωνική πολιτική. Στη συλλογή: Κοινωνική Πολιτική. Μια άλλη προσέγγιση. Επιδέλεια: Gail Lewis, Sharon Gewirtz & John Clark. Εκδόσεις Gutenberg.

Pratarelli, M. .E., & Browne, B. L. (2002). Confirmatory factor analysis of internet use and addiction. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.5:53-64.

Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrant. *MCB University Press*. Vol.9(5).

Proulx, J., McKibben, A. & Lusigan, R. (1996). Relationship between affective components and sexual behaviors in sexual aggressors. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*. Vol.8(4):279-289.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*: New York: Touchstone.

Quayle, E., Holland, G., Ginehan, C. & Taylor, M. (2000). The internet and offending behavior. A case study. *Journal of Sexual Aggression*. Vol.6:78-96.

Quayle, E. & Taylor, M. (2001). Child pornography and the internet: perpetuating a cycle of abuse. *Deviant Behavior*. Vol.23:365-395.

Quinn, J. and Forsyth, G. (2005). Describing sexual behavior in the era of the internet: a typology for empirical research. *Deviant Behaviour*. Vol.26:191-207.

Quintelier, E., Vissers, S. (2008). The Effect of Internet Use on Political Participation. An Analysis of Survey Results for 16-Year-Olds in Belgium. *Social Science Computer Review*. Vol.26(4):411-427.

Reimer, D. (1986). Judicial and Legislative Responses to Computer Crimes. *Insurance Counsel Journal*. Vol.53:406.

Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.

Richman, J. A., Rospenta, K. M., Nawyn, S. J. (1999). Sexual harassment and generalized workplace abuse among university employees: Prevalence and mental health correlates. *American Journal of Public Health*. Vol.89:358-363.

Richter, M., Bowles, D., Melzer, W., Hurrelmann, K. (2007). Bullying, psychosocial health and risk behaviour in adolescence. *Gesundheitswesen*. Vol.69(8-9):475-82.

Riebel, J., Jäger, S. R. & Fischer, C. U. (2009). Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*. Vol.51(3):298-314.

Rimm, M. (1995). Marketing pornography on the Information Superway. A survey of 917,410 images, descriptions, short stories, and animations downloaded 8.5 million times by consumers in over 2000 cities in forty countries, provinces, and territories. *Georgetown Law Journal*. Vol.83(5):1849-1934.

Robins, K., Webster, F. (2002). *Η εποχή του Τεχνοπολιτισμού. Από την κοινωνία της πληροφορίας στην εικονική ζωή*. Εκδόσεις Καστανιώτη.

- Rosenthal, D. A. & Feldman, S. S. (1999). The Importance of Importance: Adolescents' Perceptions of Parental Communication About Sexuality. *Journal Of Adolescence*. Vol.22:835-51.
- Rosenzweig, R. (1999). Live free or die? Death, life, survival, and sobriety on the information superhighway. *American Quarterly*. Vol.51(1):160-174.
- Sabina, C., Wolak, J., Finkelhor, D. (2008). The Nature and Dynamics of Internet Pornography Exposure for Youth. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.11(6):1-3.
- Sale, K. (1995). *Rebels Against the Future: The Luddites and their War on the Industrial Revolution: Lessons for the Computer Age*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Sanders, C.E, Field, T. M., Diego, M. and Kaplan, M. (2000). The relationship of Internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence*. Vol.35:237-242.
- Sbraga, T. P., & O'Donohue, W. (2000). Sexual harassment. *Annual Review of Sex Research*. Vol.11:258-285.
- Schneider, S., Kerwin, J., Frechtling, J. (2002). Characteristics of the discussion in online and face to face focus groups. *Social Science Computer Review*. Vol.20(1).
- Scott, A., Semmens, L. and Willoughby, L. (2001). Women and the Internet: The natural history of research project. Στη Barak, A. (2005). Sexual Harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*. Vol.23:77-92.
- Scott, J. E. & Cuvelier, S. J. (1993). Violence and and the sexual violence in pornography: Is it really increasing? *Archives of Sexual Behavior*. Vol.22:357-371.
- Shapira, N., Goldsmith, T., Keck, P., Khosla, U. & McElroy, S. (2000). Psychiatric features of individuals with problematic Internet use. *Journal of Affective Disorder*. Vol.66:283.
- Shapira, N., Lessig, M., Goldsmith, T., Szabo, S., Lazoritz, M., Gold, M., Stein, D. (2003). Problematic internet use:Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*. Vol.17(4):207-216.
- Silver, D. (2000). *Looking Backwards, Looking Forward: Cyberculture Studies 1990-2000*. Originally published in Web studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age, edited by David Gauntlett (Oxford University Press, pp.19-30).
- Siomos, K., Dafouli, E., Braimiotis, D., Mouzas, O., Angelopoulos, N. (2008). Internet Addiction among Greek Adolescent Students. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.11(6):653-657.
- Skordilis, E.K., & Stavrou, N.A. (2005). Sport Orientation Model for Wheelchair Basketball Athletes. Perceptual and Motor Skills, 100, pp.1081-1096.
- Slater, D. (1998). Trading Sexpics on IRC: Embodiment and Authenticity on the Internet. *Body & Society*. Sage Publication. Vol.4(4):91-117.

Slater, D. M., Henry, L. K., Swaim, C. R. (2003). Violent Media Content and Aggressiveness in adolescents. A downward Spiral Model. *Communication Research*. Vol.30(6):713-736.

Slonje, R., Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*. Vol.9(2):147-154.

Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M. and Tippett, N. (2006). An investigation into Cyberbullyings, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. *Research Brief No: RBX03-06*. <http://www.antibullyingalliance.org/ResearchandEvaluationTeamResearchReport.htm>

Snider, M. & Borel, K. (2004). *Stalked by a cyberbully*. Macleans.

Soeters, K. E. and Van Schaik, K. (2006). Children's experiences on the internet. *New Library World*. Vol.107(1/2):31-36.

SPSS Inc. (2005). SPSS Base 14.0 User's Guide. SPSS Inc.: USA. <http://www.spss.com>.

Spitzberg, B. H. & Hoobler, G. (2002). Cyber stalking and the technologies of interpersonal terrorism. *New Media and Society*. Vol.4:71-92.

Stack, S. (2004). Adult Social Bonds and Use of Internet Pornography. *Social Science Quarterly*. Vol.85(1):75-88.

Stein D. J., Black, D. W., Shapira, N. A. & Sitzler, R. I. (2001). Hypersexual disorder and preoccupation with internet pornography. *American Journal of Psychiatry*. Vol.158:1590-1594.

Stein, J. L., Stein, J. A. and Nix, H. A. (2001). Wild Rivers of Australia. *International Journal of Wilderness*. Vol.(1):20-24.

Steinberg, L. and Silk, S. J. (2002). *Parenting adolescents*. In Handbook of parenting: Volume 1. Children and parenting, edited by M. H. Bornstein, pp:103-134. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Stern, S. & Handel, A. (2001). Sexuality and Mass Media: The Historical Context of Psychology's Reaction to Sexuality on the Internet. *The journal of sex research*. Vol.38(4):283-291.

Stoll, C. (1995). *Silicon Snake Oil: Second Thoughts on the Information Highway*. New York: Doubleday.

Stone, A. P. (1995). *The War of Desire and Technology at the Close of the Mechanical Age*. London: MIT Press.

Suler, J. (1998). *Adolescents in Cyberspace*. Rider University. (<http://www.rider.edu/suler/psycyber/adoles.htm>).

Suler, J. (1999). To get what you need: Healthy and pathological internet use. *Cyber Psychology and Behavior*. Vol.2:385-393.

Tajima, R. (1989). *Lotus blossoms don't bleed*. Στο Gossett, J. L., & Byrne, L. (2002). "CLICK HERE": A content analysis of Internet rape sites. *Gender & Society*. Vol.16:689-709.

Tapscott, D. (1998). *Growing Up Digital. The Rise of the Net Generation*. New York: McGraw Hill. (<http://www.growingupdigital.com>).

Tavani, H., Grodzinsky, F. (2002). Cyber stalking, personal privacy, and moral responsibility. *Ethics and Information Technology*. Vol.4:123-132.

Taylor, M. (2002). *The nature and dimensions of child pornography on the internet*. ([http://www.ipce.info/library 3/files/nat dims kp.htm](http://www.ipce.info/library%203/files/nat%20dime.htm)).

Taylor, M. and Quayle, E. (2003). *Child Pornography – An Internet Crime*. Hove and New York: Brunner – Routledge.

Thorp, D. (2004). Cyberbullies on the prowl in schoolyard. (<http://australianit.news.com.au/articles>)

Till, F. J. (1980). *Sexual harassment: A report on the sexual harassment of students*. Washington. DC: National Advisory Council on Women's Educational Programs.

Timmerman, G. (2003). Sexual harassment of adolescents perpetrated by teachers and by peers: An explanation of the dynamics of power, culture, and gender in secondary schools. *Sex Roles*. Vol.48:231-244.

Turkle, S. (1984). *The second Self. Computers and the Human Spirit*. Simon & Schuster. INC.

Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.

Utz, S. (2000). Social Information Processing in MUDs. The development of friendships in virtual worlds. *Journal of Online Behavior*. Vol.1(1).

Utz, S. (2005). Types of Deception and Underlying Motivation. *Social Science Computer Review*. Sage Publication. Vol.23(1):49-56.

Valkenburg, P., Soeters, K. (2001). Children's Positive and Negative Experiences With the Internet. *Communication Research*. Sage Publication. Vol.33:178-204.

Virilio, P. (2000). *Η πληροφοριακή βόμβα*. Εκδόσεις Νησίδες.

Wallace, P. (2001). *The Psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wallmyr, G. and Welin, C. (2006). Young people, pornography, and sexuality: sources and attitudes. *Journal of School Nursing*. Vol.22(5):290-295.

Walsh, S. P., & White, K. (2006). Ring, ring, why did I make that call? Mobile phone beliefs and behavior amongst Australian university students. *Youth Studies Australia*. Vol.25(3):49-57.

Walsh, A. (1999). Life history theory and female readers of pornography. *Pers. Indiv. Dif.* Vol.27:779-787.

Walther, J. B. (1992). Interpersonal, Effects in Computer-Mediated Communication: A Relational Perspective. *Communication Research*. Vol.19:52-90.

Wei, R., Ven-Hwei, Lo. (2005). Exposure to Internet Pornography and Taiwanese Adolescents' Sexual Attitudes and Behavior. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. Vol.49(2):221-237.

Wellman, B., Salaff, J., & Dimitrova, D. (1996). Computer networks as social networks; Collaborative work, telework, and virtual community. *Annual Review of Sociology*. Vol.22:213-238.

Whitty, M. (2002). Liar, liar! An examination of how to open, supportive and honest people are in chat rooms. *Computers in Human Behavior*. Vol.18:343-352.

Willard, N. (2007). Cyberbullying legislation and School Policies. Where are the Boundaries of the "Schoolhouse Gate" in the Virtual Word? Center for Safe and Responsible Internet Use.

Willard, N. (2007). The Authority and Responsibility of School Officials in Responding to Cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*. Vol.41(6):s64-65.

Wilson, D. & Andrews, C. (2004). *Internet traders of child pornography and other censorship offenders in New Zealand: Updated statistics*. Wellington, New Zealand: Department of Internal Affairs.

Winick, C. (1985). A content analysis of sexually explicit magazines sold in an adult bookstore. *Journal of Sex Research*. Vol.21:357-371.

Winick, C. & Evans, J. T. (1994). Is there a national standard with respect to attitudes towards sexually explicit media material? *Arch.Sex.Behavior*. Vol.23:405-419.

Wolak, J., Mitchell, K. and Finkelhor, D. (2003a). Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships. *Journal of Adolescence*. Vol.26:105-119.

Wolak, J., Finkelhor, D. & Mitchell, K. (2005). *Child-Pornography Possessors Arrested in Internet-Related Crimes*. US: National Center for Missing and Exploited Children.

Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. and Ybarra, M. (2008b). "Online "Predators" and Their Victims: Myths, Realities, and Implications for Prevention and Treatment. *American Psychologist*. Vol.63(2):111-128.

Wolak, J., Finkelhor, D., Kimberly, J., Mitchell, K. (2004). Internet – initiated Sex Crimes against minors: Implications for prevention based on findings from a national study. *Journal of Adolescent Health*. Vol.35(5):424e11-424.e20.

Wolak, J., Mitchell, K., Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online – Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*. Vol.41:s51-s58.

Wolton, D. (2005). *Σκέψεις για την επικοινωνία*. Εκδόσεις Σαββάλας.

Wyre, R. (2000). Paedophile characteristics and patterns of behavior: Developing and using a typology. Harrison, C. (2006).

Ybarra, M., Alexander, C., Mithell, K. (2005). Depressive symptomatology, youth Internet use, and online interactions: A national survey. *Journal of Adolescent Health*. Vol.36(1):9-18.

Ybarra, M., Mitchell, K. (2004b). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*. Vol.27:319–336.

Ybarra, M., Mitchell, K. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*. Vol.27(3):319-336.

Ybarra, M., Mitchell, K. (2004a). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol.45(7):1308–1316.

Ybarra, M., Mitchell, K., Wolak, J., Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*. Vol.118(4):1169-77.

Ybarra, M., Mitchell, K., Wolak, J., Finkelhor, D. (2007). Internet prevention messages: targeting the right online behaviors. *Archives Pediatrics Adolescent Medicine*. Vol.161(2):138-145.

Young KS. (1998). Internet Addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*. Vol.1:237-244.

Ελληνική βιβλιογραφία

Αγγελής, Ι. (2000). Διαδίκτυο (internet) και ποινικό δίκαιο. Έγκλημα στον κυβερνοχώρο (cyber crime-internet crime). *ΠοινΧρ. 2000*, σελ.675 επ.

Ανθόπουλος, Χ., Κοντιάδης, Ξ., Παπαθεοδώρου, Θ. (επιμ.). (2005). *Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Αρτινοπούλου, Β. & Μαγγανάς, Α. (1996). *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη*. Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Αρτινοπούλου, Β. (2007). *Ηλεκτρονικό έγκλημα και θυματοποίηση*. Ανακοίνωση στο ICT FORUM, Αθήνα 29-10-07.

Αρτινοπούλου, Β., Παπαθεοδώρου, Θ. (2006). *Η σεξουαλική παρενόχληση στην Εργασία*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Βλαχόπουλος, Κ. (2008). *Ηλεκτρονικό έγκλημα. Μορφές – Πρόληψη-Αντιμετώπιση*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Γιανναράκης, Ι. «Η ελληνική γενιά Ι». Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 14-9-2008.

Γκουντσίδου, Β. Ανακοίνωση στο 39ο Παιδιατρικό Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 2009.

Γναρδέλλης, Χ. (2006). *Ανάλυση Δεδομένων με το SPSS 14.0 for Windows*. Εκδόσεις Παπαζήση.

- Δαφέρμος, Β., (2005). *Κοινωνική Στατιστική με το SPSS*. Εκδόσεις ΖΗΤΗ.
- Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική Επικοινωνία. Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Δερτούζος, Μ. (1998). *Τι μέλλει γενέσθαι. Πως ο νέος κόσμος της πληροφορίας θ' αλλάξει τη ζωή μας*. Εκδόσεις Λιβάνη.
- Δερτούζος, Μ. (2001). *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση*. Εκδόσεις Λιβάνη.
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). Ανασφάλεια και επέκταση του κοινωνικού ελέγχου: Ποινικοποίηση των «αντικοινωνικοτήτων» και της «αταξίας». *Ποινικός λόγος*, έτος Δ' τ.4. Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Σειρά Ομάδας Νέων (ΙΔΜΑ). (2007). *Παιδική πορνογραφία στο διαδίκτυο*. Επιστημονική εποπτεία Κιούπης, Δ. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ιωαννίδης, Ι. Π.Α. (2000). *Αρχές Αποδεικτικής Ιατρικής. Επιδημιολογία - Δημόσια Υγιεινή & Μέθοδοι Έρευνας*. Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
- Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σ. (2003). *Η επικράτεια των πληροφοριών*. Εκδόσεις Κριτική.
- Κατερέλος, Ι., Παπαδόπουλος, Π. (2009). *Οι έφηβοι και το Internet. Ασφαλής και Δημιουργική χρήση*. Ι.ΟΜ. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κατσουγιαννόπουλος, Β.Χ. (1990). *Βασική Ιατρική Στατιστική*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Κιούπης, Δ. (2008). Πορνογραφία Ανηλίκων. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις του άρθρου 348^Α Π.Κ. *Ποινικός Λόγος*. Έτος Η'. τ.1. Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κορωναίου, Α. (1992). *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Εκδόσεις Οδυσσεάς.
- Κούρτη, Ε. (2003). *Η επικοινωνία στο διαδίκτυο*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Λάζος, Γ. (2001). *Πληροφορική και Έγκλημα*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Λαμπροπούλου, Ε. (2001). *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία ελέγχου*. Εκδόσεις Κριτική.
- Λαμπροπούλου, Ε. (1999). *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Μήτρου, Λ. (2002). *Το Δίκαιο στην κοινωνία της πληροφορίας*. Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μιχαηλίδου, Μ. (2004). Υβριδισμός και υποκειμενικότητα: Η φιγούρα του cyborg και το μεταβιομηχανικό υποκείμενο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.115Γ'.
- Νεγροπόντης, Ν. (1995). *Ψηφιακός κόσμος*. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Νικολαΐδης, Χ. (1999). *Η σκοτεινή πλευρά του INTERNET*. Εκδόσεις Anubis.
- Νούσκαλης, Γ. (2006). Πορνογραφία Ανηλίκων: Τα κρίσιμα ζητήματα του άρθρου 348 Α ΠΚ. *ΠοινΔικ.*, σελ.489 επ.

- Πανούσης, Γ. (2007). *Η Δημοκρατία στα ακραία όριά της*. Εκδόσεις Λιβάνη.
- Πανούσης, Γ. (2008). *Καθ' υπερβολήν. Χρήσεις & καταχρήσεις*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπαθανασόπουλος, Σ. (επιμ.), (2000). *Επικοινωνία και Κοινωνία. Από τον εικοστό στον εικοστό πρώτο αιώνα*. Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Παπαθεοδώρου, Θ. (2002). *Δημόσια Ασφάλεια & Αντεγκληματική Πολιτική*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπαϊωάννου, Τ., Φερεντίνος, Κ. (2000). *Ιατρική Στατιστική και Στοιχεία Βιομαθηματικών*. Εκδόσεις "Αθ. Σταμούλης ΑΕ".
- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*. Τόμος Α'. Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1993). *Στατιστική - Επαγωγική Στατιστική*. Τόμος Β'. Αθήνα.
- Ρούσσος, Π. & Τσαούσης, Γ. (2006). *Στατιστική εφαρμοσμένη στις κοινωνικές επιστήμες*, Β' εκδόσεις, Αθήνα. Ελληνικά.
- Σαραφίδης, Θ. (2009). *Η δικτυακή θέσμιση του ελέγχου της πολυπλοκότητας: Η περίπτωση της εταιρείας λογισμικού ασφαλείας Surf Control*. Διδακτορική διατριβή. Τμήμα Ψυχολογίας. Πάντειον Πανεπιστήμιο.
- Σκαρπέλος, Γ. (1999). *Terra Virtualis – Η κατασκευή του κυβερνοχώρου*. Εκδόσεις Νεφέλη.
- Σταλίκας, Α. (2005). *Μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Σφακιανάκης, Μ., (2005). *Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου για το Ηλεκτρονικό Έγκλημα*. Αθήνα, 24-26 Οκτωβρίου 2005.
- Τσουκαλάς, Κ. (2000). *Πόσο κινδυνεύουμε από το Διαδίκτυο*. Άρθρο στην εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», 13-2-2000.
- Τσουκαλάς, Κ. (2006). *Οι προφήτες της αγοράς*. Άρθρο στην εφημερίδα «Το Βήμα της Κυριακής», Τμήμα Νέες Εποχές, 8 -1- 2006.
- Φραγκουλίδου, Φ. (2006). *Έφηβοι και Διαδίκτυο: Μελέτη των επιδράσεων του διαδικτύου στους έφηβους χρήστες*. Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Παν/μιο Θεσσαλίας.
- Χρηστάκης, Ν. (2007). *Ψυχοκοινωνικά ζητήματα στην αγωγή στα μέσα επικοινωνίας*. Εισήγηση στην ημερίδα του Ι.Ο.Μ. με θέμα «Το Αλφάβητο των Μέσων και η Διδασκαλία του», Αθήνα (25/10/2007).
- Χτουρής, Σ. (1997). *Μεταβιομηχανική Κοινωνία και η Κοινωνία της Πληροφορίας*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Ιστοσελίδες που χρησιμοποιήθηκαν

<http://www.ekato.org>

[http:// www.cyberbullying.ca](http://www.cyberbullying.ca)

[http:// www.igfbrazil2007.br/](http://www.igfbrazil2007.br/)

[http:// www.wildwebwoods.org](http://www.wildwebwoods.org) (διαδικτυακό παιχνίδι για παιδιά ηλικίας 7-10 ετών).

<http://australianit.news.com.au/articles>

<http://bnetsavvy.com/ht/display/ContentDetails/i/445>

<http://csriu.org/cyberbully>

<http://www.dart.gov.gr>

http://direct.gov.uk/en/YoungPeople/HealthAndRelationships/Bullying/DG_070

http://ec.europa.eu/justice_home/news/summary/docs/sex_abuse_el.pdf -

<http://lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/Reports/Default.htm> «*What do we Know about Children's Use of Online Technologies?*» A report on Data Availability and Research Gaps in Europe (D1.1)

<http://www.unesco.com>

<http://www.bullying.org>

<http://www.childnet-int.org> (Μη κερδοσκοπικός διεθνής οργανισμός για την ασφάλεια του διαδικτύου όσον αφορά τα παιδιά).

<http://www.ci.keene.nh.us/police/Typology.html> Cyber Child Sex Offender Typology by Detective James McLaughlin

http://www.coe.int/t/dc/files/events/internet/default_en.asp (παιχνίδι για να μάθουν τα παιδιά τους κανόνες της ασφάλειας στο διαδίκτυο)

<http://www.crime-research.org/news/03.08.2004/537/>

<http://www.cybertipline.com> CyberTipline (γραμμή καταγγελιών)

<http://www.dart.gov.gr/?q=node/85>

<http://www.december.com/cmc/mag/1996/jan/ed.htm>

<http://www.ecpat.net>

<http://www.edps.europa.eu/EDPSWEB/edps/pid/1?lang=el>

<http://www.educanet.org>

<http://www.edc.uoc.gr/horde/services/go.php?url=http%3A%2F%2Fwww.pewinternet.org%2F>

<http://www.ekato.org>

<http://www.emas.gr>

<http://www.eukidsonline.net>

<http://www.europarl.europa.eu>

<http://www.goneis.gr>

<http://www.guardian.co.uk>

<http://www.icaa-italia.org>

http://www.infosociety.gr/infosoc/elGR/grafeiotypou/news/infosoc_news/news_greek/statistics_16-02-2007.htm

<http://www.insead.edu/v1/gitr/wef/main/analysis/showdataable.cfm?vno=2.18>

<http://www.instofocom.gr>

<http://www.interpol.int>

<http://www.intgovforum.org>

<http://www.iom.gr/default.aspx?lang=el-GR&loc=18&page=166&newsid=233>

<http://www.kee.gr>

<http://www.mentalhealth.cinigo.com/health/library/weekly/aa92997.htm>

http://www.missingkids.com/en_US/publications/NC167.pdf

<http://www.msn.co.uk/customercare/protect/cyberbullying/default.asp?MSPSA=1>

<http://www.nch.org.uk/itok/showquestion.asp?faq=9andfldAuto=145>

<http://www.ncpc.org/topics/by-audience/parents/bullying/cyberbullying>

<http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn>

<http://www.ofcom.org.uk>

http://www.ofsi.org/gr_index.php

<http://www.pewinternet.org/reports/toc.asp?Report=19>

<http://www.safeline.gr>

<http://www.saferinternet.org>

<http://www.sciencedaily.com/releases/2008/02/080204143203.htm> Generation Gap? "Online Gap" Widens Divide Between Parents and Children. Science Daily.

http://www.slais.ubc.ca/COURSES/libr500/04-05-wt2/www/D_Jackson/examples.htm

<http://www.statistics.gr>

<http://www.symantec.com>

<http://www.teenangels.org>

<http://www.unh.edu/ccrc/pdf/jvq/CV38.pdf>

<http://www.wiredsafety.org> (Ο μεγαλύτερος οργανισμός για την online ασφάλεια και βοήθεια).

<http://www.ydt.gr>

[http://www.enisa.europa.eu/\(ENISA\)](http://www.enisa.europa.eu/(ENISA)).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Συσχετίσεις

Συσχέτιση με το συντελεστή r του Pearson στο σύνολο του δείγματος

- **Συσχετίσεις της ηλικίας**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ της *ηλικίας* και των άλλων μεταβλητών, **στατιστικά πάρα πολύ σημαντική** ($P < 0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ της ηλικίας και των:

επίσκεψη σε internet café ($r = 0,162$ και $P = 0,000$),

ηλικία χρήσης υπολογιστή ($r = 0,265$ και $P = 0,000$),

ηλικία γνώσης διαδικτύου ($r = 0,222$ και $P = 0,000$),

με το να πιστεύουν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο ($r = -0,180$ και $P = 0,000$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r = -0,144$ και $P = 0,001$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P < 0,01$) μεταξύ της ηλικίας και των:

να έχει δικό του/της υπολογιστή ($r = -0,137$ και $P = 0,002$),

χρήση e-mail ($r = -0,121$ και $P = 0,005$),

χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r = -0,116$ και $P = 0,008$),

κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές βίας ($r = -0,131$ και $P = 0,003$),

με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r = 0,116$ και $P = 0,008$),

οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r = -0,117$ και $P = 0,008$).

Στατιστικά **σημαντική συσχέτιση** ($P < 0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ της ηλικίας και των:

χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r = 0,095$ και $P = 0,030$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r = -0,111$ και $P = 0,011$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r = -0,094$ και $P = 0,031$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r = -0,104$ και $P = 0,018$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές με πορνό ενηλίκων ($r = -0,088$ και $P = 0,044$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r = -0,090$ και $P = 0,041$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους

($r=-0,103$ και $P=0,019$), γνώση ενός φίλου που έλαβε απειλητικά μηνύματα στο e-mail του ($r=-0,098$ και $P=0,026$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτόν στο διαδίκτυο ($r=-0,107$ και $P=0,016$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους ($r=0,103$ και $P=0,019$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά ενδεικτικά σημαντική ($P<0,10$) μεταξύ της ηλικίας και των: χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=-0,073$ και $P=0,095$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=-0,084$ και $P=0,057$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,085$ και $P=0,053$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τ' αδέρφια τους ($r=-0,083$ και $P=0,058$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=-0,080$ και $P=0,070$).

- **Συσχετίσεις του φύλου**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *του φύλου* και των άλλων μεταβλητών, **στατιστικά πάρα πολύ σημαντική** ($P<0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ *του φύλου* και των: να έχει δικό του/της υπολογιστή ($r=0,158$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε forum ($r=0,207$ και $P=0,000$), επίσκεψη σε internet café ($r=0,288$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του υπολογιστή ($r=0,209$ και $P=0,000$), ώρες/24ωρο χρήσης του υπολογιστή ($r=0,185$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r=0,191$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του διαδικτύου ($r=0,218$ και $P=0,000$), ώρες/24ωρο χρήσης του διαδικτύου ($r=0,168$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με το διαδίκτυο ($r=0,143$ και $P=0,001$), ηλικία χρήσης υπολογιστή ($r=0,146$ και $P=0,001$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,217$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,159$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,161$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές βίας ($r=0,206$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=0,244$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ανηλίκων ($r=0,234$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ερωτικών sites ($r=-0,287$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=-0,303$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=-0,336$ και $P=0,000$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,247$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο

e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,223$ και $P=0,000$), λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,303$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,266$ και $P=0,000$), να θεωρούν παράνομο υλικό την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=-0,204$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=-0,165$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ες τους ($r=0,158$ και $P=0,001$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τ' αδέρφια τους ($r=-0,150$ και $P=0,001$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους γονείς τους ($r=-0,192$ και $P=0,000$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r=0,185$ και $P=0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ του φύλου και των: χρήση e-mail ($r=0,136$ και $P=0,002$), συμμετοχή σε chat-rooms ($r=0,136$ και $P=0,002$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,127$ και $P=0,004$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,125$ και $P=0,004$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,128$ και $P=0,003$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,126$ και $P=0,004$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,130$ και $P=0,003$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=-0,135$ και $P=0,003$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=-0,125$ και $P=0,007$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν ($r=0,141$ και $P=0,004$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r=0,151$ και $P=0,002$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=-0,135$ και $P=0,002$), απέκτησαν δικτυακούς φίλους ($r=0,115$ και $P=0,009$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=-0,116$ και $P=0,008$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ του φύλου και των: πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,092$ και $P=0,035$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,102$ και $P=0,019$), χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,102$ και $P=0,020$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,094$ και $P=0,033$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,107$ και $P=0,015$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r=0,093$ και $P=0,035$), έλαβαν

προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,088$ και $P=0,046$), να θεωρούν παράνομο υλικό τις δημοπρασίες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,097$ και $P=0,027$),

να θεωρούν παράνομο υλικό τη διακίνηση ναρκωτικών που πραγματοποιείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=-0,114$ και $P=0,010$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r=0,118$ και $P=0,016$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο ($r=0,123$ και $P=0,012$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=0,103$ και $P=0,020$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τους καθηγητές τους ($r=0,091$ και $P=0,039$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ *του φύλου* και των: χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,080$ και $P=0,068$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,076$ και $P=0,082$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν προσβλητικά ($r=-0,082$ και $P=0,062$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο με τον ερωτικό τους φίλο/η ($r=-0,083$ και $P=0,074$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία ($r=0,083$ και $P=0,090$), γνωρίζουν τι είναι η safe line ($r=0,083$ και $P=0,060$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=0,077$ και $P=0,079$).

• **Συσχετίσεις της εκπαίδευσης**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *της εκπαίδευσης* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ *της εκπαίδευσης* και των: να έχει δικό του/της υπολογιστή ($r=-0,124$ και $P=0,004$), ώρες/εβδομάδα πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=0,126$ και $P=0,004$), ηλικία χρήσης υπολογιστή ($r=0,127$ και $P=0,004$), ηλικία πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=0,122$ και $P=0,005$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=-0,136$ και $P=0,002$), να θεωρούν παράνομο υλικό τις δημοπρασίες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=-0,125$ και $P=0,004$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r=-0,139$ και $P=0,002$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *της εκπαίδευσης* και των: ώρες/εβδομάδα χρήσης του υπολογιστή ($r=0,101$ και $P=0,021$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=-0,091$ και $P=0,039$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=-0,112$ και $P=0,010$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον

υπολογιστή ($r=-0,089$ και $P=0,043$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=-0,094$ και $P=0,032$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνούν με e-mail ($r=-0,091$ και $P=0,037$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=-0,091$ και $P=0,037$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=-0,104$ και $P=0,017$), έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r=-0,090$ και $P=0,041$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,100$ και $P=0,022$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,111$ και $P=0,011$), να νοιώσουν φόβο από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=-0,086$ και $P=0,050$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=-0,098$ και $P=0,026$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=-0,109$ και $P=0,013$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ της *εκπαίδευσης* και των: χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=-0,076$ και $P=0,081$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=-0,078$ και $P=0,073$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=-0,082$ και $P=0,063$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ανηλίκων ($r=-0,081$ και $P=0,065$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=0,075$ και $P=0,088$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=-0,086$ και $P=0,052$).

• **Συσχετίσεις της συμβίωσης**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ της *συμβίωσης* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ της *συμβίωσης* και των: ώρες/εβδομάδα χρήσης του υπολογιστή ($r=0,119$ και $P=0,006$), ώρες/εβδομάδα πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=0,123$ και $P=0,005$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,118$ και $P=0,007$), να θεωρούν παράνομο υλικό τη διακίνηση ναρκωτικών που πραγματοποιείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,127$ και $P=0,004$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ της *συμβίωσης* και των: με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους γονείς τους ($r=0,109$ και $P=0,013$), οι γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ($r=0,086$ και $P=0,050$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ της *συμβίωσης* και των: χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με

υπολογιστή ($r=-0,078$ και $P=0,076$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,079$ και $P=0,072$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=0,080$ και $P=0,070$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r=-0,075$ και $P=0,088$).

- **Συσχετίσεις του επαγγέλματος της μητέρας**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *του επαγγέλματος της μητέρας* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ *του επαγγέλματος της μητέρας* και των: οι γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ($r=-0,129$ και $P=0,003$).

Στατιστικά **σημαντική συσχέτιση** ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *του επαγγέλματος της μητέρας* και των: πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=-0,087$ και $P=0,047$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του υπολογιστή ($r=-0,107$ και $P=0,014$), ηλικία πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,086$ και $P=0,050$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=-0,096$ και $P=0,030$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον/την παρενοχλεί σεξουαλικά ($r=0,093$ και $P=0,037$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο με τον ερωτικό τους φίλο/η ($r=-0,094$ και $P=0,043$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=-0,107$ και $P=0,021$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τρια τους ($r=-0,092$ και $P=0,047$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ *του επαγγέλματος της μητέρας* και των: το να γράφουν σε blogs ($r=-0,081$ και $P=0,063$), ώρες/εβδομάδα πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,073$ και $P=0,094$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=-0,077$ και $P=0,083$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=-0,084$ και $P=0,057$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για σχολικές εργασίες ($r=-0,085$ και $P=0,053$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=-0,078$ και $P=0,077$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα ($r=0,075$ και $P=0,092$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=-0,083$ και $P=0,073$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=-0,080$ και $P=0,087$), οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r=-0,077$ και $P=0,084$).

- **Συσχετίσεις του επαγγέλματος του πατέρα**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *του επαγγέλματος του πατέρα* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P < 0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *του επαγγέλματος του πατέρα* και των: χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r = -0,091$ και $P = 0,041$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r = -0,096$ και $P = 0,030$), οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r = -0,093$ και $P = 0,038$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P < 0,10$) μεταξύ *του επαγγέλματος του πατέρα* και των: χρήση e-mail ($r = -0,077$ και $P = 0,080$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r = -0,078$ και $P = 0,079$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r = -0,076$ και $P = 0,089$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r = -0,077$ και $P = 0,085$).

- **Συσχετίσεις της ύπαρξης αδελφών**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *της ύπαρξης αδελφών* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πέρα πολύ σημαντική** ($P < 0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ *της ύπαρξης αδελφών* και των: με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τ' αδέρφια τους ($r = 0,204$ και $P = 0,000$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τα αδέρφια τους ($r = 0,268$ και $P = 0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P < 0,01$) μεταξύ *της ύπαρξης αδελφών* και των: με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r = -0,125$ και $P = 0,004$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P < 0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *της ύπαρξης αδελφών* και των: του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r = -0,094$ και $P = 0,031$), ηλικία χρήσης υπολογιστή ($r = -0,088$ και $P = 0,044$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r = -0,108$ και $P = 0,014$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r = -0,109$ και $P = 0,013$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P < 0,10$) μεταξύ *της ύπαρξης αδελφών* και των: έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r = -0,075$ και $P = 0,087$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r = -0,074$ και $P = 0,091$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους ($r = 0,080$ και $P = 0,072$).

- **Συσχετίσεις του να ανήκουν σε πολύτεκνη οικογένεια**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *του να ανήκουν σε πολύτεκνη οικογένεια* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P < 0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ *του να ανήκουν σε πολύτεκνη οικογένεια* και των: σε ποιο χώρο του σπιτιού βρίσκεται ο υπολογιστής ($r = -0,316$ και $P = 0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P < 0,01$) μεταξύ *του να ανήκουν σε πολύτεκνη οικογένεια* και των: να έχει δικό του/της υπολογιστή ($r = -0,113$ και $P = 0,009$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P < 0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *του να ανήκουν σε πολύτεκνη οικογένεια* και των: χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r = -0,097$ και $P = 0,027$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ερωτικών sites ($r = -0,099$ και $P = 0,024$), να θεωρούν παράνομο υλικό τη διακίνηση ναρκωτικών που πραγματοποιείται μέσα στο διαδίκτυο ($r = -0,087$ και $P = 0,049$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r = 0,108$ και $P = 0,028$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τ' αδέρφια τους ($r = 0,109$ και $P = 0,013$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P < 0,10$) μεταξύ *του να ανήκουν σε πολύτεκνη οικογένεια* και των: κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r = -0,078$ και $P = 0,076$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο ($r = -0,082$ και $P = 0,077$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r = -0,085$ και $P = 0,066$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r = 0,092$ και $P = 0,060$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r = 0,075$ και $P = 0,087$).

- **Συσχετίσεις του χώρου μέσα στο σπίτι όπου βρίσκεται ο υπολογιστής**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ *του χώρου μέσα στο σπίτι όπου βρίσκεται ο υπολογιστής* και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P < 0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ *του χώρου μέσα στο σπίτι όπου βρίσκεται ο υπολογιστής* και των: ηλικία χρήσης υπολογιστή ($r = -0,147$ και $P = 0,001$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες ($r = 0,204$ και $P = 0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο

παρακολούθηση ερωτικών sites ($r=0,166$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,155$ και $P=0,001$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ του χώρου μέσα στο σπίτι όπου βρίσκεται ο υπολογιστής και των: χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται ($r=0,120$ και $P=0,009$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,128$ και $P=0,005$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,131$ και $P=0,004$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=0,145$ και $P=0,002$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,124$ και $P=0,007$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,135$ και $P=0,003$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=0,130$ και $P=0,005$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από μηνύματα στο e-mail ($r=-0,127$ και $P=0,006$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=0,132$ και $P=0,007$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=0,128$ και $P=0,006$).

Στατιστικά **σημαντική συσχέτιση** ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ του χώρου μέσα στο σπίτι όπου βρίσκεται ο υπολογιστής και των: πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,111$ και $P=0,015$), επίσκεψη σε internet café ($r=-0,101$ και $P=0,028$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του υπολογιστή ($r=0,112$ και $P=0,015$), ηλικία πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,116$ και $P=0,011$), χρήση του διαδικτύου όταν δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r=0,107$ και $P=0,020$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,105$ και $P=0,023$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,103$ και $P=0,025$), χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,107$ και $P=0,020$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,116$ και $P=0,012$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,114$ και $P=0,013$), χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,099$ και $P=0,032$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=0,090$ και $P=0,050$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,102$ και $P=0,026$), κατά τη χρήση του διαδικτύου τους συνέβη κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο ($r=0,093$ και $P=0,044$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r=0,091$ και $P=0,050$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=0,104$ και $P=0,025$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=0,109$ και $P=0,017$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,104$ και $P=0,024$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,097$ και $P=0,036$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,119$ και $P=0,010$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει κακή

φήμη για αυτόν μέσα στο διαδίκτυο ($r=-0,096$ και $P=0,039$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα ($r=-0,096$ και $P=0,039$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r=0,107$ και $P=0,027$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τρια τους ($r=0,119$ και $P=0,014$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=0,113$ και $P=0,015$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους ($r=0,109$ και $P=0,019$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους ($r=0,118$ και $P=0,011$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=0,110$ και $P=0,018$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους ($r=0,099$ και $P=0,033$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=0,111$ και $P=0,017$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους ($r=0,096$ και $P=0,040$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=0,099$ και $P=0,033$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ του χώρου μέσα στο σπίτι όπου βρίσκεται ο υπολογιστής και των: ώρες/εβδομάδα πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=0,083$ και $P=0,070$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,086$ και $P=0,061$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές βίας ($r=0,084$ και $P=0,070$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο με τον ερωτικό τους φίλο/η ($r=0,092$ και $P=0,058$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=0,094$ και $P=0,052$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=0,084$ και $P=0,084$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=0,083$ και $P=0,088$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=0,080$ και $P=0,082$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους ($r=0,086$ και $P=0,063$).

- **Συσχετίσεις του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P<0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και των: πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,269$ και

P=0,000), χρήση e-mail ($r=0,347$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε chat-rooms ($r=0,316$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε forum ($r=0,334$ και $P=0,000$), το να γράφουν σε blogs ($r=0,249$ και $P=0,000$), επίσκεψη σε internet café ($r=0,244$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του υπολογιστή ($r=0,410$ και $P=0,000$), ώρες/24ωρο χρήσης του υπολογιστή ($r=0,259$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r=0,731$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του διαδικτύου ($r=0,492$ και $P=0,000$), ώρες/24ωρο χρήσης του διαδικτύου ($r=0,352$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,360$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=0,229$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,178$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για σχολικές εργασίες ($r=0,169$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,270$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,314$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,314$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται ($r=0,190$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r=0,182$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,167$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,317$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,328$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,338$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,374$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,281$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,262$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=0,319$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές βίας ($r=0,223$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=0,311$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ανηλίκων ($r=0,293$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r=0,238$ και $P=0,000$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,227$ και $P=0,000$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,256$ και $P=0,000$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιουργήσαν φόβο ($r=0,184$ και $P=0,000$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,279$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,236$ και $P=0,000$), λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,205$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,246$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,193$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που

βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο με τον ερωτικό τους φίλο/η ($r=0,147$ και $P=0,001$), το να κοινωνήσουν την αρνητική εμπειρία που βίωσαν μέσα από το διαδίκτυο με τον φίλο/η τους ($r=0,161$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r=0,207$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία ($r=0,165$ και $P=0,001$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο ($r=0,181$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ες τους ($r=0,170$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν ($r=0,159$ και $P=0,001$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=0,214$ και $P=0,000$), γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ($r=0,147$ και $P=0,001$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=0,200$ και $P=0,000$), απέκτησαν δικτυακούς φίλους ($r=0,338$ και $P=0,000$), γνωρίζουν τι είναι η safe line ($r=0,197$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους ($r=-0,173$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους ($r=-0,171$ και $P=0,000$), με το πώς είναι οι σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=0,143$ και $P=0,001$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και των: ηλικία χρήσης διαδικτύου ($r=-0,119$ και $P=0,006$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,115$ και $P=0,009$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα ($r=0,139$ και $P=0,002$), να νοιώσουν φόβο από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,128$ και $P=0,004$), να νοιώσουν θυμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,129$ και $P=0,003$), να νοιώσουν εξευτελισμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,128$ και $P=0,004$), να νοιώσουν την ανάγκη να κλειστούν στον εαυτό τους από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική

παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,124$ και $P=0,005$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=0,124$ και $P=0,007$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τριά τους ($r=0,124$ και $P=0,007$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r=0,149$ και $P=0,002$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους ($r=0,120$ και $P=0,006$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους γονείς τους ($r=-0,126$ και $P=0,004$), με το να πιστεύουν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο ($r=0,120$ και $P=0,006$), οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r=0,131$ και $P=0,003$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο* και των: να έχει δικό του/της υπολογιστή ($r=0,104$ και $P=0,017$), κατά τη χρήση του διαδικτύου αισθάνθηκαν να κινδυνεύουν ($r=0,111$ και $P=0,011$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν προσβλητικά ($r=0,090$ και $P=0,041$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να ανεβάζει φωτογραφίες του μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,095$ και $P=0,032$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει μηνύματα που τον/την παρενοχλούν σεξουαλικά ($r=0,093$ και $P=0,035$), να νοιώσουν ντροπή από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,102$ και $P=0,020$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r=0,103$ και $P=0,026$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=0,103$ και $P=0,026$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=0,104$ και $P=0,025$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ *του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο* και των: να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει κακή φήμη για αυτόν μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,083$ και $P=0,060$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από μηνύματα ($r=0,078$ και $P=0,079$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=0,082$ και $P=0,075$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=-0,083$ και $P=0,059$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=-0,074$ και $P=0,094$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τους καθηγητές τους ($r=0,073$ και

$P=0,099$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τα αδέρφια τους ($r=0,081$ και $P=0,067$).

Επίσης, από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και των άλλων μεταβλητών, δεν προέκυψαν στατιστικά συσχετίσεις μεταξύ του να αισθάνονται συνδεδεμένοι με το διαδίκτυο και των: κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ερωτικών sites ($r=-0,049$ και $P=0,262$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=-0,068$ και $P=0,122$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=-0,067$ και $P=0,126$), να θεωρούν παράνομο υλικό την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,001$ και $P=0,986$), να θεωρούν παράνομο υλικό τις δημοπρασίες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,004$ και $P=0,929$), να θεωρούν παράνομο υλικό τη διακίνηση ναρκωτικών που πραγματοποιείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=-0,062$ και $P=0,160$), να θεωρούν παράνομο υλικό τις οικονομικές απάτες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,005$ και $P=0,909$), να θεωρούν παράνομο υλικό τις παράνομες αγορές που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,008$ και $P=0,864$).

- **Συσχετίσεις του να έχουν εκτεθεί σε εικόνες με πορνογραφικό υλικό ενηλίκων**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ενηλίκων και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P<0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ενηλίκων και των: χρήση υπολογιστή ($r=0,265$ και $P=0,000$), πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,461$ και $P=0,000$), χρήση e-mail ($r=0,306$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε chat-rooms ($r=0,324$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε forum ($r=0,267$ και $P=0,000$), γράφεις σε blogs ($r=0,185$ και $P=0,000$), επίσκεψη σε internet café ($r=0,203$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του υπολογιστή ($r=0,247$ και $P=0,000$), ώρες/ημέρα χρήσης του υπολογιστή ($r=0,169$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r=0,307$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του διαδικτύου ($r=0,327$ και $P=0,000$), ώρες/ημέρα χρήσης του διαδικτύου ($r=0,230$ και $P=0,000$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του διαδικτύου ($r=0,170$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με το διαδίκτυο ($r=0,311$ και $P=0,000$), ηλικία έναρξης πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,479$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται ($r=0,555$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,500$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r=0,482$ και $P=0,000$), χρήση

του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,566$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,548$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,494$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,501$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=0,483$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,509$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες ($r=0,461$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,484$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,518$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,462$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=0,452$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,459$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,462$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,479$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου τους συνέβη κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο ($r=0,376$ και $P=0,000$), θα μπορούσαν να περιγράψουν το περίεργο ή ασυνήθιστο που τους συνέβη κατά τη χρήση του διαδικτύου ($r=-0,218$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου έχουν αισθανθεί να κινδυνεύουν ($r=0,429$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές βίας ($r=0,634$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ανηλίκων ($r=0,759$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r=0,510$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθησαν ερωτικών sites ($r=0,168$ και $P=0,000$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,551$ και $P=0,000$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,532$ και $P=0,000$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,541$ και $P=0,000$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,567$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,290$ και $P=0,000$), λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,356$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,306$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτόν στο διαδίκτυο ($r=0,157$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να ανεβάζει φωτογραφίες του/της στο διαδίκτυο ($r=0,197$ και $P=0,000$), να νοιώσουν φόβο από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,194$ και $P=0,000$), να νοιώσουν θυμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους

απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,211$ και $P=0,000$), να νοιώσουν ντροπή από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,201$ και $P=0,000$), να νοιώσουν εξευτελισμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,205$ και $P=0,000$), να νοιώσουν την ανάγκη να κλειστούν στον εαυτό τους κατόπιν της βιωμένης αρνητικής εμπειρίας τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,204$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, ($r=0,464$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο αγόρι/κορίτσι τους ($r=0,232$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο φίλο τους ($r=0,224$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=0,195$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=0,191$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r=0,201$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=0,192$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=0,190$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τρια τους ($r=0,216$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r=0,289$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία ($r=0,248$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r=0,302$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο ($r=0,289$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ες τους ($r=0,287$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν ($r=0,296$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους ($r=0,240$ και $P=0,000$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο

έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=0,405$ και $P=0,000$), οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r=0,247$ και $P=0,000$), οι γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ($r=0,183$ και $P=0,000$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=0,371$ και $P=0,000$), απέκτησαν δικτυακούς φίλους ($r=0,466$ και $P=0,000$), γνωρίζουν τι είναι η safe line ($r=0,325$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους ($r=0,307$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους ($r=0,291$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους ($r=0,431$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=0,360$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους ($r=0,404$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=0,385$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους ($r=0,373$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=0,412$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=0,351$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους ($r=0,425$ και $P=0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ενηλίκων και των: του να έχουν δικό τους υπολογιστή ($r=0,128$ και $P=0,004$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=0,125$ και $P=0,004$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=0,127$ και $P=0,004$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,132$ και $P=0,003$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν προσβλητικά ($r=0,127$ και $P=0,004$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=0,123$ και $P=0,005$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r=0,130$ και $P=0,003$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ενηλίκων και των: σε ποιο χώρο του σπιτιού βρίσκεται ο υπολογιστής ($r=0,104$ και $P=0,025$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν απειλητικά ($r=0,100$ και $P=0,022$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,096$ και $P=0,031$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον/την παρενοχλεί σεξουαλικά μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,097$ και $P=0,029$), με το να πιστεύουν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων

προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο ($r=0,102$ και $P=0,022$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=-0,092$ και $P=0,038$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ανηλίκων και των: να θεωρούν παράνομο υλικό τις δημοπρασίες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,076$ και $P=0,085$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,083$ και $P=0,062$).

- **Συσχετίσεις του να έχουν εκτεθεί υλικό με πορνογραφικό υλικό ανηλίκων**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ανηλίκων και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P<0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ανηλίκων και των:

χρήση υπολογιστή ($r=0,256$ και $P=0,000$), πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,424$ και $P=0,000$), χρήση e-mail ($r=0,273$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε chat-rooms ($r=0,284$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε forum ($r=0,243$ και $P=0,000$), γράφει σε blogs ($r=0,188$ και $P=0,000$), επίσκεψη σε internet café ($r=0,211$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του υπολογιστή ($r=0,239$ και $P=0,000$), ώρες/ημέρα χρήσης του υπολογιστή ($r=0,173$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r=0,272$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του διαδικτύου ($r=0,293$ και $P=0,000$), ώρες/ημέρα χρήσης του διαδικτύου ($r=0,216$ και $P=0,000$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του διαδικτύου ($r=0,179$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με το διαδίκτυο ($r=0,293$ και $P=0,000$), ηλικία έναρξης πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,420$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται ($r=0,555$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,526$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r=0,472$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,522$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,518$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,509$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,461$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=0,517$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,513$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες ($r=0,472$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,499$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,511$ και $P=0,000$),

χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,492$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=0,471$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,474$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,499$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,488$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου τους συνέβη κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο ($r=0,381$ και $P=0,000$), θα μπορούσαν να περιγράψουν το περίεργο ή ασυνήθιστο που τους συνέβη κατά τη χρήση του διαδικτύου ($r=-0,218$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου έχουν αισθανθεί να κινδυνεύουν ($r=0,381$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές βίας ($r=0,633$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=0,759$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r=0,556$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ερωτικών sites ($r=0,175$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=0,141$ και $P=0,001$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,602$ και $P=0,000$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,555$ και $P=0,000$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,597$ και $P=0,000$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν απειλητικά ($r=0,190$ και $P=0,000$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν προσβλητικά ($r=0,202$ και $P=0,000$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,609$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,358$ και $P=0,000$), λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,355$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,325$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτόν στο διαδίκτυο ($r=0,178$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να ανεβάζει φωτογραφίες του/της στο διαδίκτυο ($r=0,170$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,168$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον/την παρενοχλεί σεξουαλικά μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,141$ και $P=0,001$), να νοιώσουν φόβο από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,230$ και $P=0,000$), να νοιώσουν θυμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,242$ και $P=0,000$), να νοιώσουν ντροπή από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο

διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,236$ και $P=0,000$), να νοιώσουν εξευτελισμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,245$ και $P=0,000$), να νοιώσουν την ανάγκη να κλειστούν στον εαυτό τους κατόπιν της βιωμένης αρνητικής εμπειρίας τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,237$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, ($r=0,480$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο αγόρι/κορίτσι τους ($r=0,244$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο φίλο τους ($r=0,231$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=0,206$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=0,197$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r=0,217$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=0,214$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=0,204$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τρια τους ($r=0,235$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r=0,280$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία ($r=0,261$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r=0,290$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο ($r=0,279$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ες τους ($r=0,257$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν ($r=0,307$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους ($r=0,209$ και $P=0,000$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r=0,173$ και $P=0,000$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=0,405$ και $P=0,000$), οι γονείς τους να τον/την

ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r=0,232$ και $P=0,000$), οι γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ($r=0,154$ και $P=0,000$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=0,367$ και $P=0,000$), απέκτησαν δικτυακούς φίλους ($r=0,460$ και $P=0,000$), γνωρίζουν τι είναι η safe line ($r=0,358$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους ($r=0,348$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους ($r=0,291$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους ($r=0,416$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=0,325$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους ($r=0,364$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=0,324$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους ($r=0,344$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=0,374$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=0,315$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους ($r=0,385$ και $P=0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ *του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ενηλίκων* και των: του να έχουν δικό τους υπολογιστή ($r=0,121$ και $P=0,006$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=0,139$ και $P=0,002$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,130$ και $P=0,003$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ *του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ανηλίκων* και των: να θεωρούν παράνομο υλικό τις δημοπρασίες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,093$ και $P=0,036$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,114$ και $P=0,010$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=0,092$ και $P=0,037$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους καθηγητές τους ($r=0,088$ και $P=0,046$), με το να πιστεύουν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο ($r=0,087$ και $P=0,050$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ *του να έχουν εκτεθεί σε σκηνές με πορνό ανηλίκων* και των: να θεωρούν παράνομο υλικό την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=-0,073$ και

$P=0,097$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τα αδέρφια τους ($r=0,076$ και $P=0,087$).

- **Συσχετίσεις του να τους έχει προκύψει κατά τη χρήση του διαδικτύου, να παρενοχληθούν σεξουαλικά (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.)**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του να τους έχει προκύψει κατά τη χρήση του διαδικτύου να παρενοχληθούν σεξουαλικά (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.) και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P<0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ του να τους έχει προκύψει κατά τη χρήση του διαδικτύου να παρενοχληθούν σεξουαλικά (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.) και των: πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,482$ και $P=0,000$), χρήση e-mail ($r=0,312$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε chat-rooms ($r=0,324$ και $P=0,000$), συμμετοχή σε forum ($r=0,243$ και $P=0,000$), γράφεις σε blogs ($r=0,243$ και $P=0,000$), επίσκεψη σε internet café ($r=0,238$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του υπολογιστή ($r=0,205$ και $P=0,000$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r=0,225$ και $P=0,000$), καθημερινή χρήση του διαδικτύου ($r=0,238$ και $P=0,000$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του διαδικτύου ($r=0,148$ και $P=0,001$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με το διαδίκτυο ($r=0,238$ και $P=0,000$), ηλικία έναρξης πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,462$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται ($r=0,545$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,526$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r=0,486$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,520$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,476$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,496$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,469$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=0,449$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,491$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες ($r=0,441$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,508$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,487$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,526$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=0,508$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,515$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,522$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,541$ και $P=0,000$),

κατά τη χρήση του διαδικτύου τους συνέβη κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο ($r=0,380$ και $P=0,000$), θα μπορούσαν να περιγράψουν το περίεργο ή ασυνήθιστο που τους συνέβη κατά τη χρήση του διαδικτύου ($r=-0,202$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου έχουν αισθανθεί να κινδυνεύουν ($r=0,410$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές βίας ($r=0,530$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ενηλίκων ($r=0,510$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ανηλίκων ($r=0,556$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ερωτικών sites ($r=0,311$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=0,285$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=0,272$ και $P=0,000$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,558$ και $P=0,000$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,586$ και $P=0,000$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,541$ και $P=0,000$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν απειλητικά ($r=0,178$ και $P=0,000$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που του δημιούργησαν φόβο ($r=0,215$ και $P=0,000$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν προσβλητικά ($r=0,286$ και $P=0,000$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,588$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,357$ και $P=0,000$), λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,233$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,253$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτόν στο διαδίκτυο ($r=0,215$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να ανεβάζει φωτογραφίες του/της στο διαδίκτυο ($r=0,219$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,150$ και $P=0,001$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,175$ και $P=0,000$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον/την παρενοχλεί σεξουαλικά μέσα από το διαδίκτυο ($r=0,346$ και $P=0,000$), να νοιώσουν φόβο από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,285$ και $P=0,000$), να νοιώσουν θυμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,315$ και $P=0,000$), να νοιώσουν ντροπή από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή

προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,279$ και $P=0,000$), να νοιώσουν εξευτελισμό από την βιωμένη αρνητική εμπειρία τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,342$ και $P=0,000$), να νοιώσουν την ανάγκη να κλειστούν στον εαυτό τους κατόπιν της βιωμένης αρνητικής εμπειρίας τους κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο (μηνύματα στο e-mail τους απειλητικά ή προσβλητικά, κακή φήμη, εκβιασμός, σεξουαλική παρενόχληση κ.ά.) ($r=0,327$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, ($r=0,508$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο αγόρι/κορίτσι τους ($r=0,275$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο φίλο τους ($r=0,282$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=0,269$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=0,224$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r=0,215$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=0,205$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=0,239$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον(ην) καθηγητή/τρια τους ($r=0,245$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r=0,265$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία ($r=0,290$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r=0,253$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο ($r=0,259$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ες τους ($r=0,288$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν ($r=0,364$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους ($r=0,250$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=0,184$ και $P=0,000$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=0,474$ και $P=0,000$), οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r=0,160$ και

$P=0,000$), οι γονείς τους να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ($r=0,172$ και $P=0,000$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=0,431$ και $P=0,000$), απέκτησαν δικτυακούς φίλους ($r=0,503$ και $P=0,000$), γνωρίζουν τι είναι η safe line ($r=0,340$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους ($r=0,269$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους ($r=0,286$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους ($r=0,393$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=0,290$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους ($r=0,320$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=0,323$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους ($r=0,292$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=0,382$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=0,323$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους ($r=0,368$ και $P=0,000$), με το πώς είναι οι σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=-0,164$ και $P=0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση ($P<0,01$) παρατηρήθηκε μεταξύ *του να τους έχει προκύψει κατά τη χρήση του διαδικτύου να παρενοχληθούν σεξουαλικά (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.) και των: ώρες/24ωρο χρήσης του διαδικτύου* ($r=0,121$ και $P=0,006$).

Στατιστικά **σημαντική** συσχέτιση ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ: *να τους έχει προκύψει κατά τη χρήση του διαδικτύου να παρενοχληθούν σεξουαλικά (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.) και των: να έχει δικό του/της υπολογιστή* ($r=0,093$ και $P=0,034$), *σε ποιο χώρο του σπιτιού βρίσκεται ο υπολογιστής* ($r=0,091$ και $P=0,050$), *ώρες/24ωρο χρήσης του υπολογιστή* ($r=0,114$ και $P=0,010$), *να θεωρούν παράνομο υλικό τις δημοπρασίες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο* ($r=0,103$ και $P=0,020$), *με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους καθηγητές τους* ($r=0,106$ και $P=0,016$), *με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τ' αδέρφια τους* ($r=0,090$ και $P=0,041$), *με το να πιστεύουν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο* ($r=0,098$ και $P=0,027$), *με το πώς είναι οι σχέσεις τους με τους γονείς τους* ($r=0,109$ και $P=0,013$).

Τέλος, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ *του να τους έχει προκύψει κατά τη χρήση του διαδικτύου να παρενοχληθούν σεξουαλικά (μέσω chat rooms, e-mails κ.λ.π.) και των: με το να ανταλλάσσουν απόψεις*

σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους γονείς τους ($r=0,086$ και $P=0,053$), με το να μην ανταλλάσσουν με κανέναν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου ($r=0,085$ και $P=0,056$), με του πώς είναι οι σχέσεις τους με τα αδέρφια τους ($r=0,077$ και $P=0,082$).

- **Συσχετίσεις με του πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο**

Από τον έλεγχο για την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και των άλλων μεταβλητών, στατιστικά **πάρα πολύ σημαντική** ($P<0,001$) συσχέτιση προέκυψε μεταξύ του πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και των: χρήση υπολογιστή ($r=0,261$ και $P=0,000$), πρόσβαση στο διαδίκτυο ($r=0,403$ και $P=0,000$), σε ποιο χώρο του σπιτιού βρίσκεται ο υπολογιστής ($r=0,166$ και $P=0,000$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του διαδικτύου ($r=0,318$ και $P=0,001$), ηλικία χρήσης υπολογιστή ($r=-0,178$ και $P=0,000$), ηλικία έναρξης πρόσβασης στο διαδίκτυο ($r=-0,538$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου όταν βαριούνται ($r=0,456$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν με ποιόν να παίξουν ($r=0,309$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή δεν έχουν τι άλλο να κάνουν ($r=0,353$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι διασκεδαστικό ($r=0,423$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους χαλαρώνει ($r=0,301$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους βοηθάει να ξεχνιούνται ($r=0,319$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή είναι συναρπαστικό ($r=0,346$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες ($r=0,419$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για το χόμπι τους ($r=0,395$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να βρίσκουν πληροφορίες για τις σχολικές εργασίες ($r=0,534$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου από περιέργεια ($r=0,350$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή τους αρέσει να δουλεύουν με τον υπολογιστή ($r=0,359$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να κάνουν νέους φίλους ($r=0,321$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να γνωρίσουν παιδιά από άλλες χώρες ($r=0,357$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να επικοινωνώ με e-mail ($r=0,368$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου για να μιλούν για αυτό με φίλους ($r=0,355$ και $P=0,000$), χρήση του διαδικτύου επειδή οι φίλοι τους το χρησιμοποιούν ($r=0,346$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου τους συνέβη κάτι περίεργο ή ασυνήθιστο ($r=0,594$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου έχουν αισθανθεί να κινδυνεύουν ($r=0,515$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές βίας ($r=0,253$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκληρές με

πορνό ενηλίκων ($r=0,168$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου εκτέθηκαν σε σκηνές με πορνό ανηλίκων ($r=0,175$ και $P=0,000$), κατά τη χρήση του διαδικτύου παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά ($r=0,311$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση γυμνών σωμάτων ($r=0,886$ και $P=0,000$), κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο παρακολούθηση ανθρώπων που κάνουν σεξ ($r=0,906$ και $P=0,000$), έλαβαν απειλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,356$ και $P=0,000$), να λάβουν μηνύματα στο e-mail τους που του δημιουργήσαν φόβο ($r=0,451$ και $P=0,000$), έλαβαν προσβλητικά μηνύματα στο e-mail τους ($r=0,347$ και $P=0,000$), λήψη στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=0,160$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο e-mail τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,251$ και $P=0,000$), λήψη στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,159$ και $P=0,000$), συχνότητα λήψης στο κινητό τους σεξουαλικών μηνυμάτων ($r=-0,289$ και $P=0,000$), να θεωρούν παράνομο υλικό την παιδική πορνογραφία που διακινείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,243$ και $P=0,000$), να θεωρούν παράνομο υλικό τη διακίνηση ναρκωτικών που πραγματοποιείται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,215$ και $P=0,000$), το να κοινωνήσουν την βιωμένη αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, ($r=0,418$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο αγόρι/κορίτσι τους ($r=0,161$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στο φίλο τους ($r=0,154$ και $P=0,001$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη φίλη τους ($r=0,205$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στη μητέρα τους ($r=0,216$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον πατέρα τους ($r=0,192$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στον αδελφό τους ($r=0,189$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, την ανέφεραν στην αδελφή τους ($r=0,201$ και $P=0,000$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν ήθελαν να δώσουν περισσότερη σημασία ($r=0,162$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους φίλους τους ($r=0,262$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τ' αδέρφια τους ($r=0,215$ και $P=0,000$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους γονείς τους ($r=0,310$ και $P=0,053$), κατά την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο έδωσαν τα προσωπικά τους στοιχεία ($r=0,263$ και $P=0,000$), οι γονείς τους να χρησιμοποιούν

το διαδίκτυο ($r=0,212$ και $P=0,000$), όταν «σερφάρουν» στο διαδίκτυο οι γονείς τους να τον/την επιβλέπουν ($r=0,385$ και $P=0,000$), απέκτησαν δικτυακούς φίλους ($r=0,284$ και $P=0,000$), γνωρίζουν τι είναι η safe line ($r=0,291$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τη ζωή τους ($r=0,488$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά τους ($r=0,494$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις με τους καθηγητές τους ($r=0,591$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις επιδόσεις τους στο σχολείο ($r=0,555$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές τους ($r=0,493$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους φίλους τους ($r=0,484$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την κοινωνικότητά τους ($r=0,475$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=0,564$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο ($r=0,518$ και $P=0,000$), σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι το διαδίκτυο επηρεάζει την υγεία τους ($r=0,442$ και $P=0,000$).

Στατιστικά **πολύ σημαντική** συσχέτιση προέκυψε ($P<0,01$) μεταξύ του πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και των: χρήση e-mail ($r=0,138$ και $P=0,002$), ώρες/εβδομάδα χρήσης του υπολογιστή ($r=0,125$ και $P=0,004$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν γιατί δεν το θεώρησαν σοβαρό πρόβλημα ($r=0,138$ και $P=0,005$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από ντροπή ($r=0,141$ και $P=0,004$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν από φόβο ($r=0,155$ και $P=0,002$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή το χειρίστηκαν μόνοι/ες τους ($r=0,142$ και $P=0,004$), όταν είχαν κάποια αρνητική εμπειρία κατά τη χρήση του διαδικτύου, δεν την ανέφεραν επειδή δεν ήξεραν σε ποιόν να το αναφέρουν ($r=0,146$ και $P=0,003$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με τους καθηγητές τους ($r=0,137$ και $P=0,002$), με το να πιστεύουν ότι το «κατέβασμα» μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας είναι παράνομο ($r=0,138$ και $P=0,002$), οι γονείς τους να τον/την ενθαρρύνουν στη χρήση του διαδικτύου ($r=0,138$ και $P=0,002$),

Στατιστικά **σημαντική συσχέτιση** ($P<0,05$) παρατηρήθηκε μεταξύ του πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και των: επίσκεψη σε internet café ($r=-0,090$ και $P=0,041$), του να αισθάνεται συνδεδεμένος με τον υπολογιστή ($r=-0,103$ και $P=0,018$), να θεωρούν παράνομο

υλικό τις οικονομικές απάτες που πραγματοποιούνται μέσα στο διαδίκτυο ($r=0,114$ και $P=0,010$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να διαδίδει μία κακή φήμη για αυτόν στο διαδίκτυο ($r=-0,089$ και $P=0,043$), με το να ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου με το αγόρι τους / με το κορίτσι τους ($r=0,104$ και $P=0,019$), με το πώς είναι οι σχέσεις τους με τους γονείς τους ($r=-0,097$ και $P=0,028$), με το πώς είναι οι σχέσεις τους με τους καθηγητές τους ($r=-0,097$ και $P=0,028$).

Ακόμη, προέκυψε στατιστικά **ενδεικτικά σημαντική** ($P<0,10$) μεταξύ του πόσο συχνά βλέπουν ερωτικά sites κατά την πλοήγησή τους στο διαδίκτυο και των: συμμετοχή σε forum ($r=-0,084$ και $P=0,055$), καθημερινή χρήση του υπολογιστή ($r=-0,079$ και $P=0,072$), γνώση ενός φίλου που έλαβε μηνύματα στο e-mail του που ήταν προσβλητικά ($r=0,078$ και $P=0,074$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να του στέλνει απειλητικά μηνύματα μέσα από το διαδίκτυο ($r=-0,084$ και $P=0,057$), να του έχει συμβεί κάποιος άγνωστος ή γνωστός του να τον εκβιάζει μέσα από το διαδίκτυο ($r=-0,078$ και $P=0,079$).

